

124.575

**IZGRADNJA
ORUŽANIH
SNAGA**

VOJNOIZDAVAČKI ZAVOD

VOJNA BIBLIOTEKA

NAŠI PISCI

KNJIGA ČETRDESET DRUGA

UREĐIVAČKI ODBOR

Martin DASOVIĆ, Boško ĐURIČKOVIĆ, Branislav JOKSOVIĆ,
Petar MATIĆ, Veljko MILADINOVIĆ, Gojko NIKOLIŠ, Bogdan
OREŠCANIN, Rajko TANASKOVIĆ,
Milisav NIKIĆ (odgovorni urednik)

VOJNOIZDAVAČKI ZAVOD

CENTRALNA VOJNA BIBLIOTEKA

INV. BR.

124.575

42

IZGRADNJA ORUŽANIH SNAGA

ZBIRKA NAGRAĐENIH ČLANAKA

CENTRALNA
VOJNA
BIBLIOTEKA

BEOGRAD
1965.

NAPOMENA IZDAVAČA

Uređivački odbor »Vojne biblioteke — naši pisci« Vojnoizdavačkog zavoda odlučio je da se u četiri knjige izda zbirka nagrađenih članaka nagradom 22. decembar koji su izašli u toku 1962 — 1964. godine.

Do ove odluke došlo se zato što je ocenjeno da članci imaju određen teoretski značaj, a razrađuju, donekle, i našu vojnu misao.

Zbirka će čitaocima pružiti ne samo skupljen aktuelni materijal, neku vrstu priručnika, već će poslužiti i kao podsticaj i osnova za dalji razvoj naših vojnih pisaca, naše vojne misli i vojnog dela.

Iako su članci podeljeni, prema tematici, u četiri knjige: »Izgradnja oružanih snaga«, »O borbenim dejstvima jedinica«, »Iskustva iz NOR« i »Tehnika u službi armije«, time nije određena njihova isključiva namena specijalistima, jer članci čine ipak organsku celinu namenjenu svim pripadnicima aktivnog i rezervnog kadra Armije.

Članci su štampani u onakvom obliku kako su i ranije objavljeni, a predstavljaju isključivo lično mišljenje pisaca, što je svakako korisno, jer se u JNA oduvek gajila borba mišljenja.

Posebna nam je želja da ovom zbirkom ukažemo našim starešinama, koji se do sada nisu ogledali i na vojnoteoretskom polju, da pisanje nije samo stvar uskog broja »profesionalnih« vojnih pisaca.

Svaki naš starešina ima bogato bilo ratno, bilo mirnodopsko iskustvo, a najčešće i jedno i drugo, pa će njihov prilog predstavljati doprinos daljoj teoretskoj izgradnji naše vojne misli.

Takođe nam je želja da ove zbirke izazovu i žive kritičke osvrte koji, bar zasad, još nisu zauzeli ono mesto u našoj vojnoj publicistici koje im po njihovoj važnosti zaista pripada.

REDAKCIJA

LENJIN I NAUČNI METOD IZUČAVANJA VOJNIH PITANJA

U toku poslednjih nekoliko godina naša izdavačka preduzeća pružila su nam niz gotovo neophodnih izdanja preko kojih nam se pruža mogućnost da daleko šire sagledamo vojnu problematiku i bolje ovladamo vojnom naukom. Za temeljitije unošenje u savremenu vojnu misao pripadnici Armije su, pored izdanja dela druga Tita (*Izabrani govori i članci, Naprijed, 1960*) dobili i *Vojna djela druga Tita (Vojno delo, 1962)* i *Izabrana vojna dela Engelsa (I, II, Vojno delo, 1960)*. Isto tako, pored *Izabranih dela Lenjina* u izdanju *Kulture* (1960), *Vojno delo* je izdalo zbirku Lenjinovih radova¹ — izabranih članaka o ratu, armiji i vojnoj nauci — u kojoj nailazimo i na članke koji nisu objavljeni u izdanju *Kulture*, a neki su i prvi put prevedeni na naš jezik.

U razmatranju Lenjinove delatnosti o vojnim pitanjima, pored Sabranih dela (*Kultura, 1960*) i Vojnih dela (*VIZ JNA Vojno delo, 1962*) i dela *Marksa i Engelsa, korišćene su još neke publikacije. Neke postavke iz tih radova nisu mogle biti usvojene, a sa njima se i ne polemizira; usvojeno je ono što je autor smatrao opravdanim. To su dela: M. Scheler: Der Marxismus über den imperialistischen Krieg in unserer Epoche; Otto Henicke: Clausevitz; M. Classer: Über die Arbeitsmethoden der Klassiker des Marxismus-Leninismus; Heinz Hoffman: Der Marxismus-Leninismus über Krieg und die Streitkräfte; Д. М. Гриншпун: Военная деятельность В. И. Ленина и još neke druge.*

¹ Prevod ruskog izdanja: *V. I. Lenjin o ratu, armiji i vojnoj nauci*, Moskva, 1957. — uz neke izostavljene članke.

Temeljitije i sveobuhvatnije izučavanje Lenjinovih pogleda na vojna pitanja i njegove vojne delatnosti je od velike važnosti za sve revolucionarne i socijalističke armije. U tom pogledu značajan je rad koji se danas obavlja u Sovjetskom Savezu — prikupljaju se dosad nepronađeni i neobjavljeni vojni dokumenti koji još više osvetljavaju i stvaraju potpuniju sliku o Lenjinovoj vojnoj delatnosti; sprema se i poseban — XXXVI tom zbornika Lenjinovih dela sa težištem na 1917—1923. godini, na periodu građanskog rata i inostrane vojne intervencije; u pripremi je i novo, potpunije izdanje Lenjina u 55 toмова; izašao je zbornik *Vojni problemi i odluke KP SS od 1903. do 1917. godine, od II kongresa RSDRP zaključno sa VI kongresom*; prikupljaju se i izdaju memoarska sećanja na Lenjinovu vojnu delatnost.

Ulažu se isto tako napori da se primeni naučni metod u pristupanju ovoj svestranoj riznici, a oslobodi se staljinističkog, dogmatskog metoda. Težište se usmerava na to da se uoče ne samo pojedine činjenice ili fragmenti, već sagleda ukupnost zbivanja koja se odnose na razmatrano pitanje, povezano sa datom celinom. Razume se da će nas i naša vojna publicistika tokom vremena upoznavati i sa tim sve mnogobrojnijim radovima.

U studiju Lenjina daleko je najvažnije sagledati vezu njegovog marksističkog metoda u analizi rata i vojnih pitanja sa revolucionarnom borbom radničke klase i narodnih masa u datim istorijskim uslovima. Lenjinova vojna dela, svakako, predstavljaju riznicu pomoću koje se može uočiti marksistički dijalektički metod i ovladati njim. Zato nam je ovo izdanje dobrodošlo, jer nas još više podstiče da posvetimo pažnju naučnom metodu u izučavanju rata i vojnih pitanja, da se njime koristimo pri rešavanju današnjih zadataka.

I

Lenjin je celokupnom svojom praktičnom i teoretskom delatnošću bio potpuno povezan sa pitanjima rata i armije. Budući u centru revolucionarne borbe, i na nje-

nom čelu, Lenjin se vojnim pitanjima bavi gotovo od početka ovog veka. Dovoljno je da bacimo letimičan pogled na njegova vojna dela pa ćemo uočiti tu činjenicu.

U epohi najraznovrsnijih ratova — građanskih, nacionalnih i imperijalističkih — kao i preplitanja jednih i drugih, Lenjin je u tim uslovima sagledavao i vojne probleme, pitanja rata i armije. Njega s pravom svrstavaju u najveće vojskovođe u istoriji ratova radnih masa za oslobođenje od ugnjetavanja. Tvorac vojnog programa ruske socijaldemokratije, a kasnije i njene proleterske revolucije, Lenjin je direktno rukovodio sveukupnim zbivanjima i odlučujućim vojnim bitkama te revolucije. On je ne samo osnivač Crvene armije, koja dejstvuje na osnovu svih narodnih snaga, već i rukovodilac njenih borbениh dejstava protiv unutrašnje kontrarevolucije i inostrane vojne intervencije.

U celini, vojnoteoretski rad Lenjina sastavni je deo njegove opšte teoretske delatnosti, a praktičan rad na vojnim pitanjima deo revolucionarne borbe.

Izučavanje karaktera rata i vojnih pitanja zauzima važno mesto u Lenjinovom teoretskom i praktičnom radu već od samog početka njegove revolucionarne delatnosti. Prema kazivanju Krupske, on se još pre revolucije 1905. godine vrlo mnogo i ozbiljno bavio vojnim naukama.² Lenjin posebnu pažnju posvećuje analizi klasne prirode ratova (japansko-kineskog, bugarskog, rusko-japanskog, balkanskih ratova, prvog svetskog rata, građanskog rata u Rusiji) i njihovih uzroka. Suštinu svog metoda u ovom proučavanju ovako je definisao: »Čitav duh marksizma, sav njegov sistem zahteva da se svaka postavka razmatra: a) samo istorijski, b) samo u vezi s drugim, c) samo u

---

² »Ilić« — pisala je kasnije Krupska — »ne samo što je pročitao i najbrižljivije proučio i promislio o svemu što su Marks i Engels napisali o ustanku i revoluciji nego je on pročitao dosta knjiga i o ratnoj veštini i svestrano razmišljao o tehnici oružanog ustanka i njegovoj organizaciji. On se bavio time mnogo više nego što se o tome zna. Njegovi razgovori o udarnim grupama u doba partizanskog rata, o petorkama i desetinama' nisu bili brbljanje laika, već su pretpostavljali svestrano promišljeni plan«.

vezi s konkretnim istorijskim iskustvom».³ Iz istih onih razloga koji su Marksa i Engelsa naveli da ratove podele na napadačke i odbrambene, Lenjin ih u novim uslovima deli na pravedne i nepravedne. I za njega je rat klasno uslovljena pojava, produženje politike klasa i država nasilnim sredstvima, sa nizom osobenosti po kojima se jedan rat razlikuje od drugog.

DELATNOST DO PRVOG SVETSKOG RATA

Već u radovima iz prvog perioda revolucionarne delatnosti, između 1897. i 1904. godine, Lenjin je ukazao na to da je militarizam sastavni deo i unutrašnje i vanjske politike imperijalista i da mu u tu svrhu služe stajaće vojske — armije odvojene od naroda.⁴ Ruska carska armija bila je upravo takav aparat samovlašća, nasilja i porobljavanja drugih naroda. Ali on se istovremeno zalagao za političku borbu u toj vojsci, za njenu demokratizaciju uvođenjem opšte vojne obaveze; zastupao je stoga zahteve za uvođenjem milicije umesto stajaće vojske, da bi se carsko samodržavlje lišilo oružanog oslonca, a naoružavanje naroda bilo bi dobra vojna škola za revolucionarnu oružanu borbu narodnih masa. Lenjin isto tako ističe potrebu ozbiljnog pripremanja za oružani ustanak, te zato revolucionari moraju posvetiti pažnju izučavanju ratne veštine, shvatiti značaj revolucionarnog rada Partije u armiji protivnika radi njenog razaranja i privlačenja na stranu revolucije.

U periodu između ruske revolucije (1905) i 1917. godine pojavilo se mnogo Lenjinovih radova sa vojnom tematikom. Događaji 9. januara 1905. godine, koje je Le-

³ *Izabrana pisma*, Zagreb, 1956.

⁴ Među tim radovima se ističu: iz prvog broja *Iskre* (decembar 1900) članak »Kineski rat« (*Vojna dela*, Beograd, 1962) u kojem razobličava porobljivačku politiku carske vlade i pljačkaške podvige njene armije u Kini, kao i članci iz sledećih brojeva *Iskre* »Upućivanje 183 studenata u vojsku«, »Nova klanica« i drugi (*Vojna dela*, Beograd, 1962).

njin označio kao početak revolucije, stavili su na dnevni red pitanje idejno-političke i organizacijske pripreme ustanka. Lenjin tada ponovo proučava sve ono što su Marks i Engels pisali o ovome pitanju, brižljivo izučava iskustva prošlih ustanaka i uličnih borbi. U listu *Napred* objavljuje beleške generala Pariske komune Klizerea o taktici uličnog boja; organizuje kupovanje i prebacivanje oružja za odrede koji se rađaju u Rusiji; uporno požuruje sazivanje III kongresa ističući: »Kongres (po vojnički) mora biti jednostavan, (po vojnički) kratak, (po vojnički) malobrojan. To je kongres za organizovanje rata«.

Novembra 1905. godine Lenjin stiže u Petrograd odakle rukovodi radom CK i Petrogradskog komiteta boljševika, pripremom oružanog ustanka, partijskom štampom, te piše veliki broj članaka na ove teme. Proučavajući nove revolucionarne oblike radničkog pokreta koji se u revoluciji rađaju, Lenjin definiše sovjete kao organe ustanka i začetke revolucionarne vlasti, a oružani ustanak, nastavak politike proletarijata nasilnim putem, kao revolucionarni rat. Ustanak nije jedini, ali može biti jedan od najvažnijih načina osvajanja vlasti, ističe Lenjin, te mu valja posvetiti ozbiljnu pažnju, jer na to upućuju mnogobrojna iskustva revolucionarne borbe potlačenih, između ostalog, i Pariske komune.

Posle poraza prve ruske revolucije, Lenjin je analizirao uzroke njenog neuspeha i zaključio da je ustanak moguć i da ima izgleda na uspeh ako se pravilno organizuje i odlučno vodi i ako se osloni na revolucionarno raspoloženje najširih narodnih masa. Revolucija, dalje, mora obezbediti revolucionarnu armiju, a takvoj armiji nužno je vojno rukovodstvo kao i za svaki drugi rat. Način vođenja oružane borbe razlikovao se od onog u ratovima i ustancima u vreme buržoaskih revolucija, te je stoga pitanje odgovarajuće ratne veštine osobito značajno za uspeh oružanog ustanka.

U pogledu pouka za rad u carskoj armiji, Lenjin upućuje na poznato iskustvo o kojem govori Engels: da su dezorganizacija armije i potpuno rušenje discipline bili kako

uslov tako i rezultat svih dosadašnjih pobedonosnih revolucija. Treba, isto tako, mnogo više izučavati vojnu veštinu i revolucionarnu borbu masa, koja stalno rađa nove i raznolike načine borbe, i razvija i na ovom području inicijativu hiljada ljudi. Za ishod revolucionarnog rata ogromnu ulogu imaju moral, svest i organizovanost oružanih snaga. Zbog svega toga prva ruska revolucija, kao iskustvo revolucionarne borbe, imala je velik međunarodni značaj.⁵

DELATNOST U PRVOM SVETSKOM RATU

U predvečerje prvog svetskog rata Lenjin se bori protiv renegatstva i likvidatorstva u evropskom radničkom pokretu, a za zbijanje redova proletarijata protiv rata koji je na pomolu. On tada piše nekoliko članaka o balkanskim ratovima⁶ gde ukazuje na pravednost ovih nacionalnih ratova za oslobođenje i na njihov socijalni značaj za oslobođenje seljaka od feudalizma, a otkriva i težnju velikih sila da te ratove iskoriste za svoje ciljeve.

Period od tri godine, do 1917. godine, u Lenjinovoj vojnoj delatnosti obeležen je dubokom društveno-političkom i vojnom analizom prvog svetskog rata, formulisanjem programa proleterske revolucije i praktičnim vojnorevolucionarnim radom u pripremi docnije — oktobarske — revolucije. Lenjin je predvideo već na početku da će rat, koji je kao vihor zahvatio mnoge države i milione mobilisanih vojnika, biti dugotrajan i težak. U članku »Rat

⁵ Najvažniji Lenjinovi radovi sa vojnom tematikom iz ovog perioda odnose se na rat sa Japanom: »Pad Port Artura« i »Poraz«, kao i na revoluciju 1905. »Početak revolucije u Rusiji«, niz članaka »Revolucionarni dani«, »Revolucionarna armija i revolucionarna vlada«, »Iz odbrane u napad«, »Vojska i revolucija«, »Oružani ustanak«, »Vojska i narod«, »Pouke moskovskog ustanka«, »Partizanski rat« (*Vojna dela*, Beograd, 1962).

⁶ »Balkanski rat i buržoaski šovinizam«, »O lisici i kokošinju«, »Socijalno značenje srpsko-bugarskih pobeda« (*Izabrana dela*, tom IX, Beograd, 1960).

i čuda tehnike⁷ piše o tome da je tehnička baza novog rata modernija od prvašnjih, da mu tenkovske jedinice i podmornički rat daju poseban pečat. Ogroman napredak privrednih grana koje proizvode ratnu opremu i materijal ili snabdevaju front drugim potrebama, dejstva na velikim prostranstvima i učešće milionskih masa — bitne su karakteristike tog rata.⁸ Prvi svetski rat Lenjin je ocenio kao nepravedan, imperijalistički, pljačkaški. Izdaji vođa Druge internacionale on suprotstavlja politiku revolucionarne borbe proletarijata protiv vlastite buržoazije i veleposednika. Sagledavši protivrečnosti koje imperijalizam nije mogao rešiti, a koje su i dovele do rata, on je izlaz iz rata video u revoluciji. Borba za mir mogla se konkretizovati jedino likvidacijom rata uopšte, a to se dalo postići samo pretvaranjem imperijalističkog rata u građanski. Svaki rat je samo nastavljanje, sredstvima nasilja, politike koju su do tada vodile zaraćene države, njihove vladajuće klase; mir može biti samo sumiranje promena u odnosu snaga između njih. Zato se imperijalistički rat mora završiti imperijalističkim mirom, a samo niz revolucija može obezbediti demokratski mir, mir bez aneksija i kontribucija.

Tok događaja u prvom svetskom ratu potvrdio je Lenjinovu ocenu da je Rusija najslabija karika imperijalističkog lanca. Rat je dezorganizovao njen poredak, ogorčio široke mase, uključujući i građanstvo, protiv carizma, ozlojedio armiju. To je ubrzalo plimu revolucionarnog pokreta tako da su stvoreni povoljni uslovi za privlačenje armije na stranu proletarijata. Uprkos mnogim teškoćama, u vojsci su stvorene ilegalne grupe, a za vojni rad formirane su u velikim gradovima posebne partijske organizacije. Održavana je i veza s ruskim ratnim zarobljenicima

⁷ Zbornik Lenjinovih dela, tom XXX, treće izdanje, Moskva, 1950.

⁸ O prvom svetskom ratu Lenjin je govorio i u radovima: »Zadaci revolucionarne socijaldemokratije u evropskom ratu«, »Rat i ruska socijaldemokratija«, »Stanje i zadaci socijalističke internacionale«, »Konferencija sekcije RSDRP u inostranstvu«, i drugim (*Izabrana dela*, tom IX, Beograd, 1960).

u Evropi. Već 1916. godine vojničke mase sve više prelaze na put borbe za revolucionarno izlaženje iz rata, a učestali štrajkovi najavljivali su približavanje revolucije.

U martu 1917. godine u Rusiji je pobedila buržoasko-demokratska revolucija, te je formirana Privremena vlada. U »Pismima iz daleka«⁹ Lenjin kritikuje tu vladu, jer ona, u suštini buržoaska, nije u stanju da da ni mir, ni hleb, ni slobodu, tj. ono što traže široke radne mase; ona produžava rat koji carizam nije mogao nastaviti. Lenjin se vraća u Petrograd 16. aprila. Sutradan izlaže svoje čuvene »Aprilske teze«¹⁰ u kojima ističe da u Rusiji vlada dvovlašće, Privremena vlada predstavlja buržoaziju, sovjeti — vlast radnika i seljaka. Osnovni je zadatak u revolucionarnoj borbi da vlast pređe u ruke sovjeta mirnim putem, a zadatak boljševika je da zadobiju većinu u njima. To je bio kurs ka mirnom razvitku revolucije.

Lenjin je bio protiv nastavljanja rata koji je vodila Privremena vlada, ali je istovremeno savetovao vojnicima da drže front i da što pre uzmu vlast u svoje ruke. Što brže to budu učinili, lakše će se postići mir. Vojni poraz tada ne bi bio samo poraz Privremene vlade već i sovjeta, organa vlasti revolucije, što se nije smelo dozvoliti. Vojna pitanja u radu Lenjina su u to vreme veoma aktuelna i zbog moguće kontrarevolucije i radi očuvanja već osvojenih demokratskih tekovina i daljeg razmaha revolucije.

U takvoj situaciji Lenjin traži proširivanje i učvršćivanje proleTERSKE milicije (radnička milicija, radnička garda, Crvena garda) i naoružavanje naroda. Uspešno su odbijeni svi pokušaji Privremene vlade da se tako obrazovani odredi Crvene garde uključe u buržoasku miliciju. Karakter proleTERSKE milicije određen je zadatkom: da ona predstavlja spajanje ne samo čisto bezbednosnih nego i opštedržavnih funkcija sa vojnim funkcijama, sa kontrolom nad društvenom proizvodnjom i raspodelom proiz-

⁹ *Izabrana dela*, tom X, Beograd, 1960.

¹⁰ Isto.

voda.¹¹ Način njenog formiranja i izdržavanja po većim preduzećima omogućuje da se radnici uče vojničkoj službi, taktici i uličnoj borbi. Lenjin te zadatke smatra osobito važnim, te je radnička milicija do oktobra 1917. godine izrasla u snažan sastavni deo oružane snage socijalističke revolucije.

Između Februara i Oktobra Lenjin sa istim ciljem neposredno rukovodi propagandnim radom u carskoj armiji jer je od njenog držanja u mnogome zavisila sudbina revolucije. Ta armija je već, zahvaljujući boljševicima, bila delom demokratizovana stvaranjem vojničkih komiteta. U to vreme izlazi nekoliko listova za vojsku u kojima saraduju vojnici, a često se objavljuju i Lenjinovi članci.

U julu, posle demonstracija u Petrogradu, bilo je jasno da od mirnog razvoja revolucije nema ništa. Vlast se morala uzeti oružjem. Lenjin u to vreme ističe nasušne zadatke Partije, jer kad klasna borba dovede do građanskog rata, Partija može izvršiti svoju dužnost samo ako je do maksimuma organizovana na principima demokratiskog centralizma, ako u njoj vlada gvozdena disciplina, bliska vojnoj, ako je njen partijski centar autoritativan organ sa širokim ovlašćenjima koji uživa opšte poverenje članova Partije. Ustanak, drugim rečima, treba da bude temeljno pripremljen.

O ORUŽANOM USTANKU

Lenjin smatra da se ustanak mora pripremiti i početi tek kad postane neizbežan, tek kad sazru uslovi. »Da bi bio uspešan, ustanak se mora oslanjati ne na zaveru, ne na partiju, već na naprednu klasu . . . na revolucionarni polet naroda . . . na takvu prelomnu tačku u istoriji narastajuće revolucionarne situacije kad je aktivnost naprednog dela naroda najveća, kad su najjača kolebanja u redovima neprijatelja i u redovima slabijih, kolebljivih, neodlučnih prijatelja revolucije«. ¹²

¹¹ *Izabrana dela*, tom X, Beograd, 1960.

¹² *Vojna dela*, Beograd, 1962.

Lenjin je u nizu radova¹³ uopštio u novim uslovima zadatke Partije na području vojnih pitanja i izričito istakao da oružani ustanak predstavlja poseban vid političke borbe, koja se podređuje posebnim zakonima. Njegova tadanja proučavanja svih zakona oružanog ustanka nisu imala samo teoretski već i ogroman praktičan značaj: ona su naoružala Boljševičku partiju jasnim, nedvosmislenim teoretskim i praktičnim uputstvima o tome kako pripremiti i uspešno sprovesti oružani ustanak. Pri tome se Lenjin pozivao na Marksa koji je u poznatih pet tačaka sažeo osnovne principe izvođenja ustanka: (1) Nikada se *ne igrati* ustankom, a kad ustanak otpočne, treba nepokolebljivo *ići do kraja*. (2) Neophodno je stvoriti *veliku nadmoćnost* u snagama na odlučujućem mestu, u odlučujućim trenucima, inače će neprijatelj koji je bolje pripremljen i raspolaže boljom organizacijom uništiti ustanak. (3) Kad je ustanak već jednom počeo, treba dejstvovati sa najvećom *odlučnošću* i obavezno, bezuslovno prelaziti *u napad*. »Odbrana je smrt oružanog ustanka«. (4) Treba se starati da se neprijatelj iznenadi i da se uhvati trenutak kad su njegove trupe rasturene. (5) Treba *svakodnevno* postizati makar i male uspehe (može se reći: svakog sata ako je u pitanju jedan grad), održavajući po svaku cenu »moralnu nadmoćnost«.

Primenjujući te principe na praksi, Lenjin je lično razradio konkretan plan ustanka u Petrogradu, u kome predviđa što je moguće iznenadniju i bržu ofanzivu spolja i iznutra, iz radničkih kvartova i iz Finske, iz Revala (Talin) i iz Kronštata, ofanzivu čitave flote, koncentraciju ustanika ogromne nadmoćnosti nad 15.000 do 20.000 vojnika »buržoaske garde« (junkera), »Vandejskih trupa« (deo kozaka) itd. »Opkoliti i otseći Petrograd, zauzeti ga kombinovanim napadom flote, radnika i vojske — to je zadatak koji zahteva veštinu i trostruku smelost«.¹⁴

¹³ Članci: »Marksizam i ustanak«, »Kriza je sazrela«, »Hoće li boljševici održati državnu vlast«, »Saveti čoveka sa strane«, »Pismo drugovima« i dr.

¹⁴ *Izabrana dela*, tom IX, Beograd, 1960.

Za izvršenje tog zadatka bila je obezbeđena snaga od oko 200.000 ljudi, čija su kičma bili odredi Crvene garde i mornari Baltičke flote. Za pripremu i rukovođenje ustanom bio je osnovan Vojno-revolucionarni komitet (VRK) sa Lenjinom na čelu. Strategijski plan uspeha bio je u likvidaciji kontrarevolucije u Petrogradu. Sva vojna dejstva u Oktobru ukazuju na to da je Lenjin ostvario potpunu koncentraciju snaga i sredstava. U sistemu rukovođenja likvidirao je rasplinutost, pasivnost, neodlučnost, a razvio entuzijazam i spremnost da se savladaju teškoće. Stoga je vlast sovjeta, pošto je radnička klasa bila lišena mogućnosti da mirnim putem dođe na vlast, pobedila u kratkom vremenu i sa veoma malo žrtava, a kasnije teške borbe na tlu Rusije izazvali su inostrani interventi i kontrarevolucionarne snage Rusije.

VOJNE MERE PROTIV KONTRAREVOLUCIJE

Posle uspeha u Petrogradu, Lenjin je prisiljen da brani osvojenu vlast od domaćih i stranih kontrarevolucionarnih snaga, a posle Brestskog mira 1918. godine i od otvorene inostrane vojne intervencije.

Od avgusta 1918. do kraja 1919. godine vlada Sovjetske Republike je 11 puta zahtevala da se sa njenog tla povuku trupe inostranih intervencionista i zaključi mir, ali bez uspeha. Ona zato organizuje odbrambeni rat kojem potčinjava sve tada moguće snage zemlje.

Lenjin je 21. februara 1918. godine objavio čuveni apel »Socijalistička otadžbina je u opasnosti«. ¹⁵ Taj neverovatno kratak i sadržajan apel, primer govorničke veštine, nosi obeležje vojnopoličkog dokumenta u kojem se, pored ocene rata, određuje i metod borbe protiv nemačkih jedinica koje su pošle da uguše Sovjetsku Republiku. Lenjin, na čelu Komiteta odbrane, organizuje snage otpora. On donosi odluku o potapanju Crnomorske flote i izdaje uputstva za organizovanje odbrane na obali Baltič-

¹⁵ *Vojna dela*, Beograd, 1962.

kog mora. Posle toga došla je intervencija Antantinih trupa i sa njom povezane pobune u zemlji, pobuna Čehoslovačkog dobrovoljačkog korpusa (istočni front), borba protiv Denjikina i Krasnova (južni front). Lenjin rukovodi dejstvima na severnom i istočnom frontu.

U takvoj situaciji Lenjin ističe da je Partija boljševika najveća pristalica revolucionarnog rata za odbranu socijalističke republike u tome zadatku sve podređuje. On neposredno rukovodi Sovjetom radničko-seljačke odbrane, Revolucionarnim vojnim sovjetom republike i Glavnom komandom Crvene armije; vodi neposrednu prepisku i razgovara sa komandantima, a sam je napisao preko 500 telefonskih zabeleški. Njegovo poznavanje vojnih pitanja i ogroman autoritet koji je uživao u narodu i armiji snažno su i neposredno uticali na ishod građanskog rata. On insistira u toku rata protiv kontrarevolucije, na centralizmu u komandovanju, na najstrožoj ličnoj odgovornosti starešina, na doslednom sprovođenju planiranih vojnih dejstava; odabira vojne kadrove iz redova radnika za komandante jedinica, članove revolucionarnih vojnih saveta, političke komesare.

Prvi nalet inostrane vojne intervencije i unutrašnje kontra-revolucije likvidiran je do proleća 1919. godine. Tada su počeli novi pohodi snaga Antante podržani belogardejskim snagama Judeniča, Mamontova, Denjikina, poljskih panova, Vrangela i belogardejaca na Dalekom istoku. U celom tom periodu Lenjin je rukovodio operacijama i intervenisao u svim teškim trenucima, a takvih je bilo mnogo i na raznim frontovima.

Lenjin je u svojim radovima istakao osnovne karakteristike građanskog rata u Rusiji 1918—1920. godine između oslobođene radničke klase i radnih seljaka na vlasti protiv svrgnute, razvlašćene klase buržoazije i veleposednika. On je pisao da je građanski rat ozbiljniji i žešći od svakog drugog rata, da je tako uvek bivalo u istoriji, počev od građanskih ratova u starom Rimu. Međudržavni ratovi se završavaju kompromisima imućnih klasa, a samo u građanskom ratu ugnjetena klasa ulaže sve sile da do

kraja uništi ugnjetačku klasu i ekonomske uslove njenog postojanja. Lenjin ukazuje i na ostale njegove karakteristike, na primer, da su operacije izrazito pokretnog karaktera, što odgovara prirodi takvog rata, na što su posebno uticali: ogromno prostranstvo ruskog vojišta, velika udaljenost frontova pri relativno slaboj zasićenosti jedinicama, masovna upotreba konjice i svestrana podrška naroda.

STVARANJE NOVE ARMIJE

Posle pobede nad kontrarevolucijom i zaključenja mira sa Poljskom (18. marta 1921), ali, svakako, i u toku borbe u izgradnji nove armije socijalističke države Lenjin polazi od toga da ona u novim uslovima ne može imati oblik Crvene garde, ni opštenarodne milicije. To mora biti armija vaspitana u duhu odanosti revoluciji, ali izgrađena na načelu stroge vojne centralizacije. Jednostarešinstvo je najpogodniji oblik rukovođenja u njoj, a institucija kome-sara uvedena je samo u revolucionarnoj situaciji, sa velikim i odgovornim zadacima, između ostalog i zbog nemanja sposobnog i pouzdanog starešinskog kadra. U prvi plan zadataka izbija obrazovanje i stvaranje novog starešinskog kadra iz redova naroda, opremanje armije novim naoružanjem i opremom, a zbog značaja moralnog faktora u ratu, jačanje političkog rada u njoj. To su, prema Lenjinu, osnovni principi organizovanja oružanih snaga socijalističke revolucije.

Pošto na rat gleda ne samo kao na produženje politike već i kao na veštinu koja podleže posebnim, specifičnim zakonima, Lenjin traži da se ozbiljno izučava vojna nauka, jer se bez toga ne može izgraditi dobra armija, niti uspešno voditi rat. A u vojnoj nauci, naravno, nema mesta okamenjenim oblicima vođenja rata. Oblike borbe treba istorijski razmatrati uvažavajući konkretnu situaciju. U proučavanju osnovnih zakona rata, Lenjin pridaje velik značaj pozadini; pod tim pojmom podrazumeva, pre svega, novooslobođene društvene snage, sve materijalne i

moralno-političke mogućnosti zemlje, karakter njenog društveno-političkog uređenja i odnos narodnih masa prema njemu iz čega proizilazi i moral armije. Strategiju Lenjin zasniva na analizi sopstvenih i neprijateljevih mogućnosti, ona je nerazdvojno povezana s politikom, potčinjena njenim zahtevima. Strategijski uspesi mogu proširiti političke ciljeve, ali ne i promeniti osnovni pravac politike; oni mogu samo ubrzati njen razvoj. U oblasti ratne veštine Lenjinu su najbliže ideje aktivnosti, odlučnosti, smelosti i ofanzivnosti.

U ovom očigledno i suviše fragmentarnom pregledu Lenjinovog bavljenja ratom i vojnim pitanjima nije se ni približno moglo izneti i osvetliti sve što je on na tom području dao, a što bi nam omogućilo ne samo da bolje uočimo tadašnja zbivanja i odnose nego i da više i suštinskije ovladamo materijalističkodijalektičkim metodom. Iznećemo stoga samo neka karakteristična pitanja da bi čitalac *Vojnih dela* lakše shvatio kojim pravcem valja povezivati činjenice koje su iznete u Lenjinovim izlaganjima o problemu rata, revolucije i armije.

II

Lenjinova vojna dela pružaju dragocen materijal za ovladavanje naučnim materijalističkodijalektičkim metodom. U njima je očigledan metod uzimanja u obzir svestrane povezanosti i uzajamne uslovljenosti stvari i pojava. Lenjin o tome kaže: »Marksova dijalektika, budući da je poslednja reč naučnoevolucionog metoda, zabranjuje baš izolovano, tj. i naknadno izopačavanje razmatrane materije«,¹⁶ ili na drugom mestu: »Najprimarnije i osnovno pravilo naučnog istraživanja uopšte, a marksističke dijalektike posebno, zahteva od pisca da razmotri vezu«. On neku pojavu proučava sa gledišta kako date konkretne situacije tako i njenog istorijskog razvoja. Da bi se shva-

---

¹⁶ *Krah Druge internacionale, Izabrana dela*, tom IX, Beograd, 1960., str. 257.

tio neki događaj, potrebno je uočiti ne samo njegovu trenutnu povezanost s drugim događajima nego pronaći kako je došlo upravo do ove ili one povezanosti. Samo takav način posmatranja dovodi do rezultata, a to proističe iz činjenice da je istina uvek konkretna. U marksističkodijalektičkom metodu uzima se u obzir ukupnost i uslovljenost date pojave i u tom okviru se ona konkretno razmatra.

Taj metod pretpostavlja i odvijanje bitnog od nebitnog, nužnog od slučajnog. Pojave su mnogobrojne, a veza među njima raznolika. Svaka pojava, pored glavnih ima i beskrajno mnogo drugostepenih osobina. Bitne veze, bitne osobine neke društvene pojave predodređuju njen karakter, njenu nužnost, i njenu zakonitost, dok njene nebitne i slučajne veze i osobine predstavljaju samo slučajnu formu ispoljavanja prirodne nužnosti.

O RATU

Proučavajući ratove Lenjin je to radio i konkretno i istorijski. Njegova konkretna istorijska ocena nekog rata su svestrane analize, koje se ne ograničavaju na pojedina njegova obeležja, na pojedine strane, pa čak ni na stvarno značajne činjenice ako su izdvojene iz ukupnih uslova koje su do tog rata dovele. Govoreći o prirodi imperijalizma on je isticao: »Sa gledišta marksizma, koji u ovom pitanju naročito reljefno izražava zahteve savremene nauke uopšte, naučni značaj takvih metoda može da izazove samo podsmeħ kad se pod konkretnom istorijskom ocenom rata, podrazumeva izvlačenje iz diplomatskih dokumenata i iz političkih događaja dana itd., pojedinih činjenica, prijatnih ili povoljnih za vladajuće klase jedne zemlje«.

U Lenjinovom postupku ističe se vođenje računa o povezanosti karaktera jedne epohe i karaktera njenih ratova. Naime, ne može se karakter rata, tipičnog za neku epohu, preneti na sve ratove te epohe, kao što su to, na primer, u prvom svetskom ratu učinili predstavnici revo-

lucionarnog marksističkog krila socijaldemokratije Nemačke, sa kojima je polemizirao Lenjin. Oni su zastupali tezu da u eri imperijalizma ne mogu postojati nacionalni ratovi, jer su mehanički prenosili prirodu tipičnog imperijalističkog rata na sve ratove koji su mogli izbiti u toj epohi. Oni su na taj način pogrešno svodili karakter neke epohe i karakter ratova te epohe na šablon koji očigledno ničemu nije vodio. To je imalo za posledicu ne samo teorijske greške nego i pogrešan praktičan pravac borbe radničke klase, iako su se žestoko borili protiv izdaje desnih socijaldemokrata Nemačke.

Između karaktera neke epohe i karaktera njenih ratova postoji očigledno tesna veza. Ratovi imaju korene u proizvodnim odnosima neke određene epohe jer su u krajnjoj liniji proizvod tih proizvodnih odnosa. Zbog toga se rat ne može pravilno shvatiti ako se ne upoznaju i ne shvate opšti uslovi odgovarajuće epohe. Međutim, s druge strane, ni u kom slučaju nije dovoljno da se poznaje karakter proizvodnih odnosa neke epohe pa da se već unapred može znati kakav će karakter imati pojedini ratovi u njoj. Konkretno pojave neke epohe su uvek bogatije od tipične njene prirode. Tipično u nekoj epohi ne isključuje netipično u njoj, već naprotiv. Ako uzmemo da je za kapitalizam uopšte tipičan osvajački rat, rat za osvajanje spoljnog tržišta i tuđih zemalja, za ovladavanje kolonijama i za podjarmljivanje zaostalih naroda i zemalja, to ne znači da u kapitalističkom načinu proizvodnje postoje samo tipični kapitalistički osvajački ratovi, a ne i drugi. Složenost i stvarnost odnosa i snaga na taj način se ne sagledava i ne ceni.

I u raznim fazama razvoja kapitalizma ima različitih ratova. U doba kad je buržoazija još bila napredna klasa i borila se protiv feudalizma tipični su bili nacionalni ratovi. Prelaskom kapitalizma u imperijalistički stadij, dolazi do ratova koji imaju drugačiji karakter. Lenjin kaže: «Dok su nacionalni ratovi XVIII i XIX veka obeležavali početak kapitalizma, imperijalistički ratovi ukazuju na njegov kraj». Međutim, i u toj epohi, za koju su tipični nacional-

nooslobodilački ratovi, bilo je i reakcionarnih ratova za podjarmljivanje tuđih naroda, za osvajanje kolonija i tržišta, kao što, obrnuto, i u epohi kapitalizma, za koju su tipični osvajački ratovi, postoje i nacionalnooslobodilački i drugi pravedni ratovi.

Metod kojim se Lenjin služi je metod konkretnog istorijskog prilaženja koji zahteva ne samo upoznavanje povezanosti karaktera epohe i karaktera rata već i istraživanje svakog rata, njegovih konkretnih osobina, pomoću konkretnih analiza. O tome on sam kaže: »Odnos 'epohe' i 'datog rata' postavljen je kod nas marksista pravilno. Da bi neko bio marksist, treba da ocenjuje svaki pojedini rat konkretno«.

Marksistički metod se najbolje može shvatiti na primeru rata između Nemačke i Francuske 1870/71. godine, koji su izneli Marks i Engels. Oni su ga ocenili kao progresivan sve dok Napoleon III nije bio pobeđen. Posle te pobede i Pariskom komunom celi rat je dobio iz osnova drugi karakter. Naime, oni su oštro razlikovali potrebu ujedinjenja Nemačke tim ratom od uloge Pruske u njemu. Pruska, čijom je politikom rukovodio Bizmark, imala je u tom ratu od samog početka dinastičke i osvajačke namerе. U vezi s tim oni su kritikovali tendenciju unutar nemačke socijaldemokratije koja je prilikom ocene prve faze rata u prvi plan stavila svoje antiprusko i antibizmarkovsko raspoloženje i negirali istorijski progresivan karakter rata kao celine, ali su kritikovali i držanje lasalovaca koji su bez rezerve odobravali ratnu politiku Bizmarka i Pruske.

PROTIV DOGMATIZMA

Lenjinov metod u obradi ratova očigledno je potvrda da se marksizmu ne može pripisivati mehanički determinizam, nepriznavanje uloge ličnosti u istoriji i isključivanje aktivne uloge ljudi. Lenjinovo vojno delo pobija tvrdnju da materijalističko shvatanje istorije, u smislu

samostalnog toka istorije, vodi ka tome da u njoj čovek odigrava samo ulogu točkića u ogromnoj mašini istorije, da društveni zakoni važe isto toliko koliko i prirodni, da se istorijski determinizam izjednačava sa istorijskim automatizmom. U vezi s tim je pogrešno i zlonamerno tumačenje Lenjinove teze o neizbežnosti rata u doba imperijalizma kao nužnosti, kao neophodnosti. Objašnjavanjem rata samo objektivnim razvitkom, odnosno istorijskom nužnosti, želi se, u stvari, opravdati nužnost ratova i pri tome sakriti odgovornost političkih predstavnika koji snose odgovornost za naoružanje, za politiku pripremanja rata. Lenjin o tome kaže: » . . . ideja determinizma, utvrđujući nužnost čovekovih postupaka, odbacujući glupu priču o slobodi volje, ni najmanje ne uništava ni razum ni savest čoveka, ni ocenu čovekovih radnji. Naprotiv, samo determinističko učenje omogućava strogu i pravilnu ocenu, a ne svaljivanje svega i svačega na slobodnu volju. Tako isto ni ideja o istorijskoj nužnosti ne podriava ni najmanje ulogu ličnosti u istoriji. Cela istorija sastoji se iz radnji ličnosti koje su nesumnjivo akteri«.

Nužnost i sloboda u društvenom razvoju nalaze se međusobno u relativnoj dijalektičkoj protivurečnosti koja se savladava i prevazilazi u procesu društvene prakse. Aktivna uloga ljudi u istoriji je isto tako momenat istorijske nužnosti. Ta nužnost može da se pretvori u stvarnost samo pomoću svesne društvene delatnosti ljudi. Lenjin kaže: . . . nužnost ne iščezava, pošto se pretvara u slobodu«. U svojoj društvenoj praksi čovek savlađuje protivrečnost između istorijske nužnosti i slobode, pošto društvena praksa postavlja njegovom istorijskom delovanju zadatke koje on može rešiti i koji proizilaze iz materijalnih uslova stvarnog života, a za čije savlađivanje već postoje ili sazrevaju materijalna sredstva i uslovi u samom društvu.

Ratovi ne izbijaju sami od sebe. Kao što socijalizam ne može postati stvarnost bez odlučnosti radničke klase da ga ostvari, bez njene revolucionarne volje, bez oduševljenja za socijalizam, bez borbenog morala, tako isto i ratovi ne mogu postati stvarnost bez volje onih koji ih

Izazivaju. Zato tvrđenje da Lenjinova teza o neizbežnosti ratova u imperijalizmu skida sa izazivača rata odgovornost za ratove, znači pretvaranje marksističke dijalektike u sofistiku. Vezana s tim je i teza da je borba za mir suvišna, jer je u svetu kapitalizma takva borba bezizgledna. Na taj način se izopačuje marksizam time što se vulgarizira kretanje društvenih pojava samo i pomoću kapitalističkih proizvodnih odnosa, a ne izvlači se zaključak u odnosu na radne ljude u tim proizvodnim odnosima kao na primarni elemenat proizvodnih snaga, ne sagledava se veličina snaga mira i socijalizma u celini. Zastupnici te teze ne vide da istorijska nužnost neke društvene pojave povećava potrebu aktivnosti radnih ljudi koji se svesno odnose prema pojavama i koji se osećaju pozvanim da ih menjaju u svoju korist.

AKTIVNA BORBA ZA MIR

Lenjin je ukazivao da postoje objektivne mogućnosti za vođenje revolucionarnog rata, ali i za uspešnu borbu protiv rata. On je ukazivao da se mogućnosti društvenih pojava pretvaraju u stvarnost pomoću svesne delatnosti ljudi. Zbog toga marksističko-lenjinističko učenje ističe značaj aktivne uloge i uticaja ljudi na tok istorijskog razvoja. Iza mogućnosti ratova kao i iza dijametralno suprotnih interesa mira nalaze se društvene snage koje se bore za pretvaranje mogućnosti u stvarnost polazeći u toj borbi od opštih i svojih interesa. Možnosti mira imaju duboke korene u životu društva, jer su izraz potrebe istorijskog razvoja i istorijske zakonitosti. Pretvaranje tih mogućnosti u stvarnost odgovara objektivnim interesima ogromne većine čovečanstva. O tome Lenjin kaže: »Obično se uzima samo jedna strana pitanja — ispituje se samo ekonomska osnovica rata u imperijalizmu. Ali to nije dovoljno. Rat nije samo ekonomska pojava. Donošenje odluke da li će doći do jednog rata ili neće nerazdvojno je vezano i sa procesom odnosa klasnih snaga, političkih snaga, sa svesću i voljom samih ljudi. Odlučujuću ulogu

u ovom pitanju još češće može da igra borba naprednih gruštvenih i političkih snaga«.

Kad tako stvari stoje, onda je sasvim zakonomerno da se u razvitku društva rađaju takve snage koje će se isto tako organizovano i svesno suprotstavljati izazivačima rata.¹⁷ Prema tome, marksistički pogled na rat i mir i pretvaranje mogućnosti u stvarnost odlučno ustaje kako protiv vulgarizacije materijalističkog shvatanja istorije tako i protiv idealističkog izopačavanja istorijskog materijalizma. Društvena delatnost može doseći postavljene ciljeve samo ako su oni i akcije za njihovo ostvarenje u skladu sa objektivnim mogućnostima daljeg društvenog razvoja. Imajući baš to u vidu može se reći da danas postoje ogromne mogućnosti borbe za mir.

Borba za slobodu i mir se u toku istorije neprestano širila. U toku prvog imperijalističkog rata desni socijaldemokrati su tvrdili da građani buržoaske države nisu bili u stanju da dejstvuju u slučaju rata drugačije nego što to zahteva država. Lenjin je, naprotiv, tada isticao da radnici treba da odgovore: »... i idem u rat, ali ću i u ratu propovedati i pripremati građanski rat proletera svih zemalja, jer van toga ne može biti drugog spasa za radničke mase moje zemlje i ostalih zemalja«. Zato je Lenjin isticao da sva falsifikovanja dijalektike o potčinjavanju istorijskoj nužnosti, ako se to potčinjavanje ne udružuje sa revolucionarnim radom u novim uslovima, predstavljaju »ruganje radnicima i sprdnju sa socijalizmom«.

Lenjin je tada, u prvom svetskom ratu, ukazivao da će rat dovesti do epohe žestokih političkih procesa koje socijalističke partije moraju iskoristiti za privlačenje masa i revolucionarne akcije protiv rata. Ni jedan pravi marksist nije mogao očekivati da izbijanje rata znači automatski početak proleTERSKE revolucije.

¹⁷ Na primer, engleska radnička klasa je sprečila vojnu intervenciju engleske buržoazije u američkom građanskom ratu 1861—1865. godine, o čemu Marks kaže: »Ne mudrost vladajuće klase nego herojski otpor engleske radničke klase protiv izdajničke torijevštine sačuvao je evropski zapad od jednog preookeanskog krstaškog rata za ovekovečenje i propagiranje ropstva«.

No, pobjeda oktobarske revolucije dovela je do novog poleta međunarodnog pokreta proletarijata, do antikolonijalnih i nacionalnooslobodilačkih pokreta i ratova. Ta pobjeda stvorila je nove snage, otvorila nove perspektive i donela sigurnost na putu progresa i mira. Naročito je posle drugog svetskog rata nastupilo ono što je Lenjin predviđao kao mogućnost za sprečavanje novih ratova: čitav niz pobjeda socijalizma i oslobođenje kolonijalnih i poluzavisnih zemalja.

Naime, borba za progres dobila je novi vid u konkretnim istorijskim uslovima drugog svetskog rata. Agresivne fašističke države su vodile drugi svetski rat ne samo za novu podelu i prevlast u svetu već i za proširenje fašističkog režima na ceo svet. Rat, koji se tome suprotstavio samim time od samog početka imao je antifašističku tendenciju, iako je u okviru same antihitlerovske koalicije bilo i suprotnih tendencija. Napad na Sovjetski Savez još je više ojačao oslobodilačku tendenciju pojačanu drugim oslobodilačkim pokretima, kao i milionima vojnika kolonijalnih naroda koji su se borili neštedimice protiv fašističkih porobljivača. Međutim, Sovjetski Savez se nije borio samo za antifašističke demokratske ciljeve već je branio svoju domovinu, tekovine socijalističke revolucije i socijalističko društveno uređenje, a ostali narodi isto tako za slobodu i pravednije društveno uređenje. Na konferencijama saveznika u toku rata (Teheran, Jalta, Berlin) dolazi do pokušaja koji se kreću u dva pravca: da se suprotni interesi velikih ublaže nekim sporazumima, i da se to postigne žrtvovanjem interesa drugih, nezavisnih naroda, koji su imali i istorijsko i stvarno pravo svojim učešćem u borbi da sami odlučuju o svojoj sudbini. U takvim prilikama pokušaj da se radničke mase u antifašističkoj koaliciji, ponavljanjem revolucionarnih parola iz prvog svetskog rata, pozovu na borbu protiv rata i za zaključenje demokratskog mira, predstavljao bi obmanu i izdaju njihovih interesa. Naprotiv, upravo učešće u ratu obezbeđivalo je pobjedu progresa, udarac ne samo po fašističkim izazivačima rata nego i po onim reakcionarnim

snagama u antihitlerovskoj koaliciji koje su želele da se tokom rata ništa ne promeni, da ništa ne izgube od svojih vladajućih pozicija. Takvi reacionari i posle rata, svojom takozvanom borbom protiv komunizma, idu ka imperijalističkim ciljevima, posebno u novim oblicima kolonijalnog potčinjavanja — oni koč rešavanje međunarodnih spornih problema, oni su permanentni nosioci opasnosti ratnog sukoba, oni su nosioci borbe protiv politike miro-ljubive saradnje i koegzistencije među državama različitih društvenih sistema.

Izneta razmatranja ukazuju na to koliko je marksizam-lenjinizam neprijatelj dogmatskih šema i prenošenja parola, koje su se jednom pokazale pravilne, na potpuno izmenjenu situaciju. Učešće u ratu revolucionarnih oslobodilačkih pokreta i borba za slobodu u drugom svetskom ratu imali su cilj da se uništi fašistički agresor i rat završi istinskim mirom, a savremena borba za mir nije ništa drugo nego produženje u današnje vreme te iste borbe s istim ciljem. Rat može da priželjkuje samo šaka neodgovornih reacionara za razliku od ogromne većine sveta koji želi mir, te stoga valja poduzeti sve moguće mere da o miru i ratu ne odlučuju pojedinci ili grupe reacionara, da pitanje rata i mira postane stvar čitavog čovečanstva, da se čovečanstvo bori protiv onih koji se igraju vatrom i prete da zapale svet. Danas ta borba ujedinjuje nosioce mira svih zemalja i naroda, pripadnike svih rasa i nacionalnosti, ljude iz različitih klasa i slojeva. Sve njih povezuje zajednička volja da brane mir i spasu čovečanstvo od strahota trećeg svetskog rata.

Kad je reč o marksističkom metodu, korisno je i poučno — u vezi sa razmatranjem pitanja — sagledati i pitanje nezavisnosti naroda, pitanje suvereniteta koji je napadan na razne načine i u Lenjinovo doba pod vidom kosmopolitizma, a i danas se napada. Pravo na nezavisnost, odnosno suverenitet napadaju ne samo porobljivači već i pseudomarksisti. Oni govore da je suverenitet preživeo, a nezavisnost iluzija, da treba da odumru i, šta više, da su uzrok međunarodne zategnutosti pa i ratova. U stvari, takva gledišta žele da diskriminišu opravdan ot-

por naročito malih i kolonijalnih naroda na slobodan razvitak, pravo da žive životom kakav im najbolje odgovara.

Međutim, nezavisnost i suverenitet država u naše vreme su prepreka, oni otežavaju nekontrolisane pretenzije na: izvore sirovina, tržišta, uticajne sfere kao i na mešanje u unutrašnji život drugih naroda. Baš zbog toga bi odstupanje od nezavisnosti i suvereniteta značilo neograničeno nacionalno ugnjetavanje, izrabljivanje naroda od strane moćnijih zemalja, predstavljalo bi izigravanje slobode i nove oblike pokoravanja.

Zato i Program SKJ ističe da ukidanjem ili bitnim ograničenjem nezavisnosti i ravnopravnosti naroda imperijalistički hegemonizam teži da tim putem takve zemlje pretvori u svoja politička, ekonomska i vojna uporišta za proširenje sfera uticaja ili ma kojeg drugog vida ekonomske eksploatacije. Velike sile su, kako ističe drug Tito, nosioci takvih shvatanja, umesto principa prava svih naroda da oni odlučuju o svojoj sudbini. Takvi ne shvataju sve one promene koje su se desile u savremenom svetu, ne priznaju stvarne interese svojih naroda u ovome stepenu razvitka, već misle samo na svoje uske i reakcionarne interese.

Postoje čak tvrđenja da, ako socijalistički svet budu sačinjavale suverene, nezavisne države, ni u tom svetu neće nestati ratova. Međutim, pravilni odnosi socijalističkih zemalja kao imperativ postavljaju potrebu prakse pravilnih uzajamnih odnosa pri čemu suverenitet i nezavisnost ne samo što ne ometaju saradnju i pravilne odnose, već predstavljaju siguran i bitan preduslov za razvitak socijalizma u sadašnjim uslovima. Životna praksa pokazuje i druge, negativne strane ovoga pitanja. Program SKJ ističe da socijalistički razvitak često prolazi »kroz teške borbe, greške, lutanja i privremene poremećaje. Takve su borbe i teškoće pratile svako probijanje novih puteva u istoriji ljudskog društva«. Drugim rečima, čovečanstvo stupa u socijalizam i kroz stagnacije i krize, ali stalnim preobražajem koji nastaje iz borbe suprotnosti starih oblika koji nestaju i novih koji nastaju. Ili

kako to ističe Program SKJ da »teškoće te vrste ne mogu okrenuti točak istorije nazad. One samo podstiču najnaprednije socijalističke snage da savladaju preživelo i da pronađu bolji, pravi put daljeg kretanja«. Zato ne treba zaboraviti da objektivni razvitak i suštinski interesi raznih socijalističkih država neće prestati da postoje zbog toga što se u oblasti međunarodne saradnje i kod socijalističkih država mogu desiti i dešavaju nepravilnosti i pogrešni stavovi u odnosu na samostalnost i suverenitet. Takve pojave ne proističu nužno iz zakonitosti razvoja socijalističkog društvenog sistema, nego mu, naprotiv, protivreče, zbog čega su upravo društvene snage u socijalističkim zemljama pozvane da svesno, brzo i temeljito uklone te prepreke, između ostalog i svojim unutrašnjim socijalističkim razvitkom.

Marksisti, dakle, ne brane nacionalnu nezavisnost i suverenitet naroda sa pozicija nekog građanskog nacionalizma, već sa stanovišta stvarnih potreba razvitka čovečanstva u progresu, jer put ka ujedinjenju sveta vodi neminovnom nužnošću preko potpunog oslobođenja svih nacija u kojima se proletarijat »podize do vodeće klase nacije« (*Komunistički manifest*). Takvo zajedničko okupljanje nacija može se postići na osnovu dobrovoljnosti i uzajamnog poverenja. Dolazimo u fazu društvenog razvoja koju ističe *Komunistički manifest* u kojoj »bi obični zakoni morali i pravičnosti kojima se moraju rukovoditi u svojim međusobnim odnosima privatna lica postali vladajuće načelo i u međunarodnim odnosima«. Zato borba svih zemalja za nacionalnu nezavisnost i državni suverenitet predstavlja bitan i sastavni deo proleterskog internacionalizma. Borba za saradnju svih naroda na osnovu potpune ravnopravnosti i nacionalnog suvereniteta, samim tim je i borba za mir.

Podlogu borbe za mir u savremenim uslovima sačinjava, pre svega, Lenjinova ocena posle oktobarske revolucije da oba postojeća privredna i društvena sistema — kapitalistički i socijalistički mogu duže postojati jedan pored drugog i gajiti međusobno miroljubive odnose. Na-

ime, Lenjin je uočio nužnost uspostavljanja duže koegzistencije između socijalizma i kapitalizma. On je isticao da će socijalizam pobediti u jednoj, ili u nekoliko zemalja, a da će ostale zemlje ostati izvesno vreme buržoaske ili doburburžoaske. Lenjin je, isto tako, isticao da će se socijalizam razvijati i postići najveći procvat bez rata, on se može i bez njega proširiti i na druge zemlje, pošto se rađa iz klasne borbe proletarijata svake zemlje protiv vlastite buržoazije, a ne iz rata neke nacije protiv druge.

U referatu IX kongresa sovjeta u decembru 1921. godine Lenjin je ukazao na ekonomske snage koje nužno rađaju u kapitalističkim zemljama spremnost na saradnju sa socijalističkim zemljama. On je sagledao pozadinu pozivanja Sovjetske Rusije na pregovore o zaključenju mira i okarakterisao ju je ovim rečima: »Ali, mi znamo da se ekonomska situacija onih koji su nas blokirali pokazala ranjiva. Postoje jače snage od želje, volje i odluke preživelih neprijateljskih vlada i klasa, a te snage su opšte ekonomske prilike u svetu koje ih prisiljavaju da zakorače tim putem održavanja odnosa sa nama«. Istorijski razvoj međunarodnih odnosa je potpuno i u celosti potvrdio dejstvo »jače snage«, koju je Lenjin istakao, snage koja je jača od želje i volje onih koji ne žele socijalizam.

Razvoj savremenog sveta danas ukazuje na to da mogućnost mirne koegzistencije nije samo pusta želja već izrazita objektivna mogućnost koja se temelji na materijalnim uslovima razvoja međunarodnih odnosa. Drug Tito ističe da su danas snage socijalizma već toliko narasle da one, u interesu daljeg razvoja, rešavaju postojeće suprotnosti u savremenom društvu, upravo da to rešavanje zavisi od aktivnosti radničkog pokreta koji je vodeća snaga u ovom procesu. Zato današnji razvoj traži da se radnički pokret što više angažuje u međunarodnim problemima, u borbi za mir, u razoružanju, u odbacivanju rata kao sredstva u rešavanju međunarodnih problema. U tom pravcu bje se bitka kroz Ujedinjene nacije. Upravo na tom planu se razvila izvanredna aktivnost druga Tita i naše zemlje.

Interesi socijalističkog sveta u održavanju mira podudaraju se sa interesima radnih ljudi i samih kapitalističkih zemalja koji će voditi i vode borbu za sebe, za svoje društveno oslobođenje i za progres. Avangardna uloga radničke klase ne trpi dogme i sektaštvo, začaurene oblike i izolovanost od masa u društvenom razvoju svojih zemalja. Naime, revolucionarna snaga danas ne leži samo u avangardi, ona je i u širokim masama koje teže za pravednijim društvenim promenama u skladu sa specifičnim uslovima svake zemlje. Prema tome, socijalistički svet se zalaže za nedeljivost mira u svetu, a objektivne mogućnosti za izvojevanje boljeg života i mira za sve zemlje i narode nisu nikad u istoriji čovečanstva bile toliko povoljne kao u naše doba.

Što se, pak, tiče dojučerašnjih kolonijalnih zemalja koje su se oslobodile, nije slučajno da su baš vlade takvih zemalja donele odluku da održavaju odnose kako između sebe, tako i sa celim svetom na osnovu poštovanja teritorijalnog integriteta, suvereniteta, nenapadanja, nemešanja u unutrašnje poslove, ravnopravnosti i miroljubive koegzistencije. Ti principi izražavaju zajedničke interese zemalja koje su se izdvojile iz kolonijalnog sistema imperijalizma u odbrani njihove nezavisnosti od udaraca imperijalističkih sila. Takav razvoj znači potpuno pomeranje odnosa snaga u međunarodnoj politici u korist društvenog progressa i svetske borbe za mir.

Raspravljajući fragmentarno o Lenjinu kao poznavocu rata i vojnih pitanja i ističući samo neka od njih, videli smo da je osobito važno i bitno u izučavanju njegovih dela ovladati naučnim metodom posmatranja razvitka i događaja.

Kao i kod Marksa i Engelsa, i Lenjinov teoretski rad je uvek bio povezan sa praktičnim revolucionarnim potrebama njegovog vremena. Od prvih početaka teoretskog rada Lenjin je Marksovu teoriju shvatio kao stvaralačku, kao uputstvo za rad, kao metodu koja zahteva »da svaki program bude tačna formulacija nekog stvarnog procesa«. Lenjin je umeo da iz najrazličitijih izvora crpe podatke koji

su mu bili potrebni. I više od toga. On svoja znanja o nekom predmetu nikad nije smatrao konačnim, nikad nije prestajao da na tom predmetu dalje radi, da još više ovlada materijom, da je dalje razvija.

Ili, na primer, Lenjinov rad na knjizi *Imperijalizam kao najviši stadij kapitalizma* predstavlja stvaralački naučno-istraživački rad na daljem razvijanju Marksovih ekonomskih teorija u novim istorijskim uslovima epohe imperijalizma. Da bi došao do analize imperijalizma, Lenjin je morao da prikupi i obradi ogroman činjenični materijal koji je bio karakterističan za novu etapu kapitalizma. To je radio u uslovima svetskog rata i socijalističke revolucije koja je sazrevala, što je zahtevalo ogroman napor ili, kako je Lenjin imao običaj da kaže: »ludački rad«. Taj naporan posao Lenjin je obavio u neverovatno kratkom roku. Iscrpno i temeljito proučio je svu literaturu o imperijalizmu koju je mogao da nađe u švajcarskim bibliotekama i u tu svrhu se selio iz Berna u Cirihi, a odatle u Ženevu.

Govoreći o toj svojoj knjizi, Lenjin je rekao: »Da bi se ova objektivna situacija mogla prikazati, ne smeju se uzimati pojedinačni primeri i pojedinačni podaci (s obzirom na strahovitu komplikovanost pojava u društvenom životu uvek će biti moguće da se pronade onoliko odgovarajućih primera ili pojedinačnih podataka koliko se želi da bi se neka teorija mogla potkrepiti), već je zato potrebno da se raspolože celokupnim podacima o osnovama privrednog života svih zaraćenih strana i čitavog sveta«. U tome je suština Lenjinove naučne analize.

I u svim ostalim Lenjinovim radovima o armiji i ratu može se uočiti da on nikad ne skreće od glavnog zahteva marksističke analize: da sve zaključke i teorijske konstatacije treba zasnivati na celokupnosti svih činjenica koje se nikada i ni od koga ne mogu opovrgnuti, koje nisu nasilno međusobno razdvojene ili istregnute iz uslova koji ih okružuju, već se posmatraju u međusobnoj povezanosti i u istorijskom razvoju. Prema tome, marksistička ana-

liza istovremeno pretpostavlja sposobnost da se bitne, suštinske činjenice odvoje od drugostepenih, kao i da postoji objektivan kriterij za takvu analizu.

To je za sve nas jedini put za prilaženje izučavanju vojne nauke, armije, rata i mira, čemu će doprineti izdata Vojna dela Vladimira Ilića Lenjina.

General-pukovnik *Jefto ŠAŠIĆ*

O POJMU VOJNE NAUKE I RATNE VEŠTINE

Kao što je poznato, prema nekim vojnim teoretičarima postoji samo pojam »ratna veština«, a ne i »vojna nauka«. Ratna veština, prema tom gledištu, predstavlja i teoriju i praksu, to jest ima i teorijski i praktični deo. Teorija ratne veštine ima naučni karakter i bavi se otkrivanjem zakonitosti i određivanjem principa i pravila, dok je praktični deo pretežno proizvod umenja i veštine. Polazeći od toga da je ratna praksa veoma specifična, smatra se da teorija ratne veštine ne može biti sistem apsolutnih naučnih normi, već više razmatranje, analiza, suma znanja koja samo pomaže u rešavanju konkretnih slučajeva prakse. Primena, umenje i veština imaju dominantan značaj, a pošto je i čitava teorija potčinjena ovoj dominantnoj svrsi, i teorija i praksa u celini nazivaju se ratnom veštinom.

Međutim, postoji i drukčije mišljenje, koje je dosta rasprostranjeno, da je pojam »ratna veština« preuzak i nepotpun, da je neophodno da postoje pojmovi i »vojna nauka« i »ratna veština«. U ovom napisu pokušaću da obrazilim gledište da su oba pojma neophodna i da imaju puno naučno opravdanje.

VOJNA NAUKA I RATNA VEŠTINA

Pojam »vojna nauka« se sreće danas gotovo svuda u svetu, a naročito u vojnim delima Engelsa, Lenjina i Tita.¹

¹ Govoreći o pogrešnom shvatanju uloge načelnika artiljerije, Engels je pisao: »Zatim dolazi načelnik artiljerije... To je žalosna relikvija onog doba kada se nauka smatrala kao rad

Poznato je, takođe, da je teza o vojnoj nauci pobedila u sovjetskoj teoriji odmah posle građanskog rata, i to baš u borbi sa stavovima Trockog koji je zastupao tezu da ne postoji ni vojna nauka, ni vojna teorija, niti pak mogućnost primene marksističkog metoda u formiranju načela ratne veštine.

Opravdanost postojanja pojma »vojna nauka« počiva na činjenici da u oružanoj borbi deluju objektivne zakonitosti koje nauka može otkriti i da oružana borba nije samo zbir slučajnosti. Svako mišljenje koje bi negiralo zakonitosti bilo bi, u krajnjoj liniji, idealističko. U stvari, samo poznavanje zakona — koje je, istina, uvek samo relativno tačno — predstavlja pravo znanje na osnovu kojeg se mogu vršiti previđanja i za budući rat. A danas je baš to veoma važno, jer su nastale revolucionarne pro-

---

nedostojan vojnika« (*Izabrana vojna dela*, izdanje VIZ JNA, Beograd, 1960, knj. II, str. 119). Ili, na drugom mestu: »...i da je napad imao neuredniji i nenaučniji karakter od ijednog napada poznatog čak i u analizama ruskih napada.« (*Isto*, str. 67).

Iz Lenjinovih vojnih dela se mogu navesti ovi stavovi: »Sovjetska vlast je odavno obratila najveću pažnju na to da bi radnici, zatim seljaci, a naročito komunisti mogli ozbiljno učiti vojnu nauku.« (*Vojna dela*, izdanje VIZ JNA, Beograd, 1961, str. 393). »Nikada se žene ugnjetene klase... neće pomiriti sa tako sramnom ulogom. One će govoriti svojim sinovima: 'Ti ćeš brzo porasti veliki. Daće ti oružje. Uzmi ga i dobro izuči vojnu nauku. To je nauka neophodna proleterima'« (*Isto*, str. 192).

»Proletarijat bi samo pod ovim uslovima mogao izučavati vojnu nauku stvarno za sebe, a ne za svoje robovlasnike, a takvo izučavanje, nesumnjivo, zahtevaju interesi proletarijata...« (*Isto*, str. 194).

U Titovim *Vojnim djelima* nalazimo niz mesta o vojnoj nauci: »Napadi fašističkih agresora, u poslednjem ratu... pokazali su da se u političkoj i vojnoj strategiji naročito polaže važnost na jedan nov element, a to je peta kolona... Vojna nauka još nije dala tom elementu onu važnost... koju on zaslužuje...« (Tito, *Vojna djela*, izdanje VIZ JNA, Beograd, 1961, knj. II, str. 274). »Drugovi rukovodioci naše armije, vama povjeravaju naši narodi svake godine sve nove i nove borce... obučavajte ih u vojnoj tehnici, u vojnoj nauci.« (*Isto*, knj. II, str. 277). Slično se u Titovim *Vojnim djelima* govori na str. 151, knj. II i na str. 183, knj. III.

mene u karakteru rata, te bi vulgarno empirijsko izučavanje samo prošlog rata, bez otkrivanja novih zakonitosti u pripremanju i vođenju oružane borbe, moglo imati negativne posledice. Zbog toga je danas povećan značaj vojne nauke, jer izvanredno razvijena društvena, materijalna i tehnička osnova vođenja rata zahteva mnogo više znanja nego ranije.

Istina, i među teoretičarima koji su samo za pojam »ratna veština« ima i takvih koji ne negiraju postojanje zakonitosti oružane borbe, te zato teoriju ratne veštine smatraju naučnom. Ipak, oni odricanjem termina »vojna nauka« izražavaju rezervu u pogledu mogućnosti da se naučnom teorijom otkriju zakonitosti oružane borbe i da se znanja o njima sistematizuju u sistem naučnih principa, što bi već predstavljalo nauku. Oni smatraju da teorija više odgovara prirodi predmeta oružane borbe nego nauka zbog toga što je svaka teorija uvek manje-više hipotetična. To je u ovoj argumentaciji glavni razlog koji opredeljuje za termin »teorija«, a ne »nauka«. Međutim, ma koliko da oba ta argumenta polaze i od nekih tačnih gledišta, oni nisu argumenti protiv vojne nauke, i to iz ovih razloga:

a) Ratna praksa je doista specifična. Ona nije neprekidna, već povremena; ona je sukob dva protivnika koji imaju svoju volju i čije odluke nije moguće tačno predvideti; delatnost u ratu je uvek konkretna i svaki put drugačija; talenat, lične sposobnosti, pa i slučajnost imaju veliku ulogu itd. Međutim, slične specifičnosti — naročito u pogledu slobode odlučivanja subjektivnih faktora — imaju i politička i svaka društvena praksa, pa i svaka ljudska delatnost. Baš zbog toga se sa raznih strana neprekidno negira status naučnih disciplina mnogim ovim pomenutim oblastima (to nikako nije slučaj samo sa vojnom naukom), ali marksistička sociologija stoji na stanovištu da su to nauke (recimo, politička nauka).

Međutim, činjenica je da se ove društvene nauke, razlikuju od prirodnih. Njihovi su zakoni specifični — to su zakoni verovatnoće koji su stvarno nepotpuni i usled

toga izvesne pojave od njih odstupaju. Njihovo ostvarenje je izazvano mnoštvom uticaja koji se nikada ne mogu svi proučiti i predvideti, a osim toga, ne mogu se proveriti takvim eksperimentima kao prirodni zakoni. No to je karakteristika zakona svih društvenih nauka, pa prema tome nije specifičnost samo vojne. Zbog toga to i nije razlog da vojnu nauku degradiramo na stepen »teorije«.

b) Već samo priznavanje naučne teorije ratne veštine svedoči o tome da se nijedno marksističko mišljenje ne može odreći naučnog karaktera ratne veštine. Zašto, onda, to ne bi bila nauka? Ako nije nauka, da li je to, onda, samostalna teorija koja ne pripada nijednoj nauci? Takav položaj teorije ratne veštine podleže ozbiljnoj kritici. U svakoj nauci postoje razne teorije, neke od njih će se pokazati tačnim, a druge pogrešnim, te će na osnovu toga neke od njih ostati u okviru nauke kao njene naučne teorije, a druge će kao nenaučne otpasti. Teorija je, znači, naučni stupanj u sazrevanju naučne istine. Tako bi se moglo smatrati da ni u vojnoj nauci ne postoji samo jedna teorija, već više njih koje — ako su naučne — sačinjavaju vojnu nauku.

Osim toga, može se postaviti i pitanje da li je opravdano to da teorija bude sastavni deo ratne veštine (»ratna veština ima teoriju i veštinu«), jer to, pored ostalog, može značiti da se teorija čini zavisnom od veštine, to jest da se objektivni zakoni svode na deo ljudske delatnosti. To, zatim, može da znači da se teorija ratne veštine bavi samo subjektivnom delatnošću (da je to samo »teorija o veštini«), načinima i oblicima oružane borbe, a ne i činjenicama i pojavama oružane borbe, to jest objektivnom stvarnošću. Ponekad se inače društvene nauke smatraju normativnim (koje se bave samo normama, načelima ljudske delatnosti), a ne indikativnim, naučnoistraživačkim koje se bave i činjenicama objektivne stvarnosti. A to je veoma jednostran tretman jer se norme, načini i oblici mogu odrediti samo na osnovu poznavanja objektivnih uslova i faktora oružane borbe.

c) Svi pomenuti argumenti u prilog teze o vojnoj nauci nikako ne znače da vojna nauka može potpuno usloviti veštinu, da može potpuno odrediti praksu. Kao i svaka društvena nauka, i vojna nauka je samo uputstvo za akciju. Svaki dogmatizam staljinskog tipa u smislu neposredne uslovljenosti ratne veštine zakonima vojne nauke — može biti veoma štetan, a nije ni realan. Ratna veština kao praksa, kao delovanje subjektivnih faktora predstavlja široko polje za ispoljavanje talenta, za konkretno rešavanje praktičnih pitanja, za traženje rešenja u nepredviđenim slučajevima. Praktičnim rešenjima koja nauka zatim uopštava i izvlači iz njih nove teorijske zaključke, praksa povratno deluje na teoriju i postaje izvor novih teorijskih zaključaka.

U vojnoj nauci veština ima veoma veliki značaj. Kako treba gledati na značaj veštine, ratne veštine, to jest prakse, pokazuju ove Lenjinove reči: »Među najzlonamerinija i verovatno najraširenija iskrivljavanja marksizma koja vrše vladajuće socijalističke partije ide oportunistička laž da je priprema ustanka, uopšte odnos prema ustanku kao prema veštini — blankizam«. Lenjin napominje »da se baš Marks na najodređeniji, najprecizniji i najkategoričniji način izjasnio u tom pogledu nazvavši ustanak baš veštinom...«². Nema sumnje da su baš tako kategorična shvatanja o veštini neophodna kao brana svim mogućim tendencijama ka potcenjivanju veštine, ka umanjivanju značaja subjektivnog faktora, ka apsolutiziranju objektivnih zakonitosti i naučnih znanja, ka dogmatskom shvatanju da se naučni principi mogu sprovoditi u život slepo, a da se ne vodi računa o specifičnosti svakog konkretnog slučaja. To, razume se, ne vodi negaciji nauke, već podešavanju pravilnih odnosa između nauke i prakse.

A to znači da vojna nauka treba da se bavi izučavanjem oružane borbe, njenog pripremanja i vođenja, sumiranjem znanja, utvrđivanjem principa i pravila i, na osnovu toga, svestranim obučavanjem ljudi za praktičnu

---

² Lenjin, *Vojna dela*, izdanje VIZ JNA, Beograd, 1961. godine, str. 259.

delatnost. Ratna veština — oslanjajući se na utvrđena znanja — jeste njihova stvaralačka primena u praksi. Prema tome, vojna nauka je u vezi s pojmom znanja, a ratna veština — s pojmom umenja. I vojna nauka i ratna veština bave se istim predmetom — oružanom borbom, samo se u njima ogledaju dve strane toga predmeta — teorijska i praktična. Kao što je manje-više svaka nauka osnova za jednu, svoju veštinu, tako je — po ovom shvatanju — i vojna nauka osnova za ratnu veštinu.

Baš radi toga da bi ratna veština dobila još veći značaj, trebalo bi da se ona ograniči na stvaralačku praksu, stvaralačko pripremanje i vođenje borbe. Vojna nauka je teorijska osnova ratne veštine i otuda od nje umnogome zavisi uspešno vođenje oružane borbe. Tako se vrši jednostavna i praktična podela: teorija pripada vojnoj nauci, a praksa — ratnoj veštini.

PREDMET VOJNE NAUKE I RATNE VEŠTINE

Određivanje predmeta vojne nauke³ ima za svrhu — kao i u svim drugim naučnim oblastima — da postavi okvire materije koja se izučava i razgraniči vojnu nauku od drugih. Strogo uzevši, određivanje predmeta nije sastavni deo samo materije vojne nauke: razmatranja zakonitosti oružane borbe, načina i oblika pripremanja i vođenja borbenih dejstava. Značaj određivanja predmeta je u tome da se omogući organizovanje i temeljitije izučavanje materije vojne nauke i ratne veštine.

Vojna nauka i ratna veština doživljavaju stalnu evoluciju. Kad god se bitno izmene uslovi vođenja rata i oružane borbe, uvek ponovo dolazi na dnevni red i pitanje određivanja predmeta vojne nauke, što govori o tome da je i ovo opšteteorijsko pitanje ratne veštine uslovljeno odgovarajućom praksom.

---

³ U celom daljem izlaganju polazi se od stava da vojna nauka kao teorija i ratna veština kao praksa imaju, sasvim razumljivo, isti predmet.

U pogledu shvatanja predmeta vojne nauke i ratne veštine postoje u vojnoj teoriji znatne razlike. One se, u osnovi, svode na tri stava: po jednim — predmet je pripremanje i vođenje rata u celini, po drugima — pripremanje i vođenje oružane borbe, a po trećima — pripremanje i upotreba oružane sile.

Prema manje-više celokupnoj zapadnoj vojnoj teoriji, ratna veština je — veština i nauka pripremanja i vođenja rata u celini. Međutim, sam termin »ratna veština« malo se upotrebljava i najčešće se zamenjuje raznim drugim terminima, na primer: generalna, nacionalna, visoka, globalna strategija i sl. Što se tiče, pak, vojne strategije kao posebne, uže oblasti teorije i prakse — njen predmet su pripremanje i upotreba oružanih snaga.

U sovjetskoj vojnoj teoriji postoje dva pojma: vojna nauka i ratna veština. Vojna nauka je teorija vojnog dela, sistem znanja koji se odnosi na pripremanje i vođenje oružane borbe u celini. Ratna veština je primena znanja vojne nauke u oružanoj borbi, praksa vojnog dela.⁴ No, i vojna nauka i ratna veština imaju isti predmet — oružanu borbu.

Kod nas o predmetu vojne nauke, odnosno ratne veštine ima različitih mišljenja koja se uglavnom mogu svesti na ova: (a) vojna veština obuhvata svu vojnu problematiku, kako onu u vezi s ratovanjem tako i ratne pripreme u miru, a i vojni aspekt borbe mirnim sredstvima, dok ratna veština, kao uži pojam, odgovara samo za oružanu borbu;⁵ (b) ratom u celini bavi se ratovodstvo kao politička kategorija, a predmet ratne veštine je pripremanje i upotreba oružanih snaga;⁶ (c) ratna veština se tiče samo jed-

---

⁴ Interpretirano prema brošuri maršala Malinovskog *Budno stajati na straži mira, Vojno izdanje Ministarstva odbrane SSSR*, Moskva, 1962. god., na ruskom. No, u sovjetskoj vojnoj teoriji postoji i drugo shvatanje prema kojem se vojna nauka bavi oružanom borbom u celini, a ratna veština samo formama i načinima oružane borbe.

⁵ Bogdan Oreščanin, *Vojni aspekti borbe za svetski mir, nacionalnu nezavisnost i socijalizam, VIZ JNA*, Beograd, 1962. god.

⁶ Stav uredništva *Vojne enciklopedije*.

nog dela oružane borbe — izučavanja načina vođenja rata, odnosno metoda pripreme i vođenja oružane borbe, a oružanom borbom u celini bavi se vojna nauka.⁷

Sve ove razlike koje se pojavljuju u određivanju predmeta vojne nauke i ratne veštine potiču, u osnovi, od različitog sagledavanja njihovih odnosa prema savremenom ratu. Zbog toga je u razmatranju predmeta vojne nauke najpravičnije poći od karaktera rata, a posebno savremenog.

Evolucija pojma »vojna nauka« i »ratna veština«. Ranije se, prema Klauzevicu, »pod imenom »ratna veština« ili »nauka o ratu« uvek razumevao samo zbir onih znanja i veština, koje se bave materijalnim stvarima. Uređenje, pripremanje i upotreba oružja, podizanje tvrđava i utvrđenja, organizam vojske i mehanizam njenih pokreta bili su predmeti ovih znanja i veština; svrha svih ovih bilo je stvaranje oružane snage upotrebljive za rat.«⁸ Tek se kasnije u veštini opsadivanja tvrđava pojavljuje i »nešto od samog vođenja borbe«,⁹ što će vremenom evoluirati do taktike kao veštine raspoređivanja vojske na bojištu.

U drugom razdoblju istorije ratova robovlasničkog i feudalnog perioda, pa i na početku kapitalizma, ratna veština se pretežno bavila oružanom silom. To je poticalo otuda što su vojske bile glavno i odlučujuće sredstvo vladajućih klasa za vođenje ratova. Prema takvoj ulozi kastinskih i profesionalnih (najčešće malih) vojski, uloga ostalih faktora rata bila je neuporedivo manja. S obzirom na to da su se oružani sukobi izvodili na malom prostranstvu, u kratkom vremenu, sa učešćem ograničenih snaga i sredstava, društveni faktori — politika, ekonomika, narodi — pa i prirodni faktori, nisu imali u toku samog sukoba odlučujući značaj; takav značaj je pripadao oružanim snagama.

⁷ Franjo Tuđman, *Sadržaj i sistematizacija vojne nauke i ratne veštine*, *Vojno delo* br. 9 od 1960. god.

⁸ Klauzevic, *O ratu*, izdanje VIZ JNA, Beograd, 1951. godine, str. 97.

⁹ Klauzevic, op. cit. str. 97.

Predmet ratne veštine ovih perioda bile su, pre svega oružane snage. Međutim, baš zbog toga što su ratovi bili »jednostavni«, što se njihov sadržaj pretežno svodio na upotrebu oružanih snaga, bilo je moguće da se ratna veština, baveći se oružanim snagama, bavi i ratom u celini. Otuda je često vladar zemlje bio u isto vreme i vojskovođa, to jest — nosilac i politike i ratne veštine.

Razume se da je rat, kao izraz klasne borbe, oduvek bio i nastavak politike drugim, nasilnim sredstvima, ali sa gledišta sadržaja rata, odnosno uloge pojedinih faktora rata, tek je francuska revolucija donela odlučan prelom. Narasle proizvodne snage kapitalizma i buđenje svesti narodnih masa iz temelja su izmenili ulogu faktora rata. Ratovi postaju sve složeniji. Uticaj raznih faktora — politike, ekonomike, naroda, prostora, vremena — igra sve veću ulogu kako u pripremanju ratova tako i u toku ratnih dejstava. Oružane snage su i dalje najčešće glavno sredstvo rata, ali i kroz njih sve više dolaze do izražaja drugi njegovi faktori. Na osnovu vojne obaveze stvaraju se velike nacionalne armije, a ratovi se pretvaraju u žestoke sukobe — bitke u kojima učestvuje sve više ljudi i tehničkih sredstava.

Proširivanje obima i sadržaja ratova, pa i njihovog karaktera, označilo je početak procesa za koji je karakterističan sve veći porast značaja ekonomike, morala naroda i armije, mobilizacije svih izvora zemlje za pripremanje i vođenje rata, učešća raznih naučnih oblasti u pronalazaenju i proizvodnji naoružanja i opreme, obučavanja i vaspitavanja ljudstva za ratna dejstva, itd. Ratovi epohe imperijalizma i nastajanja socijalizma bili su u praksi krajnji izraz globalnosti i sveobuhvatnosti — po učešću naroda i država (svetski, koalicioni ratovi), po prostranstvu, po odlučujućim ciljevima — uništenju oružane sile, po uključivanju u ratna dejstva i pozadine zemlje, po dugotrajnosti oružanog sukoba, po sveobuhvatnosti i dužini ratnih priprema, po naprezanju materijalnih i moralnih snaga, po masovnim gubicima itd. Praksa ovih ratova, a naročito prvog i drugog svetskog, pokazala je da u pripremanju i

vođenju ratova učestvuju sve društvene delatnosti zemlje — politika, ekonomika, kultura, nauka i druge, a ne samo vojna. Rukovođenje ratnim pripremama i dejstvima prevazišlo je obim vojne nauke i ratne veštine i uključilo u sebe na nivou političkog rukovodstva države sve naučne oblasti i sve delatnosti društva koje na bilo koji način mogu doprineti pripremanju i vođenju rata.

Revolucije i nacionalnooslobodilački ratovi još su više isticali značaj svih faktora i njihovog sveobuhvatnog angažovanja u ratnim dejstvima. Potcenjivanje bilo kojeg od njih, a pogotovu u onim slučajevima kad su se oružane snage stvarale tek sa otpočinjanjem oružane borbe, obično je imalo poražavajuće posledice za uspeh revolucionarne ili oslobodilačke borbe. Naš narodnooslobodilački rat je bio sjajna potvrda uspešne mobilizacije svih snaga u vođenju rata. Komunistička partija, sa drugom Titom na čelu, od početka se oslonila na najšire mase naroda i na sve snage — materijalne i druge — koje su se mogle angažovati u borbi. To je bio pravi svenarodni rat, u kojem je došao do izražaja i jasan kurs na jačanje oružane sile i na angažovanje svih drugih činilaca u vođenju rata. »Mi se ne oslanjamo grubo na našu vojnu silu, već u prvom redu na sam narod, pa onda na vojnu silu.«¹⁰

Prema tome, tendencije u evoluciji sadržaja rata, zaključno sa drugim svetskim, jasno su ocrtale totalnost i sveobuhvatnost ratova kao jednu od najznačajnijih karakteristika. Sa gledišta predmeta vojne nauke i ratne veštine ove tendencije su dovele do toga da su vojna nauka i ratna veština sve manje bile u mogućnosti da svojim okvirom obuhvate celinu rata. U oblasti teorije, ratom su se sve više bavile razne nauke — društvene i prirodne, a u oblasti prakse — razne društvene delatnosti. To je, prirodno, dovelo do ograničavanja predmeta vojne nauke i ratne veštine na užu oblast rata — pretežno na oružanu borbu.

---

¹⁰ Tito, *Vojna djela*, izdanje VIZ JNA, Beograd, 1961, knj. I, str. 183.

Predviđanja o savremenom ratu i predmet vojne nauke. Sva predviđanja o eventualnom budućem svetskom termonuklearnom ratu ističu u prvi plan globalnost i totalnost rata. Štaviše, smatra se da će baš ova karakteristika savremenog rata doći do svog krajnjeg apsurdnog izraza. Takav rat bi obuhvatio ceo svet i vasionu, vodio bi se sredstvima masovnog uništavanja i razaranja čiji bi cilj bile i oružane snage i celokupna pozadina zemalja-učesnica, u ratu bi učestvovala masovne armije i masovna ratna tehnika, glavni napori bi se angažovali verovatno u njegovom početnom periodu u kojem bi se težilo i njegovom brzom završetku totalnim uništenjem protivnika itd. Usled svoje sveobuhvatnosti savremeni rat sadrži u sebi zakonitu tendenciju pretvaranja lokalnih ratova u svetske. Sa gledišta faktora rata, očevidno je da bi baš u savremenom ratu bile angažovane sve društvene snage i delatnosti zemlje, što se, uostalom, vidi i po kompleksnosti ratnih priprema koje su u svim zemljama, a naročito u zemljama — glavnim vojnim silama, obuhvatile sve sektore društvenog i državnog života.

Nove pojave savremenog rata našle su izraza i u savremenim vojnim teorijama u svetu. Tako, na primer, kod svih zemalja na Zapadu nov pojam generalne strategije ide baš za tim da označi kompleksni sadržaj rata, sve njegove faktore: politički, diplomatski, psihološki, naučni, vojni i dr. Prema mišljenju zapadnih teoretičara, strategija nije više suveren vojnički pojam; on se zadržao u okviru operacije i taktike, dok je strategija dobila nove dimenzije. »Diplomatija i odbrana nisu više različite alternative, jedna koja će biti upotrebljena kad druga bude poražena. Jedna drugu moraju dopunjavati.« (Kenedi).¹¹ To se i praktično sprovodi preko primata civilnih organa u poslovima narodne odbrane, tako da osnovnu ulogu u formulisanju i kontroli vojne politike i po nizu sasvim konkret-

---

¹¹ »Principi i posledice američke strategijske doktrine«, Jacques, Vernant, *Revue de défense nationale*, Paris, maj 1963. god.

nih vojnih pitanja imaju civilna lica.¹² Što se tiče kategorije vojne strategije, ona — prema zapadnoj vojnoj teoriji — direktno proizilazi iz generalne strategije i njen je zadatak da podržava generalnu strategiju direktnom ili indirektnom primenom oružanih snaga, kako u miru tako i u ratu, to jest putem primene specifično vojnih sredstava države.

U sovjetskoj vojnoj teoriji bilo je i još ima dosta diskusija oko toga u čiji domen spada problematika savremenog rata. Većina autora zastupa mišljenje da je rat široka pojava koja obuhvata ekonomsku, ideološku i diplomatsku borbu (neki dodaju i naučnu), a one u ratu dobijaju posebne crte blokade, diverzije, konfiskacije, prekida i diplomatskih odnosa i sl. U ratu je posebno značajno učešće naroda. Međutim, glavni sadržaj rata je oružana borba pa, prema tome, postoji razlika između rata i oružane borbe. Vojna nauka ne može obuhvatiti sve strane pripremanja i vođenja rata. To bi dovelo do njenog rasplinjavanja u širokoj oblasti koja pripada raznim naukama. Osim toga, rukovođenje ratom u celini pripada politici, dok se vojna nauka bavi samo jednim aspektom rata — oružanom borbom. Ovo je naročito jasno izrazio maršal Malinovski u svojoj brošuri *Rudno stajati na straži mira*¹³ u kojoj se navodi i ovaj stav: »Po pitanju o predmetu i sadržaju vojne nauke... dolazilo je do mnogih sporova između generala i oficira, no te diskusije i sporovi nisu zaključeni. Po našem mišljenju, neki drugovi su nastojali uključiti u pojam vojne nauke i sve što je bilo u kakvom

¹² Za ilustraciju te orijentacije mogu poslužiti i ovi stavovi Kenedija: »Naše armije moraju biti iskorišćene na način da se dozvoli izbor i odluka civilnim vlastima u pogledu odlaganja, obima reakcije i objekata.« »Naše oružje mora biti potčinjeno najvišem komandovanju i kontroli civilnih vlasti, stalno — kako u miru tako i u ratu. Osnovna odluka koja se odnosi na naše učešće u bilo kojem konfliktu i na naš odgovor na bilo koju vrstu pretnje — uključujući sve odluke koje se odnose na korišćenje nuklearnog oružja ili na prelaz sa ograničenog na opšti rat — biće preduzete od strane civilnih vlasti.« (Citirani članak Jacques-a Vernant-a).

¹³ *Военни издат*, Moskva, 1962. god. (na ruskom).

odnosu s vojnim delom i s postizanjem pobeđe nad neprijateljem. U vojnu nauku uključivali su sumu socijalno-političkih, ekonomskih i vojnih faktora... Vojna nauka se pretvorila na taj način u svojevrsnu nauku nauka... Objekat istraživanja vojne nauke je oružana borba, jer ona predstavlja specifikum rata... «

U nekim savremenim vojnoteoretskim razmatranjima dolaze često do izdaja i razna tehnokratska gledišta koja polaze od toga da će vojna moć, zasnovana na savremenoj ratnoj tehnici, imati u nuklearnom ratu isključivu ulogu. Nema sumnje da su takvi ekstremni zaključci netačni, a i opasni, iako je tačna činjenica da su ogromno porasli uloga i efekat dejstva savremenog naoružanja i ratne tehnike. Danas se u nekim diskusijama otvoreno dovodi u pitanje uloga ekonomike u toku trajanja rata pa se dolazi i do zaključka da ona ne bi imala (bolje reći: ne bi stigla da ima) neku važniju ulogu, usled toga što postoje ogromne zalihe nuklearnog oružja, a nije moguće da se sva sredstva njihovog lansiranja podvrgnu iznenadnom uništenju. Stavljajući se pod sumnju čak i shvatanje rata kao produženja politike, jer se polazi od gledišta da nuklearni rat predstavlja i sopstveno uništenje, a samouništenje ne može biti ničiji interes — ni ekonomski, ni politički. Nema sumnje da je traženje političkih rešenja agresivnim nuklearnim ratom samo po sebi stvarno negacija istinskog političkog rešenja, te predstavlja nerešivu protivurečnost savremenog nuklearnog rata, a samim tim sadrži imperativ borbe za mir. Zbog toga drug Tito s pravom ističe »da su u zabludi oni koji misle da mogu izvoljevati neke odlučujuće pobede silom oružja i trenutnim tehničkim preimućstvima.«¹⁴ Upravo otuda proizilazi i gledište da odbrana zemlje od agresije spolja predstavlja realnu mogućnost, sastavni deo borbe za mir, a pred surovom alternativom: rat ili moderno ropstvo — i jedino moguće političko rešenje.

---

¹⁴ Tito, *Vojna djela*, izdanje VIZ JNA, Beograd, 1961, knj. III, str. 198.

Prema tome, upravo se savremeni rat ne može svesti samo na dejstvo oružanih snaga, iako je neophodna činjenica da je njihova uloga ogromno porasla. No, naporedo s tim porasla je uloga i svih ostalih faktora: masovnog učešća celokupnog stanovništva, značaja morala, velikog udela teritorijalne odbrane i civilne zaštite i t. sl. Sveobuhvatno učešće svih društvenih delatnosti naročito dolazi do izražaja u ratnim pripremama, pa se čak smatra da, u vezi s nekim pretpostavkama o kratkotranjosti rata, blagovremenosti i sveobuhvatnosti ratnih priprema dobija sve sudbonosniji značaj.¹⁵ Međutim, ukoliko bi rat duže trajao utoliko bi svi njegovi faktori i te kako došli do izražaja i u toku toga trajanja. Na kraju, neki oblici savremenog rata, i to baš oni koji se odigravaju u praksi pred našim očima od završetka drugog svetskog rata pa sve do danas — nacionalnooslobodilački, antikolonijalni, svenarodni odbrambeni ratovi i oružane revolucije — ne mogu se oslanjati samo na oružane snage, već svoju snagu moraju crpiti iz potpunog angažovanja svih moralnih i materijalnih snaga naroda, zemalja, država, partija i pokreta.

Ova kratka razmatranja o savremenom ratu sa gledišta predmeta vojne nauke i ratne veštine upućuju na tri osnovna zaključka:

— rat je po svom sadržaju i dalje kompleks najraznovrsnijih pojava: političkih, ekonomskih, vojnih i drugih, te u pripremanju i vođenju rata učestvuju svi društveni faktori i angažuju se svi izvori zemlje;

— rat je i nadalje produženje politike — avanturističke politike agresije (makako to apsurdno zvučalo kad je u pitanju termonuklearni rat i makako to istovremeno impliciralo i negaciju politike) i politike odbrane zemlje; zbog toga je jedino politika kadra osigurati skladno anga-

---

¹⁵ Zanimljivo je u vezi s tim podsetiti na jednu vizionarsku Klauzevicevu pretpostavku: »Kada bi u ratu bilo samo jedno jedino rešenje ili mnoštvo jednovremenih rešenja, to bi, naravno, sve pripreme za njega morale biti usmerene u pravcu krajnjih naprezanja...« (*O ratu*, izdanje VIZ JNA, Beograd, 1951, str. 45).

žovanje svih delatnosti u ratu što i dalje ističe njenu rukovodeću ulogu;

— predmet vojne nauke i ratne veštine ne može biti rat u celini, jer se on veoma usložio i po društveno-političkom sadržaju i po obimu vojnih pojava koje obuhvata; predmet vojne nauke i ratne veštine ne mogu biti ni samo oružane snage, jer je ne samo rat nego čak i oružana borba širi pojam od pojma upotrebe oružanih snaga. Oba ova shvatanja pripadaju prošlosti. I ne samo to. Ona mogu dovesti do zamagljivanja jasnih odnosa između politike i ratne veštine i do pogrešne ocene o značaju i ulozi pojedinih faktora rata, pa i samih oružanih snaga, te samim tim dobijaju i širi principijelni značaj. Zbog toga mislim da je najprihvatljivije rešenje da se vojna nauka i ratna veština bave samo oružanom borbom kao svojim predmetom, to jest samo delimičnim, iako glavnim, sadržajem rata, do čega je, uostalom, kako smo videli, doveo i sam objektivni razvitak rata.

Politika i vojna nauka. Za odnos između politike i vojne nauke značajna je baš razlika koja postoji između rata i oružane borbe. Budući da je rat produženje politike drugim, nasilnim sredstvima, proizilazi da rata i nema bez primene oružanog nasilja, bez oružane borbe. Oružana borba je pojam uži od pojma rata, ali je ona stalno prisutan, neminovan i glavni sadržaj rata. Po tome rat i jeste poseban oblik političke borbe, što je njegova posebnost i zakonita specifičnost upravo — oružana borba. Zbog toga smatram da »hladni«, »ekonomski«, »psihološki rat« i sl. nisu ratovi (sem u prenosnom, konvencionalnom smislu), jer ne sadrže glavno obeležje rata — oružanu borbu. Oni su najoštrije forme mirne političke borbe u kojima, istina, dolazi do izražaja i uloga vojne sile u smislu pretnji, odmeravanja snaga i iznuđivanja političkih rešenja ali mirnim, a ne oružanim putem.

Primarna, usmeravajuća uloga politike u pripremanju i vođenju rata proizilazi otuda što je rat kao društvena pojava samo produženje te politike drugim sredstvima. Sve ostale delatnosti, zadržavajući svoju relativnu samo-

stalnost, potčinjavaju svoje interese interesima politike koji su svrha rata. Vojna nauka ima isti takav položaj — položaj potčinjenosti i relativne samostalnosti u odnosu na primarnu ulogu politike.

Specifični zakoni oružane borbe, specifična sredstva i metodi pripremanja i vođenja rata kao oružane borbe predstavljaju rezon postojanja vojne nauke kao posebne nauke i ratne veštine kao posebne veštine. Politika mora voditi računa o objektivnim zakonitostima oružane borbe. »Ali kad se jednom izda naređenje za izvršenje pomorskih i vojnih pokreta, onda ti pokreti više ne podležu željama i planovima diplomatije, već njihovim sopstvenim zakonima, koji se ne mogu kršiti, a da se time ne dovede u opasnost bezbednost celokupne ekspedicije«. ¹⁶ Prema tome, pored potčinjenosti vojne nauke i ratne veštine opštim ciljevima i zahtevima politike, postoji i obrnut odnos: raspoložuci relativnom samostalnošću koja je izraz specifičnosti oružane borbe, vojna nauka i ratna veština vrše i obratan uticaj na politiku u smislu korigovanja njenih ciljeva i zadataka, postavljanja uslova i zahteva koje politika mora zadovoljiti ako želi da postigne uspeh u ratu.

Načelan odnos između politike, vojne nauke i ratne veštine ima veliki principijelan značaj i u oblasti teorije i oblasti prakse. Tendencije ka tome da se domen vojne nauke i ratne veštine proširi na svu problematiku rata imaju, po mom mišljenju, niz negativnih posledica: zamagljuje razliku između rata i oružane borbe, bacaju krivo svetlo na pojam hladnog rata, predstavljaju opasnost za pojavu militarizma. Osim toga, makako na prvi pogled izgledalo neuverljivo, ove tendencije vode i ka potcenjivanju oružane borbe, jer vojna nauka i ratna veština koje bi se bavile svim problemima rata nužno moraju zapostaviti specifične probleme oružane borbe, koji — danas više nego u prošlosti — zahtevaju posebnu stručnost. Širokim postavljanjem okvira vojne nauke i ratne veštine takođe

---

¹⁶ Engels, *Izabrana vojna dela*, izdanje VIZ JNA, Beograd, 1960. godine, knj. II, str. 48.

se gubi iz vida da se savremeni rat ne može pripremiti i voditi bez svestranog učešća raznih nauka. Zbog toga je sasvim tačna konstatacija da ne može biti jedinstvene nauke o ratu koja bi bila nekakva nauka nauka. U stvari, jedino politika — kao nauka i veština koja se bavi proučavanjem političkih odnosa i usmeravanjem političke delatnosti bilo u kojoj oblasti društvenog života¹⁷ — može imati i ulogu opšteg usmeravanja u ratu i jedino je kadra objediniti delovanje svih društvenih delatnosti ka jedinstvenom cilju.

U vezi s odnosom politike, vojne nauke i ratne veštine postavlja se i jedno praktično pitanje: da li opšta politika koja se bavi svim problemima društvenog života, može podjednako efikasno da se bavi i specijalnim problemima — konkretno pripremanjem i vođenjem rata, pogotovu ako se ima u vidu da se problematika rata veoma uvećala i usložila. Teorija političke nauke ima na to pitanje gotov odgovor. Naime, prema ovoj teoriji, opšta politika se inače deli na niz specijalnih politika (to jest, delová, aspekata opšte politike), kao što su ekonomska, kulturna, socijalna i sl. Zbog toga, načelno, ne vidimo razloga da ne postoji i vojna politika, kao izraz komplikovanja društvenog života (i vojne problematike napose) i praktične potrebe efikasnijeg delovanja po specijalnim vojnim pitanjima. Uostalom, to je termin koji nalazimo još kod Lenjina i Frunzea,¹⁸ a inače je danas dosta u upotrebi. Mislim da je termin »vojna politika« logičniji i jasniji od termina »generalna strategija«, »vojna veština«, »ratovodstvo« i sl., jer svi ovi termini samim nazivom impliciraju vojno značenje, što nije poželjno. Nasuprot tome, vojna politika nedvosmisleno pokazuje da se radi o politici, i to o njenom posebnom aspektu koji se tiče vojne

---

¹⁷ Vidi: dr Radomir Lukić, *Politika teorija države*, Beograd, 1962; *Osnovi sociologije*, Beograd, 1962; *Istorija političkih i pravnih teorija*, Beograd, 1956.

¹⁸ Lenjin, *Vojna dela*, izdanje VIZ JNA, Beograd, 1961, str. 392; Frunze, *Izabrana dela*, izdanje Vojno-izdavački zavod MNO, Beograd, 1946, str. 26, 70, 74.

problematike. U takvom svom značenju pojam vojne politike sasvim je srodan pojmu politike narodne odbrane. Za nas je taj termin veoma pogodan, pa je čak unekoliko određeniji, jer se odnosi na pripremanje zemlje za odbrambeni rat.

Lenjin je govorio da se u ratu politika militarizuje. Savremeni razvitak ogromnih armija i masovnih ratnih priprema tu tezu je ne samo potvrdio već i proširio na mirnodopski period, u kojem dolazi do »militarizacije« onog dela aspekta politike koji se bavi problemima narodne odbrane.

Predmet vojne i ratne veštine je oružana borba. Sve što je do sada rečeno još nije dovoljno da argumentuje gledišta o oružanoj borbi kao predmetu vojne nauke i ratne veštine. Naime, da bi jedna nauka stekla uslove da postoji kao samostalna naučna oblast, ona za svoj predmet mora imati u objektivnoj stvarnosti takav skup pojava — specifičan, relativno samostalan i uzajamno povezan uzročno-funkcionalnim odnosima — kojim se nijedna druga nauka (pa i odgovarajuća praksa) ne bavi potpuno. U tom slučaju takav skup pojava može se uslovno izdvojiti kao predmet posebne nauke i prakse. U vezi s tim postavlja se pitanje: da li je oružana borba takav skup specifičnih pojava kojima se posebno ne bave nijedna ni druga nauka i praksa.

Na to pitanje se bez sumnje može potvrdno odgovoriti. I ne samo to. Pojave oružane borbe se upravo izrazito razlikuju od bilo kakvih drugih pojava društvenog života, jer ni za jedan drugi skup pojava nije karakteristična primena oružanog nasilja. I baš po tome što je akt oružanog nasilja, oružana borba predstavlja naročit, specifičan oblik političke borbe. »Ali oružani ustanak je naročiti oblik političke borbe koji je potčinjen naročitim zakonima, o kojima treba pažljivo razmisliti.«¹⁹

Drugim rečima, oružana borba ima, dakle, sopstvene specifične zakone. Kad ne bi imala unutrašnje objektivne

¹⁹ Lenjin, *Vojna dela*, izdanje VIZ JNA, Beograd, 1961. godine, str. 285.

zakone, nezavisne od svesti i volje ljudi, oružana borba bi bila samo zbir slučajnosti i tada ne bi bila potrebna nikakva teorija za njeno pripremanje i vođenje. Evolucija oružane borbe od kratkotrajnih udara antičkih falangi i feudalnih linijskih strojeva do savremene oružane borbe u kojoj, pored oružanih snaga, učestvuju i mase stanovništva, predstavlja, u stvari, evoluciju zakonitosti pojava oružane borbe. Na osnovu posmatranja zakonitosti kadri smo pratiti evoluciju ratovanja i uopštavati iskustva, otkrivajući opšte, stalne i nužne faktore koji određuju karakter i fizionomiju oružane borbe. Na osnovu toga predviđamo i mogućni njen razvoj, postavljajući tako objektivnu osnovu i okvire vojne nauke i ratne veštine kao posebne teorije i prakse.

Osnovni zadatak vojne nauke sastoji se u otkrivanju i proučavanju zakonitosti oružane borbe, to jest u otkrivanju uzročnih veza koje postoje između objektivnih faktora oružane borbe, s jedne, i organizacije, načina i oblika njenog vođenja, s druge strane. Pronaći takve načine i oblike oružane borbe koji će najbolje odgovarati objektivnim materijalnim i subjektivnim faktorima i uslovima njenog vođenja — čini glavni sadržaj vojne nauke.

Način i oblici ratnih dejstava neprekidno se menjaju i otvaraju nove probleme vojne nauke i ratne veštine. Glavni problem ratne veštine prvog svetskog rata sastojao se u tome kako da se prevaziđe pozicioni način vođenja rata. Međutim, kako su načini i oblici borbenih dejstava samo pojavni oblici, spoljne manifestacije suštine oružane borbe, to se ni pozicioni karakter prvog svetskog rata nije mogao prevazići sve dok nisu stvoreni materijalni i drugi uslovi za prelazak na manevarsko ratovanje. Ratna tehnika prvog svetskog rata nije bila kadra da probije dobro organizovanu i jaku odbranu protivnika i taktički proboj pretvori u operativni, te se i odbrana pokazala jačom od napada. Trebalo je da se kvalitativno izmeni ratna tehnika, da se masovno uvedu u naoružanje armija tenkovi i avioni da bi se ostvario odlučujući problem u

ratnoj veštini — prelazak na manevarski način ratovanja koji je dominirao u drugom svetskom ratu. Sličan odlučujući uticaj na način vođenja oružane borbe imao je u istoriji ratovanja i razvoj faktora čovek. Govoreći o ulozi tog faktora Engels je pisao: »... samo revolucija kao što je bila francuska, koja je ekonomski oslobodila građanina, a naročito seljaka, mogla je da iznađe masovne vojske, a ujedno i slobodne oblike kretanja o koje su se razbile stare krute linije.«²⁰ Obilje raznovrsnih oblika borbenih dejstava u našem oslobodilačkom ratu, kao i u nizu oružanih revolucija i antikolonijalnih ratova, bilo je velikim delom proizvod posebne aktivne uloge svesnog faktora čovek.

Ratovi se po načinu vođenja oružane borbe razlikuju među sobom pre svega zato što u njima uvek na drugi način deluju kvalitet i kvantitet i međusobni odnos raznih objektivnih faktora. Efikasnost vojne nauke i ratne veštine sastoji se baš u tome da uoče te nove momente. Tako, na primer, naša partizanska strategija i taktika bile su u početku ustanka posledica malobrojnog i slabijeg naoružanja naših jedinica, nepovoljnog vojnog odnosa snaga, teritorijalne organizacije partizanskih odreda i sl. U tim uslovima jedino je partizanskim načinom ratovanja bilo moguće efikasno iskoristiti naša oskudna sredstva, osigurati masovnu podršku i neposredno učešće stanovništva i stvoriti uslove za pojavu razvijenih načina i oblika oružane borbe. Ukoliko su se postepeno menjali objektivni faktori, a posebno broj i kvalitet žive sile i naoružanja, utoliko se i naš način vođenja rata menjao i sve više se sastojao iz kombinovanja partizanskih i frontalnih dejstava.

Baveći se problematikom oružane borbe, ratna veština ima uvek isti predmet kako na nivou strategije tako i na nivou operatike i taktike, samo uvek u drugačijoj razmeri: za strategiju je predmet oružana borba u celini, za operatiku operacija, a za taktiku boj. Ovo je važno naglasiti

²⁰ Engels, *Izabrana vojna dela*, izdanje VIZ JNA, Beograd, 1953. godine, knj. I, str. 17.

zbog toga što se ponekad može čuti i mišljenje koje mi se ne čini ispravnim — da se strategija bavi ratom u celini, a operatika i taktika operacijama i bojevima, to jest oružanom borbom, što bi, u stvari, značilo da strategija ima jedan predmet, a operatika i taktika drugi. Međutim, pošto je ratna veština jedinstvena, bez obzira na to što se deli na tri zasebne grane mora imati i jedinstven predmet, a to je upravo oružana borba.

Oružana borba — sveukupnost njene problematike — čini predmet vojne nauke i ratne veštine. A to znači da se vojna nauka i ratna veština ne bave samo problemima vođenja oružane borbe, nego i problemima pripreme koje se očito ne mogu odvojiti kao nešto zasebno što spada u neku drugu oblast. Pogotovo je danas očevidno da su pripreme čiji je značaj izvanredno porastao, nerazdvojni deo oružane borbe, pa i nerazdvojni deo vojne nauke i ratne veštine. Zato bi bilo nelogično da se pripreme na bazi neke druge teorije.

Jedno od glavnih pitanja vojne nauke i ratne veštine jeste priprema i upotreba oružane sile. Bolje reći — to je njihovo glavno pitanje, što proizlazi iz činjenice da je u većini slučajeva upravo oružana sila glavno sredstvo za izvršavanje zadataka oružane borbe. Svaki rat, pa i svaki oružani ustanak, mora raspolagati — ili se mora truditi da što pre raspolaze — oružanom snagom, jer je ona obično i osnovna garancija pobede. Uostalom, upravo je stvaranje armije kao specijalne organizacije u periodu rađanja robovlasničkog poretka, prema Engelsu, bilo jedno od bitnih obeležja koje je oružane sukobe prvobitne zajednice razlikovalo od rata klasnog društva kao dve sasvim raznorodne pojave. Međutim, za našu temu nije sporno to da li su oružane snage glavni sadržaj predmeta vojne nauke i ratne veštine, nego je sporno to — da li su oružane snage — njihova priprema i upotreba — jedini sadržaj vojne nauke i ratne veštine, da li su one predmet ratne veštine, kao što se to smatralo u prošlosti i kao što i danas neki vojni pisci smatraju.

Očito je da već poodavno oružana borba predstavlja sveobuhvatniju i širu pojavu od pripreme i upotrebe oružanih snaga, a pogotovo u uslovima savremenog rata uopšte, a opštenarodnog posebno. Savremena oružana borba je postala totalna baš u tom smislu što u njoj dolaze do izražaja i drugi faktori. Neposredno učešće naroda u raznim vojnim pa i oružanim dejstvima — kao što su obaveštavanje, snabdevanje, zaprečavanje, izveštavanje, diverzije, ilegalna borba, kontrašpijunaža, suzbijanje pete kolone, kontrola teritorije, borba protiv vazдушnih desantata itd. — uticalo je na ogroman porast vojnog značaja naroda kao faktora oružane borbe. Osim toga, vojna nauka i ratna veština očito moraju voditi računa i o moralno-političkom i ekonomskom faktoru — u onoj meri u kojoj neposredno utiču na oružanu borbu. Teško je, na primer, zamisliti procenu situacije — u kojoj se ne bi vodilo računa o tim faktorima; to se bez izuzetka tiče strategijske procene, vrlo često operativne, a ponekad čak i taktičke.

Uostalom, vojna nauka i ratna veština kao posebne oblasti nisu apsolutno samostalne; one se prepliću sa mnogim drugim naukama i delatnostima, jer se bave i problemima koji su van oružane borbe, a utiču na nju, kao što, s druge strane, mnoge druge delatnosti i druge nauke imaju interesa da se bave i pitanjima oružane borbe. Takva uzajamna zainteresovanost je posve razumljiva, a slično preplitanje se dešava u svim oblastima naučnog saznanja i ljudske prakse, i to kao posledica činjenice da je svaka društvena pojava uvek samo deo jedinstvene objektivne stvarnosti i da uvek prelazi granice pojedine nauke i pojedine praktične delatnosti. U ratu nema pojava koje nisu u vezi s oružanom borbom, i obrnuto, te je zbog toga okvir vojne nauke i ratne veštine samo uslovan i ne može se kruto odrediti preciznim granicama prema drugim oblastima nauke i prakse. Zbog toga se vojna nauka mora koristiti rezultatima raznih naučnih disciplina koji imaju velikog značaja za pripremanje i vođenje oružane obrbe. Nemoguće je zamisliti vojnu nauku bez oslanjanja na fiziku, hemiju, pedagogiju, tehnologiju, meteorologiju i sl.

Međutim, to nikako ne znači da vojna nauka obuhvata sva pitanja rata. Njen osnovni interes je oružna borba. Vojna nauka nije u stanju da se bavi svim pitanjima rata; to bi je odvlačilo od njenih osnovnih pitanja koja predstavljaju specifičnosti rata, a to bi očigledno značilo u suštini potcenjivanje pa i zapostavljanje oružane borbe kao glavnog sadržaja rata. S obzirom da će u savremenim uslovima oružana borba biti prema svim predviđanjima mnogo složenija nego ranije, vojna nauka se mora ozbiljno posvetiti baš problemima oružane borbe. Iz značaja oružane borbe kao glavnog sadržaja rata proizilazi i značaj vojne nauke i ratne veštine kao posebne teorije i prakse.

Mišljenje po kojem se ratna veština bavi ratom u celini ponekad se objašnjava time da rat ima dva aspekta: politički i tehnički, odnosno opšti i vojnostručni. Prema tome mišljenju, ratna veština ima za predmet rat u celini, ali samo njegov stručni aspekt. Verovatno je da ovo mišljenje polazi i od poznatog Lenjinovog stava da se upravljanje vojnim resorom sastoji iz kombinacije političkog i stručnog rukovođenja. I Frunze je smatrao da se vojna doktrina sastoji iz političkog i tehničkog dela. Međutim ni Lenjin, ni Frunze nisu poistovećivali ratnu veštinu s delovima stručnjaka. Lenjin je u građanskom ratu pridavao ogroman značaj specijalistima — carskim oficirima, ali se za njega pojam ratne veštine ticao vođenja oružane borbe, u kojoj su izvanrednu ulogu odigrali i revolucionarni kadrovi koji su bili poslani na rad u vojsku, a posebno CK Partije koji se vrlo često bavio problemima izgradnje oružanih snaga, vojnih operacija itd. Zbog toga predmet ratne veštine ne treba mešati s kompetencijama u rukovođenju. Ratna veština se tiče oružane borbe i njenim se načelima moraju rukovoditi svi faktori koji su odgovorni za njeno vođenje. Svoditi ratnu veštinu na vojno stručni, tehnički aspekt, znači, u stvari, sužavati joj okvir.

Realizacija vojne nauke, to jest ratne veštine — vrši se preko svesne delatnosti ljudi u oružanoj borbi: preko delatnosti rukovodećih ljudi, komandi, jedinica, grupa i

pojedinaca — sve do pojedinačnog borca. Međutim, time nije rečeno — kako se ponekad shvata — da ratna veština može eliminisati objektivne pretpostavke oružane borbe; ona je njima nužno ograničena. Izvanredni značaj subjektivnih snaga sastoji se u tome što one mogu delimično menjati i ograničavati stihijno dejstvo objektivnih uslova i faktora i — što je najvažnije — subjektivne snage su kadre da od niza različitih mogućnosti odabiraju baš one koje su najpovoljnije. U traženju najboljih rešenja u pripremi i vođenju oružane borbe, takovih rešenja koja će najpotpunije odgovarati konkretnoj situaciji i konkretnom odnosu snaga — sastoji se suštinska razlika između vojne nauke i ratne veštine i osnovni smisao i pozitivna uloga ratne veštine. O tome svedoči praksa našeg oslobodilačkog rata: time što je u potpunosti iskoristila sve naše objektivne i subjektivne mogućnosti i sve neprijateljeve slabosti i greške, naša ratna veština je uspela da nametne protivniku svoj način ratovanja, a time je postala jedan od onih faktora koji je u oružanoj borbi odlučivao o pobedi i porazu.

Predmet vojne nauke i ratne veštine je, prema tome, pripremanje i vođenje oružane borbe. U oblasti teorije vojne nauke obuhvata izučavanje uslova, faktora, zakonitosti, organizacije, sredstava, načina i oblika oružane borbe i određivanje principa i pravila za njeno izvođenje. U oblasti prakse ratna veština je stvaralačka primena teorije, umenje da se na praksi pronalaze najbolja rešenja za pripremanje i vođenje oružane borbe.

General-major *Dušan DOZET*

KARAKTER RATA U SVETLOSTI SAVREMENE TEHNIKE

1. POTREBA SAGLEDAVANJA BITNIH PITANJA EVENTUALNOG RATA

Mogućnost izbijanja rata i faktori koji ga uslovljavaju. U poslednje vreme sve se češće čuju mišljenja odgovornih političara i državnika da do novog rata, a naročito rata u kome bi bilo upotrebljeno raketno-nuklearno oružje, verovatno neće doći. Ta mišljenja zasnivaju se na saznanju o ogromnoj uništavajućoj moći savremene ratne tehnike i njenoj sposobnosti da, ako se koncentriše u dovoljnoj količini, u neslućeno kratkom vremenu dostigne i uništi svaki krupniji objekat u bilo kom delu sveta, kao i na činjenici da blokovske sile raspolažu približno jednakom tehnikom i dovoljnim raketno-nuklearnim zalihama za međusobno uništenje. Ova okolnost upućuje pobornike novog rata da sa više realnosti i odgovornosti prilaze problemu mira i rata.

Na ovim činjenicama, kao i na sve širem saznanju savremnog čoveka da nijedan rat, izuzev oslobodilčkih, nikad širokim narodnim masama nije mogao doneti ništa dobro, nastalo je antiratno raspoloženje u svetu koje stalno jača i nailazi na sve veću podršku ne samo naroda i vlada neangažovanih zemalja već i širokih slojeva naroda oba antagonistička bloka. Ako snage progresa ovo antiratno raspoloženje u svetu budu organizovano usmeravale na borbu protiv rata, sa dovoljno širokom političkom platformom, to će se raspoloženje razviti u snažan antiratni faktor o kojem će morati da se vodi računa. Međutim,

samo politička borba protiv rata, bez odgovarajućih vojnih priprema snaga mira, ne bi bila dovoljna brana protiv svake agresije.

Rat bi i sa ekonomskog stanovišta predstavljao apsurd s obzirom da bi obostrano uništavanje i troškovi ratujućih strana bili takvi da se nikakva agresija ne bi mogla »isplatiti«. Koliko se sa razvojem ratne tehnike povećavaju troškovi rata vidi se iz ovih nekoliko podataka: za ništenje 1 neprijateljskog vojnika u ranijoj prošlosti trebalo je 0,5 — 1 dolar, u I svetskom ratu 21 000, a u II preko 75 000 dolara; Francuzi su 1915. godine kod Arasa za 1 dan utrošili preko 300 000 granata — više nego Nemci u celom francusko-nemačkom ratu 1870/71. godine; za 20 dana borbi na Verdenu Nemci su utrošili preko 4 miliona granata, a Rusi u rusko-japanskom ratu 1905. samo 1 milion. Međutim, materijalni izdaci budućeg rata mogu se u odnosu na navedene podatke jedva i naslutiti.

Ali, ma koliko da navedeni drugi razlozi ukazuju na apsurdnost rata u savremenim uslovima, mnogobrojni su faktori koji stalno zaoštravaju međunarodnu situaciju i prete izbijanjem novog rata. Među ove, pored ostalog, spadaju:

suprotnosti između kapitalističkih i socijalističkih zemalja i unutar njih; nemirenje kapitalističkih krugova sa nastajanjem novih socijalističkih zemalja i sa idejnim i materijalnim jačanjem socijalističkih snaga koje sve odlučnije utiču na dalje kretanje sveta, kao i neshvatanje značaja borbe za aktivnu koegzistenciju i mir u svetu od strane staljinističkih i drugih birokratskih ostataka u nekim socijalističkim zemljama; nagli proces raspadanja kolonijalnog sistema koji kolonijalističke sile žele da ukoče ili bar što više uspore i odlože; nastojanja izvesnih kapitalističkih sila da ekonomskim sredstvima, održavanjem korumpiranih režima i neposrednim vojnim intervencijama spreče ili uguše oslobodilačke pokrete nacionalno i ekonomski obespravljenih naroda; zatim suprotnosti između ekonomski razvijenih i nerazvijenih zemalja i težnja prvih da eksploatišu druge; težnja kapitalista da podr-

žavanjem ratne psihoze i zaštite nemira preostalog iz II svetskog rata povećaju ratne liferacije i profite.

Razume se da bi se sve navedene suprotnosti u današnjem svetu mogle savladati samo ako se u odnosima među zemljama i narodima usvoji politika aktivne miroljubive koegzistencije i prizna pravo svakom narodu da sam rešava svoje unutrašnje probleme. Međutim suprotno interesima i težnjama ogromne većine čovečanstva, ove suprotnosti ne samo što se ne rešavaju, već se na mahove sve više zaoštavaju. Uporedo s tim, nesmanjenim tempom vodi se trka u naoružanju između velikih sila i blokovi i čine ogromne napore u razvijanju naučne i tehničke baze kako bi se što pre proizvela takva ratna sredstva koja bi jednom bloku obezbedila strategijsku prednost nad suprotnim. Sem toga za ovaj zadatak angažovani su najveći umovi kapitalističkih i socijalističkih zemalja i njihovi najmodernije opremljeni tehnički kapaciteti, a za proizvodnju naoružanja i ratne pripreme daju se ogromna finansijska sredstva.

Ilustracije radi navodimo, da, na primer, samo SAD, prema nekim podacima, za svoje oružane snage koje daju oko 240 dolara po stanovniku, SSSR oko 200 dolara itd. A to iznosi više nego što je ukupan dohodak po stanovniku u više od 2/3 današnjeg sveta.

Izdaci SAD za narodnu odbranu ove godine će, prema raspoloživim podacima, iznositi oko 54 milijarde (15% više nego prošle godine), a SSSR-a 44 milijarde (takođe za 10—20% više). Ukupni vojni izdaci NATO-a za ovu godinu dostići će preko 66,5 milijardi, Varšavskog pakta 51—55, a u celom svetu 130—150 milijardi — izračunato u dolarima.

Uporedo s tim bezobzirno se obnavljaju atomski eksperimenti i pored toga što su SAD već ranije izvršile 181 eksploziju od kojih 20—25 H, a SSSR oko 105 od kojih 32—35 H. Računa se da se stokovi atomskih zrna u SAD i SSSR penju već na desetine hiljada.

Kao rezultat ogromnih napora da se OS osposobe za raketno-nuklearni rat, stvorene su danas vrlo snažne,

super moderno naoružane i strategijski tako raspoređene mirnodopske armije, da mogu svakog momenta, bez prethodne mobilizacije i strategijskog razvoja, uputiti svoje uništavajuće udare na ma koji deo sveta i u ma koje doba dana i godine. Samo organizacija NATO, kao što je poznato, raspolaže u miru snagama od 4 do 5, a Varšavski pakt 5—6 miliona ljudi. SAD imaju oko 2,5—3 miliona, SSSR oko 3,5—4, a NR Kina oko 2—2,5 miliona ljudi pod oružjem itd. Osim toga, po prvi put u novijoj istoriji već u miru postoje gotovi koalicioni blokovski štabovi kao što su NATO, CENTO i Varšavski pakt, koji svakog momenta mogu staviti u »pogon« ratnu mašinu svakog bloka i dejstvovati u skladu sa već usvojenim izgrađenim zajedničkim strategijskim načelima i planovima.

Kao što se iz izloženog vidi, faktori koji deluju protiv rata, ma koliko da su snažni i ubedljivi, danas još nisu takvi da bi mogli isključiti rat kao sredstvo za rešavanje postojećih spornih međunarodnih problema. Naprotiv, mnogobrojne suprotnosti — ideološke, ekonomske, političke, nacionalne i druge, mnoga nerešena pitanja nasleđena iz II svetskog rata (Berlin, Koreja, Vijetnam itd.) povezana sa ogromnim vojnim, političkim i tehničkim pripremama za rat i odsustvo volje da se sporna pitanja rešavaju mirnim putem, *ukazuju na mogućnost i direktnu opasnost od izbijanja novog rata, koje nisu prestale da postoje još od prvih godina posle II svetskog rata.*

Osnovni uticaji na karakter budućeg rata. Saznanje da do rata može svakog momenta doći nametnulo je potrebu da se razmišlja o njegovoj fizionomiji i karakteru, a naročito uticaju koji će ispoljiti atomska i raketna tehnika na novi rat. Sagledavanje fizionomije budućeg rata, započeto sa prvim atomskim eksplozijama, u stalnoj je evoluciji. U prvim posleratnim godinama, dok su SAD imale atomski monopol u svetu, za zapadne vojne teoretičare bilo je karakteristično gledište o apsolutnoj vrednosti atomskog oružja dok se na Istoku na atomsko oružje u velikoj meri gledalo samo kao na sredstvo kojim se dopunjava već postojeća ratna tehnika. Međutim, dalji nagli

razvoj i masovna proizvodnja raketno-nuklearnog i termonuklearnog oružja unose znatne promene u poglede i Istoka i Zapada na ulogu ovog oružja u budućem ratu. U tom procesu obe strane dolaze do uverenja da je izuzev oslobodilačkih *nepovratno prestala era klasičnih ratova, izuzev oslobodilačkih i da je čovečanstvo nepovratno zakoračilo u eru raketno-nuklearnih ratova.* Na ovakvom uverenju vodeće sile Istoka i Zapada izgradile su nove poglede na rat i izvršile radikalne izmene u organizacionoj strukturi i tehničkoj opremljenosti svojih OS, osposobljavajući ih za raketno-nuklearni rat. Ali ovakva opšta ocena blokova o načinu vođenja budućeg rata nije sama za sebe dovoljna da ukaže kako će se novi rat stvarno voditi i u kojoj meri će usvojena doktrinarna gledanja jednog i drugog bloka opravdati svoju vrednost, odnosno da ukaže da li će i u kojoj meri nov rat imati nečeg zajedničkog sa prošlim; kakvi će biti borbeni postupci jedinica; u kom će stepenu zemljišni i drugi uslovi, odnos snaga itd. uticati na fizionomiju borbenih dejstava. Sve ovo *zahteva stalna izučavanja* ako se želi da se doktrinarna shvatanja i praktične mere dovedu u sklad sa promenama do kojih će doći u daljem razvoju savremenog sveta. Uostalom, iskustvo početnog perioda II svetskog rata nedvosmisleno ukazuje na potrebu svestranog sagledavanja svih ovih novih elemenata koji mogu ozbiljnije uticati na karakter novog rata.

Polazeći od iskustava stečenih u I svetskom ratu i tehničkih dostignuća posle njega, uoči II svetskog rata su, kao što je poznato, izvučena dva dijametralno suprotna zaključka o izgledu novog rata. Nemci su smatrali da će se, pod uticajem naglog razvoja ratne tehnike, novi rat u osnovi razlikovati od I svetskog. Nasuprot ovome, Francuska, a pod njenim uticajem i mnoge druge zemlje, pošla je od toga da su vatra i fortifikacija u I svetskom ratu odnele pobedu nad pokretom. Na osnovu toga smatrali su da će i u budućem ratu vatra odneti pobedu nad motorom čija se masovna primena mogla jasno sagledati uoči II svetskog rata. Dijametralno suprotne zaključke o fiziono-

miji novog rata, izvršene uoči II svetskog rata na osnovu istih elemenata, bilo je potrebno istaći da bi se bolje shvatile sve teškoće pravilnog sagledavanja fizionomije novog rata, bez obzira na to što se sva predviđanja o budućem ratu zasnivaju na ozbiljnim analizama svih onih elemenata koji ga uslovljavaju. Razlog za ovo leži u činjenici što, pored teškoća u pravilnoj proceni onih činilaca koji se mogu sagledati kao što su snage, prostor, tehnika, vreme itd. na karakter rata snažno utiče i subjektivni faktor — volja neprijatelja — koji ne podleže sigurnom proračunu. U svakom slučaju za sagledavanje fizionomije budućeg rata neophodno je da se, pored savremene ratne tehnike, pravilno sagledaju i iskustva iz prethodnog rata. Iskustvo iz II svetskog rata nedvosmisleno je potvrdilo da su predviđanja o ratu koja su građena na istoriji, a nisu vodila dovoljno računa o novim dostignućima u razvoju ratne tehnike, bila pogrešna, kao što su bile pogrešne i sve one procene koje su zapostavile iskustvo I svetskog rata, preценile mogućnost tadašnje tehnike i svoja predviđanja o ratu više gradile na željama nego na realnoj materijalno-tehničkoj osnovi. Razume se da su navedena zastranjivanja u procenama o karakteru II svetskog rata bila pogrešna. Sve prognoze o tome da će II svetski rat imati pozicioni karakter, u praksi su demantovane kao što su propale i prognoze da će se rat završiti »blickrigom«, što nije odgovaralo ni opštem odnosu snaga a ni objektivnim mogućnostima tadašnje ratne tehnike. Kao što je poznato tehnika stvorena uoči II svetskog rata, a pre svega tenkovi i avioni, dala je ovom ratu ogromnu dinamičnost i manevarsku snagu i učinila ga u osnovi različitim od I svetskog, ali ona ipak nije bila dovoljno savremena da bi omogućila da se rat okonča u stilu »blickriga«. Ova okolnost ukazuje da se i u procenama o budućem ratu ne smeju ni preценiti, a ni potценiti kako iskustva iz prošlosti, tako ni mogućnosti savremene tehnike koja će budućem ratu nesumnjivo dati potpuno novu fizionomiju i novi karakter.

2. UTICAJ SAVREMENE TEHNIKE NA KARAKTER RATA

Da bi se potpunije sagledala priroda eventualnog budućeg rata trebalo bi, pored vojnostrategijskih i tehničkih, izvršiti detaljnu analizu i mnogobrojnih društvenih, političkih, ekonomskih i drugih problema koji utiču na njegov karakter. Međutim, to izlazi iz okvira teme pa ćemo se u daljoj analizi ograničiti samo na odgovarajuće vojne i tehničke uticajne faktore. Među najvažnijim svakako su dostignuća u razvoju savremene ratne tehnike, doktrinarna gledanja velikih sila istočnog i zapadnog bloka, usvojena strategijska načela, taktički postupci, organizacijska struktura i tehnička opremljenost OS. O svim ovim, a pre svega o dostignućima u razvoju savremene ratne tehnike, potrebno je progovoriti nekoliko reči, bez obzira na to što se o dostignućima neće moći kazati nešto osobito novo.

Nuklearno i termonuklearno, hemijsko i biološko oružje. Nema sumnje da je prva nuklearna eksplozija označila početak korišćenja kvalitativno novog eksploziva za potrebe rata. Dalji naučno-tehnički razvoj je doveo do proizvodnje hidrogenskog oružja čija je snaga neuporedivo veća od snage atomskog oružja. Danas se pored fisije i fuzije primenjuju i novi fisiono-fuzioni i drugi procesi za oslobađanje još većih količina energije koja se koristi u ratne svrhe.

U razvijanju atomskog oružja postignuti su ogromni rezultati. Posle nominalne bombe od 20 KT, čija je veličina u početku bila određena tzv. kritičnom masom, danas se u serijama proizvode nuklearni projektili od 0,1 do oko 500 KT pri čemu verovatno nije postignuta ni donja ni gornja krajnja granica. Lako oružje tipa »dejvi krokrit« i druga slična sa nuklearnom municijom postepeno ulaze u naoružanje najvažnijih jedinica. U arsenalu velikih sila već danas se nalaze H projektili od 0,5 do 20 MT, a SSSR raspolaže i H projektilima jačine od 50 do 100 MT. Mogućnost povećanja kalibra H projektila preko 100, 200 i više MT teorijski postoji. Međutim, orijentacija na proizvodnju H projektila preko 100 MT zavisice od mogućnosti njihovog prenošenja i tzv. racionalnog korišćenja.

Uništavajuća snaga atomskog oružja zasniva se na udarnom, toplotnom i radioaktivnom dejstvu, a izražava se poluprečnicima teških, srednjih i lakih gubitaka. Pri živoj sili van zaklona poluprečnici gubitaka su od 2,5 pa i do 5 puta veći nego pri zaklonjenoj. Poluprečnik srednjih gubitaka nezaklonjene žive sile je oko 2,2 puta, a lakih oko 2,5 puta veći od teških, dok su pri zaklonjenim ciljevima te razlike dosta male. Zrno od 20 KT ima poluprečnik teških gubitaka pri zaklonjenoj živoj sili oko 600 m. Pet puta jača 100 KT zrna imaju poluprečnike gubitaka svega za oko 1,6 do 1,9 puta veće od zrna jačine 20 KT.

Kolika je snaga A i H oružja može se shvatiti ako se ima na umu da je na Nemačku u toku celog II svetskog rata bačeno oko 2,5 MT eksploziva. A ova ogromna količina eksploziva odgovara snazi samo jednog manjeg megatonskog projektila ili snazi 125 A bombi od 20 KT kakve su bačene na Japan.

Pored A i H oružja, velike sile isto tako intenzivno rade i na proizvodnji hemijskih, bioloških i bakterioloških sredstava za rat. Novi nervni BOt je na primer, 100 puta jači od do sada poznatih. Slične su mogućnosti i biološko-bakterioloških oružja, koja se mogu upotrebiti i u periodu hladnog rata za izazivanje raznih epidemija i biljnih bolesti širokih razmera i sa krupnim ekonomsko-političkim i vojničkim posledicama. Ova vrsta savremenog oružja ima takođe svoju težinu u strategijskim kombinacijama velikih sila.

Raketno oružje. Savremno raketno oružje sa atomskim glavama danas, bez sumnje, unosi revolucionarne promene u oblasti vojne teorije i prakse eventualnog rata, jer se svojstva ovog oružja suštinski razlikuju od oružja iz II svetskog. Plotunske rakete (kačuše i dr.), V-1 i V-2, imale su veći značaj u tome što su ukazale na ogromne potencijalne mogućnosti raketne tehnike nego što im je bio sam doprinos u toku II svetskog rata, mada se i ovaj ne sme potceniti.

Napredak u proizvodnji savremnog raketnog oružja je ogroman. Za vrlo kratko vreme ono se u Sovjetskoj

armiji, na primer, razvilo u poseban vid OS. Raketno oružje već danas čini glavno sredstvo za nanošenje stratezijskih udara po neprijatelju i kao takvo ono predstavlja odlučujući činilac u stratezijsko-taktičkim kombinacijama svih modernih armija.

Do sada je, kao što je poznato, proizvedeno više tipova raketa namenjenih za razne zadatke. Poznato je, na primer, postojanje raketa pod nazivom T-1, T-2, T-5, korporal, polaris i sl. Sve navedene i druge poznate rakete dejstvuju kao balističke ili kao vođene. Po nameni dele se na rakete zemlja-zemlja; zemlja-vazduh; vazduh-zemlja i vazduh-vazduh. Po borbenoj ulozi dele se na taktičko-operativne rakete dometa od 1 do oko 500 km, i stratezijske, tzv. rakete srednjeg i međukontinentalnog dometa. Rakete srednjeg dometa dejstvuju u zoni od 500—5.000 km a interkontinentalne od 500 do 15 000 km sa brzinom od 5000 do 25 000 km/čas. Postoje već i tzv. globalne rakete koje mogu dostići bilo koju tačku na Zemlji, sa bilo kojeg pravca i po potrebi sa obletom čitave Zemlje. Isto tako se već usvajaju i protivtenkovske rakete ili antirakete raznih namena.

Raketno oružje u tehnički savremeno naoružanim vojskama čini danas glavnu vatrenu i uništavajuću snagu na gotovo svim stepenima komandovanja i u gotovo svim taktičkim, operativnim i stratezijskim zadacima, što će odlučujuće uticati na fizionomiju i borbene postupke u eventualnom budućem ratu.

Ostalo savremeno naoružanje. Velika usavršavanja ostvarena su i na klasičnom naoružanju, tako da je ono danas samo po formi i načinu dejstva ostalo slično onom iz prošlosti. Po svojim osobinama usavršena klasična ratna tehnika danas raspolaže potpuno novim svojstvima i tako, s obzirom na svoju masovnost, pruža oružanim snagama ogromne mogućnosti.

Savremena avijacija sa turboelisnim, mlaznim i raketnim motorima i elektronskom tehnikom dobila je nove kvalitete. Ona je uspešno savladala zvučnu barijeru, a sa nekim tipovima već i toplotnu. Standardne brzine lovaca-

bombardera kreću se od 1500 do 2500 km/čas, a neki od njih lete i sa 3500 km/čas (E-66 — SSSR i F-105 — SAD) što je oko 10 puta više nego u II svetskom ratu. Elektronika omogućuje veliku sigurnost leta i tačnost pogađanja. Dalji razvoj avijacije kreće se u pravcu povećanja njenih brzina, radijusa, plafona i preciznosti leta i pogađanja. Bombarderska avijacija sve više ustupa mesto raketama, ali je ipak u stanju da prodre i više hiljada km u neprijateljsku teritoriju i baci atomske bombe na vitalne centre neprijatelja.

Noviji strategijski bombarderi ne moraju se približavati cilju jer su opremljeni raketama sa atomskom glavom čiji je dolet od 500 do 1500 km. Sem toga radi se i na proizvodnji bombardera na atomski pogon sa neograničenim doletom, aviona sa vrlo kratkim i vertikalnim poletanjem kao i raketoplana koji bi leteo van zemljine atmosfere.

Značaj transportne avijacije u VD operacijama i snabdevanju trupa poznat je još od početka II svetskog rata. Posleratni njen razvoj dao je za pravo onima koji su tvrdili da će pojava nuklearnog i termonuklearnog oružja i biološko-hemijskih sredstava još više istaći značaj vazdušnog prostora za manevar snagama i sredstvima, a naročito preduzimanje većih VD operacija. Da bi se obezbedio ovaj manevar, konstruisani su turboelisni i turbomlazni vojni transportni avioni koji se brzo utovaruju i istovaruju i sposobni su za poletanje i sletanje sa vrlo kratkih PSS. Njihova težina se penje i do 200 t, brzina preko 900 km/č, dolet 5—8000 km, plafon preko 11 000 km, a nosivost do 250 ljudi ili do 60 t materijala, što je 20—30 puta više nego u II svetskom ratu.

Posle II svetskog rata u naoružanje ulazi i helikopter koji ima izuzetan vojnički značaj. Već sada je na vežbama i manevrima potvrđena njegova široka primenljivost u prevoženju ili snabdevanju trupa. U eventualnom ratu on će sa uspehom obavljati i druge zadatke. Razvija brzinu i preko 200 km/čas, ima dolet oko 1000 km, plafon leta sa punim opterećenjem od 15 do 6000 m i korisnu nosivost

od 10 do 100 ljudi ili 12 t, a prema nekim podacima čak i do 50 t tereta.

Novom raketno-nuklearnom tehnikom i RM dobija nov operativno-strategijski značaj. Posebno se ističu savremene podmornice na atomski pogon, naoružane nuklearnim projektilima srednjeg dometa. One su u stanju da neprijatelju nanose nuklearne udare na dubini do 3000 km pa su opasnije od strategijske avijacije, jer je odbrana od njih neuporedivo teža. *Od podmornice koja je u II svetskom ratu bila opasna samo za plovne objekte na moru, danas je stvoreno oružje strategijske vrednosti, kome je more manje područje borbenih dejstava a više baza za manevar i udar po ciljevima na kopnu.*

Savremeni tenkovi i oklopni transporteri sa novim linijama, debljim i otpornijim oklopom, znatno jačim i preciznijim topom (90—122 mm), većom brzinom i sposobnostima za kretanje van puteva i manevar, opremljeni stabilizatorom za gađanje iz pokreta i infracrvenim uređajima za noćnu vožnju i dejstvo, u današnjim uslovima predstavljaju moćno i nezamenljivo sredstvo savremene borbe na kopnu koje je najmanje osetljivo na atomske udare i radioaktivnost i bez kojeg se ne bi mogla zamisliti borbena dejstva na kopnu. Tenkovi danas određuju ne samo tempo maršovanja KoV već i tempo borbenih dejstava, kao što je to nekad određivala pešadija. Značajan razvoj dostigla je i savremena zemaljska, pre svega samohodna protivoklopna artiljerija kao i protivavionska, bez obzira na to što sve više oruđa zemaljske artiljerije na većim daljinama i pav artiljerije na većim visinama zamenjuje raketna tehnika. Znatno je poboljšan domet, preciznost, brzina gađanja i manevarska sposobnost klasičnih oruđa zemaljske i pav artiljerije što ukazuje da će se ova vrsta naoružanja još dugo zadržati u nižim ešelonima borbenog poretka. Ovo naročito ako se ima u vidu mogućnost da se i atomska zrna mogu izbaciti i iz ovih oruđa, tako da i ona dobijaju savremenu razornu moć.

Slična dostignuća postignuta su u mehanizovanju inženjerske opreme, uređajima za izviđanje kao što su

radari, televizija, teleskopska fotografija i u razvoju radio-elektronske i druge opreme. Sva ova i druga savremena borbena sredstva i oprema doprineće i uticati da borbena dejstva mogu imati savremeni karakter.

Zaključak o uticaju savremene ratne tehnike na karakter rata. Nastala u uslovima neviđenog ekonomskog, naučnog, tehnološkog i tehničkog progressa, do koga je došlo u periodu posle II svetskog rata, savremena ratna tehnika danas je dostigla neslućene razmere, ispoljavajući istovremeno dalje tendencije ka stvaranju novih, još savršenijih i još ubojnijih ratnih sredstava namenjenih za uništenje čoveka i njegove materijalne kulture. Ovako buran razvoj savremene ratne tehnike dao je čoveku takvo snažno ratno sredstvo kao što su nuklearna i hidrogenska zrna, B i H oružje, moderna avijacija, oklopna oruđa, elektronika i dr. Nova ratna tehnika, sa kojom su danas naoružanje savremene armije, u osnovi se razlikuje po tehničkom nivou i količini od ratne tehnike koja je našla svoju primenu u II svetskom ratu. Zato se mora neminovno izmeniti i fizionomija i karakter eventualnog budućeg rata u odnosu na II svetski.

Kvalitativne promene nastale pojavom raketno-nuklearnog oružja u odnosu na ratnu tehniku iz II svetskog rata su takve da se ne mogu uporediti ni sa jednim periodom u istoriji razvoja oružane sile. Svojom pojavom *nova ratna tehnika direktno se ispoljava na strategijskom planu jer se njenom upotrebom mogu izazvati razaranja sa strategijskim posledicama.* Današnja ratna tehnika je omogućila da se masovni dvoboj iz I i II svetskog rata, vođen na dubini ravnoj dometu artiljerijskih oruđa (5—20 km) i radijusu aviona (50—500 km), sada proširi na vitalne centre u strategijskoj dubini ratujućih strana. Iz tih razloga je sigurno da se, bez obzira na to što se u savremenim armijama još i danas nalazi na upotrebi velika masa tzv. klasične ratne tehnike, *ni u jednom periodu ljudske istorije novi rat nije razlikovao od prošlog u tolikoj meri kao što će to biti slučaj sa eventualnim budućim ratom u od-*

nosu na II svetski. Ovu okolnost naročito ne bi smele gubiti iz vida slabije opremljene i blokovski neangažovane armije da bi se mogle blagovremeno i adekvatno pripremiti za oružanu borbu u izmenjenim uslovima.

3. UTICAJ RATNE TEHNIKE NA ORGANIZACIJU ORUŽANIH SNAGA

Organizacijske promene OS. Nagli razvoj savremene ratne tehnike i njeno sve veće uključivanje u OS zahtevali su da se nasleđena organizacijsko-formacijska struktura jedinica prilagodi novonastalim potrebama. Novom organizacijom treba OS osposobiti da u toku ofanzivnih dejstava mogu nanositi iznenadne i odlučujuće udare po neprijatelju i brzo savladati velika prostranstva, a u odbrani da prežive i savladaju posledice iznenadnog raketno-atomskog udara neprijatelja.

Potreba za promenom organizacije i formacije OS potvrđena je i iskustvom II svetskog rata. Sistem tzv. mirnodopsko-školskih armija kao jezgra za stvaranje i razvoj ratne armije nije odgovarao ni uoči II svetskog rata. Sve pretpostavke o blagovremenom otkrivanju agresivne namere neprijatelja, blagovremenoj mobilizaciji i razvijanju armije branioca, ostale su neostvarene. Iznenađenja koja su na početku rata doživele gotovo sve zemlje ovo nedvosmisleno potvrđuju.

Mada organizacijske promene u svim savremenim armijama nisu izvršene istovremeno i u istom obimu, one su poslednjih godina uglavnom privedene kraju. Danas sve one imaju dve vrste jedinica i to: *gotov I strategijski ešelon* koji je u miru popunjen po ratnoj formaciji i potpuno spreman za trenutna ofanzivna i odbrambena dejstva, i *jedinice koje se*, sa ili bez mirnodopskog jezgra, *razvijaju na oglas mobilizacije.*

Nova organizacijska struktura OS omogućava maksimalan stepen gotovosti neophodnog broja jedinica raznih vidova i rodova u miru, a istovremeno i naknadno stva-

ranje mnogomilionske armije bez koje se ne može računati na pobjedu. Dokle se došlo u održavanju borbene gotovosti I strategijskog ešelona vidi se i po tome što se, pored spremnosti raketnih jedinica, u SAD 1/4 strategijske avijacije sa atomskim bombama stalno nalazi u vazduhu. Brzina pojave sovjetskih divizija u Mađarskoj u 1956. godini to takođe pokazuje. Sastav I ešelona nije u svim zemljama isti. Tako, na primer, SAD imaju težište na osobito pokretljivim »snagama odmazde«. Razlog ove orijentacije leži i u strategijskom položaju i težnji SAD da obezbede brzu intervenciju radi »zaštite« svojih i interesa ostalih kapitalističkih zemalja razasutih po čitavom svetu. Usled toga drže jaku avijaciju i flotu, s nekoliko divizija pomorske pešadije u jačini od oko 180 000 ljudi, i jaku strategijsku rezervu jačine 2 vd, i 2—3 pd i oklopne divizije u ukupnoj jačini od preko 240 000 ljudi. Slično je i sa Engleskom, koja još veći naglasak stavlja na RV, RM i VD jedinice, u velikoj meri i iz ekonomsk'h razloga. SSSR, usled svog centralnog strategijskog položaja u odnosu na kapitalističke zemlje, pored raketnih i VD jedinica, drži i jaku KoV kako bi mogao da parira eventualne napade na svoju teritoriju i razvija široka dejstva.

Odras savremene tehnike na ulogu vidova OS. Kao posledica razvoja ratne tehnike, u mnogim zemljama je došlo do promene značaja i uloge pojedinih vidova i rodova, a u nekim i do pojave novih vidova OS, raketnog i PVO. Vazduhoplovstvo se već u II svetskom ratu pokazalo sposobnim za samostalno rešavanje krupnih operativno-strategijskih zadataka za svoje OS. Polazeći od ovog iskustva, u zapadnim zemljama se u posleratnom periodu pojavilo mišljenje o mogućnosti da KoV, RM i RV vode samostalno, nezavisno od celine, »kopneni«, »pomorski« i »vazdušni« rat. U početku razvoja atomskog oružja je RV bilo jedino borbeno sredstvo SAD sposobno za nanošenje atomskih udara, usled čega mu je priznavana vodeća uloga u američkoj strategiji. Ova okolnost oživela je teoriju o vazдушnom ratu kao putu za postizanje pobjede. Posle rata u Koreji, sa ovim pretenzijama se pojavila i KoV i RM,

pa su nastale žive diskusije o primatu među vidovima, kojima su doprineli i interesi raznih korporacija.

Međutim, sam razvoj ratne tehnike prevazišao je ovakva shvatanja. Savremeno naoružanje, a posebno rakete, »ne priznaju« granice između dejstva na kopnu, moru i u vazduhu. Munjevitá dejstva na interkontinentalnim prostranstvima mogu biti uspešna protiv ravnopravnog protivnika samo ako se za njih iskoristi i kopno i more i vazduh. Na toj liniji je, da bi prekinuo diskusije o primatu pojedinih vidova SAD, Ajzenhauer pred Kongresom 1958. godine izjavio: »Samostalni kopneni, pomorski i vazdušni rat zauvek je iščezao. Ako ma kada budemo uvučeni u rat, dejstvovaćemo svuda — na zemlji, na moru i u vazduhu — svim vidovima oružanih snaga, koncentrisanim u jedinstvenom naporu.«

Suprotno gledanjima na ovaj problem u SAD, sovjetska vojna teorija je stalno zastupala mišljenje da se *rat može dobiti samo objedinjenim naporima svih vidova oružanih snaga*, bez obzira na to što raketno oružje u SSSR danas predstavlja glavno sredstvo vatrenog udara. Govoreći pred oficirima moskovskog garnizona februara 1960. godine, Malinovski je rekao da je... »uspešno vođenje ratnih dejstava moguće samo na osnovu skladne primene svih sredstava oružane borbe i objedinjenih napora svih vidova oružanih snaga.«

Iz svega što je napred rečeno proizlazi da pojava nuklearnog i termonuklearnog oružja, raketa i ostale savremene tehnike vodi ka većoj integraciji oružanih snaga, nezavisno od organizacijskih formi ove integracije. Na današnjem stepenu razvoja tehnike, kopno, more i vazduh ne mogu više biti čak, ni odlučujući faktor u podeli oružanih snaga na vidove. To potvrđuje organizovanje novih vidova u SSSR, raketnog i PVO. Globalni karakter rata i savremena ratna sredstva više nego ranije zahtevaju jedinstveno usmeravanje OS na bazi jedinstvene strategije, koja bi vešto koristila i koordinirala borbene mogućnosti svih vidova i rodova oružanih snaga.

Odras savremene tehnike na formaciju divizije. Razvoj naoružanja ozbiljno je uticao na brojno stanje, organizacijsku strukturu, pokretljivost i vatrenu moć savremenih divizija. Opšta tendencija u njihovom razvoju se kreće u pravcu smanjenja žive sile, uz istovremeno povećanje njene vatrene moći i pokretljivosti. Od 20—25 hiljada ljudi, koliko ih je bilo u diviziji I svetskog rata i 14—18, koliko su ih imale u II, brojno stanje savremene divizije svedeno je na 12—14 hiljada, a i dalje se smanjuje.

Uporedo sa smanjivanjem žive sile u divizijama je došlo i do drugih promena njihovog sastava. Gotovo sve armije su ušle u I svetski rat sa po 4 pešadijska puka (dve brigade) u diviziji, a u II sa trojnom formacijom i znatnim snagama podrške (ap, poad, pavd, a u nekim divizijama i tb). Trojni sastav zadržao se do danas u najvećem broju armija, sa izuzetkom američke PENTOMIK divizije, formirane 1958, a napuštene 1961. godine. Međutim, i pored toga postoje znatne razlike između divizija raznih armija. Tako, na primer, SSSR u diviziji ima fiksne pukovske formacije; Zapadna Nemačka ima trojnu formaciju na brigadnom principu i različit broj bataljona u brigadi itd. U sastav savremenih divizija uvedene su nove jedinice kao što su: raketne za POO, za lansiranje atomskih zrna, avio i helikopterske jedinice i druge. Pukovi i bataljoni u sastavu divizija osamostaljeni su za borbu i život.

U pogledu vatrene moći, divizija iz I svetskog rata mogla je izbaciti 3—4 t čelika u minutu, u II svetskom ratu 22 do 26, a sadašnja 70—110 t u minutu.

Divizija iz I svetskog rata je imala 48—72 artiljerska oruđa, u II taj se broj kretao od 294—308, dok ih u savremenim divizijama ima 240—380, sa daljom tendencijom povećanja pav oruđa (od 12 na 50—70) na račun ostale artiljerije i MB, kao i povećanja kalibra oruđa. Osim toga, savremena pd ima od 125—243 tenka, a neke još i oruđa za lansiranje atomskih raketa. Razvijanjem atomskog oružja malog kalibra ispoljena je tendencija njegovog spuštanja u pukove i bataljone, kako bi se ovi još više osamotalili za borbu.

I pokretljivost savremenih divizija je povećana. Sa kombinovane motorno-konjske vuče (300—5000 konja i 100—200 kamiona u diviziji II svetskog rata) danas se prešlo na potpunu motorizaciju sa 2500—3000, a u nekim oklopnim divizijama i do 500 motornih vozila od kojih ima samo transportera 430—530. To znatno povećava njihovu manevarsku sposobnost van komunikacija.

Potreba da se poveća pokretljivost divizija dovela je do osposobljavanja čitavih jedinica, njihovog naoružanja i opreme, za vazdušni transport. Teži se daljoj motorizaciji jedinica oklopnim transporterima i guseničnim vozilima. Vršiti se zamena motorizovane sa samohodnom artiljerijom i zamena teških borbenih sredstava lakšim. Osim toga, poboljšavaju se, u pogledu veličine, kvaliteta i radijusa dejstva, tenkovi i oklopni transporteri. Radi se na razvoju letelica pomoću kojih će vojnici biti u mogućnosti da savlađuju terenske prepreke kao što su močvare, reke, šume i sl. Isto tako radi se na daljem osamostaljenju nižih jedinica. Pukovi i brigade već sada u svom sastavu imaju jedinice svih rodova i službi: tenkove, artiljeriju za podršku, pt i pav artiljeriju, minobacačke, hemijske, inženjerske, izviđačke i druge jedinice. Bataljoni imaju takođe u svom sastavu jedinice rodova i službi (MB 81 i 120 mm, samohodnu artiljeriju, bestrzajne topove, pav sredstva i dr.).

Snabdevanje jedinica divizije u eventualnom budućem ratu predstavlja poseban problem. Zato se sve veći značaj pridaje upotrebi transportnih aviona i helikoptera.

Pored pešadijskih i konjičkih, uoči II svetskog rata su stvorene i tenkovske, mehanizovane i vazdušnodesantne divizije.

Vatrena moć savremenih armija i njihova manevarska sposobnost do te mere su se izmenile da će to direktno uticati ne samo na fizionomiju borbenih dejstava već i na karakter rata u celini. Ali na njih će uticati i usvojeni principi upotrebe OS, a pre svega doktrinarna gledanja istočnog i zapadnog bloka, koja se zasnivaju ne samo na savremenoj tehnici i spremnim armijama već i na strate-

gijsko-političkom i ekonomskom položaju, odnosu snaga i drugim faktorima. Otuda je prirodno očekivati da će doktrina gledanja određene zemlje odnosno bloka sadržati sve osobenosti koje proizilaze iz njihovog specifičnog strategijsko-političkog, vojnog i drugog položaja, što će u znatnoj meri uticati na karakter rata u celini, a naročito na fizionomiju borbenih dejstava.

Međutim, i pored tih specifičnosti, doktrinarna gledanja jednog i drugog bloka na budući rat imaju i mnogo zajedničkog usled toga što im je približno slična materijalno-tehnička osnova. Istovetnost se manifestuje u nizu strategijskih pitanja koja utiču na samu suštinu eventualnog budućeg rata, kao na primer:

u nastojanju oba bloka da energičnim ofanzivnim dejstvima za kratko vreme nateraju protivnika na kapitulaciju, ali i u istovremenom njihovom pripremanju za dugotrajan i iscrpljujući rat;

u težnji da se, masovnim raketno-nuklearnim udarima, postigne strategijsko iznenađenje i neprijatelj preduhitri uz istovremeno preduzimanje mera da se sopstvene snage i zemlja zaštite od iznenađenja;

u nastojanju da se ratna dejstva odvijaju na neprijateljskoj teritoriji, uz istovremenu spremnost i za rat na svom zemljištu;

u spremnosti da rat otpočnu i vode postojećim, u miru spremnim armijama, uz istovremeno preduzimanje mera za stvaranje mnogomilionskih armija u toku rata.

Postoje, dakle, mnogi zajednički stavovi blokova po nizu pitanja koja na najneposredniji način opredeljuju prirodu i fizionomiju eventualnog budućeg rata.

4. BITNE KARAKTERISTIKE BUDUĆEG RATA

Kao što je već rečeno, svaki novi rat se razlikovao od ratova koji su mu prethodili. Imajući u vidu ogromna dostignuća u posleratnom periodu, ne bi se smelo sumnjati da će se i eventualni novi rat još više razlikovati od II svetskog rata, bez obzira na to što će se elementi

starog preplitati sa novim. Pri tome će novo (nova ratna tehnika, savremena organizaciona struktura OS, izmenjeni društveni uslovi itd.) davati pečat budućem ratu. Eventualni novi svetski rat imaće, dakle, ona bitna svojstva po kojima će se razlikovati od prošlog i koja će mu u celini dati određenu fizionomiju. Međutim, ta bitna svojstva neće se ispoljavati podjednako na svim ratištima, u svim uslovima, svim vidovima dejstva i u svim armijama, što se, pri sagledavanju fizionomije savremenog rata, ne sme izgubiti iz vida. Da bismo mogli pravilnije i potpunije sagledati prirodu eventualnog budućeg rata, biće potrebno da damo odgovore na ona pitanja koja na najneposredniji način određuju njegovu fizionomiju i karakter, kao što su: da li će rat biti atomski ili konvencionalni, globalni ili lokalni, dugotrajan ili kratkotrajan? Kakve su mogućnosti a kakve mogu biti posledice iznenađenja u eventualnom budućem ratu? Kakve su mogućnosti i kakvi će biti oblici borbe za strategijsku inicijativu, strategijsku ofanzivu i defanzivu itd.

Atomski ili konvencionalni rat. Pitanje da li će eventualni rat biti atomski ili konvencionalni nije bez osnove. Ta osnova se, jednim delom, nalazi u činjenici da u toku II svetskog rata nije upotrebljeno za rat pripremljeno hemijsko oružje, a drugim delom u saznanju o izuzetno visokoj uništavajućoj moći atomskog oružja.

Dosta uspešna upotreba hemijskog oružja u I svetskom ratu dovela je do zaključka da će ovo oružje sigurno biti upotrebljeno i u II. U skladu sa takvom ocenom, armije su se pripremale za H i B rat i ubrzano razvijale hemijsko oružje. Međutim, do upotrebe ovog oružja nije došlo, pa se po analogiji smatra da ni atomsko oružje u budućem ratu ne mora biti obavezno upotrebljeno. Drugi, još ubedljiviji argumenat za mišljenje da budući rat, bez obzira na masovno prisustvo atomskog oružja u OS, neće biti obavezno atomski, leži u ogromnoj uništavajućoj moći savremenog raketno-nuklearnog oružja, čije su snage vesni protagonisti novog rata. To može naterati oba antagonistička bloka da svoje sporne probleme rešavaju spora-

zumno i međusobnim ustupcima, a ako do sporazuma ne bi došlo, tada bi se nastojalo da se ratni sukob zadrži u granicama upotrebe samo konvencionalnog oružja.

Oba navedena argumenta u prilog konvencionalnog rata nisu sasvim bez osnova. Međutim, između današnjeg ABH oružja i H i B oružja u II svetskom ratu postoje bitne razlike i to ne samo u pogledu njegovog učinka već isto tako i u tome što se današnje raketno i atomsko oružje, za razliku od ranijeg H i B oružja, nalazi u organskom sastavu OS velikih i savremeno opremljenih armija na svim stepenima komandovanja, a ne samo u specijalnim jedinicama, i čini njihovu glavnu vatrenu snagu. Bez upotrebe svog glavnog oružja opravdano bi se moglo postaviti pitanje da li bi i kako savremene armije uopšte mogle voditi rat širih razmera. U ovoj činjenici, mislim, leži odgovor i na drugi argument protiv atomskog rata. Prema tome, koliko je to danas moguće utvrditi, *eventualni budući rat će, ukoliko do njega uopšte dođe, gotovo neizbežno morati da ima raketno-nuklearni karakter.*

Ova tvrđenja je, doduše, unekoliko u suprotnosti sa najnovijim tendencijama i praktičnim merama koje su SAD preduzele u poslednjem periodu (jačanje KoV i njenog konvencionalnog oružja, razvijanje teorije o sukobima na ograničenom prostoru sa konvencionalnom ratnom tehnikom itd.). Međutim, ako uzmemo oslobodilačke ratove koji će se ubuduće voditi konvencionalnim sredstvima na raznim područjima današnjeg sveta, i oružane intervencije imperijalističkih sila radi očuvanja svog uticaja i gušenja slobode u raznim zemljama, što u ovom momentu nije predmet našeg razmatranja, sovjetska zvanična vojna politika je do sada odbacivala svaku mogućnost da se u savremenim uslovima rat vodi samo konvencionalnim sredstvima. Ova okolnost, ukoliko ne bi došlo do evolucije i na ovoj strani, dovoljna je da ratu da atomski karakter.

Globalni ili lokalni rat. U neposrednoj vezi sa prethodnim pitanjem svakako je i pitanje da li će eventualni budući rat, ako do njega dođe, imati opšti — globalni ili lokalni karakter. Sigurniji odgovor na ovakvo pitanje danas:

je vrlo teško dati. Ovo kako zbog toga što na određivanje dimenzija savremenog rata utiče niz stalnih i promenljivih faktora (ratna tehnika, prostor, odnos snaga, vojno-politički i ekonomski značaj spornog područja, stav suprotne strane itd.), tako i zbog toga što je zvanična vojna politika zapadnog bloka u poslednje vreme proklamovala mogućnost vođenja lokalnih ratova, dok je SSSR, kao što je poznato, odbacio ovakvu mogućnost. Iz izjava najodgovornijih sovjetskih političkih i vojnih ličnosti jasno proizilazi da će, ako do rata dođe, on biti globalnih razmera i imati raketno-nuklearni karakter. Razume se da u ovu kategoriju SSSR ne ubraja oslobodilačke ratove tipa Vijetnama, Laosa i dr., s obzirom na to da u njima ne učestvuju otvoreno OS jednog i drugog bloka.

Međutim, pored navedenih postoje i drugi faktori koji govore u prilog globalnog rata. Ne sme se gubiti iz vida da je savremena ratna tehnika danas sposobna da savlada ogromna prostranstva za izuzetno kratko vreme. Ovim svojstvima, nezavisno od trenutne vojno-političke podela sveta na suprotne ekonomsko-političke i vojne grupacije, savremena ratna tehnika čini da svet sve više postaje jedinstven i nedeljiv i da se prostorno znatno »smanjuje«. S obzirom na to danas je teško verovati da bi se neki krupniji političko-ekonomski i drugi problemi savremenog sveta, koji bi se rešavali ratom, takav rat mogli svesti na lokalne razmere. Osim toga, savremenoj ratnoj tehnici potreban je ogroman prostor da bi mogla doći do punog izražaja i da bi se »rentabilno« koristila. Takav prostor savremenoj ratnoj tehnici ne mogu da obezbede ograničena područja, pa ni ona koja su u II svetskom ratu smatrana ogromnim. Svi ovi, kao i drugi momenti upućuju na zaključak da će eventualni budući rat, u koliko se želi »racionalno« iskorišćenje ogromne savremene ratne tehnike, imati globalne razmere.

Ogromna razorna moć, do sada nepoznati dometi i brzine savremene ratne tehnike dopuštaju da se tek sada može, u pravom značenju, govoriti o ratu svetskih — globalnih razmera. Do sada, ma koliko da su prostranstva na kojima su se odvijale operacije II svetskog rata bila og-

romna, ovaj rat se u celini odvijao samo na jednom (i to manjem) delu naše planete. Tehnika II svetskog rata, ma koliko da je bila savremena, po svom dometu, brzinama i razornoj moći, kretala se u granicama taktike i operativne, a samo delimično i strategije. Ona tadanjem komandovanju nije mogla pružiti priliku da ratna dejstva proširi u globalne razmere. Primer SAD, Kanade, Australije i niza drugih zemalja koje su učestvovala u ratu protiv sila Osovine ovo nedvosmisleno potvrđuje. Teorije ovih zemalja u toku II svetskog rata ni jednog momenta nisu mogle biti ugrožene. Međutim, sadašnja ratna tehnika iskuljučuje ovakve mogućnosti.

U neposrednoj vezi sa pitanjem globalnog ili lokalnog rata vezano je i pitanje rata u kome bi došlo do »ograničene« upotrebe savremenih ratnih sredstava. S tim u vezi na Zapadu se razvijaju teorije o preduzimanju mere kako bi se pripremili za rat u kome bi, pored konvencionalnih, bila upotrebljena samo nuklearno-raketna tehnika koja ne prelazi taktičko-operativne razmere. Ovakav rat, razume se, teoretski bi bilo moguće voditi ako bi ga prihvatila i suprotna strana, mada je sasvim sporno gde je tačna granica taktičkog atomskog oružja. Međutim, niko se ne može pouzdati da će i druga strana prihvatiti ovakva ograničenja. Zvanične sovjetske izjave o ovom problemu to nedvosmisleno potvrđuju.

Uzroke oprečnim mišljenjima SAD i SSSR o verovatnim dimenzijama eventualnog budućeg rata treba tražiti u njihovim strategijsko-političkim i drugim kombinacijama, a takođe u psihološko-propagandnim. Orijentacija SAD i na lokalne ratove, pored ostalog, proizilazi i iz nastojanja da se mogu oružano angažovati protiv oslobodilačkih i revolucionarnih pokreta koji se razvijaju na tlu Azije, Afrike i Latinske Amerike. Njihova težnja da se u oružanom sukobu ograniči upotreba ratne tehnike na taktičke okvire može se zasnivati i na pretpostavci Zapada da je u taktičkom atomskom oružju nadmoćniji a istovremeno osetljiviji od SSSR na dejstvo atomskog oružja velike moći. Za SAD ovo istovremeno znači i nastojanje da

se svaka vrsta rata, a nuklearnog posebno, drži što dalje od teritorije SAD.

Razlozi SSSR da se izjašnjava protiv mogućnosti vođenja, teritorijalno i po upotrebi savremenog oružja, ograničenih ratova mogu ležati, između ostalog u njegovoj antiratnoj orijentaciji a i njegovoj sposobnosti da nanese udar po SAD najsnažnijim termonuklearnim sredstvima. Ova mogućnost SSSR-a može naterati SAD da ne izazivaju oružane sukobe i ne učestvuju u borbi protiv oslobodilačkih pokreta. A to može ubrzati propast kapitalističko-kolonijalističkog sistema, ojačati snage koje se bore za nacionalno oslobođenje i omogućiti širenje ne samo socijalističkih ideja na nova područja, već i granice zemalja sa socijalističkim društvenim uređenjem.

Dugotrajan ili kratkotrajan rat. Po ovom pitanju postoje dosta oprečna mišljenja. Jedni smatraju da će rat biti dugotrajan i iscrpljujući, a drugi da će nova ratna tehnika radikalno uticati na njegovo skraćivanje i da će u njemu učestvovati samo, ili pretežno, moderno naoružane i opremljene mirnodopske armije. Ovo poslednje gledište zasniva se na pretpostavci da će se već u toku atomskog dvoboja, čije bi trajanje moglo da se kreće od jednog do nekoliko, a izuzetno nekoliko desetina dana, u osnovi rešiti pitanje pobednika. Sledeća faza, po ovom shvatanju, u suštini bi značila dovršenje uništenja neprijateljskih snaga koje bi uspele da prežive atomski udar. Trajanje ovog perioda, uključujući tu i okupaciju neprijateljske teritorije, računa se da ne bi moglo da bude duže od nekoliko meseci do godinu dana.

Ocena da će eventualni budući rat biti dugotrajan i iscrpljujući polazi od procene niza istorijskih, tehničkih i drugih faktora. U prilog ovog shvatanja govori postojanje već u miru milionskih armija u oba antagonistička vojna bloka za koje je teško pretpostaviti da bi mogle biti uništene već u toku atomskog dvoboja. U sposobnost ovih snaga da prežive prve atomske udare ne bi se smelo sumnjati. Osim toga, sve sile se pripremaju i za mobilizaciju mnogomilionske rezervne armije koja treba da uče-

stvuje u II i sledećim fazama budućeg rata. A ovakve armije, ako ih ratujuće strane budu stvorile, nije moguće uništiti brzo, bez teškoća i potrebnog vremena.

Na kraju, bacimo li za momenat pogled na problem trajanja rata kroz istoriju, videćemo da su društveni proces poslednjih vekova i razvoj savremene ratne tehnike direktno uticali na produžavanje rata i povećavanje učesća žive sile u njemu. Vreme ratova koji su se rešavali jednovremenim ili višednevnim sukobima odavno je prošlo. Sa pojavom puške, baruta, telegrafa, železnica i aviona dolazilo je do povećanja OS i produžetka trajanja rata. Napoleonov pohod na Rusiju počeo je sa 800 000 vojnika i trajao nepune 2 godine (1812—13); krimski rat traje 3 godine (1853—56), a u njemu učestvuje već 2,5 miliona ljudi; I svetski rat traje 5 godina (1914—18) i u njemu učestvuje 69 miliona ljudi, a II sa 110 miliona ljudi traje 7 godina (1939—45. godine).

Kao što se vidi, sa opštim materijalno-tehničkim razvojem ljudskog društva povećavala se i tehnička snaga OS, a sa njome i trajanje rata. Da li će se ova tendencija, ispoljena u prošlosti, i dalje kretati u pravcu brojnog povećanja OS i produženja trajanja rata teško je kategorički tvrditi. Međutim, ako se istorijski primeri povežu sa sadašnjim stanjem i za rat planiranim brojem OS, stanjem i mogućnostima savremene ratne tehnike, može se zaključiti da će i eventualni budući rat verovatno biti dugotrajan, a u njemu će svakako uzeti učesća mnogomilionske armije. Ovo, razume se, ako napadnuta strana za rat bude solidno pripremljena. U protivnom rat će se završiti za relativno kratko vreme.

Mogućnosti i značaj iznenađenja. Težnja da se neprijatelj iznenadi i dovede u tešku ili bezizlaznu situaciju stara je koliko i ratovi. U istoriji ratova nije malo primera o postignutim iznenađenjima. Vojnički interesantni slučajevi iznenađenja u ovom veku su: nemački prodor 1914. godine preko neutralne Belgije; napad Austro-Ugarske na Srbiju preko Bosne; proboj Solunskog fronta preko planinskog masiva Kožufa; upotreba bojnih otrova, ten-

kova i drugih novih tehničkih sredstava u I svetskom ratu; prodor Nemaca u Francusku preko teže prohodnog zemljišta i masovna primena i princip upotrebe oklopnih i VD snaga u II svetskom ratu itd.

Ova iznenađenja su postizana momentom napada, pravcem glavnog udara, upotrebom novih ratnih sredstava, novim taktičkim postupcima itd. Međutim, sva iznenađenja u toku I svetskog rata, ma koliko da su bila uspešna, nisu mogla imati rešavajuće posledice po dalji tok ratnih dejstava, a još manje po krajnji ishod rata, već su se redovno završavala u taktičkim ili taktičko-operativnim okvirima bez ozbiljnije reperkusije na strategijski položaj protivničkih snaga. To je i razumljivo kada se ima u vidu da je i u I svetskom ratu, mada su u njemu učestvovala milionske mase koje se nisu mogle savladati za kratko vreme, glavni nosilac ofanzivnih dejstava i tempa nastupanja bio još uvek pešak i u maloj meri konjanik. Ovom činjenicom se može objasniti što su svi prodori napadača, do kojih je došlo blagodareći postignutom iznenađenju, bili relativno lako paralisani. Po pravilu, branilac je imao dovoljno vremena da dovede sveže snage, da se pregrupiše i da stabilizuje situaciju stvorenu iznenađenjem.

Nagli razvoj ratne tehnike posle I svetskog rata, a naročito proizvodnja velikog broja tenkova, aviona, samohodnih topova, motorizacije i radio-tehnike i njihovo uključenje u OS, stvorio je ratovodstvu novu materijalno-tehničku osnovu za primenu iznenađenja. Ove mogućnosti je na početku II svetskog rata u najvećoj meri iskoristila fašistička Nemačka. Ona je, ocenjujući mogućnosti koje joj je pružala ratna tehnika i prilagođavajući svoju strategiju i organizaciju OS ovim mogućnostima, istovremeno sagledala i koristi koje joj može pružiti iznenađenje. Ultimatum, koji su ranije redovno prethodili objavi rata (u I svetskom ratu sve ratujuće strane su, posle ultimata i objave rata, otpočinjale sa koncentracijom snaga a napad je usledio tek posle nekoliko dana ili nedelja), na početku II svetskog rata je fašistička Nemačka napustila i zamenila iznenadnim napadima. Bez objave

rata izvršena je iznenadna agresija na Poljsku, Dansku, Belgiju, Holandiju, Norvešku, Jugoslaviju i SSSR kao i napad Japanaca na Pearl Harbor, a mestom i načinom udara iznenađena je i Francuska. Posledice ovih iznenađenja po one koji su bili iznenađeni bile su poražavajuće. Kao što je poznato, najveći broj armija koje su na početku II svetskog rata doživele strategijsko iznenađenje bio je poražen ili doveden u krajnje tešku strategijsku situaciju (slučaj sa Sovjetskom armijom, engleskim snagama u Francuskoj, flotom SAD na istoku itd.). Razume se da su i posledice ovih neuspeha za dalji tok II svetskog rata bile dalekosežne.

Vrednost strategijskih iznenađenja iz početnog perioda II svetskog rata potvrđena je nedvosmisleno i u korejskom ratu kao i prilikom agresije na Egipat. Razume se da je sasvim druga stvar zašto neosporni početni uspesi nisu urodili i konačnim plodom. Uzrok ovom svakako treba tražiti van područja i nezavisno od armija koje su počele rat u Koreji i Egiptu.

Sva ova iskustva potvrdila su mogućnost i značaj iznenađenja i ukazala na ogromne njegove posledice. Iz tih razloga biće potrebno da razmotrimo mogućnosti i značaj iznenađenja u budućem ratu s obzirom na već razmotreni razvoj savremene ratne tehnike u pogledu učinka, brzine, dometa, nosivosti, preciznosti i dr. Današnja ratna tehnika predstavlja oružje strategijske vrednosti. Zato nema sumnje da bi njena iznenadna primena u ratu prouzrokovala strategijske posledice na teritoriji i u armiji protiv koje bi bila upotrebljena. Avijacija i naročito raketno oružje mogu se na velikoj dubini i tajno pripremiti za atomski napad koji bi se mogao izvršiti za nekoliko desetina minuta posle starta i na najudaljenije ciljeve. Ovo naročito ako se ima u vidu da se raketna sredstva stalno nalaze na svojim rampama, a deo strategijske avijacije u vazduhu, spremni za napad na cilj onog momenta kad se naredi. Osim toga i ostala avio-raketna sredstva koja nisu u stanju pripravnosti, mogu se staviti u pripravnost za nekoliko minuta do nekoliko časova.

Sem avio-raketnih snaga, velike sile danas raspolažu i moderno opremljenim i visoko pokretnim mirnodopskim armijama, kao i snažnim i moderno opremljenim VD snagama. Ove jedinice su takođe u stanju da brzo savladaju velike daljine i da se, bez klasične koncentracije i razvoja, iznenadno pojave i brzo prodru u dubinu rasporeda branioca. Sve ovo ukazuje na mogućnost preduzimanja iznenadnih napada što bi, ako se branilac ne bi pripremio, moglo da ima teške, u nekim situacijama i katastrofalne posledice po ishod rata.

Zato su mogućnosti da se postigne iznenađenje ogromne, a isto tako i posledice koje bi bile njime izazvane. O ovim mogućnostima i posledicama se sve više govori u oba bloka. Uporedo s tim preduzimaju se opsežne tehničke i organizacijske mere u cilju osposobljavanja OS kako za nanošenje iznenadnog udara tako i za zaštitu od njega. Ove mere dostižu takve razmere da se mogu pretvoriti u svoju suprotnost i *dovesti do neizazvanog dejstva usled saznanja kakve se kolosalne strategijske mogućnosti kriju u rukama neprijatelja i kakve sve prednosti može postići ona strana koja počne prva. U ovoj činjenici krije se jedna od najkrupnijih opasnosti od iznenadnog izbijanja novog rata.*

Početni period rata i njegov značaj. Ovo pitanje je u tesnoj vezi sa iznenađenjem. Razvoj savremene ratne tehnike uneo je promene i u ocenjivanje značaja ovog perioda za krajnji ishod rata, budući da postoje mogućnosti da se neslućeni intenzitet ratnih dejstava postigne ne samo u prvim časovima. Koristeći se ovim mogućnostima treba očekivati da će napadač nastojati da atomskim udarima po važnim privrednim i političkim centrima, njegovim mirnodopskim ešelonima i rejonima mobilizacije, u što kraćem roku dezorganizuje i onesposobi branioca za pružanje organizovanog otpora.

Početnom periodu rata daje se zato izuzetno veliki, a ponegde čak i odlučujući značaj. Većina se slaže da će ovaj ratni period raketno-nuklearnog dvoboja biti relativno kratak i da neće trajati više od nekoliko, a najduže

oko 30 dana. Sledeći period, period preživljavanja i prikupljanja snaga zavisio bi od posledica atomskih udara i mogao bi trajati od mesec dana do nekoliko meseci. Period borbenih dejstava po jednim bi trajao samo onoliko koliko je potrebno za okupaciju neprijateljske teritorije, dok bi po drugima, što je verovatnije, ovaj period trajao više meseci ili čak godina.

Značaj naših ostvarenja strategijske inicijative. Borba za strategijsku prevlast nad protivnikom verovatno će otpočeti već sa prvim raketno-atomskim salvama. U vezi s tim treba očekivati da će već u prvim časovima rata vitalni centri branioca biti izloženi atomskim udarima i da će se istovremeno angažovati i snažne oklopne i vazdušnodesantne snage napadača.

Agresor će nastojati da već sa prvim udarima s kopna, mora i iz vazduha preuzme strategijsku inicijativu i stvori povoljne uslove da dalji tok rata i njegov krajnji ishod reši u svoju korist. Ovo nastojanje napadača svakako će naići na otpor i protivdejstva branioca. Branilac će takođe, u raspoloživim granicama, svojim raketno-atomskim protivudarima upućenim protiv vitalnih centara napadača, kao i udarima po njegovim oklopnim i VD jedinicama koje bi prodrle na njegovu teritoriju, nastojati da ublaži strategijsku ravnotežu i već u prvoj fazi rata preuzme strategijsku inicijativu od napadača.

Iz iznetog izlazi da će od ishoda atomskog dvoboja, do kojeg će u strategijskim razmerama doći verovatno već prvog časa i dana rata, konačno zavisiti dalji tok borbenih dejstava, a u težim slučajevima i ishod samog rata. Razume se da će onaj branilac koji bude pripremljen da savlada iznenađenje i preživi atomske udare, koji bude svoje mirnodopske snage tako rasporedio da one mogu slomiti iznenadne prodore neprijateljskih VD i oklopnih snaga i obezbediti brzu mobilizaciju ratne armije, stvoriti potrebne uslove za produženje rata, a time i uslove za izvođenje pobede nad agresorom. U protivnom, iznenađen i nepripremljen da preživi i organizuje odgovarajući otpor, branilac može biti savladan i u vrlo kratkom vremenu.

Strategijska ofanziva i defanziva. Savremena ratna tehnika izrazito je ofanzivna. Ona ratujuće strane objektivno upućuje na ofanzivna dejstva u stratezijskim i taktičkim razmerama. Ali, pošto se slična tehnika, kod velikih svetskih sila gotovo ista, može naći kod obe ratujuće strane, to će, prirodno, oba protivnika nastojati da, ukoliko i drugi stratezijsko-politički uslovi budu povoljni, sudar rešavaju ofanzivnim dejstvom.

Ofanzivna svojstva savremene tehnike prirodno će i kod napadnutog razviti težnju da i on već u prvim časovima rata ili u njegovim prvim danima deluje ofanzivno protiv agresora. Ova okolnost ozbiljno utiče da se u savremenim uslovima razlika između stratezijske ofanzive i defanzive smanji na minimum budući da se ofanziva jedne strane praktično može, uz angažovanje odgovarajućih atomskih sredstava, trenutno pretvoriti u ofanzivu druge strane — dotadašnjeg branioca. Teorijski bi se stratezijska ofanziva i defanziva približno izjednačenih snaga mogle smenjivati sve dok jedna od njih ne iscrpe svoje atomske rezerve.

Savremena ratna tehnika, više nego ranije, pruža takođe mogućnost da se u određenim uslovima jedna od ratujućih strana nađe u defanzivi, na primer, na kopnu, a da je istovremeno sa svojim atomskim raketnim, vazdušnim i pomorskim snagama u ofanzivi na moru ili u vazduhu i obrnuto. Ova situacija može nastupiti najčešće ako određena strana ne bude imala ili ne bude planski trošila svoja atomska sredstva za uništenje neprijatelja na kopnu (moru ili u vazduhu), ako ne bude spremna da na vreme upotrebi potrebne kopnene i VD snage za eksploataciju učinka postignutih dejstvom avijacije i raketno-nuklearnog oružja itd.

Iz iznetog se vidi da u savremenim uslovima postoji ne samo teorijska mogućnost već i izrazita potreba da obe ratujuće strane dejstvuju ofanzivno budući da se samo ofanzivnim dejstvima može sigurno i brzo uništiti neprijateljska živa sila i tehnika. Ovo, naravno, ne znači da će se to obavezno i ostvariti ili moći da sprovede. Težnja da se već od samog početka rata dejstvuje ofanzivno proizaći

će i iz nastojanja obe ratujuće strane da se u budućeu ratu, i to od samog njegovog početka, borbena dejstva i *rat u celini sa svojim težištem prenesu na neprijateljsku teritoriju*. Ovu težnju, razume se, moći će da ostvari ona strana koja, pored potrebne tehničke nadmoćnosti, bude dejstvovala odlučnije, veštije i uopšte više u skladu sa zahtevima savremenog rata. Ovo i zato što i u strategijske i u neposredne borbene postupke na frontu savremena ratna tehnika unosi suštinske novine u borbu. Tako, na primer, ako je koncentrisana u odgovarajućoj količini i pravilno upotrebljena, savremena ratna tehnika je teorijski u stanju da *probije, zaobiđe ili preskoči svaku odbrambenu liniju, pojas ili tačku* i da određenim snagama omogući proboj na izabranom pravcu. Ovakve mogućnosti kao što je poznato, u istoriji ratova, tehnika komandovanja nije pružila. I zato je normalno što su sve mogućnosti unele potpuno nove zahteve i nove kriterije u organizovanje odbrane i raspored — ešeloniranje snaga namenjenih za odbranu kako pojedinih pravaca tako i zemlje u celini. Od ranijeg masiranja snaga na težištu odbrane danas se prešlo na rastresit raspored, na povećanje dubine i elastičnost borbenog poretka i odbrane u celini. Tako postavljena odbrana biće u stanju da se uspešno suprotstavi napadaču i da do maksimuma iskoristi taktičko-tehnička svojstva savremene ratne tehnike za udar po snagama napadača. Pod tim uslovima i branilac će biti u mogućnosti da na mahove primenjuje upornu odbranu sve do odsutnosti ali i da je kombinuje aktivnim dejstvima svih stepena.

5. ZAKLJUČAK O OPŠTOJ PRIRODI SAVREMENOG RATA I OSOBENOSTIMA NA PERIFERNIM PODRUČJIMA

Sve iznete bitne karakteristike eventualnog budućeg rata, zasnovane na širokoj upotrebi raketno-nuklearnog oružja, mogu doći do izražaja samo ako se eventualni budući rat bude vodio u globalnim razmerama. Samo u tom

slučaju moglo bi doći do široke upotrebe savremenog oružja. Ali, u okviru takvog globalnog rata, *intenzitet ratnih dejstava neće i ne može biti na svim područjima isti*. Masovni atomski udari bi, bez sumnje, došli do izražaja na glavnim ratištima, tj. na onim područjima na kojima se nalaze glavne snage i gde su locirane raketno-atomske baze, glavni industrijski kapaciteti i gro stanovništva jednog i drugog bloka. Na ostalim područjima upotreba raketno-nuklearnog oružja svakako će biti manja i u srazmeri sa strategijsko-političkim značajem određenog područja ili zemlje protiv koje se rat vodi. Na nekim od navedenih manje značajnih područja na kojima bi dominirajući značaj imala pretežno klasična ratna tehnika, karakteristika borbenih dejstava bi bila bliža borbenim postupcima iz II svetskog rata nego onima na glavnim ratištima sveta. U ovakvim uslovima borba protiv neprijateljskih oklopnih i VD jedinica, borba za strategijsku prevlast nad agresorom, forme ofanzivnih dejstava, uloga žive sile itd. bitno bi se razlikovali od odgovarajućih dejstava na težišnim područjima. Ova činjenica se nikako ne bi smela gubiti iz vida, kao što se ne smeju ni za momenat gubiti iz vida i svi oni bitni faktori koji će eventualnom budućem ratu dati savremeni karakter. Nesagledavanjem, pored opštih, i posebnih uslova u kojima će se rat voditi na određenim perifernim područjima, i to u toku čitavog perioda ili u nekim njegovim fazama, moglo bi dovesti do pogrešne orijentacije, pogrešnih organizacijsko-tehničkih, moralno-političkih i drugih priprema određene zemlje za odbranu. U težim slučajevima moglo bi doći i do gubljenja perspektive u mogućnosti pružanja otpora i sposobnosti malih zemalja i armija da prežive nuklearni rat.

Međutim, iz ovoga što je rečeno nikako se ne bi smeo izvući zaključak da na perifernim područjima neće ni doći do primene raketno-nuklearnog oružja. Naprotiv, normalno je očekivati da će se i u budućem ratu, i to verovatno još više nego u II svetskom, u skladu sa promenom strategijsko-političke situacije na frontu, borbena dejstva prenositi sa jednog područja na drugo. Do juče periferno područje može preko noći dobiti izuzetno veliki značaj.

U takvoj situaciji intenzitet raketno-nuklearnih dejstava na njemu povećavao bi se do odgovarajućih razmera.

Prema tome, karakteristika borbenih dejstava na strategijsko-politički manje važnim područjima sveta, na kojima su pretežno ekonomski zaostale ili blokovski neangažovane zemlje uključujući tu i Jugoslaviju, pored opštih svojstava karakterističnih za savremeni rat u celini, imaće i svoje osobenosti koje će biti utoliko veće ukoliko je određeno područje udaljenije od glavnih dejstava. Sagledavanjem svih ovih osobenosti u načinu vođenja ratnih dejstava na takvim područjima ni u kom slučaju se ne umanjuje potreba za temeljitim pripremama, vojnim i političkim, malih zemalja za odbranu svoje nezavisnosti. Ovo tim pre jer je *opasnost od iznenadnog atomskog, raketnog i avio-udara, a naročito upada oklopnih i VD jedinica neprijatelja, mnogo veća kod malih zemalja nego što je to slučaj sa velikim*. Iz tih razloga OS malih zemalja i celokupni državni i privredni mehanizam moraju, čak i više nego velike armije i zemlje, biti moralno, politički i vojnički sposobne ne samo da se suprotstave i prežive iznenadni atomski napad neprijatelja, već i da se napadaču organizovano i odlučno suprotstave. A mogućnost uspešnog suprotstavljanja malih i blokovskih neangažovanih zemalja leži, pored drugih okolnosti, i u činjenici da nijedan agresor, ma koliko on bio jak i tehnički opremljen, svoje glavne snage i osnovna tehnička sredstva neće smeti niti moći da odvoji sa glavnih ratišta i da ih trajnije angažuje na manje važnom području. Ovo čak i pod uslovom ako mu glavne snage u određenom momentu i ne bi bile angažovane na glavnom ratištu i u borbi sa glavnim protivnikom. A onim snagama koje bi neprijatelj mogao trajnije angažovati u agresiji na neku od manjih zemalja, ova zemlja se može uspešno suprotstaviti. Ovo, razume se, pod uslovom ako se određena zemlja vojnički, politički i organizaciono pripremi za rat u kome bi, kroz određene forme, bio angažovan ceo narod i ako se blagovremeno usvoji odgovarajuća strategija i taktika u borbi protiv tehnički nadmoćnijeg neprijatelja. U ovakvoj situaciji moderno tehnički opremljenom neprijatelju *branilac uvek*

može suprotstaviti veću masu svoje žive sile i u taktičko-tehničkom smislu nešto slabiju, ali ipak savremenu masu sopstvene ratne tehnike. Uopšte uzev, ni za momenat se ne sme izgubiti iz vida da se tenk, avion i druga savremena klasična borbena sredstva neprijatelja mogu uspešno uništiti ne samo modernim PO i pav topom ili raketom već isto tako i ručnim bacačem, pt minom i zapaljivom smesom koja će se nalaziti u rukama vojnika spremnog da brani svoju zemlju. Osim toga, objektivne i subjektivne slabosti agresora, stvorene dejstvom na tuđoj teritoriji (nepoznavanje zemljišta, neosposobljene formacije za dejstvo u određenim uslovima itd.) mogu i treba da se do maksimuma koriste isto onako kao što će se maksimalno koristiti i sve one prednosti koje proizilaze iz dejstva jedinica na sopstvenoj teritoriji (mogućnost iznenađenja, bolje poznavanje zemljišta, više manevara, široko zaprečavanje komunikacija, masovni udari po snabdevačkim kolonijama u pozadini u vezi sa dejstvom na frontu itd.). Ova prednost, ako se znalački iskoristi, može agresora da dovede u tešku situaciju. Primera u prošlosti za to ima dovoljno. A naš NOR ne samo što je potvrdio mogućnost uspešne borbe protiv tehnički nadmoćnijeg neprijatelja u toku II svetskog rata, već predstavlja i putokaz za iznalaženje novih oblika borbe i to kako u strategijskim tako i u taktičkim okvirima pomoću kojih će se i u budućem ratu moći odneti pobjeda nad tehnički nadmoćnijim neprijateljem.

General-potpukovnik Petar MATIĆ

POPUNA ARMIIJE AKTIVNIM STARJEŠINSKIM KADROM

Neko je nedavno napisao da je nedostatak kadra simptom našeg vremena. Ako je ova istina aktuelna danas u svijetu, ona je još aktuelnija u zemljama brzog privrednog razvitka. Ovaj simptom našeg vremena svakako da nije zaobišao ni armiju. Otuda je razumljiv interes za sve aspekte problema popune kadrovima savremenih armija.

Jedan od presudnih činilaca za ishod rata bez sumnje su starješine. Razumljivo je otuda što faktor čovjek-starješina oduvijek zaokuplja misli organizatora i rukovodilaca armije. Tako je Lenjin u »ubrzanju formiranja komandnog sastava od proletera i poluproletera i (njihovom) usavršavanju kako u vojnoj tako i političkoj pripremi...«¹ vidio jedan od preduslova pobjede nad kontrarevolucijom. Obraćajući se pitomcima Vojne akademije, Vrhovni komandant drug Tito je rekao: »Na vama je da ulažete sve svoje snage i sposobnosti da bi naša armija bila što sposobnija da izvrši svoj zadatak da brani i odbrani našu socijalističku zemlju.«²

Nauka i tehnika ostvarile su, naročito u posljednjim decenijama, grandiozni napredak što je dovelo i do korjenitih tehničkih i organizacionih promjena u oružanim snagama, a poseban utjecaj ima uvođenje i primjena atomske energije. Karakter eventualnog rata, sa razaranjima koja bi mogao da donese, sa neuporedivo brojnijim i težim

¹ Iz Rezolucije VIII kongresa RSD partije 1919. god., V. I. Lenjin: *Dela*.

² Govor Maršala Tita pitomcima VA, Narodna armija, 3. X 1958. god.

traumama no u svim dosadašnjim sukobima, zahtjevaće izvanrednu moralnu čvrstinu i visoku političku svijest starješina. Visoko razvijena tehnika, kojom se naoružava i oprema savremena armija, traži i visok tehnički nivo znanja kadra koji s njom rukuje, a zahtjevi rukovođenja moderno opremljenom i uvježbanom armijom, nova shvaćanja, doktrine i pogledi na ratovodstvo, predstavljaju i izvanredno visoku vojnu kulturu starješina. Sve to još potencira činjenicu da su starješine, kao dio žive sile, ostale jedan od osnovnih i nezamenljivih faktora oružane sile, jedan od presudnih činilaca za ishod oružanog sukoba u savremenim uslovima.

Iz razmatranja karaktera eventualnog rata i priprema oružanih snaga za njega, rezultira i pitanje mjesta i uloge kadra u savremenim armijama, koje postaje utoliko aktuelnije, ukoliko savremena tehnika i moderna armija pred taj kadar postavljaju sve nove i složenije zadatke. Zbog toga u teorijskoj i praktičnoj djelatnosti mirnodopske izgradnje i pripreme armije za rat pitanje popune starješinama zauzima veoma vidno mjesto.

Realna ocjena o značaju kadrova istovremeno određuje i značaj sistema popune i svih ostalih djelatnosti koje su direktno ili indirektno povezane sa rješavanjem pitanja kadra.

Nesumnjivo, sistem popune armije kadrom predstavlja izraz sasvim određenih društvenih i materijalnih uslova od kojih zavise njegovi konkretni oblici i rješenja. Armijama na različitim stepenima tehničke opremljenosti i organizacione strukture treba i različit kadar, starješine raznih vrsta, kategorija i specijalnosti.³

---

³ Postoje ne samo različiti termini već i različita tumačenja pojedinih pojmova (starješine, popuna i sl.). Smatram da je pojam starješine najbliže određen ako kažemo da pod tim podrazumijevamo lica sa određenom opštom, tehničkom i vojnostručnom spremom ili iskustvom, koja posjeduju određene moralno-političke, fizičke i karakterne osobine, na neki način, u ovom ili onom vidu, vrše rukovodilačke (komandne i upravne) ili stručne funkcije bilo u mirnodopskoj ili ratnoj armiji, a njihova radna mjesta, po pravilu, određena su formacijom.

Kako sistem popune rješava ove i mnoge druge zadatke, mogao bi se ovako definisati: sve one mjere i radnje u cilju popune armije raznim profilima i kadrovima svih vrsta, kategorija i specijalnosti nazivaju se sistemom popune kadrovima.⁴

OSNOVNA NAČELA SISTEMA POPUNE

S obzirom na mjesto koje ima u cjelokupnoj vojnoj djelatnosti, na zadatke koje rješava i na metod kojim se služi, sistem popune kadrovima mora da odgovori nekim osnovnim načelima da bi obezbijedio postizanje osnovnog cilja.

On prije svega mora biti adekvatan odraz opšte koncepcije koja određuje izgradnju i pripremu zemlje i armije za rat i način vođenja eventualnog rata. On treba da prati razvoj i mijenjanje koncepcije i naoružanja, a svako zaostajanje narušavalo bi praktično ostvarenje koncepcije. Promjene u sistemu popune moraju da odgovaraju duhu i suštini doktrine, kao i kvalitetnim poboljšanjima u koncepciji izazvanih tehničkim napretkom ili nekim drugim uzrokom. Ovo praćenje promjene naročito je uočljivo poslije II svjetskog rata kada su sistemi popuna neprekidno prilagođavani zahtjevima savremenih armija. Vrijednost jednog sistema popune mjeri se stepenom njegove adekvatnosti usvojenoj doktrini, koja ga određuje i preko njega se realizuje.

---

⁴ Kod nas su se za popunu odomaćili različiti termini, kao što su: »obezbjeđenje«, »podmlađivanje«, »znavljanje«, »regrutovanje«, »priliv kadra« i još neki od kojih, po mom mišljenju, nijedan nije potpun i adekvatan. Termin »obezbjeđenje« uobičajen je kada se radi o materijalu a može imati i opšte značenje; »podmlađivanje« je kao termin dvosmislen, jer popuna ne podmlađuje tj. ne čini kadar mlađim, već uvodi nove pretežno mlade kadrove u armiju; »znavljanje« se češće upotrebljava za opremu: »regrutovanje« je jasno određen pojam koji je uži od popune; »priliv« je suviše neodređen, zvuči neprikladno. Termin »popuna« (a analogno i »sistem popune«), dakle, najodređenije, najadekvatnije i najjasnije označava pojam koji se ovdje obrađuje.

Elastičnost sistema popune obezbjeđuje brzo i bezbolno prilagođavanje popune nastalim promjenama, do kojih u svijetu i savremenim armijama dolazi često i naglo. Uvođenje u armiju nove tehnike, koja zahtijeva određenu specijalnost, traži od sistema popune da brzo obezbijedi odgovarajući kadar. Reorganizacija civilnog školskog sistema takođe se odražava na sistem popune armije. Dolazi i do drugih sličnih promjena, a sistem popune mora biti tako postavljen da na njih reaguje bez zakašnjenja. *Elastičnost* sistema obezbijediće, konačno, donošenje brzih protivmjera kad god dođe do bilo kakvog zastoja ili poremećaja u popuni armije kadrovima.

Sistem popune mora biti *realan*. Zahtjevi armije za popunu kadrovima u pogledu kvaliteta i broja moraju biti usaglašeni sa stvarnim mogućnostima. Ne može se, na primjer, od kandidata za starješine tražiti takvo opšte obrazovanje kakvo ne daju civilne škole, bez obzira što su armiji takvi kadrovi potrebni. Poznato je, recimo, da su kandidati ratnih godišta slabije fizički razvijeni od onih rođenih u miru, pa uslovi za prijem ne mogu biti isti. Da bi se obezbijedila realnost sistema nužno je naučno prilaženje, praćenje i obrađivanje potrebnih podataka koji se odnose na ovu materiju.

Ekonomičnost je dalje načelo sistema popune. Načelno sve radnje popune, počev od objavljivanja konkursa, preko ljekarskih pregleda i školovanja do upućivanja starješina na prvu dužnost, materijalno obezbjeđuje armija. Ovi izdaci su opravdani, ali i znatni, o čemu se mora voditi računa. Da bi popuna bila ekonomičnija teži se da se u civilnim (redovnim) školama priprema onaj armijski profil kadra, koji se u njima može osposobiti.⁵

Tu se ne radi samo o uštedi materijalnih sredstava, već prije svega o ekonomisanju s vremenom i ljudima:

---

⁵ U JNA se široko koristi stipendiranje — armija snosi jedan dio (obično veći) troškova pripreme pojedinaca koji se redovno školuju na fakultetima i drugim školama, a preuzimaju obavezu da služe utvrđen broj godina u armiji. Ovaj način ekonomičniji je nego da armija priprema te kadrove u vlastitoj režiji.

preduga (a nepotrebna) priprema, prvo, ne bi blagovremeno davala potreban kadar armiji i, drugo sredstva bi se nepotrebno trošila. No, za račun ekonomičnosti ne može se ni priprema skraćivati. Prema tome, ekonomičnost sistema znači da se za što manje ljudi, vremena i sredstava postigne postavljeni cilj.

Sistem popune mora biti i *jednostavan*, uprošćen i primjenljiv u najrazličitijim situacijama, što će ga učiniti efikasnim i svrsishodnim.

On se mora zasnivati na *naučnoj metodologiji*, kako bi predviđanja i procjene dali mogućnost da se sagledaju i usklade svi potrebni elementi (vrijeme, kvalitet, kvantitet, sredstva) i obezbijedi što harmoničnija popuna armije, bez znatnih oscilacija. Značaj ovog načela jeste baš u tome što problem popune i osposobljavanja kadra zahtijeva jasnu perspektivu i kontinuiranu akciju za razliku, na primjer, od problema nabavke i uvođenja novih borbenih sredstava u armiji (što se proizvodnjom u zemlji ili kupovinom van nje može riješiti u relativno kratkom periodu). Popuna mora polaziti od toga da će budućnost biti sadašnjost kada sadašnji pitomci stasaju kao starješine. Greške u tom pogledu ne mogu se brzo ispraviti ni u najelastičnijem sistemu popune.

ZAJEDNIČKE KARAKTERISTIKE SISTEMA

POPUNE I NJIHOV TEORETSKO-PRAKTIČNI ZNAČAJ

Posmatrajući neke sisteme popune savremenih armija može se zaključiti da navedeni i drugi principi, primjenjeni na različite armije (odnosno uslove), daju različite rezultate.

Izučavanje karakteristika, kao i specifičnosti pojedinih sistema, značajno je u pogledu sticanja iskustava i njihove primjene u traženju vlastitih rješenja i to samo ukoliko se stvaralački primijene na vlastite uslove. Mehaničko prenošenje i primjena bilo opštih karakteristika, bilo specifičnosti sistema popune, pretvarali bi iskustva,

koja pridonose boljim rješenjima problema, u njihovu suprotnost.

Armije ulažu veliki trud i podstiču radove koji imaju za cilj teoretsku i praktičnu obradu sistema popune kadrovima. Od svih ključnih problema najviše se raspravlja o tome kakvog starješinu u cjelini i posebno za svaku vrstu, kategoriju i specijalnost (opštu, posebnu, užu) treba savremena armija. Na osnovu materijalnog razvitka armije i drugih značajnih elemenata pokušava se predstaviti što je moguće realnije ambijent u kome bi se odvijala borbena dejstva eventualnog rata; zatim, na koji će se način u tom ambijentu ponašati nova (još nedovoljno ispitana) i stara (u novim uslovima) borbena sredstva; i, konačno kako će se ponašati čovjek (starješina). Ako bi se moglo tačno odgovoriti na sva postavljena pitanja onda pitanje kakvog starješinu će zahtijevati budući rat (svenarodni, atomski, konvencionalni ili bilo koji) ne bi moglo ostati bez relativno tačnog i konkretnog odgovora. A kada se tačno postave zahtjevi za stvaranje armijskog kadra, onda nije teško odrediti načine i sredstva da se takav starješina stvori. Dakle, određivanje profila kadra predstavlja kako u teoretskoj tako i praktičnoj djelatnosti popune početak, okvir, putokaz, uslov. Upravo zato je profil kadra jedna od najčešćih tema sistema popune.

Ma koliko da se u ovom pogledu učinilo nije se našao jedan »pravi« opštevažeći odgovor. A to nije moguće, jer odgovor zavisi od konkretnih uslova koji su, bez obzira na određene sličnosti, za različite armije različiti — čak su različiti i u pojedinim etapama razvitka iste armije. Istraživanje se zato u tom pravcu nastavlja i dovodi do praktične promjene sistema, koja opet nameće teoretska istraživanja — i proces tako teče dalje.

Praktična djelatnost vezana za popunu u raznim armijama ne zaostaje za teoretskom. Što se faktori armije — posebno materijalni — brže mijenjaju, to je i ova djelatnost dinamičnija, a što je teoretsko-naučni rad razvijeniji, to su praktična rješenja kvalitetnija.

Jedna od opštih karakteristika vezana za sistem popune kadrovima savremenih armija jeste, dakle, praćenje, izučavanje i teoretsko uopštavanje problema.

PROFIL KADRA

Prije nego se odgovori na pitanje kakvog starješinu zahtijeva savremena armija, neophodno je dati neke napomene o profilu vojnih kadrova. Profil kadra⁶ je opsežno područje kadrovske problematike i zahtijeva posebnu obradu. Kako to nije zadatak ovog članka, iznijeće se samo neke napomene u vezi sa postavljenim problemom ne ulazeći u argumentaciju i analize.

Ovdje se postavlja pitanje: kakav je cilj određivanja profila i zašto treba utvrditi profile armijskih (ili uopšte) kadrova. Uprošteno rečeno utvrđivanje profila kadra ima za cilj da pokaže koja, kakva znanja (opšta i stručna), iskustva, lične osobine (intelektualne, karakterne i fizičke) i ideološko-političke poglede treba da ima jedno lice da bi bilo u stanju da ostvari najbolje rezultate u obavljanju određene formacijske dužnosti u armijskoj organizaciji. Određivanje profila kadra preduslov je, dakle, za sve poslove vezane i za popunu (planiranje, odabiranje, primjenu i primanje starješina u armiji) i za dalje vođenje starješina u službi. Bez profila kadra za svaku vrstu po kategorijama i specijalnostima, nije moguće vršiti nikakve ozbiljne analize potreba popune; jednom riječju — ako nisu određeni profili kadra neće moći uspješno funkcionisati sistem.

Međutim, da bi se mogli utvrditi profili armijskih kadrova mora se poći od analize formacijske dužnosti (radnog mjesta) i sagledati svi glavni poslovi koji se obavljaju na tom mjestu (podrazumijeva se da će osobine i sprema koji obezbeđuju izvršavanje osnovnih — glavnih poslova biti dovoljni i za obavljanje drugih, sporednijih),

---

⁶ Ili »radni profil« — vidi *Priručnik za utvrđivanje osnova merila raspodele sredstava za lične dohotke u državnim organima*, Beograd, 1962, str. 14.

pri čemu se uzima u obzir i odnos tog mjesta prema drugim radnim mjestima. To je složen posao koji traži razmatranje različitih faktora i zahtjeva (vrsta posla, metod rada, obim posla, samostalnost, raznovrsnost, složenost itd.). Suština pitanja jeste, u stvari, u objektivnom sagledavanju poslova formacijskog radnog mjesta i kriterija po kome se određuje kakav kadar treba da bude u njemu da bi uspješno obavljao poslove.

Na osnovu ovakve analize doći će se do zahtjeva u pogledu opšte i stručne spreme i ličnih osobina bez kojih nijedan pojedinac ne bi bio u stanju da efikasno vrši poslove odgovarajuće dužnosti. Ovi zahtjevi se jasno i na prikladan način formulišu i, u stvari predstavljaju profil kadra za te dužnosti.

Pri određivanju profila armijskog kadra moraju se imati na umu još neki elementi. Armija je vrlo veliki i komplikovan organizam koji ima vrlo mnogo kadrova različitih profila. Ali svi ti kadrovi imaju neke zajedničke osobine, koje predstavljaju konstantu profila armijskog kadra uzetog u cjelini. U stvari, te konstante ne bi se, striktno uzevši, ni morale tretirati kao element profila shvaćenog u užem smislu. Ali kako su uslovi koje postavlja armija specifični i kako pojedinac ne može da postane starješina a da ih ne ispuni, opšte uslove tretiramo kao sastavni element profila armijskih kadrova. Drugim riječima — da bi netko mogao postati starješina bilo kog profila u armiji, mora da posjeduje određeni stepen opšte naobrazbe, fizičke, moralno-političke i karakterne osobine, vojnostručnu spremu i iskustvo u onim razmjerama i veličinama kako to traži svaki pojedini konkretni profil.⁷

⁷ Profil armijskog kadra mogao bi se izraziti i formulom koja bi sadržavala konstante profila (opšte zajedničke osobine armijskih kadrova) kao i elemente karakteristične samo za dotične profile:

$$P = S + O (f + m + k) + VS + In$$

pri čemu je: P = profil, S = opšta školska sprema, O = osobine (f — fizičke, m = moralno-političke, k = karakterne), VS = vojnostručna sprema, I = iskustvo-praksa, n = broj godina prakse. Za pojedine profile armijskih kadrova ova formula može biti ista, ali

Zbog opširnosti ovog pitanja niže će se detaljnije iznijeti samo ono što predstavlja konstantu profila armijskog kadra u cjelini, što je uslov pri odabiranju, odnosno preduslov za pripremu armijskih kadrova.

KAKVOG STARJEŠINU ZAHTIJEVA SAVREMENA ARMIJA

U vojnoj literaturi raznih zemalja, i ne samo u njoj, pokušava se dati odgovor na pitanje kakav treba biti starješina armije. Mada se polazi od najrazličitijih osnova i koristi raznovrsna argumentacija, dolazi se do sličnih zaključaka koji bi se mogli svesti na slijedeće: armija zahtijeva fizički sposoban, idejno opredijeljen i svjestan, karakterno čvrst i moralno-politički zdrav kadar, koji će vojnim školovanjem (pripremnim i narednim) i praktičnim radom biti osposobljen za vršenje dužnosti u ratu i miru.

Moglo bi se reći da su navedene opšte postavke o tome kakav treba biti armijski kadar vrijedile i za armije ranijih epoha, za svaku armiju, iz čega bi se mogao izvući zaključak da su te osobine neograničene vremenom i prostorom, da su statične, apsolutne. Međutim, i površno posmatranje omogućuje da se taj zaključak opovrgne. Ma

---

će se vrijednost njenih elemenata značajnije mijenjati. Ako se za aktivnog oficira roda traži drugi stepen opšteg obrazovanja (potpuna srednja škola), za podoficire će biti dovoljan prvi stepen (osnovna škola), a za oficire sanitetske službe ili medicinski fakultet ili 2 razreda srednje škole — što zavisi o kom se profilu radi — ljekar ili ljekarski pomoćnik. Fizičke osobine (godine starosti i zdravstveno stanje) mogu biti različite za oficire rodova i nekih službi, a različite za podoficire letače ili ronioce itd. Napominjem da profil razmatramo samo u vezi sa popunom tj. interesuju nas profili kadrova isključivo za osnovne formacijske dužnosti u armiji. Uslijed toga obrađujemo neophodna zajednička obilježja armijskih kadrova koja ovi u načelu moraju da »donesu« sa sobom iz civila (opšta naobrazba i drugo). Ukoliko bi se ovaj problem razmatrao za dalji tok službe armijskih kadrova, sigurno bi bilo suvišno pozlatiti od opštih konstanti profila.

koliko svi ti zahtjevi mogli po formi izgledati nepromjenljivi i »vječni«, njihove unutrašnje kvantitativne promjene dovode do kvalitetnih promjena svakog ovog uslova posebno a time i do kvalitetnog novog profila starješine. Upravo ti novi kvaliteti koji se uzimaju u obzir pri izboru kadra savremenih armija mogli bi se svesti na slijedeće:

Da izdrže početne udare agresije i da ih prevaziđu, obuzdaju situaciju, usmjere događaje u svoju korist, da organizuju i izvojuju pobjedu — moći će samo oni ljudi koji poznaju zakonitosti društvenog razvitka i na osnovu njih sa jasnoćom mogu sagledati političke ciljeve; ljudi koji shvataju smisao borbe za progres i njen su sastavni dio; oni koji su spremni da bez rezervi i kompromisa u toj borbi uzmu aktivnog učešća, a poseduju i ostale moralne i karakterne kvalitete. Armija traži upravo ljude koji imaju i kod kojih se mogu dalje razvijati takva uvjerenja i osobine. Treba podvući da je ovaj zahtjev društveno-političke kategorije i kao takav uslovan, ali kod izbora kadrova za popunu armije prvi i odlučujući.

Uzrečica koja se pripisuje Napoleonu da »rat dobijaju stari kapetani i mladi pukovnici« danas je tačna samo utoliko ukoliko se odnosi na pukovnike, ali i na kapetane. Fizička sposobnost i otpornost starješina na izgled je danas manje potrebna, jer se raspolože savršenim tehničkim sredstvima koja mogu nadomjestiti fizičke osobine čovjeka. Dok je s jedne strane tačno da su ljudska čula i fizičke osobine umnogome unaprijeđeni tehnikom (radar, radio, motor i sl.), dotle s druge strane ta ista tehnika traži povećana ljudska fizička svojstva. Savremeni vojni starješina, koji ima velike moralne odgovornosti i umne napore (posebno u ratnim uslovima), moraće posjedovati i znatnu fizičku otpornost upravo zato da bi mogao da izdrži sva naprezanja (i fizička i psihička) koja će namećati eventualni rat. Očiglednost potrebe fizičke sposobnosti za sve kadrove savremene armije suviše je dalje dokazivati. Danas više nego ikada ovo je drugi odlučujući uslov kod izbora kadrova za popunu armije.

Ljudska znanja naše epohe — moglo bi se reći — rastu geometrijskom progresijom. Naučnici tvrde da se

ona svake decenije udvostručuju. Gomilanje tehnike i ostalih tvorevina razvijenih produktivnih snaga u armiji traži da se ona popunjava sve većim brojem ljudi koji moraju biti visoko obrazovani u svakom pogledu, jer tehnika bez sposobnih ljudi ne znači ništa. Potreba da stariješine steknu što solidnija znanja (opšta i tehnička) svakim danom je sve neophodnija.⁸ Govoreći 1920. godine na 1. sveruskom kongresu radnika Lenjin je ovo zapazio, kad je rekao: »... bez nauke nije moguće izgraditi savremenu vojsku, a nju treba predati u ruke vojnih specijalista«.

U težnji da se potrebno obrazovanje da starješinama svih vrsta, kategorija i specijalnosti u rečenom obimu, ne treba zaboraviti da se komandanti ipak ne smiju »tehničirati« u toj mjeri da i sami postaju roboti ili tehničari. Savremeni komandanti razlikuju se od čisto profesionalnog tehničkog kadra, iako treba da poznaju mnoge egzaktno naučne discipline i tehniku. Rat nije samo vještina upotrebe mehaničkih, hemijskih i nuklearnih sila već prije svega vještina skladnog korišćenja tehnike i žive sile kao dominantnog faktora.

Istovremeno sa uvođenjem u armije sve savršenije i brojnije tehnike nužno je stvarati i veći broj starješina novih specijalnosti.

Aktivnom starješini nije dovoljno da posjeduje samo taktička, tehnička i opšta znanja. On mora poznavati društvene nauke, zakone društvenih kretanja, načela i mnoge detalje pedagoških i psiholoških disciplina jer će mu ona kao predavaču i vaspitaču u miru i rukovodiocu u ratu biti neophodna. Kod njega mora biti do maksimuma razvijen moralni kodeks, a posebno kodeks odgovornosti. Organizator bitke i boja mora za tako presudnu situaciju kao što je rat da je idejno nadahnut da na sebe primi najveću odgovornost u odbrani zemlje.

---

⁸ Ovdje se ne radi samo o kvantumu znanja, o njegovom gomilanju, već o tome da se iz određenih naučnih grana steknu takva znanja i u tom obimu da to obezbjeđuje mogućnost naučnog razmišljanja. Tek ovakva znanja garantuju da će starješina moći da rješava sva praktična pitanja koja nameće život.

On mora biti upoznat i s vojnom istorijom i razvojem ratne vještine, čija će iskustva morati znalački da primjenjuje i u budućem ratu. U suštini starješinu treba svestrano obrazovati za budućnost.

Ukoliko starješinski kadar ne bi bio sposoban da sva ova i druga znanja stvaralački primjenjuje riješavajući u miru i ratu različite probleme komandovanja, rukovođenja štabovima, raznim pozadinskim, mobilizacijskim, kadrovskim, administrativnim i drugim poslovima — cilj ne bi bio postignut. Usvajanje i stvaralačka primjena stečenih znanja prvorazredan su zahtjev za savremenog starješinu.

Sva ta znanja ne mogu se postići kod kadrova za kratko vrijeme, već se postižu: prije ulaska u armiju; za vrijeme pripreme za starješinski poziv (u vojnim akademijama i školama) i u toku službe u armiji. Tek tako je moguće obezbijediti da kadar stekne neophodna bar minimalna kompletna opšta i tehnička s jedne i maksimalna stručna znanja s druge strane. To je slijedeći odlučujući uslov kod izbora kadra za armiju.

Dalji uslov je da starješina mora posjedovati visoke intelektualne i karakterne osobine. Kad se nabroje samo neke od ovih, kao što su: inteligencija, pamćenje, rasuđivanje, moć analize i sinteze, inventivnost, inicijativa, izražavanje, moć koncentracije, operativnost i sposobnost za praktičan rad i koordinaciju, te kad im dodamo i najvažnije karakterne osobine: principijelnost, iskrenost, poštenje, hrabrost, povjerljivost, autoritet, snalažljivost, hladnokrvnost, trezvenost, osjećaj dužnosti, odgovornosti i drugarstvo i tome slično — moći ćemo da uočimo širinu registra osobina neophodnih za dobrog starješinu.

Ovde treba naglasiti tri stvari.

Prvo, postavlja se pitanje da li sve nabrojane osobine imaju podjednaku vrijednost kada se govori o starješini. Teško se može reći koja je najvažnija. Iako se za određene situacije traži neka izrazitija osobina (hrabrost u ratu, jer bez hrabrosti nema dobrog komandanta i sl.),

harmoničan odnos svih osobina, makar i na nižem nivou ili po prioritetu navedenih osobina, nudi najprihvatljivije rješenje. Drugo, pojedinca koji posjeduje sve ili najveći dio ovih osobina teško je pronaći. Stoga je bitno obezbijediti da kandidati posjeduju osnovne osobine kao i sklonost da ostale mogu steći i razviti. Treće, sve ove osobine mogu se i moraju neprekidno razvijati i usavršavati što treba imati stalno na umu pri odabiranju kandidata za vojni poziv.

Pri odabiranju kandidata za popunu armije javljaju se teškoće koje su u tome što je nedovoljno pouzdanih objektivnih mjerila za ocjenu svih ovih osobina. Negdje se kao pomoć koriste psihometrijski testovi, kojima se nekad pridaje veliki, čak i pretjeran značaj. Dokazano je, međutim, da slabo primijenjeni testovi ne samo što ne pomažu, već mogu odvesti na krivi put. Testovi (pod uslovom da su pravilno primijenjeni) ipak ne mogu učiniti više nego da registruju trenutno stanje. Radi toga svjesno usmjeravan vaspitni rad za vrijeme pripreme budućih starješina u pogledu razvijanja ovog takođe jednog od odlučujućih uslova — visokih intelektualnih i karakternih osobina — ima prvorazredan značaj u stvaranju kadra za popunu armije.

Sistem koji bi kod kadra za popunu obezbijedio sve navedene uslove bio bi uzor i ideal. Takvog sistema međutim ne može biti, jer takvih ljudi gotovo nema. Umješnost se zato i sastoji u tome da se odabere pojedinac sa što više ovih, najbitnijih osobina i da se tada pripremi za starješinu one kategorije i specijalnosti za koju ima najviše sklonosti. Armiji je potrebno različitih starješina: komandanata, organizatora, vaspitača, praktičara, teoretičara. Zato ona ima tačno i jasno definisane ne samo uslove na osnovu kojih vrši odabiranje kadra, već i način i puteve po kojima se starješine dalje obrazuju i razvijaju. Bez tog osnovnog stava ne bi bilo ni dobrog kadra, a onda bi stari filozof Seneka imao pravo jer kaže: »Nema povoljnog vjetra za onog tko ne zna kuda plovi.«

POSLOVI OKO POPUNE

Poslovi oko popune kadrovima dijele se po sadržaju u četiri osnovne grupe, odnosno po vremenu njihovog izvršenja u četiri faze:

- planiranje popune;
- odabiranje kandidata za popunu armije starješinama;
- priprema⁹ (osnovno vojno školovanje) kandidata i
- primanje starješina u armiju.

Iako su međusobno usko povezane — jedna proizlazi iz druge i čine nerazdvojnu cjelinu — svaka od ovih faza odlikuje se posebnim karakteristikama čije dijalektičko sažimanje predstavlja, u stvari, osnovna obilježja sistema popune.

1. *Planiranje popune.* Pre pristupanja odabiranju i pripremi kadra za popunu, a pošto je prethodno određen profil, treba sagledati potreban broj za svaki profil, tj. planirati popunu. Za planiranje su pored profila potrebni i drugi elementi, jer planirati znači predviđati potrebne kadrove u skladu sa potrebama i razvitkom armije.

Broj kadrova potrebnih za popunu zavisi od nekoliko faktora, koji su unaprijed određeni — bilo zakonom ili drugim odlukama od kojih neki djeluju trajnije.

Broj starješina za popunu zavisice od *veličine armije*, koja sama svojom masom i brojnošću osnovnih formacijskih mjesta utiče na planiranje. Proporcijalni odnosi pojedinih rodova odnosno službi u armiji određuju i međusobni odnos kadra, potrebnog za popunu rodova — službi; broj starješina potrebnih za popunu u obrnutoj je srazmjeri sa *radnim vijekom* starješine, što znači da će broj kadrova za popunu biti manji ukoliko je broj godina aktivne službe starješina veći, i obrnuto; *broj osnovnih formacijskih mjesta* na koja se raspoređuju novoprovvedene starješine u upravnoj je srazmjeri prema potreb-

---

⁹ Termin »priprema« označava samo početno, osnovno vojno školovanje, dok je školovanje u armiji širi pojam; priprema kao osnovno vojno školovanje predstavlja samo jedan njegov dio.

nom broju kandidata za popunu, što znači da ako raste broj takvih formacijskih mjesta, raste i broj kadrova potrebnih za popunu — *minimalno vrijeme* koje starješine obavezno provode na osnovnim, prvim dužnostima. Broj godina koje svaki starješina mora provesti na osnovnom, odnosno prvom formacijskom mjestu i broj kadrova potreban za popunu u obrnutoj su srazmjeri; što znači, ako je broj godina obaveznog rada na osnovnim dužnostima manji, broj kadrova za popunu je veći, i obrnuto; *tehnička opremljenost* armije i brojnost i raznovrsnost tehnike zahtijevaju veći broj kadrova kako za planiranje i upotrebu, tako i za održavanje tehnike (s povećanjem količine tehnike proporcionalno raste i broj starješina); *odliv kadra* (vanredni, iznenadni itd.) iz armije, iz bilo kojih razloga, utiče u upravnoj srazmjeri na popunu; *demografski elementi* pojedinih godišta utiču na planiranje popune; *specifični razvoj armije* utićaće na brojnost popune (ako je u ratu ili revoluciji armija bila popunjena potrebnim brojem kadrova približno istih godina, to će u mirnodopskom periodu utjecati na popunu).

Pored ovih, na planiranje popune utiču još i neki drugi, manje značajni faktori.

Planiranje popune je komplikovana i odgovorna armijska djelatnost. Ono mora da obezbijedi harmoničnu popunu raznih profila svih vrsta, kategorija i specijalnosti kadra. Ukoliko dođe do defektnosti u planiranju popune to se brzo osjeti, a katkada se manifestira u oštroj formi. Ispravljanje većih defektnosti planiranja (nastalih iz objektivnih i subjektivnih razloga) obično traje duže vremena.

Planiranje godišnje popune moguće je izračunati na više načina. Sigurno je da bi proračun samo prema jednom od naprijed iznijetih faktora imao dobrih ali i slabih strana. Pojedine armije primjenjuju onaj metod koji najviše odgovara konkretnoj situaciji i koji uzima u obzir više navedenih faktora. Ako se popuna vrši prema godinama koje starješine provedu na osnovnoj formacijskoj dužnosti, s tim da se na istoj ostaje manji broj godina,

dobija se zahtjev da godišnja popuna bude relativno visoka, što opet ne može zadovoljiti dužinu radnog vijeka starješina ili ljestvicu činova. Radi toga kod planiranja se moraju sagledati svi faktori, a ne samo jedan.

Kod proračuna popune raznim metodama ne dolazi se do istih vrijednosti. Poznavanje svih faktora koji utiču na popunu dug je i složen put, ali jedino on daje realan broj.

Očigledno je da i od planiranja zavisi skladan razvoj popune kadra u armiji. Međutim, rijedak je sistem popune koji takav razvoj može u potpunosti i idealno obezbjeđivati, jer na planiranje utiču najrazličitiji objektivni i subjektivni faktori, koji se ne mogu predvidjeti ili izbjeći. Ti faktori posebno su karakteristični za revolucionarne armije i one koje češće vode ratna dejstva. Uslijed brzog razvoja materijalne baze u armiji često dolazi do promjena, uvođenja nove tehnike, novih koncepcija, što sve traži izmjene (u cjelini ili po dijelovima) već donijetih i djelimično sprovedenih planova o popuni armije kadrovima. Sve su to, u krajnjoj liniji, neizbježni pratioci napretka i na vojnom polju te bi stanje brzih kvalitetnih i kvantitetnih promjena prije trebalo smatrati normalnim nego izuzetnim, o čemu se i u sistemu popune mora voditi računa.

2. *Odabiranje.* Poznato je da svaki rat traži maksimalni napor cijelog naroda, odnosno, u klasnom društvu, u prvom redu, one klase koja ga vodi. Armijski kadar, koji treba da organizuje i vodi bojeve i bitke, nosi ogroman dio tog napora. Savremeni rat naglašava tu činjenicu do krajnjih granica. Pošto je aktivni vojni starješina taj koji će morati izdržati početni, najteži udar i istovremeno biti suodgovoran pri obezbjeđenju mobilizacije i rukovođenju mobilisanim ljudstvom, on mora biti ličnost koja će posjedovati maksimum traženih svojstava. Rat je isuviše ozbiljna, najteža provjera čvrstine jedne zemlje, pa organizatori njene borbe moraju biti izabrani među najboljima i najsposobnijima. Zemlja će za rat dati potreban broj specijalista, ali organizatori bojeva i bitaka

moraju se pripremiti kroz vojnu školu, obuku i praksu. A prije svega treba odabrati ljude koji će to moći da postanu.

Osnovni zadatak odabiranja jeste da obezbijedi traženi kvalitet i kvantitet kandidata za popunu armije. Uslovi odabiranja (za sve profile) načelno se obavljaju javno, u vidu konkursa. Objavljivanje uslova ima za cilj da se što više zainteresovanih odazove na konkurs, da bi od većeg broja kandidata odabrali one sa najboljim kvalitetima.¹⁰

Uslovi za odabiranje (obrazovni, fizički, moralno-politički, karakterni i drugi) određeni su zavisno od profila kadrova koji pripadaju raznim vrstama, kategorijama i specijalnostima za koje se odabiranje vrši, o čijem kvalitetu je već ovdje bilo govora. Pri ovome, posebna pažnja se obraća izboru kadra koji će, prilikom dalje pripreme, obezbjeđivati da će komande, kao kolektivi, imati takav sastav koji će moći da odgovori na svaku moguću i najtežu situaciju.

Odabiranje je vrlo značajna faza djelatnosti u sistemu popune koja traži i posebnu obradu, budući da se u obimu ovog članka ne može opširnije o njoj govoriti. Da bi izvršile zadatak koji stoji pred ovom fazom popune, armije često posjeduju vlastitu organizaciju, metode a ponegdje i posebno obučene kadrove.

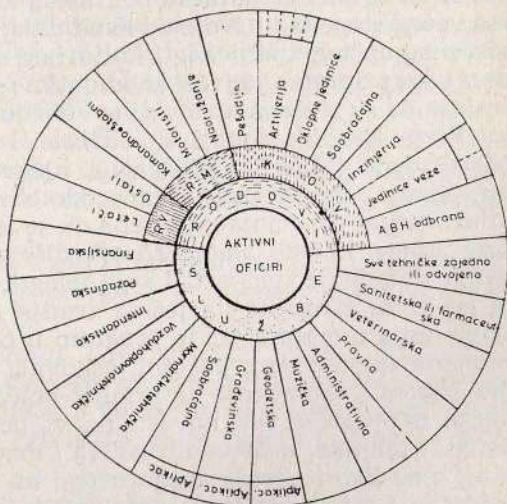
3. *Priprema* (osnovno vojno školovanje) budućih starijina armije. Priprema starijina — kao treća faza po-

---

¹⁰ Kad se govori o kvalitetu i kvantitetu popune mora se napomenuti njihova uzajamnost i uslovljenost. Ukoliko se traži bolji kvalitet za popunu armije, utoliko se smanjuje mogućnost za dobijanje većeg broja kandidata i obrnuto. U praksi ovaj odnos se manifestuje na više načina: ne može se čekati sa popunom dok se ne stvore potrebni uslovi za dobijanje traženog broja kvalitetnih kandidata. Ako takvih nema, onda se najčešće pribjegava odabiranju potrebnog broja kandidata najvišeg kvaliteta koji se može bobiti (iako nižeg od poželjnog). Takva rješenja, doduše, mogućna su samo ako se radi o nekim uslovima, a ne o svim. To su oni uslovi koji će kasnije biti moguće planski nadoknaditi u fazi pripreme (školovanja).

pune — predstavlja najodgovorniju fazu od koje u znatnoj mjeri zavisi budući razvoj starješinskog kadra i njegova sposobnost da rukovodi armijom. Zadatak je pripreme da svestrano vaspita i stručno obrazuje odabrane kandidate — buduće starješine armije.

Organizacija pripreme. Zadaci koji stoje pred pripremom ostvaruju se u posebnim pripremnim školama, kao što su: vojne akademije, učilišta, oficirske i podoficirske škole, škole za rezervne oficire i slično. Osnovno čime se rukovodi u pripremi jeste da je ona zavisna od profila pojedine vrste, kategorije i specijalnosti starješina. Jedan profil neke vrste, kategorije i specijalnosti kadra priprema se različito od drugog profila iste vrste, kategorije i specijalnosti, bez obzira na određene sličnosti svih njih. Na primjer, oficiri rodova različito se pripremaju od oficira službi, oficiri jedne različito od oficira druge službe, podoficiri jednog roda različito od podoficira drugog roda itd. Odatle neminovno proizlazi bogatstvo rješenja organizacije pripreme u pojedinim sistemima popune savremenih armija.

Iako različita po formama i sadržaju organizacija pripreme starješina savremenih armija može se prikazati kao na šemi.

Svaki krak na toj rozeti pokazuje odvojeno pripremu kadra (u miru) određenog profila neke specijalnosti. Ovo je jedna od najčešćih varijanti organizacije pripreme, a krakova rozete biće toliko koliko armija ima rodova i službi ili čak koliko u njoj ima užih specijalnosti. Da bi slika organizacije pripreme starješina bila kompletna, pored ove moraju se staviti još nekoliko rozeta (za rezervne oficire, aktivne i rezervne podoficire a eventualno i druge).

Sadržaj pripreme. Program, trajanje i metod koji čine sadržinu pripreme starješina u prvom redu zavise od slijedećih činjenica:

Profila kadra pojedinih vrsta, kategorija i specijalnosti koje želimo dobiti; potrebe da buduće starješine upoznaju i usvoje osnovnu vojnu doktrinu, jedinstven metod rukovođenja i vaspitanja i u određenoj meri ovladaju rukovanjem naoružanja i opreme date armije; potrebnog vremena da se norme moralno-političkog karaktera razviju do što većeg stepena i usvoje od kandidata; stepena prethodno stečenog opšteg, tehničkog i kulturnog obrazovanja koji će se u toku pripreme davati kandidatima — više ukoliko se smatra da su stečena nedovoljna i obrnuto; prosjeka opšteg kvaliteta kandidata koji su odabrani, što će utjecati na određivanje težišta u programu, njegovog dopunjavanja, mijenjanja, dakle »manevra predmetima u pripremi po unutrašnjim pravcima«; potreba da se kod budućih starješina stvore navike odgovornosti, discipline, reda, izvršavanja naređenja, tačnosti i svih drugih osobina bez kojih se ne može zamisliti starješina armije; armijskog sistema školovanja u cjelini, jer je program u pripremnim vojnim školama samo jedan, početni, osnovni, iako veoma važan dio sistema školovanja u armiji; obaveze da se ažurno unose u program sve novosti na vojnom polju, zatim iz nauke i tehnike, društvenih nauka i drugih tekovina ljudskog uma kao i odraza svega ovoga na živu silu, borbena sredstva i ratnu vještinu, a da se istovremeno iz programa izbacuje sve nepotrebno i zastarjelo; stava prema iskustvima iz ranijih ratova i druga.

Značajno je podvući da se obrazovni i vaspitni cilj programa pripreme moraju neprekidno prožimati i dopu-

njavati, čineći tako dijelove jedinstvene cjeline podjednako važne za buduće starješine armije.

Ostvarenje zadataka koji stoje pred pripremom zahjeva primjenu najsavremenijih pedagoških metoda.

Zavisno od pripreme kroz koju prolaze da bi se osposobili za vršenje određenih grupa dužnosti, po sličnosti i broju zajedničkih elemenata, aktivni kadrovi u savremenim armijama mogu se svrstati u nekoliko osnovnih grupa:

a) *Kadrovi osnovne vojnostručne spreme.*¹¹ Osnovni profil aktivnog kadra vrši stručne dužnosti, prije svega na opsluživanju i održavanju mnogobrojnih i komplikovanih borbenih sredstava a zatim i neke starješinske dužnosti. Priprema ovog profila vrši se na dva načina:

Prvi. Odabrani vojnici pripremaju se u okviru jedinica na kursevima (u okviru rodova i službi) koji traju kraće vrijeme. Zatim kao podoficiri odlaze u jedinice na razne dužnosti gdje ostaju do odsluženja roka. Ako podoficir ostaje na službi još jedan ili dva roka, po pravilu dobija dopunsku obuku. Ovakvu pripremu primenjuju prije svega velike armije.

Drugi. Priprema odabranih kandidata vrši se u posebnim školama i traje duže vrijeme, nakon čega novo-proizvedeni podoficiri odlaze na dužnosti, posvijetivši se tom pozivu.

Kadrovima ove spreme omogućeno je — ako ispune tražene uslove — da prelaze i u slijedeći kadar sa srednjom spremom.

b) *Kadrovi srednje vojnostručne spreme.* Starješine ove spreme predviđeni su za osnovne komandne i druge dužnosti srednjeg nivoa u komandama i ustanovama. Ovaj profil kadra mogli bismo skupnim imenom nazvati ročni ili ugovorni oficiri.

Obavezna opšta sprema za ovaj kadar po pravilu je potpuna srednja škola. Priprema ovog kadra u vojnim

---

¹¹ Ovaj profil kadra u većini armija nazivaju skupnim imenom — podoficiri (ročni — ugovorni — aktivni).

školama traje različito vrijeme, što zavisi od sistema popune: izvodi se posebno i traje kraće vrijeme od pripreme u vojnim akademijama. Nakon što određeni broj godina obavlja razne dužnosti ovaj kadar, po pravilu, napušta armiju, s tim što se prethodno prekvalifikuje, ukoliko već nema neke stručne kvalifikacije. Svaki starješina ovog profila pod određenim uslovima ima mogućnosti da stekne visoku vojnu spremu i da nastavi sa službom u armiji.

Starješina ovog profila nema u sistemima popune svih armija. Tamo gdje ne postoje kao poseban profil, ovaj kadar se priprema u vojnim akademijama u kojima se pripremaju svi oficiri.

Za postojanje starješina ovog profila dva su osnovna razloga:

Prvo — struktura činova u savremenim armijama govori da je manje viših, a više nižih činova (ima odstupanja po rodovima — službama). Da bi se uštedilo u pripremi i da bi se kasnije regulisala ljestvica činova, armija se popunjava jednim brojem oficira koji dostižu samo niže činove i koji iz armije odlaze ranije (maksimirano je vrijeme), tako da se onima koji su završili vojne akademije i stekli visoku vojnu spremu omogućuje brže dostizanje viših činova i u većem broju.

Drugo — jer se smatra da za obavljanje dužnosti koje se popunjavaju ovim profilom kadra nije potrebna priprema ni po obimu ni po trajanju kao za više dužnosti u armiji.

c) *Kadrovi visoke vojnostručne spreme.* Završena opšta školska priprema II stepena u građanstvu preduslov je u svim sistemima popune za prijem u vojne akademije, odnosno vojna učilišta ili oficirske škole — kako se u raznim sistemima nazivaju pripreme škole. Priprema u vojnoj akademiji traje 3—4 godine. Tu se stiču vojnostručna i opšta znanja, izgrađuje lik starješina. Starješine pripremane u ovim vojnim školama — bez dopunske pripreme ili sa njom — popunjavaju osnovne formacijske dužnosti bez obzira da li u sistemu postoji srednji profil

ili ne. Smatra se, naime, da je komandovanje najnižim jedinicama određen broj godina neizbježan put svakog starješine, kako bi upoznao, shvatio i razumio zadatke i mogućnosti tih jedinica.

Oni sistemi popune koji imaju srednje profile oficirskog kadra, u vojnim akademijama pripremaju samo oficire visoke spreme koji će, nakon određenog vremena, zauzimati više komandne i rukovodeće dužnosti u mirnodopskoj armiji i koji se smatraju kao oficiri »od karijere«. S obzirom na to podešena je i priprema tih oficira.

Kod sistema koji nemaju srednji profil u vojnoj akademiji pripremaju se svi oficiri i po završetku vojnih priprema popunjavaju osnovne dužnosti u armiji. Nakon određenog vremena, a zavisno od pokazane sposobnosti, oni mogu biti određeni za dalje školovanje koje će ih osposobiti za vršenje viših dužnosti. Ostali, koji ne završe te više vojne škole, ostaju po pravilu na nižim dužnostima i u nižim činovima. Negdje postoji jedan, a negdje dva stepena takvog visokog vojnog školovanja.

U raznim sistemima popune postoji, doduše, mnogo varijacija ovih istih načela.

Dakle, iz svega se može izvući zaključak da prvi način popune već unaprijed opredjeljuje razvojni put oficira, dok drugi to postiže kroz sistem izbora koji zavisi od sposobnosti svakog pojedinca.

I jedan i drugi način popune primjenjuje se u savremenim armijama, što znači da i jedan i drugi ima svojih pozitivnih osobina. Ipak, izgleda da posljednji daje više garancije za kvalitetni izbor viših starješina i njihovu veću stručnu pripremu, naročito ako je povoljno riješeno pitanje uspješnog rasterećenja starješina u nižim oficirskim činovima, koji uslijed osobenosti ljestvice činova ne mogu stići visoku spremu, pa prema tome i visoke činove. Ovim se ne smije stvoriti utisak da prvi način popune ne rješava na zadovoljavajući način pitanje izbora viših starješina s traženim osobinama. Različiti su uzroci i uslovi koji u jednoj armiji daju prednost jednom, a u drugoj drugom načinu popune.

4. *Primanje* starješinskog kadra u armiju, kao četvrta faza popune, je logična posljedica odabiranja i uspješno završene pripreme, a predstavlja formalan akt kojim se vrši popuna armije. Za naša razmatranja ova faza ima periferan značaj.

Izvori iz kojih se armije popunjavaju starješinama mogu biti različiti kao, na primjer: vojne akademije, vojna učilišta, oficirske škole, škole rezervnih oficira, podoficira koji polože ispit, oficiri po ugovoru itd. Neki sistemi popune koriste više ovih izvora, dok drugi manje.

Zavisno od izvora iz kojih se popunjavaju aktivnim oficirima, sisteme popune savremenih armija možemo svrstati u dvije glavne grupe:

U prvu spadaju sistemi onih armija koje se popunjavaju oficirima rodova i službi, tako reći isključivo iz vojnih pripremnih škola (učilišta, akademija), dok su ostali izvori popune, ukoliko uopšte postoje, samo simbolični. Dakle, pripreme vojne škole su ako ne jedini onda sigurno najmasovniji izvor popune u onim sistemima u kojima se svi profili oficirskih kadrova zajedno pripremaju. Takav sistem popune oficirima mogli bismo nazvati prosti ili pravolinijski.

Popuna samo iz jednog izvora je relativno jednostavna, obezbjeđuje popunu oficirima gdje je vaspitanje i obrazovanje na visokom i ujednačenom nivou, ali ne pruža mogućnost kombinacija u popuni i relativno je skupa jer se priprema svih oficira vrši jednako dugo i slično. Slabe strane ovog načina popune manje se ispoljavaju u početku razvitka starješina u službi a kasnije, kada treba rješavati složene kadrovske probleme napredovanja, unapređenja i druge, one se više ispoljavaju.

U drugu grupu spadaju sistemi u kojima se oficiri popunjavaju iz više izvora. Svaki od tih izvora, po pravilu, daje oficirski kadar različite spreme, a u popuni učestvuje približno u onom omjeru u kome je taj profil potreban za popunu armije. Ipak, u tim sistemima svi izvori svode se na dva osnovna: jedan — koji armiju popunjava oficirskim kadrom srednje spreme i drugi — koji daje višu spremu

(vojne akademije). Takve sisteme popune prema izvorima popune mogli bismo nazvati kombinovani.

Ono što je u ovom, drugom načinu popune pozitivno, u prvom znači slabost, i obrnuto. Slabe strane drugog načina popune jače su izražene u početku službe starješina, a dobre kasnije.

Izvori popune osnovnim profilima aktivnih starješina su podoficirske škole ili podoficirski kursevi u jedinicama. Ova dva izvora razlikuju se po dužini pripreme, iako po spremi daju sličan kadar. Razni sistemi popune pripremaju ove kadrove u podoficirskim školama ili na podoficirskim kursevima, pa tako, po pravilu, svaki sistem ima samo jedan osnovni izvor popune podoficirima.

SPECIFIČNOSTI POPUNE U NAŠOJ ARMIJI

Prije svega nužno je istaći neke osobenosti po kojima se razlikuju odabiranje i priprema kandidata za kadar u našoj armiji od istih u građanstvu.

Iako u ovim fazama rada na popuni ima izvjesnih sličnosti, izvjesne analogije između onog što se sprovodi u armiji i onog u građanstvu (prvenstveno zbog našeg sistema školovanja koji predviđa da pojedine grane djelatnosti treba da se same staraju za pripremu — školovanje sopstvenog kadra), razlike su ipak uočljive.

Građanin koji želi da radi u bilo kojoj struci u privredi, upravi ili bilo kojoj grani društvene djelatnosti pohađa određene škole gdje stiče potrebno obrazovanje za obavljanje određenih poslova (prolazi kroz fazu pripreme — školovanja). Nakon toga zainteresovane ustanove — organizacije, prema svojim potrebama i uslovima i na osnovu određenog kriterija, biraju planirani broj već pripremljenih kadrova, kojima eventualno treba da pruže dopunsku pripremu. Kod popune armije, da bi netko mogao biti uključen u pripremu za vojnog starješinu prethodno mora biti izabran, tj. mora posjedovati jasno određene osobine. Znači, dok je u građanstvu redosljed po-

pune: priprema — odabiranje, kod armije se javlja obrnutim redom: odabiranje — priprema. To je jedna od osobina popune armije kadrovima.

To što privreda i neke druge djelatnosti stipendiraju ili na drugi način pripremaju svoje kadrove (ovo je karakteristično za zemlje brzog privrednog razvoja), ne mijenja mnogo suštinu. Stipendiraju se i pripremaju uglavnom samo neki profili, no kod privrede, na primjer, postoji mogućnost fluktuacije, prelijevanja kadrova iz jedne grane u drugu. U pripremi armijskog kadra ovo nije moguće — armija mora da priprema svoje kadrove u vlastitim školskim ustanovama, odnosno ukoliko priprema otpočne ranije, putem stipendiranja (van vojnih škola) onda se u vojnim školama mora dopuniti i dovršiti da bi se dobile starješine takvih vojnostručnih i moralno-političkih kvaliteta, kakvi su za odbranu zemlje neophodni. Činjenica da i armija može neke profile kadra dobiti priprmljene u redovnim civilnim školskim ustanovama (ljekare, pravnike, inženjere, tehničare i sl.) ne mijenja opštu sliku. I ovo je bitna osobina popune armije kadrovima.

Dalje, specifičnost aktivne armijske službe postavlja pred kadrove niz najrazličitijih zahtjeva kao preduslov za rad u armiji. Najveći broj, reklo bi se, sva radna mjesta u armiji — zahtjevaju određene fizičke uslove od kojih godine života i zdravstveno stanje imaju značajnu ulogu. Bez obzira na druge osobine, stariji kadrovi ili starješine slabijeg zdravlja ne mogu u armiji vršiti pretežan broj dužnosti. Fizičko a i psihičko trošenje pilota na avionu koji leti iznad MAH-1, na primjer, veće je nego u bilo kojoj drugoj aktivnosti. Iz svih tih i drugih razloga radni vijek znatnog dijela armijskih kadrova kraći je nego u najvećem dijelu civilnih djelatnosti.

Napredovanje armijskih kadrova u službi izraženo je činovima. Visina činova i njihov broj, pak, određeni su na osnovu radnih potreba a utvrđeni formacijama. Uslijed toga armija ima određenu strukturu činova, određeno je vrijeme koje se mora i koje se može provesti u jednom

činu da bi se ostvario jedan od uslova za viši čin (kada se najčešće mijenja i dužnost). To, između ostalog, omogućuje napredovanje mlađih kadrova. Sve to, i mnogo drugih faktora, čini ritam kretanja kadra u armiji življim i dinamičnijim, a popuna armije kadrovima vrši se brže i u većem broju. Ovo je dalje, bitna osobina popune armije kadrovima.

Pored opštih znanja iz najrazličitijih naučnih područja (društvenih, prirodno-matematičkih, pedagogije i psihologije itd.) poznavanja osnova tehnike i posjedovanja dobrih fizičkih svojstava, armijski kadar mora imati moralno-političke i karakterne kvalitete koji su jasno definisani i predstavljaju *conditio sine qua non*. I ovo je jedna od osnovnih osobina popune armije kadrovima.

Postoje i druge, nešto manje značajne, karakteristike popune armije, ali su i nabrojane dovoljne da se sagledaju bitne osobine popune armije aktivnim starješinskim kadrom.

General-major Janko ŠUŠNJAR

PSIHOLOŠKA PRIPREMA I SAVREMENI RAT

U savremenom ratu čovek bi bio izložen mnogo intenzivnijim fizičkim i psihičkim opterećenjima nego u prošlim. Kvalitativno nova ratna dejstva donela su mu i nove opasnosti. Uništavajuća moć atomskih sredstava neuporedivo je veća od razorne moći i najefikasnije ratne tehnike u prošlosti. Ako se uzme u obzir i usavršenost konvencionalne ratne tehnike, nameće se zaključak da je značajno narasla opasnost po opstanak čoveka. Stoga se pri razmatranju moralno-psihološke pripreme čoveka za savremeni rat mora polaziti, u prvom redu, od ovih činjenica. Potrebno je uočavati ono što savremena ratna sredstva unose kao specifično novo, i to ne samo u načinu ratovanja, strategiji i taktici borbe, nego i u moralno-psihološkom pogledu. Da bi se ovo moglo pravilnije sagledati i oceniti potrebno je koristiti i iskustva prošlih ratova, a naročito našeg NOR-a. Naravno, stavljati znak jednakosti između onoga kako su ljudi podnosili ratne opasnosti i tegobe u prošlosti i onoga kako će to najverovatnije biti u budućnosti, pod sasvim izmenjenim uslovima, bilo bi neispravno i moglo bi dovesti do pogrešnih zaključaka. Stoga ukoliko se razlika između starog i novog, u ovom smislu, bude jasnije sagledavala i pravilnije ocenjivala, utoliko će predviđanja o držanju čoveka biti realnija, a pripreme za suočavanje sa tim opasnostima uspešnije.

Danas se veoma često postavlja pitanje — da li će od čoveka novi rat tražiti kvalitativno nov moral, kao što traži kvalitativno novu obuku, taktiku i strategiju. Odgovori su različiti, ali je činjenica da će on tražiti daleko veće naprezanje i moralnu snagu. Ima i takvih mišljenja

da za današnjeg čoveka nova tehnička sredstva neće predstavljati veće psihičko iznenađenje i opterećenje nego u svoje vreme luk, strela, koplje i štit, puška i mitraljez, top, avion i tenk. Istina čovekova svest, saznanje pa i moralne snage su se menjale i razvijale kao što su se razvijale proizvodne snage i proizvodni odnosi na njima zasnovani. I čovek je uvek nalazio nove izvore moralne snage da se suprotstavi novoj opasnosti i izdrži nametnute napore. U stvari, zakonita je pojava da svako kvalitativno novo ratno sredstvo zahteva i povećanje moralne snage da bi se toj novoj opasnosti mogao uspešno suprotstaviti. Iz tog aspekta se danas mora gledati i na moralni faktor u savremenom ratu.

ŠTA DONOSI SAVREMENI RAT KAO SPECIFIČNO NOVO U MORALNO-PSIHOLOŠKOM POGLEDU?

Odgovor na ovo pitanje može se dati razmatranjem moralno-psiholoških uticaja savremenih borbenih sredstava na ljude. Počnimo od atomskog oružja. Kao što je poznato, pored udarnog i toplotnog, ono ima i radioaktivno dejstvo. Iako udarno dejstvo nije kvalitativno drukčije od dejstva konvencionalnih sredstava, s obzirom na veliku kvantitativnu razliku u moći razaranja, ono može da prouzrokuje bitno nove uticaje na psihi čovekovu. Zbog njegove razorne snage i specifičnih propratnih fenomena (zvučnih, toplotnih, i svetlosnih efekata kao i prizora masovnog uništavanja ljudi i sredstava) ljudstvo koje se nađe u njihovom radijusu dejstva biće izloženo moralno-psihološkom pritisku koji može da dovede do preteranog straha, panike i psihičkih trauma. Zaglušujuća detonacija dovodi do privremenog ili trajnog ogluvljenja, a ponekad i do težih psiholoških posledica, zavisno od udaljenosti mesta eksplozije. Isto tako jak blesak dovodi kod nezaštićenog ljudstva do manjeg ili većeg oštećenja vida i privremenog slepila. Kako bi se ljudi u ovakvoj situaciji osećali i ponašali, o tome ne postoje sigurni podaci i ratna iskustva, jer atomska sredstva još nigde nisu korišćena na

frontu. Iskustva iz upotrebe atomskih sredstava u Japanu (Hirošima i Nagasaki) ne mogu poslužiti kao pouzdane činjenice na osnovu kojih bi se sigurnije moglo govoriti o držanju savremenog borca u uslovima primene atomskih sredstava. Atomska bomba je u Japanu bačena na nezaštićene mase stanovništva koje o ovom sredstvu nisu imale nikakvog predznanja. Stoga se može računati da će psihološki efekti atomskih sredstava u mnogo čemu biti drukčiji u novom ratu.

Atomska sredstva su namenjena masovnom uništavanju kako na frontu tako i u pozadini. Vojnici će često biti svedoci teških prizora masovnih gubitaka i masakriranja, što će na psihološki labilnije ostavljati težak utisak, a kod pojedinih izazvati i psihičke poremećaje. Može se očekivati da će kod dela preživelog ljudstva doći do psihičke depresije, a kod pojedinca i do negativnog ponašanja i gubljenja odgovornosti u odnosu na dužnosti, socijalne i moralne norme. Ovakvo ljudstvo ne samo što ne bi predstavljalo borbenu snagu, već bi moglo i veoma negativno delovati na okolinu. To će pred starešine postaviti krupne moralno-psihološke probleme.

S obzirom da se radijacija ne može osetiti ni videti, opasnost od nje će dovoditi do bojazni, straha, nemira, nespokojstva i napetosti. Ljudstvo će se u ovakvim uslovima psihički iscrpljivati. To sve predstavlja potencijalnu opasnost za moral jedinice.

Pomoću atomskih sredstava neprijatelj će nastojati da stanovništvo protivničke zemlje permanentno drži u bojazni, strahovanju i psihičkoj napregnutosti. To podriva mentalno zdravlje ljudi i negativno se odražava na njihovu borbenu sposobnost. Treba naglasiti i to da samo činjenica što sredstva zaštite od atomskog oružja još uvek zaostaju iza njihovog uništavajućeg dejstva, psihološki negativno deluje na narodne mase i oružane snage svake zemlje. U atomskom ratu, prema nekim mišljenjima, neće biti trenutka kada čovek neće pomišljati na opasnost i osećati se ugroženim.

Nova ratna tehnika diktira i novu taktiku koja stavlja borca u teži psihološki položaj nego u prošlosti. Disperzija snaga na bojištu, relativna izolovanost manjih jedinica, isprekidanost fronta i dejstva po većoj dubini, česte borbe u susretu i okruženju, borbe noću, otkrivenost bokova, veća mogućnost iznenađenja itd. imaju negativan psihološki efekat na savremenog borca, povećava njegovu nesigurnost i slabi emocionalnu i moralnu snagu jedinice, grupe kojoj pripada, pa i samog starešine. Neprijatelj će nastojati da i na veštački način, koristeći za to fiktivne atomske eksplozije, specijalna sredstva za intenziviranje zvučnih efekata i sl. deluje na psihi i moral protivnika i unosi zabunu i pometenost u toku borbe. Ovo poslednje je praktikovano u toku drugog svetskog rata kod većine zaraćenih strana (sirene na avionima, specijalni uređaji na avionskim bombama i sl.).

Na psihi i moral ljudi u borbi neprijatelj će delovati ne samo materijalno-tehničkim sredstvima već i neposredno psihološki. Uporedo sa »fizičkim ratom« vodiće se i »rat nerava«. Sve, a pogotovo veće armije, intenzivno se pripremaju za aktivno propagandno delovanje na protivnika radi potkopavanja njegovog morala i slabljenje volje za borbom.

U savremenom ratu opasnost je takođe opštija i neposrednija za sve stanovništvo. Stoga brz prelaz psihe ljudi na ratni »kolosek« biće od velikog značaja. Za prvi momenat ovo može biti čak i od presudnog uticaja na tok rata. To upućuje na intenzivniji rad i aktivnije angažovanje svih odgovarajućih faktora na izgrađivanje takvog savremenog borca koji će biti u stanju da odoli svim fizičkim i moralnim poteškoćama koje rat sa sobom donosi. Od toga koliko će oružane snage i stanovništvo biti psihološki otporni i moralno snažni da što prisebnije i hladnokrvnije izdrže prva dejstva neprijatelja zavisi mogućnost da se organizovano i hrabro suprotstave napadaču i onemoguće mu da realizuje svoje planove i iskoristi prednost iznenadnog napada i even-

tualne superiornosti u tehnici i ljudstvu. U ovakvoj situaciji ljudske mase će biti osnovna materijalna snaga koja će se suprostaviti napadaču i onemogućiti mu da eksploatiše dejstvo atomskih sredstava.

KAKO PRIPREMITI VOJNIKA DA SE BRZO PSIHOLOŠKI PRILAGODI RATNOJ STVARNOSTI?

Pre svega, treba istaći da se čovek ne prilagođava novim pojavama i situacijama, pa ni u ratu, nesvesno i pasivno. On je svesno, aktivno, biće sposobno da predviđa događaje, utiče na zbivanja i kanališe njihov tok prema unapred postavljenom cilju. I u ratu on svesno deluje, a ne samo »reagira«. On nije samo objekat nego i subjekat prilagođavanja. Kroz vaspitno-obrazovni rad, mirnodopsku obuku, život u jedinici, ljudstvo u armiji se moralno-psihološki priprema za ratne uslove života i borbe. Ali, da bi se vojnik za ovo pripremio neophodno je da se dovede u situaciju koja će izvršiti određeni uticaj na njegove moralno-psihološke kvalitete. »Ako želimo da čovek bude hrabar — kaže Makarenko — treba ga dovesti u situaciju gde je neohodno ispoljiti hrabrost«. Ovo gledište je ubedljivo potvrđeno u ratnoj praksi. Poznata je činjenica da onaj ko učestvuje u više borbi postaje otporniji na opasnost, hrabriji i uspešnije savlađuje strah i druge negativne faktore. Pri tome se stvaraju određene navike i psihološka otpornost prema opasnosti. Međutim, bilo bi pogrešno ako bi se shvatilo da se ljudi navikavaju na strah, uzbuđenje, psihičku napetost i slično. Na ovakva osećanja, kao i na ostala, ne može se navikavati. To i biološki ne bi bilo celishodno. Ljudi se navikavaju samo na situacije koje izazivaju ovakva osećanja. U borbi se čovek ne navikava na strah nego na uslove borbe, na ratnu stvarnost, na okolnosti koje dovode do straha. Ukoliko češće učestvuje u borbi, utoliko se u većem stepenu navikava na sve ono što se tom prilikom zbiva jer, kad se ponavljaju situacije postaju

poznate pa se i strah koji one donose pojavljuje u manjem stepenu i ljudi postaju hrabriji.

Ali s obzirom na to da je stvarna borba u procesu obuke nemogućna, mogao bi neko iz ovoga izvesti zaključak da nije moguće prethodno ništa pozitivno uraditi u pogledu psihološkog navikavanja ljudi na ratnu stvarnost. Ovakav zaključak ne bi bio pravilan. Istina, obukom se ljudi ne izlažu nikakvoj ozbiljnijoj opasnosti po život, sem kod pilotiranja, padobranstva i sl. jer ne postoji neprijatelj. Ovo je osnovna objektivna prepreka da se čovek u mirnodopskoj obuci može naučiti svemu onome što je za rat potrebno. Borbena situacija se sada samo zamišlja, pretpostavlja. Zato po neki i kažu da je vojska »profesija bez prakse«. Ali ovo ipak treba prihvatiti samo uslovno. Dobro izvedena borbena obuka predstavlja u izvesnom smislu ratnu praksu. Ukoliko se ona izvodi bliže ratnoj stvarnosti utoliko će se ljudstvo uspešnije pripremiti za savremeni rat. To znači da je za navikavanje i psihološko pripremanje ljudi za ratnu atmosferu nužno još u procesu obuke stvarati situacije koje će emocionalno delovati i psihički opterećivati ljude, dovoditi do uzbuđenja, straha i sličnih fenomena. Dobro izvedena obuka, ma kog vida ili roda vojske, sadrži dosta elemenata, naročito u tehničkom i u taktičkom smislu, koji mogu biti veoma bliski ratnoj stvarnosti. Ukoliko se u nastavnu praksu unosi što više novog, polazeći od naših specifičnosti, novih ratnih sredstava i taktike zasnovane na njima, karakteristike našeg čoveka i sredstva kojima će se služiti u borbi, kao i koncepcije opštenarodnog rata, utoliko će biti više uspeha u psihološkoj pripremi vojnika i starešina za sve teškoće koje savremena borba donosi. Tendencija da se obuka što više približi ratnoj stvarnosti, osnovni je put da se čovek još u miru posredno navikne i pripremi ne samo u pogledu znanja, veština i navika za rat, nego i u moralno-psihološkom smislu. Da bi se i u ovom postigli što bolji rezultati i emocionalni efekti, u pojedinim armijama se pristupa nekim specifičnim merama. Tako se vrši gađanje iz artiljerijskih oruđa preko glava vojnika, oni se

postavljaju u zaklone blizu topova da bi osetili miris baruta, fijukanje parčadi granata, jaču detonaciju i sl. U toku obuke se vrši okružavanje jedinice tenkovima, improvizuju se atomske eksplozije itd. U nastavu se planski i svesno unose elementi opasnosti, rizika. Sve ove mere su veoma značajne za psihološko pripremanje ljudi za rat.

Do kog stepena će se u ovome kroz obuku uspeti zavisiti u prvom redu od stručnih, metodskih i organizatorskih sposobnosti nastavnika, starešina. Da bi se razvile izdržljivost i otpornost neophodno je da se ljudstvo kroz obuku izloži naporima sličnim onima u ratu. Noć, zima, vrućina i slične meteorološke nepogode, marševi i vežbe itd. razvijaju takve osobine. Poznato je da u savremenim uslovima borba ne prestaje, »plamen borbe se ne gasi« padom mraka ili početkom zime. Analogno tome i proces obuke mora teći neprekidno. Doba dana i godine, meteorološki i klimatski uslovi ne bi smeli da čine prepreku za realizovanje planova obuke. Parolu »slično bi bilo u ratu« koja se ponekad čuje pri izvođenju obuke, treba zameniti onom »ovako bi bilo u ratu«. Tome mora težiti svaki izvođač nastave. Ovo nema samo obrazovno-praktični nego i vaspitno-psihološki značaj. Ukoliko se u obuci stiču navike da se zadatak mora izvršiti, da se teškoće mogu i moraju savladati, utoliko će se lakše izvršavati stvarni borbeni zadaci.

Treba podvući da teškoće moraju proizilaziti iz realno zamišljenih nastavnih situacija i potreba, moraju imati racionalan smisao. Samo tako ih oni koji se obučavaju mogu prihvatiti kao opravdane i uložiti volju i trud da ih savladaju. Svako veštačko stvaranje teškoća može samo negativno vaspitno da deluje isto kao i izbegavanje teškoća kada ih stvarna nastavna situacija i okolnosti nameću i zahtevaju.¹

---

¹ Radi približavanja uslova obuke stvarnoj borbi u nekim amijama se praktikuje izvođenje inženjerskih radova po veoma niskoj temperaturi, drži se »položaj« i spava u zemunicama na minus 20 stepeni, izvode duži marševi po zimi i vrućini i slično.

Od velikog značaja za uživanje ljudstva u ratnu stvarnost je sposobnost starešine da kroz borbenu obuku dočara stvarnu sliku rata.

Kada je reč o razvijanju pozitivnih psiholoških kvaliteta ljudi, treba imati u vidu i izvanrednu složenost savremenog rata, njegovu dinamičnost, mogućnost brze promene situacije i sl. Sve će ovo zahtevati, ne samo od starešina, nego i od čitavog sastava, razvijanje sposobnosti brze procene situacije, brzog odlučivanja, veliku inicijativnost i snalažljivost. Da bi se ovakve važne psihičke osobine razvijale obuka mora biti kompleksna, složena, analogno složenosti savremene borbene situacije. Ovo imperativno nameće zahtev da nastavnik pristupi obuci stvaralački, inventivno. Svako rutinerstvo, šematizam ili metoda ukalupljenost predstavljaju najveću opasnost za savremenu obuku. Težnja ka uprošćavanju nastavnih situacija, mehaničko ponavljanje vežbi i zadataka na isti način, sa istim ulogama, na istom terenu i slično, ubijaju dušu i vitalnost obuke.

Pri oceni uspeha i rezultata u obuci treba, pre svega, polaziti ne od toga kako se nekad ratovalo, već koliko to odgovara novim potrebama, novim zahtevima koje postavlja naša koncepcija vođenja rata i savremeni rat uopšte. Ove zahteve nije jednostavno zadovoljiti i ostvariti u obuci. Ali je neophodno da se na svakoj vežbi, zadatku, času borbene i druge obuke, izvođač nastave zapita šta je novo danas uneo u obuku i učinio za realizovanje naše koncepcije načina ratovanja. Samo tako, kritičkim polaganjem računa pred samim sobom, može se uspešno ići napred i obuka sve više približavati ratnoj praksi. Srazmerno ovome razvijaće se i neophodni moralno-psihološki kvaliteti starešina i vojnika.

Na izgrađivanju psiholoških kvaliteta vojnika u velikoj meri utiče i način komandovanja, rukovođenja, zatim snaga kolektiva, čitav sistem života i rada jedinice, pa i psihološke osobine starešine. Starešina deluje primerom ne samo u moralno-etičkom smislu, nego i svojim psihološkim kvalitetima: temperamentom, karakterom, emoci-

onalnim i voljnim osobinama itd. Svoju odlučnost, smelost, hrabrost i slične odlike starešina prenosi i može da prenese na potčinjene ne samo u ratu, već i kroz obuku u mirnodopskim uslovima. Isto tako se prenose i mlitavost, neodlučnost, kolebljivost i slično. Sve ovo ukazuje od kolikog je značaja primer starešine za formiranje lika vojnika i mlađih starešina.

Formiranje pozitivnih psihičkih svojstava ličnosti u procesu obuke ne bi se moglo zamisliti bez ideološko-političkog delovanja i vaspitanja. Visoki idejni nivo i stepen svesti ljudi pozitivno utiče na menjanje njihove psihologije i razvijanje onih osobina koje su važne za uspešno izvršenje borbenih zadataka.

Sa porastom stepena ideološko-političke i svesti o moralu, jača i razvija se i psihička otpornost i moralna snaga ljudi. Naša ratna praksa je pokazala, a i drugi primeri, da su ispoljili najveću smelost, odlučnost i izdržljivost u ratu prvenstveno oni borci čija je ideološko-politička svest bila na višem nivou. Ideološka i psihološka strana ličnosti su, dakle, nerazdvojne i uzajamno se prožimaju. Zato rad na razvijanju i jednog i drugog kroz obuku i vaspitanje treba da se sprovodi kao integralan, jedinstven proces.

SA ČIM UPOZNATI LJUDE?

Danas se postavlja pitanje u kom stepenu i obimu je nužno i korisno upoznati ljude sa svim posledicama upotrebe novih ratnih sredstava, opasnostima koje ih pri tom vrebaju i atmosferom i psihološkim uticajima novog rata. Po ovom pitanju mišljenja su podeljena. Neki ističu da bi bilo nekorisno prethodno upoznavati ljude sa svim opasnostima koje donosi rat jer bi se time unapred izazvala preterana strahovanja i demoralizacija ljudi.

Istina, bilo je učesnika rata koji su izjavljivali da ih je više uplašila vizija rata i zastrašujuća slika borbe koju su dobili u toku obuke nego sam rat. No, ovo je svakako posledica nepravilnog vaspitanja i na osnovu ovoga se ne

bi moglo prihvatiti prednje mišljenje. Psihološka je zakonitost da se čovek manje plaši opasnosti koju poznaje, makar ona bila i teška. Baš zato što novo, nepoznato i neočekivano dovodi do straha i iznenađenja, potrebno je ljude realno upoznavati sa onim što mogu očekivati u borbi. Vojnici treba da shvate stvarnost savremene borbe. To će predstavljati izvesnu psihološku i moralnu pripremu i doprineti da borac lakše izdrži napore i opasnosti. Čovek se takoreći spontano priprema i mobilise svoje psihičke i fizičke snage, ako očekuje nešto teško i opasno, da bi se tome mogao suprotstaviti. Zato ljudstvo uvek zahteva od starešina u toku rata da bude unapred informisano o situaciji i upozoreno na opasnosti, mere i postupke neprijatelja. U ovom je, pored ostalog, i smisao informisanja i obaveštavanja o svemu novom i nepredviđenom. Praksa je pokazala da, ako se ljudstvo pripremi za borbu sa jakim protivnikom, to pozitivno deluje na njihovo držanje u borbi. Ovo je jedan od osnovnih puteva da ne dođe do iznenađenja i nepredviđenih okolnosti. Međutim, treba naglasiti da svako preterivanje u isticanju dejstva ratnih sredstava za masovno uništavanje ne bi bilo pozitivno. Ovakve tendencije postoje po negde, bilo usled nepoznavanja stvarnih mogućnosti ovih sredstava i borbe protiv njih, bilo usled potpadanja pod uticaj propagande onih koji ovim sredstvima raspolažu.

Ali, takođe, kao što je štetno precenjivati moć dejstva atomskih sredstava, isto tako je pogrešno svako njihovo potcenjivanje i izbegavanje da se o njima govori kao o realnoj činjenici. Precenjivanje bi vodilo defetizmu, kapitulanstvu, razvijanju osećanja inferiornosti kod ljudi, a potcenjivanje deluje naivno i neubedljivo što, u krajnjoj liniji, dovodi do istih posledica. Jedino je pravilno na ova sredstva realistički gledati i tako prikazivati sve njihove mogućnosti i karakteristike. Ali uporedo sa ovim nužno je objašnjavati i način borbe protiv njih, mogućnosti odbrane i zaštite. Potrebno je da svaki vojnik i starešina u toku obuke dođe do realnog saznanja i uverenja da atomska sredstva nemaju apsolutnu moć u savremenom ratu i da je

mogućna uspešna borba za odbranu domovine sopstvenim snagama i sredstvima. Ove mogućnosti se nalaze u adekvatnoj taktici, načinu ratovanja, odgovarajućoj organizaciji armije, pripremanju i angažovanju čitavog stanovništva u borbi protiv napadača itd. U ovom pogledu naša zemlja je našla adekvatno rešenje u koncepciji opštenarodnog odbrambenog rata.

Poznato je da danas i one zemlje koje raspolazu ABH sredstvima podvlače da se nijedan rat u prošlosti nije vodio i dobio isključivo jednim ratnim sredstvom, pa da to neće biti ni ubuduće. Ima pokušaja da se atomsko oružje predstavi kao apsolutno. Sličnih gledanja je bilo i u prošlosti, kada je došlo do pronalaska novih oruđa, tenkova i aviona i sl. Njima se tada pripisivala apsolutna uloga u borbi. No, ovakva shvatanja ubedljivo je pobila ratna praksa. Nova tehnika nije nikada odjednom potisnula iz borbe svu staru tehniku.

Pobeda i u savremenom ratu će, pre svega, zavisići od svesti masa, njihove rešenosti da se bore, a tek onda od kvaliteta sredstava kojima se u toj borbi služe. Takve mase su oduvek predstavljale nesavladivu prepreku za svakog porobljivača. Ovo je ubedljivo pokazala naša narodnooslobodilačka borba. To danas potvrđuje i borba mnogih naroda koji se gotovo goloruki sa uspehom bore za svoje oslobođenje ispod jarma eksploatacije i kolonijalizma.

Pukovnik *Stevo JOVANOVIĆ*

OBUKA I RATNA STVARNOST

O realnosti i specijalnosti vojne obuke. Osnovni kriterij za ocenu kvaliteta vojne obuke jeste to koliko ona odgovara zahtevima, potrebama i fizionomiji rata i koliko se približila ratnoj stvarnosti. No odmah treba reći da to približavanje može biti samo do izvesnog stepena. Obuka može da bude samo delimično reprodukcija prošle ili anticipacija buduće ratne stvarnosti, može joj se u različitom, većem ili manjem stepenu približiti i prilagoditi, ali ne i biti identična. U njoj nema oružane borbe, konfrontacije i sukoba nepomirljivih protivnika koji ulažu sve materijalne, moralne, intelektualne i druge napore da nanesu jedan drugom poraz i nametnu volju suprotnoj strani. To postoji samo u ratu, a mi ne možemo organizovati stvarna borbena dejstva da bi vojnici naučili da ratuju. U tome i jeste suština i osnova problema prilagođavanja obuke pojedinaca i jedinica uslovima rata, u tome je i jedan od osnovnih specifičnih didaktičkih problema vojne obuke, odnosno nastave, u poređenju sa ma kojom drugom. Kod drugih profesija nastava se obično izjednačuje sa stvarnom funkcijom ili delatnošću za koje se pripremaju oni koji se obučavaju. Inženjer, na primer, planira, praktično konstruiše ili gradi u toku nastavnog procesa kao i u životnoj praksi. Lekar, tehničar i drugi stavljaju se, ili mogu da se stave, takođe u toku nastave u »životne«, stvarne uloge i situacije. Svi se oni, dakle, u manjoj ili većoj meri, postavljaju u potpuno realne uslove i životne uloge i na takav način osposobljavaju za određeno zanimanje i konkretnu praktičnu delatnost. U školama zanatskog tipa to

još više dolazi do izražaja. Jedinstvo teorije i prakse u ovim okolnostima potpuno je ostvarljivo.

Istina, može se s pravom primetiti da nijedna škola ne može u potpunosti osposobiti čoveka za praktično obavljanje profesionalne delatnosti. Život uvek postavlja sve nove i nove zadatke i probleme čijem se rešavanju ljudi uče u praksi, dopunskim školovanjem i obučavanjem. Škola daje samo osnovne principe, načela i smernice, a uporedo s tim i nužna praktična profesionalna znanja.

Međutim, kada je reč o vojnoj obuci, pogotovo njenom stručnom, borbenom delu, onoj strani koja samo u ratnoj praksi dolazi do pune primene, stvar stoji potpuno drukčije. Pred njom se postavljaju daleko teži problemi i prepreke nego pred ma koju drugu obuku. Borba je pre svega stvar praktične akcije. Za takvo delovanje čovek se najbolje i najefikasnije osposobljava učešćem u samoj borbi i rešavanju stvarnih problema koje nameće ratna situacija. No takve situacije u toku obuke nije moguće potpuno ostvariti iz razumljivih, objektivnih razloga, jer nedostaje pravi neprijatelj i njegove granate. »Na obuci, kako kaže G. Bazanov, vojnik ne vidi razrušene i spaljene gradove, ne sluša jauk ranjenika, ne vidi sve ono što karakteriše ratište«.

Zbog svega toga vojnik posle obuke stupa u rat, pogotovo u savremenim uslovima, samo sa približnim predstavama i pojmovima o njemu i oružanoj borbi. Njih mogu da imaju samo oni koji su učestvovali u ratu, koji su doživeli sve opasnosti, teškoće i iskušenja koja on donosi, a takvih je relativno malo u svakoj armiji i to samo u redovima starešina. Pa i takve predstave samo donekle mogu odgovarati slici i fizionomiji savremenog rata koji će po mnogo čemu biti drukčiji od prošlih. Mnogo je češći slučaj da vojničke mase o ovome imaju netačnu i iskrivljenu sliku što im može samo smetati u ratu. »Uklanjanje lažnih predstava o borbi iz vojnikeve glave treba da bude jedan od glavnih ciljeva obuke«.¹

---

¹ S. L. A. Maršal: *Ljudi protiv vatre, Vojno delo*, Beograd 1951, str. 28.

Ovo su tačne i poznate konstatacije. Međutim bilo bi veoma pogrešno ako bi se iz ovoga izveo zaključak da obuka ne sadrži elemente koji osposobljavaju vojnike i starešine za uspešno snalaženje i rešavanje problema u ratu. Kada tako ne bi bilo obuka ne bi imala svoj »raison d'être«.

No i pored svih objektivnih ograničenja, vojna obuka, ako je materijalno-tehnički obezbeđena, didaktički pravilno organizovana i izvođena, može vojniku da stvori mogućnosti da nauči dosta od onoga što zahteva rat, da ga osposobi da se snađe u kvalitativno novom ambijentu, u specifičnim i najtežim uslovima ljudske egzistencije i delatnosti. Takođe treba posebno naglasiti da su posledice neobučenosti za rat neuporedivo teže nego za ma koju drugu ljudsku delatnost. One se plaćaju najdragocenijim vrednostima — ljudskim životima.

Kad je reč o borbenom delu vojne obuke, karakteristično je i to da je program i sadržaj svake teme tu znatno teže precizirati, nego u drugim nastavnim oblastima. Tu nastavnik mora da improvizuje i dočarava ratnu situaciju. Ako je, na primer, planom i programom obuke predviđeno da se neka jedinica obuči u izvođenju napada, nemoguće je programom precizirati šta sve treba uraditi i kako obuka u pojedinosti da izgleda. To ne bi bilo ni korisno, jer bi vodilo u šablon, što protivureći suštini savremene obuke i uspešnoj pripremi za oružanu borbu. Na nastavniku je da na bazi poznavanja osnovnih načela taktike, operativne veštine i strategije, polazeći od opštih uslova savremenog rata, konkretnih prilika i uslova za izvođenje obuke, sam odredi sadržaj i formu realizacije teme koju obrađuje. On to ostvaruje samostalnom kombinacijom tehnike, ljudi, vremena, prostora i »neprijatelja«, stvarajući tako »ratni ambijent« gde će većina elemenata dejstvovati kao u ratu, izuzev borbenih sredstava i protivnika, koji će se najčešće imitirati, naročito kada su u pitanju ABH-sredstva. Od sposobnosti nastavnika da to kompenzira drugim sredstvima, pravilno organizuje i izvede nastavu, zavisiće u velikoj meri stepen njene prilagođenosti stvarnoj borbi.

No vojnom obukom i vaspitanjem treba, pored ostalog, razviti i specifične moralno-borbene i psihološke kvalitete ličnosti i osposobiti vojnike za izvanredno teška psihološka i fizička opterećenja, slična onima u ratu. Zato je prilagođavanje obuke uslovima i potrebama rata i ovde neophodno. A to predstavlja i problem. Kako npr. dočarati pravu ratnu opasnost u obuci. Ona je stalno prisutna i dominantna u ratu. U mirnodopskoj obuci ona može da bude samo izuzetna i retka pojava. Upravo princip bezbednosti, odnosno očuvanja života i zdravlja učesnika u obuci jedan je od osnovnih zahteva u periodu mira. Zbog toga sva moralno-psihološka opterećenja koja u ratu vrše znatan uticaj na ponašanje vojnika, primenu stečenih znanja, pa i sticanje novih znanja, navika i veština u celini, u mirnodopskoj obuci ne mogu doći do izražaja. Iz ovoga proizilazi kvalitativna razlika između uslova za obuku u miru i ratu.

Značaj procene protivnika. Nije dovoljno da obuka bude samo sadržajno i formalno saobražena opštim zahtevima modernog rata. Potrebno je ići i dalje od toga — ona mora velikim delom da se bazira i prilagođava konkretnom protivniku. »U periodu pripreme, u vreme mira, treba teorijski i praktično podesiti sopstvene borbene pripreme metodama obuke i taktici protivnika... Naoružanje, organizacija i taktička doktrina protivnika treba da budu nerazdvojni deo obuke sopstvene vojske«². Samo pod tim uslovima može se govoriti o njenoj uspešnoj prilagođenosti. Međutim, za ovo je potrebno poznavati i sistem borbene obuke, a samim tim i mogući način borbe, taktiku, operativnu veštinu i stratezijske koncepcije verovatnog protivnika. Ovo zato, jer način i sadržaj borbene obuke svake armije u velikoj meri pokazuju kako će ona voditi borbu u eventualnom ratu. Stoga je istina da se neprijatelj najuspešnije pobeđuje ako se dobro poznaje.

I pored toga što se u periodu mira, često sa dosta sigurnosti, može predvideti najverovatniji budući protiv-

---

² А. В. Барабаншиков: *Педагогические основы обучения советских воинов*, Воениздат, Москва, 1962. стр. 84.

nik, postoje objektivne teškoće da se u obuci uzimaju u obzir metode i oblici borbe koje on može koristiti u ratu. Taktika i druge grane ratne veštine se menjaju. One nisu samo jednostavno funkcija materijalne baze i odnosa, naoružanja i ljudi. Način borbe, pa i način obuke, zavisi, pored ostalog i od niza specifičnosti svake zemlje, od sposobnosti i vrednosti svesnog, subjektivnog faktora, od starešina koje obučavaju tu armiju. Posmatrano sa tog stanovišta, postoje široke mogućnosti u raznovrsnosti metoda i oblika obuke i njihovog prilagođavanja najraznovrsnijim borbenim uslovima i situacijama. Otuda isti objektivni uslovi ne dovode sami po sebi do istog načina i rezultata obuke i iste ratne veštine. Stoga, kada se radi o prilagođavanju obuke ratu protiv konkretnog protivnika, nije dovoljno polaziti samo od najopštijih načela vođenja rata koja rezultiraju iz opštih materijalno-tehničkih i drugih uslova, već i od specifičnosti koje se ispoljavaju u obuci pa i u načinu borbe svake konkretne armije. Naravno, samo u stvarnom sukobu mogu ove osobenosti da dođu do punog izražaja. U tome i leži objektivna poteškoća prilagođavanja obuke ratu protiv konkretnog protivnika.

Uslove u kojima se vodi rat stvara i suprotna strana. Prema tome, obuka se mora prilagoditi i tim uslovima, polazeći do analize bitnih ratnih elemenata neprijatelja: vrednosti i broja ljudi, kvaliteta i količine naoružanja i borbene tehnike, opšte koncepcije vođenja rata i ratne veštine u celini, načina obuke, materijalno-tehničkih mogućnosti i dr. Pored toga, obuka se mora rukovoditi i zasnivati na vlastitoj materijalnoj i moralnoj bazi, kao i svim subjektivnim činiocima od kojih zavisi uspeh oružane borbe protiv najverovatnijih protivnika.

Uticaoj tehničkog progressa. Borba za usavršavanje postojećih i pronalaženje novih ratnih sredstava, ratne tehnike i naoružanja vodi se u savremenim uslovima sa izvanrednom upornošću i uz angažovanje ogromnog ljudskog potencijala, naučnih krugova i materijalnih sredstava. Sve to se odražava u manjem ili većem stepenu, na

organizaciju oružanih snaga, način vođenja borbe, pripremu za rat i obuku. Uporedo sa revolucionarnim promenama u naoružanju i ratnim sredstvima, u fizionomiju savremenog rata unose se sve noviji elementi. To nameće potrebu stalnog usaglašavanja metoda vođenja oružane borbe i organizacije jedinica sa nivoom razvoja i karakteristikama savremene ratne tehnike. Sve to zahteva analogne promene i u sistemu vojne obuke i vaspitanja. Ali i pored težnje da obuka sledi revolucionarne skokove ratne tehnike i problematike u celini, a pre svega, promene u formama i načinu oružane borbe, to je veoma teško u potpunosti postići. U vojnoj nauci i tehnici je izvršena i neprekidno se vrši revolucija kakvu dosad nije poznavala vojna istorija. Prevrat koji je izvršen uvođenjem vatrenog oružja, skoro je beznačajan prema promenama koje su nastale posle uvođenja termonuklearnog oružja. Pored toga, treba naglasiti i to da su te promene došle za nečuveno kratko vreme. Dok je za prelaz od hladnog na vatreno oružje bilo potrebno nekoliko vekova, prelaz na nuklearno oružje došao je za nepune dve decenije, a s tim i revolucionarne promene u vojnoj veštini i obuci. Time su stvoreni novi problemi i prepreke za približavanje ratnim uslovima.

Nova ratna sredstva u prvom redu atomska, ograničavaju prevazilaženje razlike između načina obučavanja ljudstva i savremene ratne prakse.

Zbog svojih specifičnih svojstava, ova sredstva se ne mogu koristiti u obuci u tolikoj meri da bi široke vojničke mase osetile posledice i efekte njihovih dejstava, doživele bar u mikro-razmerama, atmosferu termonuklearnog rata. U prošlosti je svaka novina u naoružanju, najpre dovodila do promena u taktici, u načinu borbe najnižih jedinica i organizacije oružanih snaga. Promene su, dakle, unošene od nižih ka višim jedinicama, sa područja taktike ka strategiji. U savremenim uslovima primena atomskih borbenih sredstava išla je potpuno suprotnim pravcem. Promene su prvo nastale u oblasti strategije, a tek onda i postepeno se prenosile na područje taktike. Stoga je primena atomskih

sredstava u taktičke svrhe manje poznata. Ovo svakako predstavlja poteškoću za obučavanje trupa i prilagođavanje obuke uslovima atomskog rata. Istina, vrše se probe i raznovrsne vežbe svim vrstama atomskog oružja, uz i bez prisustva jedinica, radi provere dejstva ovog oružja na čoveka, materijalna sredstva i opremu, njegovog delovanja na zaklonjene i nezaklonjene žive ciljeve, provere adekvatnosti organizacijske strukture i formacije jedinica, potrebama savremenog rata itd., ali sve je to neznatno u poređenju sa onim što bi bilo u samom ratu. Ograničenje korišćenja atomskih sredstava u obuci postoji i kod onih armija koje ga imaju dovoljno. Pored toga, nedostajanje ostalih tehničkih sredstava i naoružanja predstavlja takođe veliku poteškoću u prilagođavanju obuke uslovima rata, iako se ovaj nedostatak može u velikoj meri nadoknaditi primenom sredstava imitacije, simulacije i sl. »U vreme mira tehnika se razvija relativno brže nego taktika. U ratu obrnuto, taktika napreduje džinovskim koracima u odnosu na naoružanje«.³ Zaostajanje taktike iza ratne tehnike predstavlja značajan problem obuke u savremenim uslovima.

Zaostajanje teorije ratne veštine iza ratne prakse. Kroz proces obuke vojnik se u stvari teorijski upoznaje sa ratom. Ta teorijska uopštavanja nisu bez značaja. Ona imaju važnu ulogu u unapređivanju obuke i razvijanju konkretne prakse.

Svaki rat je praktična provera valjanosti obuke koja se bazira na ratnim i mirnodopskim iskustvima, na onome što je pokazalo najbolje rezultate. Tako savremena vojna obuka koristi iskustva iz drugog svetskog rata, a delimično i ranijih. Proučavaju se i naučno analiziraju borbena dejstva sopstvene, savezničkih i protivničkih armija, uopštava se, kritički ocenjuje i osvetljava ratno iskustvo. Sve je to od velikog značaja za usavršavanje obuke u sadržajnom i didaktičkom smislu.

---

³ Z. O. Mikše: *Taktika atomskog rata, Vojno delo*, Beograd 1957. godine, str. 31.

Međutim, osnovna objektivna teškoća i nedostatak u ovome je neprekidno zaostajanje teorije ratne veštine iza prakse, što uslovljava zaostajanje procesa obuke iza potreba i zahteva rata. »Vojna teorija najvećim delom polazi od iskustava prošlih ratova, uopštavanja metoda i oblika vođenja borbe u njima, uzroka pobeda i poraza, delovanja i načina ispoljavanja svih faktora rata i dr. Iz toga je rezultiralo da su se armije obučavale više onome kako se ratovalo nego kako će se ratovati. Poznato je da je osnovna slabost armija u prošlosti bila u tome što su obučavane samo na iskustvima prošlih ratova.«⁴ Takve tendencije u obuci bile su donekle objektivno uslovljene i u prošlosti, a i danas.

Teorijski se nikada nije u pojedinosti moglo sagledati i predvideti, i pored svestranih analiza svih poznatih faktora koji mogu da deluju u novom ratu, kako će se odvijati borbena dejstva i koji sve oblici i načini borbe mogu doći do izražaja, itd. Karakteristično je za vojnu teoriju i vojnonaučnu misao da se njihovi rezultati čuvaju u državnim okvirima te dostignuća na ovom polju sporije postaju univerzalna svojina nego iz drugih grana nauke. Naučno-tehnička otkrića čuvaju se kao vojna tajna. Sve to utiče na zaostajanje vojne teorije od ratne prakse.

Međutim, s druge strane bilo bi pogrešno tvrditi da vojnonaučna misao toliko zaostaje iza ratne prakse da nije u mogućnosti da predvidi osnovne konture i elemente budućeg načina ratovanja. Naprotiv, vojna misao može da ide ispred dosadašnjeg iskustva i prakse i da uspešno osvetljava osnovne probleme budućeg rata.

Izostajanje vojne teorije iza ratne prakse nije posledica samo delovanja opšte zakonitosti izostajanja promena u svesti ljudi iza promena u objektivnoj stvarnosti, nego velikim delom i slabosti subjektivnog karaktera. Poznato je, na primer, da su ratne doktrine, teorija ratne veštine, strategija, i taktika oružane borbe nekih evropskih armija

---

⁴ A. O. Баронов: *Военная техника и морально-боевые качества воина*, Воениздат, Москва, 1961. стр. 36.

pre drugog svetskog rata, pa uporedo sa tim i obuka oružanih snaga, daleko zaostajale iza potreba novog rata, ne zato što nije bilo uslova da se sagledaju, osvetle i u osnovnim crtama predvide fizionomija i karakteristike budućeg svetskog rata, koji je bio na pomolu, već zbog nesposobnosti i inertnosti vojnog komandovanja da sagleda novo. U obuci i pripremi oružanih snaga za rat dominirala su iskustva iz prvog svetskog rata, zasnovana na pozicijskom načinu ratovanja. Nije se, dakle, shvatila suština materijalno-tehničkih promena nastalih između dva svetska rata, naročito u oblasti naoružanja, koja je zahtevala kvalitetne promene u načinu ratovanja i obuci trupa. Ali, u načelu, osnovni uzrok zaostajanja teorije leži u objektivnim faktorima i zakonitostima gnoseološkog karaktera.

Predstava budućeg rata stvara se: prvo, na bazi analize elemenata bližeg i daljeg ratnog iskustva; drugo, na osnovu stepena razvika naoružanja i ratnih sredstava i, treće, na osnovu elemenata novog zasnovanih na naučno-tehničkoj analizi savremenog kretanja društva i razvoja ratne tehnike. Pri ovome moraju se uzeti u obzir i socijalno-politički i ideološki faktori koji će uticati na karakter budućeg rata, njegovu fizionomiju i forme vođenja borbe. Ako se ma koji od elemenata novog opšteg rata apsolutizuje ili favorizuje, zanemarujući ostale, može doći do pogrešnog zaključivanja o njegovoj fizionomiji, a samim tim i do nepravilnog usmeravanja praktičnog rada na obučavanju i vaspitavanju oružanih snaga za rat. Može se, dakle, reći da uspeh u prilagođavanju obuke budućem ratu u najvećoj meri zavisi od toga kakav je u njoj odnos između iskustava prošlih ratova, savremene ratne tehnike i vojne veštine i onoga što predstavlja potencijalnu mogućnost, odnosno budućnost.

U pripremi armije za budući rat nemoguće je apstrahovati i potpuno zanemariti iskustva iz prošlog pa i delimično ranijih ratova. Ma koliko se savremeni rat kvalitativno razlikovao od prethodnih nemoguće je steći predstavu o njemu i razumeti ga bez jasnih pojmova o ranijim ratovima, njihovoj sadržini i karakteristikama, načinu iz-

vođenja borbenih dejstava itd. Isto tako koliko god se savremeni rat razlikovao od prethodnih po borbenim sredstvima i naoružanju, metodama i načinu borbe, on nužno mora sadržati i pojedine elemente načina borbe iz prošlih ratova. Ovo je, pored ostalog, uslovljeno i time što će u novom ratu neizbežno doći do primene, pored atomske, i konvencionalne ratne tehnike i naoružanja. Takođe će biti velike sličnosti u sastavu i kvalitetu ljudi, što na svoj način utiče na oblike borbenih dejstava. Sve to upućuje na zaključak da su ratna iskustva, ukoliko odgovaraju zahtevima savremenog rata, neophodan i značajan faktor u pripremi armije za rat i da moraju naći mesta u vojnoj obuci. Ali se postavlja pitanje — kako odrediti koja će iskustva važiti i za budućnost i koliko im mesta treba dati u okviru pripreme armije za rat. Svakako, ako bi se ratnim iskustvima dao veći značaj i mesto u obuci i vaspitanju nego što zaslužuju, to bi moglo predstavljati ozbiljnu prepreku i kočnicu u prilagođavanju, aktuelizaciji, osavremenjavanju obuke i njenom prilagođavanju uslovima i zahtevima modernog rata. Ovde je potrebno ukazati da se ratno iskustvo kroz obuku kao po inerciji nameće i prenosi sa starije generacije koja je učestvovala u ratu, na mlađu, koja u njemu nije bila. Starešine iz rata tu imaju značajnu ulogu. Tradicije i iskustva ponekad se čvrsto i uporno održavaju u svesti tih ljudi, čak se idealiziraju i apsolutiziraju, što objektivno sputava i ograničava usvajanje novog i odbacivanje zastarelog ratnog iskustva. To sve negativno deluje na proces osavremenjavanja vojne obuke. Stoga se borba protiv upornog čuvanja ratnog iskustva koje ne odgovara novim uslovima može smatrati kao put za brže usvajanje novog, kao doprinos podizanju kvaliteta obuke.

Prema tome, da bi obuka bila što približnija uslovima novog rata mora, pre svega, polaziti od novog, a od starog uzimati samo ono što odgovara savremenim ratnim potrebama i uslovima. Ali istovremeno sa zasnivanjem na ono što je danas savremeno, aktuelno i poznato na području vojne nauke i veštine ratovanja i što sačinjava njenu

osnovu, ona mora sadržavati i elemente budućeg, odnosno mora se zasnivati na predviđanjima najverovatnijeg načina ratovanja, vojno-naučnim i tehničkim dostignućima. »Međutim, stalni napredak tehnike i menjanja taktičkih principa traži od svih starešina da se obuci, a naročito vežbama u ovladavanju savremenom vojnom tehnikom posveti posebna pažnja. Po mom mišljenju biće potrebno da tu još radikalnije i smelije budu prihvaćena nova rešenja koja više odgovaraju našim uslovima i našim gledištima o narodnoj odbrani. Pri tome uvek treba imati u vidu i iskustva iz naše narodne revolucije.«⁵

Dakle, za pravilno rešavanje problema prilagođavanja obuke uslovima savremenog rata moraju se uzimati u obzir sve tri vremenske dimenzije: prošlost, sadašnjost i budućnost, pri čemu će težište rada biti na poslednje dve. Savremeno naoružanje, pre svega termonuklearno, zahteva potpuno novu taktiku, strategiju i organizaciju oružanih snaga. Taktika iz II svetskog rata, izuzimajući partizansku, neminovno bi vodila porazu. »Novo oružje je« — kaže Kiseljev — »ušlo u oštru protivrečnost sa starim metodama borbe«. Savlađivanje ove protivrečnosti, podešavanje ratne veštine i sistema obuke karakteristikama takvog oružja, osnovni je preduslov savremene obuke.

Međutim, pored onoga što sačinjava opšti fond vojno-naučne misli i teorije ratne veštine, postoji, i nužno je da postoji, vojno-teorijska misao i teorija rata i ratne veštine posebno svake države. Pored elemenata opšteg ova misao razrađuje, tretira i sadrži i sve ono što je specifično za koncepciju vođenja rata i ratnu veštinu dotične zemlje. Iz toga implicitno rezultiraju sadržaji, principi i metodi vojne obuke.

Zaostajanje na području nacionalne vojnoteorijske misli za potrebama savremene ratne prakse, predstavlja najozbiljniju kočnicu u osavremenjavanju obuke i kon-

⁵ J. B. Tito: *Povodom dvadesetogodišnjice JNA, Vojno delo*, decembar 1961. god. str. 743—744.

kretnom osposobljavanju oružanih snaga i narodnih masa za budući rat. Vojnoteorijska misao, može se slobodno reći, nikad u prošlosti nije imala veći značaj nego danas. Ovo proizlazi otuda što putevi i tokovi kojima bi se kretao novi opšti rat, pa i rat pojedinih zemalja koje bi u njemu učestvovala, nisu trasirani i utvrđeni. Ostalo je još mnogo pitanja na koja treba odgovoriti, a ukoliko vreme dalje odmiče iskrsava ih sve više. Posledice zaostajanja u praksi obuke pa i priprema oružanih snaga za rešavanje zadataka u novom ratu mogu biti neuporedivo teže nego dosada. »Ako su ranije greške i nedorađenosti u vojnoj obuci, u vojnoj veštini mogle da se ispravljaju u toku rata danas je potpuno nemoguće u to se nadati. Nove metode borbe moraju biti razrađene, osvojene i uključene u praksu jedinica još pre početka vojnih dejstava«. ⁶ Obučavanje u toku samog nuklearnog rata bilo bi veoma skupo. Neobučene jedinice izložene dejstvu atomskog oružja trpele bi ogromne gubitke i poraze. Zato oružane snage eventualno novi rat moraju dočekati savršeno obučene. Vojnoteorijska misao ponikla na vlastitom tlu, odražavajući opšte i nacionalne zakonitosti rata, mora osvetljavati puteve stvaranja i izgrađivanja adekvatne ratne veštine i obuke. »Dinamici i razvoju oružja mora da odgovara dinamizam, stvaralački karakter vojnoteorijske misli, bez čega bi vojna veština neizbežno zaostajala i ne bi mogla da obezbedi rešavanje zadataka koji pred njom stoje«. ⁷

Protivurečnosti u obuci. Prilagođavanje obuke uslovima rata predstavlja dijalektički proces. To se manifestuje u borbi suprotnosti unutar učesnika obuke, i između njih, s jedne, i sredine koja ih okružuje, s druge strane. Naime, da bi obuka bila što bliskija ratnim uslovima i ratnom načinu delovanja i ponašanja vojnika, nužno je da se učesnici u njoj tako uživljavaju kao da stvarno ratuju. Kad se to kaže ne misli se samo na stvaralačku uobrazilju, maštu i dočaravanje moralno-psihološke ratne klime i fizionomije rata, nego i na ponašanje i delovanje koji od-

⁶ Красная звезда, 1. II 1964.

⁷ Ibid.

govaraju tako zamišljenoj ratnoj stvarnosti i procesu obuke. Da bi se vojnik mogao na obuci tako ponašati on mora biti ne samo fizički, nego pre svega psihički veoma aktivan i neprekidno budan. Sve je to za njega ozbiljan napor i psihičko opterećenje. Stoga on prvo mora savladati unutrašnji otpor koji deluje u suprotnom pravcu od onoga što se od njega zahteva na taktičkoj vežbi, borbenoj obuci, manevru, maršu i slično. Taj otpor dolazi otuda što vojnik teško potiskuje iz svesti misao da se na obuci radi o nečemu što samo delimično sadrži elemente oružane borbe, da nepridržavanje normi ratnog ponašanja i delovanja na obuci ne povlači opasne i neprijatne posledice i sl. Podsticanje vojnika da savladava ovakve i njima slične unutrašnje protivurečnosti i prepreke mora da bude stalna briga starešina kroz vaspitanje, kontrolu njihovog držanja na obuci, načine obavljanja zadataka i dr. To je važan podsticaj za prilagođavanje obuke ratnoj stvarnosti. Ne treba pritom zaboraviti da je to sve daleko teže postići u miru nego u ratu. Naučiti vojnika da koristi zemljište i da se po njemu kreće kao da dejstvuje neprijatelj, da kopa rovove i utvrđuje zaklone kao da predstoji napad ili odbrana, dejstvo neprijateljske artiljerije, atomski udar, da se maskira kao da ga posmatra protivnička strana i slično — nije lako postići, iako to na prvi pogled izgleda obična i laka stvar. Uspesi u ovom smislu biće utoliko veći ukoliko učesnici u obuci, vojnici i starešine, svesno i istrajno, ulažu napore da mobilišu svoju volju i prevaziđu postojeće unutrašnje protivurečnosti koje ih sputavaju da se na obuci ponašaju kao da su u borbi.

Druga protivurečnost — spoljašnjeg karaktera, postoji između stalne brige i staranja za što udobniji život vojnika i potrebe za što većim psihičkim i fizičkim naporima i lišavanjima da bi se obuka tako što više približila ratu. Poznato je, na primer, da u toku borbe vojnik mora često da trpi glad, žeđ, umor, hroničnu neispavanost i slično. U mirnodopskim uslovima ne samo da ovo ne dolazi do izražaja ni na višednevnim manevrima, nego se nastoji da ljudstvo i u najtežim uslovima obuke dobije naikvalitetniju hranu. Ovo, kao i mnoge druge suprotnosti, koje vrše

uticaj na proces prilagođavanja obuke ratnim uslovima, nije jednostavno rešiti. Međutim, to ne znači da traženje i izučavanje najcelishodnijeg načina rešenja ovog problema nije potrebno i značajno. Naprotiv, takvo rešenje na svoj način traže i nalaze sve armije. Neke podižu glas protiv preteranog konformizma i navikavanja vojnika na najpovoljnije uslove života u toku služenja roka u armiji, druge opet stvaraju veštačke uslove da bi se utvrdila granica izdržljivosti ljudi u gladovanju, izolovanom životu od naselja, dodiru sa ljudima i slično.

Jedino ispravno rešenje navedenih suprotnosti je da se maksimalno zahteva od ljudi u obuci ali i maksimalno brine o njihovim potrebama. Zapostavljanje ili apsolutizovanje, jedne ili druge od navedenih suprotnosti dovelo bi do devijacije u procesu obuke. Briga i staranje o svim potrebama vojnika, bez napora u obuci i suprotno ovome, maksimalni naponi u obuci bez brige i staranja o njihovim potrebama, vode istom rezultatu — neuspehu u obuci i vaspitanju.

Pri ovome treba naglasiti da se dobro organizovanim zajedničkim vežbama, manevrima i uopšte obukom može stvoriti takva situacija iz koje se može videti koliko je ljudstvo spremno da podnese lišavanja, kako se u takvim uslovima drži i reaguje. Sve ovo može dosta da doprinese realnoj pripremi vojnika za rat i njihovom adaptiranju ratnoj stvarnosti. No ovde je potrebno još istaći da ta adaptacija ne znači pasivno prilagođavanje ratnoj stvarnosti. Nije dovoljno samo naviknuti vojnike na napore, lišavanja, strah i emocionalnu napregnutost, na razaranje i strpljivo podnošenje svih ratnih nedaća. Traži se mnogo više od toga. Potrebno je da se kroz obuku vojnik i starešina osposobe za akciju, za delovanje, za snalaženje u svim prilikama za stručno i nepokolebljivo izvršavanje zadataka.

Ali ukoliko je obuka složenija utoliko je njeno prilagođavanje borbi komplikovanije. Kada je u ratu odlučivala fizička snaga, zamah mačem, kopljem i udar buzdovanom, nije bio problem približiti obuku oružanoj borbi.

Ali i na ovom stupnju razvitka ratna veština nije stihijno postizana. I tada je bilo boljih i lošijih vojskovođa i starešina, onih koji su postizali manje ili veće uspehe u vođenju rata. Ali ostaje kao zakonitost da prilagođavanje obuke ratnim uslovima zavisi od objektivnih i subjektivnih faktora i da je proces ovakve adaptacije istorijski bivao sve teži u koliko je bila komplikovanija i ubitačnija tehnika a rat sve složeniji.

Ekonomski faktor i vreme. Ekonomski faktor je često jedna od prepreka za približavanje obuke uslovima i zahtevima rata. Na vežbama i manevrima većeg obima stvaraju se borbene situacije i atmosfera koji su najpribližniji stvarnom ratu. Ali su takve vežbe — u kojima su angažovane veće jedinice i značajnija materijalna tehnička sredstva — skupe. Zato je njihovo praktično izvođenje veoma ograničeno, a samim tim i oblik obuke u kojoj se jedinice i pojedinci najefikasnije mogu pripremiti za sve ono što može doneti nov rat. Zbog takvih ekonomskih mogućnosti obuka se ne izvodi sa jedinicama u ratnom sastavu i sa ratnim formacijama. Iz istih razloga, teži se skraćivanju vojnog roka, iako obuka postaje sve složenija i komplikovanija. Svakako, da bi obuka bila približnija ratu da duže traje, jer se time stvaraju veće mogućnosti za sticanje potpunijih znanja, navika i veština i njihovo učvršćivanje i usavršavanje praktičnim izvođenjem radnji i primenom borbenih sredstava u organizovanim i raznovrsnim vidovima obuke. Međutim, ekonomski faktor pored ostalog ograničava vreme, a to opet ide na štetu približavanja obuke radu i ponašanju ljudi u ratu.

Vreme, kao faktor u ratu, na kvalitativno nov način dolazi do izražaja u savremenim uslovima. U borbi pa čak i u ratu, brzina dejstva ne meri se više danima i mesecima, kao što je bilo u prošlim ratovima, već satima, minutima, a ponekad i sekundima. Borbena dejstva odvijaće se neuporedivo brže nego ikada ranije. Zato tempo radnji na obuci treba da odgovara tempu odvijanja savremenih borbenih dejstava. Da bi jedinice i pojedinci mogli brzo reagovati u ratu nužno je da do majstorstva ovladaju tehni-

kom, da poseduju formirane posebne borbene navike, psihičke i fizičke sposobnosti i da do maksimuma poznaju vojnu nauku i veštinu u domenu svojih dužnosti i zadataka. No, da bi se ovo moglo postići, neophodno je najintenzivnije i najracionalnije koristiti vreme predviđeno za obuku. To znači da bitka za vreme odlučuje ne samo u ratu nego i u obuci. Ta bitka se može dobiti i obuka podići na onaj stepen koji odgovara potrebama rata, pre svega, dobrom organizacijom i primenom odgovarajućih savremenih vojnodidaktičkih i opštih pedagoških i psiholoških tekovina u domenu vojne obuke i vaspitanja.

Motivi i volja. Obuka se ne može uspešno prilagoditi i približiti ratnoj, borbenoj situaciji ako vojnik ne učestvuje u njoj sa voljom. Zato se pred organizatore i izvođače obuke postavljaju ozbiljni problemi. Na obuci, kao što je poznato, nedostaju osnovni motivi koji utiču na ponašanje i držanje ljudi u ratu, kao što su: opasnost i osećanje straha izazvani stvarnim dejstvom oružja.

Poznato je da se ljudi u samom ratu vrlo brzo obučavaju i ponašaju kako to nameće gruba ratna stvarnost i opasnost po ličnu egzistenciju. Sa velikim interesom i spremnošću prihvata se odmah sve ono što povećava bezbednost i pomaže uspešnijem suprotstavljanju protivniku. Svakako, potreba za celishodnim ponašanjem u borbi nameće se sama po sebi. Uslovi sredine i ratne situacije u najvećoj meri pomažu obučavanju ljudi uopšte, pa i u ratu. Ali u mirnodopskoj obuci stvar stoji sasvim drukčije. I pored postojanja svesti o potrebi približavanja obuke uslovima rata, nedostajanje navedenih faktora deluje u suprotnom pravcu i otežava proces adaptacije obuke ratnoj stvarnosti. Vojniku i starešini ne pretil opasnost po život bez obzira kako vrše svoje dužnosti. Borbena obuka u miru uvek je bezopasna stvar. Pored toga, kroz proces vaspitanja u armiji, a i pre dolaska u nju, vojnik se moralno-psihološki priprema i za rat i protiv rata. Ta protivurečnost slabi uverenje kod učesnika obuke da može doći do primene onih znanja, veština i navika koje stiće u toku služenja vojnog roka.

Ovi faktori ne podstrekavaju ljude i pored insistiranja da se u obuci užive u stvarnu ratnu situaciju. Prema tome, prilagođavanje obuke ratu u velikoj meri će zavisiti od toga koliko su otklonjene navedene prepreke i vojnik ubeđen da treba da se ponaša i deluje na obuci kao u ratu.

Odnos praktičnog i teorijskog dela nastave. Borba se vodi, kao što je poznato, na zemljištu ili, tačnije rečeno, u tri prirodne sredine: na kopnu, moru i u vazduhu, a perspektiva je da se vodi i u kosmosu. Sve to upućuje na značaj praktične strane obuke, na potrebu praktičnog rada i vežbanja u svim navedenim sredinama, svim klimatskim i meteorološkim uslovima u kojima se inače vodi rat. Samo se tako obuka može prilagoditi ratnim uslovima i ratnoj praksi. Otuda se imperativno zahteva da vojnik što manje vremena provodi u kasarni ili učionici, a što više na terenu, što manje da izučava vojnu teoriju, a što više praktičnu veštinu ratovanja. Međutim, sve složeniji karakter rata i oružane borbe, sve šire angažovanje i učešće naučnih disciplina u oblasti vojne problematike i rata, zatim sve masovnija primena najkomplikovanijih tehničkih i borbenih sredstava u savremnom ratu — dovode sve više do unošenja obimnog materijala teorijskog karaktera u sve programe vojne obuke, kako onog za starešine tako i za vojnika. Pored toga, nužnost intenzivnijeg i dužeg rada na ideološkom izgrađivanju ljudi, izučavanju sve složenijih udžbenika i pravila vojne obuke, takođe doprinose razvijanju teorijske obuke, odnosno rada sa vojnikom u zatvorenim prostorijama na račun rada na zemljištu. Može se reći da se stalno pojačava tendencija razvoja teorijskog dela obuke na račun praktičnog i lociranja nastave u učionici, kabinetu i na poligonu umesto na zemljištu. Istina, teorija je neophodna kada predstavlja uopštenu praksu vojne veštine i doprinosi razumevanju i dubljem shvatanju kako rata kao društvenog fenomena, tako i svega onog što je nužno za razvijanje i unapređivanje procesa obuke. Pri ovome se takođe mora poći od činjenice da primena najsloženijih mašina, aparata i instrumenata u ratu nameće potrebu dubljeg poznavanja zakona fizike,

hemije, elektronike, automatike i dr. Na današnjem stepenu ratne prakse nije dovoljno da vojnici i starešine poznaju samo manipulativnu stranku tehnike, naoružanja i odbrambenih sredstava uopšte, već i principe njihovog rada, zakone na kojima oni počivaju, uzročno posledične veze u njihovom funkcionisanju, uslove uspešnog korišćenja itd. Sve to neminovno dovodi do unošenja teorijskih sadržaja u vojnu obuku, pa samim tim nameće potrebu obuke u učionici. Dakle, tendencija dominiranja teorije postala je opšta pojava u savremenoj vojnoj obuci. To je posledica, pored onoga o čemu je bilo reči, razvitka vojne nauke i tehnike i revolucionarnih promena koje iz toga nastaju. Treba naglasiti da se teorijski deo obuke ne može izbeći ma koliko se težilo izvođenju obuke na zemljištu. U savremenim uslovima obuka u učionici je neophodna ne samo u periodu mira nego i u toku samog rata. Kroz nju se stiču određena znanja nužna za razumevanje složenih problema koje postavlja ratna praksa. Upravo teorijski i praktični deo obuke, odnosno rad u učionici — kabinetu, neodvojivo je povezan sa praktičnim radom na zemljištu. Oni se uzajamno prožimaju i delom uslovljavaju.

Ipak tendencija prenošenja težišta obuke sa terena u učionicu nije uvek pozitivna i u skladu sa zahtevima savremene i oružane borbe. Sudbina rata, i danas, kao i u prošlosti, rešavaće se uglavnom na bojištu, a ne u kabinetu.

Postojeće protivurečnosti u odnosu teorija-praksa i učionica-zemljište mogu da budu rešene ne jednostavnim eliminisanjem onog dela obuke koji ima čisto školski karakter, nego, pre svega, racionalizacijom nastavnog procesa, usavršavanjem nastavnog metoda i oblika i dosledno adekvatnim lociranjem obuke prema prirodi nastavnih sadržaja. To je osnovni put da se skрати nastavno vreme potrebno za savlađivanje teorijske obuke, njegovo svodenje na racionalnu meru i izvođenje obuke u sredini analognu ratnim uslovima.

Poligonska, kabinetska i nastava u učionici. U prethodnim razmatranjima najviše smo se zadržavali na borbenoj obuci u kojoj dolazi do primene svega onog što su vojnici i starešine prethodno naučili. Radi se o onom delu vojne obuke koji se uglavnom izvodi na zemljištu, uz maksimalno korišćenje borbene tehnike, naoružanja i prisustvo »protivnika« itd.

Međutim, postavlja se pitanje da li postoje slične poteškoće i kod one obuke koja se izvodi u učionici, kabinetu, krugu kasarne i na poligonu? Na ovakvo pitanje može se uglavnom negativno odgovoriti. U stvari ukoliko se deo teorijske nastave svodi na adekvatnu meru i u učionici obrađuje samo ono nastavno gradivo koje po svojoj prirodi to zahteva, takva nastava će, uz postojanje potrebnih didaktičkih i drugih uslova, dati najbolje rezultate i odgovoriti zahtevima rata. U protivnom, ukoliko se u zatvorenim prostorijama ili veštačkim sredstvima izvodi i ona obuka koja po prirodi svog sadržaja treba da se izvodi na zemljištu, onda će ona biti više udaljena od ratnih uslova nego obuka koja se izvodi na zemljištu i u uslovima koji iz toga proizilaze. Prema tome, pri oceni stepena prilagođenosti obuke uslovima rata ne može se polaziti prosto od toga koliko uslovi u kojima se ona izvodi odgovaraju ratnoj klimi, atmosferi i ambijentu, već od cilja koji se konkretnom obukom želi postići. Ako učesnici obuke, na primer, treba da savladaju takav program gde je potrebno koristiti školska nastavna sredstva, obezbediti optimalne uslove za usvajanje i razumevanje gradiva, njegovo utvrđivanje, ponavljanje, uvežbavanje, praktično primenjivanje itd., onda se nastava mora izvoditi u sredini gde za to postoje odgovarajući uslovi (učionica, kabinet, autodrom, poligon i sl.). Stoga će kada je reč o obuci u zatvorenim prostorijama, izostati mnogi zahtevi koji se postavljaju borbenoj obuci, kao, na primer, da bude fizički teška, da se izvodi u svim klimatskim i meteorološkim uslovima, danju, noću, po mraku i sl. Ovde će što je i razumljivo, najčešće biti postavljeni suprotni zahtevi, a to je da se obezbede optimalni didaktički, psihološki, fizički i organski uslovi za

izvođenje obuke kako bi se vreme predviđeno za nju najracionalnije i najefikasnije iskoristilo.

Prema tome, u vojnoj obuci postoji teorijski, praktični i aplikacioni deo nastave koji treba što više da se približi borbenim prilikama. To znači da nastavni proces prolazi kroz tri faze: prva, koju sačinjava teorijsko objašnjavanje radnji, druga, njihovo praktično izvođenje u »školskim uslovima«, i, treća, organizovano izvođenje uz uzimanje u obzir svih elemenata. Tako, na primer, kada je reč o obuci iz naoružanja, ljudstvo se prvo sa njim upoznaje, zatim se obučava praktičnom rukovanju a tek na taktičkim vežbama sa njim dejstvuje u situaciji koja je najpribližnija ratnoj.

Problem lokacije obuke. U savremenim uslovima, kada je reč o kopненоj vojsci, lokacija ili mesto (teren) za izvođenje borbene obuke predstavlja specifičan problem koji se negativno odražava na njeno prilagođavanje u ratu. Način borbe u velikoj meri je uslovljen karakterom zemljišta, njegovim fizičkim, topografskim i drugim karakteristikama. Kada su ratovi vođeni na veoma ograničenom prostoru i sa primitivnim naoružanjem nije postojao problem u iznalaženju prostora za obuku. Ali preraštanjem rata u svetske razmere i njegovo vođenje na velikim prostranstvima i u svim topografskim i geografskim područjima, najraznovrsnijim uslovima reljefa, uz angažovanje ogromnih ljudskih masa i tehnike javio se problem prostora za obuku trupa angažovanih za izvođenje većih vežbi, manevara i sl. Vojnika treba obučiti da se bori na najraznovrsnijem terenu: u ravnici, na brdovitom i planinskom zemljištu, u šumi, tesnacu itd. Pored toga i razvoj naoružanja i borbene tehnike, povećanje njihovog razornog dejstva itd., zahteva sve šira i raznovrsnija prostranstva za njegovo korišćenje u procesu obuke. Već danas, na primer, isprobavanje svih raketno-nuklearnih oruđa nije moguće ni u granicama najvećih država. Prema tome, obezbeđivanje pogodnih terena za izvođenje obuke predstavlja jednu od prepreka za njeno prilagođavanje uslovima rata. Ovo se ispoljava čak i u taktičkim, a ne

samo u operativno-strategijskim razmerama. Problem je u tom smislu danas i to kako prebaciti jedinice koje su locirane, na primer, u ravničastim terenima u brdovite i obrnuto, da bi se mogle obući onim oblicima borbe koji proističu iz karaktera zemljišta. Ovo pitanje je utoliko značajnije ne samo zato što će se savremeni rat voditi na velikim prostranstvima i na svakom zemljištu, već i zbog njegovog izrazito manevarskog karaktera, gde će iste jedinice često biti u situaciji da vode borbu na topografski i geografski veoma raznovrsnom zemljištu.

Oružana borba se u stvari vodi i u prirodnim i u veštačkim sredinama. Kopnena vojska ratuje u naseljenim mestima i izvan njih, vodi borbu na svakom mestu. Analogno tome nužno je da i jedinice budu obučavane za borbu na raznovrsnom terenu i naseljenim mestima. Bez toga se ne može govoriti o uspešnom približavanju obuke ratnim situacijama.

Zaostajanje vojne pedagoške teorije. Prilagođavanje obuke ratnoj praksi ne zavisi samo od delovanja objektivnih faktora. Rešavanje tog problema u velikoj meri je determinisano i subjektivnim faktorima, stručnim organizatorskim i pedagoškim, a pre svega didaktičkim znanjima i sposobnostima izvođača obuke. Na današnjem stepenu razvitka vojne nauke, tehnike i ratne veštine, ne može biti govora o postizanju rezultata u obuci i vaspitanju vojnika, bez solidne opšte i vojnopedagoške, didaktičko-metodičke i psihološke kulture starešinskog kadra. Još manji uspesi se mogu očekivati u podizanju kvaliteta obuke na nivo koji odgovara potrebama i uslovima savremenog rata, bez pedagoški kvalifikovanih izvođača. Na ovu činjenicu ukazuju danas mnogi vojni pisci, teoretičari i praktičari. Kod nekih armija se, kao što je slučaj sa SSSR, vojna pedagogija svrstava u red značajnih vojnih nauka i ističe njena uloga u pripremi oružanih snaga za rat. U vojno-pedagoškoj oblasti vrše se danas sve šira naučna istraživanja i uopštavanja iskustva, naročito u razvijenim armijama.

Međutim, činjenica je da je vojnopedagoška teorija, a samim tim i praksa, zaostaje za savremenim potrebama obuke. To zaostajanje nije malo. Razlog ovoj pojavi je u tome što je pedagoškoj pripremi vojnih starešina u prošlosti poklanjano veoma malo pažnje. To se naročito odnosi na vreme do početka ovog veka. Ali i kasnije, sve do drugog svetskog rata, pedagoško-psihološko obrazovanje starešina veoma je zapostavljeno i stavljanje u drugi plan. Razlog ovome je relativno zaostajanje pedagoških nauka uopšte, a uz to i jednostavnost vojne obuke, sve do perioda tehnizacije armije i komplikovanja problema obuke. Pedagoško-didaktičko rutinerstvo prenošeno je sa nastavnika na slušaoce, sa starijih starešina i generacija na mlađe, skoro stihijno. Kao da se nije osećala potreba za apliciranjem naučno-pedagoških tekovina na području vojne obuke i za uopštavanjem didaktičke prakse generalisanjem pozitivnih iskustava sa tog područja.

U savremenim uslovima pedagoško-didaktička rutina i intuicija, bez naučnih znanja iz ove oblasti, ne može obezbediti podizanje obuke na savremeni nivo. No i pored očigledne pravilnosti takvog zaključka, vojnopedagoška teorija i praksa, pedagoško osposobljavanje starešina još uvek zaostaju za potrebama obuke. To objektivno predstavlja jednu od prepreka za osavremenjavanje vojne nastave. Posledice ovakve pojave postaju mnogo veće i teže nego ikada u prošlosti, jer je vojna obuka sve sadržajnije, složenija i teža, a predviđeno vreme za obučavanje i vaspitanje vojnika svakim danom je sve kraće. Rešavanje te protivurečnosti moguće je samo unapređivanjem sistema obuke, organizacije i načina njenog izvođenja. Jedan od bitnih uslova za realizovanje ovog zahteva je podizanje pedagoško-taktičke kulture izvođača obuke i opštih uslova potrebnih za njeno uspešno izvođenje.

Pukovnik Stevo JOVANOVIĆ

VOJNA DISCIPLINA I MEĐUSOBNI ODNOSI

Još od stvaranja naših prvih ustaničkih jedinica 1941. godine pa kroz čitav narodnooslobodilački rat, čvrsta vojnička disciplina i zdravi međusobni odnosi su dva vrlo značajna faktora na kojima se gradila i izgrađivala naša vojna organizacija, izrastale naše oružane snage, stvarala naša nova narodna armija. Široka politička platforma narodnooslobodilačkog rata i revolucionarna politika organizatora i rukovodioca naše oružane borbe — Komunističke partije Jugoslavije, bile su dva osnovna faktora u mobilizaciji svih rodoljubivih i naprednih snaga na liniji NOP-a, odnosno oružane borbe protiv okupatora i domaćih izdajnika. No, pored navedenog, u specifičnim ratnim uslovima kakvi su bili u našem NOR-u, samo čvrsto organizovana narodna vojska čiji su unutrašnji život i izvršavanje naređenja i zadataka počivali na безусловnoj disciplini i novim ljudskim međusobnim odnosima boraca svesnih da vode borbu za slobodu svoga naroda, mogla je izlaziti kao pobednik iz svih bitaka, iz velikih neprijateljskih ofanziva, snažno brojčano jačati i prerastati u nove organizacione kvalitete. I upravo je tu — u ratu — provereno i dokazano da čvrsta vojna disciplina, koja zahteva blagovremeno i potpuno izvršavanje svih naređenja i zadataka i pravilne starešinske odnose, ne protivreči novim socijalističkim međusobnim odnosima, već stvara uslove za njihovo jačanje i obratno. Jer, baš to i takvo shvatanje i praktično postavljanje ovih pitanja stvara nužne preduslove da vojna jedinica i ustanova bude uvek spremna i osposobljena za

izvršavanje svakog zadatka koji se u ma kako teškim ratnim uslovima pred nju postavi. A to i jeste osnovno u životu svake vojne organizacije.

No kada se ma koje pitanje iz domena discipline i međusobnih odnosa tretira u savremenim uslovima života i rada armije kao celine, nužno je da se pođe od nekoliko osnovnih faktora. O ovome takođe treba nešto reći, bar u najkraćim crtama, jer prilaz temi i njena obrada nemaju aspekt vojnoteoretskog razmatranja, već postavljanja nekih praktičnih pitanja, aktuelnih i značajnih za svakidašnji život i rad u trupi, a prvenstveno sa stanovišta rada i rukovođenja.

Svakako da je pravilno shvatanje značaja i suštine vaspitanja i obuke, koje je postavljeno i sprovodi se u skladu sa našom ratnom doktrinom — opštenarodnog odbrambenog rata, jedan od osnovnih faktora koji treba imati u vidu pri razmatranju vojne discipline i međusobnih odnosa u našoj Armiji. Ovo prvenstveno ako se pođe od toga da je cilj vojnog vaspitanja i obuke da se izgrade smeli, aktivni, hrabri, politički visoko svesni borci i jedinice, disciplinovani i odani svojoj socijalističkoj otadžbini, vojno svestrano obučeni i sposobni da tuku neprijatelja u svim uslovima. To je osnovna vodilja celokupnog života u trupi od pojedinaca do kolektiva u vršenju funkcionalnih zadataka, u rukovođenju i komandovanju uopšte. To je i najbolji pokazatelj i merilo stanja u jedinici, vrednosti svakog pojedinca i celine, sposobnosti i izraslosti starešina. U principijelnoj i konkretnoj borbi za takvo stanje i stalno nastojanje za nove — bolje kvalitete, uz svestran ideološko-politički rad na objašnjavanju značaja svega ovoga i kroz to njegovog svesnog usvajanja, upravo se i stvaraju i razvijaju zdrava i čvrsta vojnička disciplina i socijalistički međusobni odnosi. Na toj liniji se razbija svaki liberalizam i pokušaj stvaranja familijarnosti u službi, lažno drugarstvo i slično, a stalno raste, jača i razvija se osećanje vojničke časti i odgovornosti za tačno i uredno izvršavanje zadataka, za što bolje i svestranije usvajanje jedinstvenih pogleda i stavova u odnosu na našu vojnu dok-

trinu i što životvornije njeno primenjivanje u praksi svestranim i sveobuhvatnim svakidašnjim radom, vaspitanjem i obukom. U vezi s tim posebno se ističe značaj pravilnog shvatanja uloge čoveka u budućem ratu, razvijanje elemenata koji dovode do izražaja njegove potencijalne snage u pogledu ofanzivnog duha, borbene aktivnosti i samostalnosti, discipline, budnosti, lične odgovornosti. I dalje, kroz sve to osposobljavanje pojedinaca i jedinice kao kolektiva za vođenje borbe u svim uslovima ratovanja, na frontu i u pozadini neprijatelja, protiv neprijatelja naoružanog od konvencionalnog do atomskog naoružanja itd.

Značajan faktor od kojeg treba polaziti pri razmatranju vojne discipline i međusobnih odnosa je pravilno shvatanje uloge tehnike u savremenim uslovima, obuka u rukovanju njom, njeno čuvanje i korišćenje na raznim vežbama, shvatanje i razvijanje pune odgovornosti za njenu ispravnost i kroz to punu bojevu gotovost. Potrebno je da svaki pripadnik armije u granicama svojih obaveza i zaduženja svestrano poznaje tehnička sredstva i uredno izvršava naređenja koja se odnose na njihovu pravilnu upotrebu i čuvanje, a da starešinski sastav posebno u tom pogledu stalno bdije nad potčinjenim ljudstvom. Pošto je bojeva gotovost tehničkih sredstava jedan od bitnih uslova bojeve gotovosti uopšte i spremnosti jedinice za izvršavanje borbenog zadatka, potpuno je razumljivo što njihovo čuvanje i održavanje traže apsolutnu koncentraciju pažnje i budnosti, do maksimuma razvijenu disciplinovanost i tačnost u radu i izvršavanju zadataka. Uzmimo, na primer, saobraćajne udesa koji su i od 70% posledica samovolje i nediscipline vozača, ili slučajeve — kojih još ima — da neovlašćena i za vožnju nesposobna lica preuzimaju vozila i voze ih. Posledice su ljudske žrtve i materijalne štete većeg obima, vozila se izbacuju iz stroja, a smanjuje borbena gotovost jedinice kojoj pripadaju. To se obično događa tamo i tada gde budnost i disciplina popuste. Pri razmatranju ovog pitanja treba imati u vidu još i to da su posledice saobraćajnih i ostalih udesa, kao i raznih drugih oštećenja pri nepropisnom rukovanju i čuvanju tehničkih sredstava — materijalna, disciplinska, pa

i krivična odgovornost pojedinaca. Sve ovo nedvosmisleno i jasno govori koliko je nedisciplina u odnosu na obaveze prema tehničkim sredstvima i njeno tolerisanje nerazdvojno povezana i sa nebrigom o ljudima, odnosno koliko je zdrava i čvrsta disciplina i na ovom sektoru života i rada u armiji nužan preduslov dobrih i zdravih međusobnih odnosa i pokazatelj, pored ostalog, svestrane brige za povereno ljudstvo.

Život u armiji, iako svecifičan zbog karaktera vojne službe i postojanja principa subordinacije kao osnovnog principa rukovođenja odnosno komandovanja, nerazdvojno je vezan za našu društvenu stvarnost i nosi sva njena bitna obeležja sa stanovišta tretiranja čovekove ličnosti i poštovanja njegovih Ustavom i zakonima garantovanih prava, te da su pripadnici armije, kao i svi drugi građani, jednako dužni da poštuju sve obaveze koje proističu iz vanarmijskih propisa donetih od za to nadležnih organa. Na stranicama našeg novog Ustava zapisano je: da su svi građani pred zakonom jednaki (čl. 33); da je svako dužan da se pridržava Ustava i zakona (čl. 63); da je protivustavna i kažnjiva svaka samovolja kojom se povređuje ili ograničava pravo čoveka, bez obzira ko je vrši (čl. 66); da svako ima pravo na jednaku zaštitu svojih prava u postupku pred sudom, upravnim i drugim državnim organima i organizacijama, koji rešavaju o njegovim pravima o obavezama (čl. 67); da se svi akti i mere organa uprave i drugih državnih organa koji vrše političko-izvršne i upravne poslove moraju zasnivati na zakonu ili drugom zakonito donesenom propisu (čl. 155), itd. — što se sve odnosi i na prava i obaveze vojnih lica, odnosno na rad vojnih organa po liniji rukovođenja. Ovde posebno treba istaći još i propis člana 253 Ustava SFR, po kome se saveznim zakonom uređuje »stupanje u službu Jugoslovenske narodne armije, prestanak te službe kao i posebna prava i dužnosti pripadnika Jugoslovenske narodne armije u vezi sa službom u armiji«. I dalje: propise Ustava po kojima je odbrana zemlje pravo i najviša dužnost i čast svakog građanina (čl. 60), i da je to pravo i dužnost i radnih i drugih organizacija, kao i federacije, republike, opštine i drugih dru-

štveno-političkih zajednica, te da je za pripremanje i organizovanje JNA odgovorna federacija, a za organizovanje civilne zaštite, predvojničke obuke i uopšte za pripremanje i organizovanje odbrane zemlje odgovorne su federacija, republika i opština i druge društveno-političke zajednice (čl. 252). Itd., itd. Kroz navedena i druga načela i propise novog Ustava SFRJ treba posmatrati i odnos prema radu i zadacima u vršenju vojne službe, poštovanje i dosledno sprovođenje naređenja pretpostavljenih, obaveze u rukovođenju i komandovanju koje proističu iz principa jednostarešinstva i subordinacije, odnose pretpostavljeni — potčinjeni i stariji — mlađi itd. Prema tome, propisi novog Ustava postavljaju pred sva vojna lica, a pre svega pred starešinski sastav, kao ustavna načela i obaveze: disciplinu u radu i izvršavanju zadataka, poštovanje vojničkog reda uopšte, kao i zdrave međusobne odnose u pogledu traženja da svi tačno i uredno izvršavaju zadatke i da se poštuju prava potčinjenih i omogućava njihovo ostvarivanje, a u međusobnim odnosima poštuje ljudsko dostojanstvo i čovekova ličnost u svim prilikama.

U novom Ustavu SFRJ, koji održava našu društvenu stvarnost i ukazuje na dalje perspektive njenog razvoja, nije se ni moglo drukčije tretirati ova pitanja s obzirom na postanak i karakter naše Armije, njenu ulogu i zadatke, društveno-politički položaj njenih pripadnika kao ravnopravnih socijalističkih građana itd. A sve to nužno je imati u vidu pri tretiranju naših zadataka, pri čijem se izvršavanju svoji stavovi moraju uskladiti sa opštim, načelnim i za sve obaveznim. To dalje znači da je i ustavna obaveza svih pripadnika armije, a posebno starešinskog sastava, da pravilno i jedinstveno shvataju i u praktičnom delovanju sprovode i sve što spada u domen discipline i međusobnih odnosa, a što je jedinstveno propisano za čitavu armiju.

I na kraju, neophodno je posebno naglasiti da vojna disciplina mora bazirati na svesti pripadnika Armije, na njihovom razumevanju da su propisi, unutrašnji odnosi i život u Armiji — takvi kakvi su — potrebni i da odgovaraju interesima jedinice kao celine i svakog njenog pri-

padnika posebno, na razumevanju da se u borbi za odbranu zemlje — radi koje Armija i postoji, obučava se i priprema — može postići uspeh i sačuvati život samo ako svaki njen pripadnik i cela jedinica disciplinovano, najdoslednije i sa puno odgovornosti izvršavaju dobijene ili propisane zadatke.

Da bi se moglo konkretnije govoriti o vojnoj disciplini i međusobnim odnosima u mirnodopskom životu armije, nužno je, makar letimično, istaći još dva pitanja.

Prvo, vršenje vojne službe i izvršavanje zadataka uopšte propisano je kako Zakonom o Jugoslovenskoj narodnoj armiji, tako i svim drugim propisima koje su doneli nadležni organi na osnovu ovlašćenja datih u ovim i drugim zakonskim propisima, kao: Pravilo službe, Pravilnik o vojnoj disciplini, razni propisi u vezi s vaspitanjem i obukom, Uredba o materijalnom i finansijskom poslovanju, razni pravilnici koji se odnose na lična primanja, putne i selidbene troškove, razne dodatke itd. Ono što je bitno i što karakteriše sve te i ostale armijske propise jeste da oni tačno regulišu vršenje pojedinih službenih radnji i zadataka, koji iz njih proističu, jednom rečju postavljaju konkretne i određene zadatke kako onima koji ih neposredno izvršavaju tako i onima koji rukovode odnosno komanduju. Ovo nedvosmisleno jasno govori da bez izvršavanja zadataka, stalne pomoći potčinjenima i kontrole njihovog rada u duhu postojećih propisa i naređenja, nema i ne može biti ni zdrave radne discipline, ni pravog vojničkog reda a kroz sve to ni pravilnih međusobnih odnosa. Osnovne obaveze vojnih lica koje proističu iz pojedinih propisa Zakona o Jugoslovenskoj narodnoj armiji iznesene su u čl. 22 — vojna lica su dužna »da izvršavaju naređenja pretpostavljenih starešina koja se tiču službe, a kada je to propisano i naređenja starijih, osim ako bi izvršenje naređenja predstavljalo krivično delo«. Dalje, po članu 23 — u vršenju službe vojna lica su dužna naročito: »da službu vrše savesno i u skladu sa zakonima i drugim propisima« ...; ... »da od potčinjenih zahtevaju savesno izvršenje naređenja koja se tiču službe, discipli-

novanost i požrtvovanost u službi i da ih kontrolišu u vršenju službe»; »da u svakoj prilici čuvaju svoj lični ugled i ugled Jugoslovenske narodne armije«, »da čuvaju dostojanstvo potčinjenih i da im u svakoj prilici obezbede prava koja im po zakonu pripadaju«. Dalje, u tač. 30 Pravila službe se, između ostalog, kaže i sledeće: »Izvršenje naređenja pretpostavljenog starešine je osnov vojničkog života i reda i predstavlja neophodan uslov u celokupnom delovanju Armije«. Najzad, u tač. 35 Pravila službe, pored ostalog, navodi se: »Vojna disciplina ima za cilj da ostvari bezuslovno izvršavanje svih vojnih propisa i da jača unutrašnju čvrstinu, red i moralno-političko jedinstvo u Jugoslovenskoj narodnoj armiji. Održavanje takve discipline jedan je od neophodnih uslova borbene moći Jugoslovenske narodne armije...«. Znači, poznavanje i pravilno shvatanje namene osnovnih propisa na kojima se temelji život vojne organizacije kao i konkretnih naređenja kojima se pojedine radnje i zadaci u vršenju vojne službe kao i međusobni odnosi regulišu je osnov bez kojeg nema i ne može biti ni zdrave ni čvrste vojne discipline, ni pravilnih socijalističkih međusobnih odnosa. Ovde treba posebno istaći značaj elementa svesnosti u usvajanju i pravilnom shvatanju discipline, što se, pored dejstva ostalih faktora, kao ideološkog vaspitanja i slično, postiže i pravilnim objašnjavanjem značaja i namene pojedinih propisa sa stanovišta dobrog i urednog izvršavanja zadataka.

Drugo, armija je takva organizacija u kojoj se rad i izvršavanje funkcionalnih zadataka uopšte, sprovode po jedinstvenim načelima i principima, odnosno propisima koji to regulišu jedinstveno za sve. Prema tome, nema i ne može biti neke »svoje linije«, »svojih tumačenja«, i sl., koja su suprotna i odudaraju od date osnovne linije i jedinstvenih zadataka u odnosu na rad i rukovođenje. Vojna disciplina i zdravi međusobni odnosi upravo zahtevaju da svi jedinstveno shvataju i primenjuju propise i naređenja, vodeći, jasno, računa da se saobrazno datoj situaciji i konkretnim uslovima zadaci što bolje i životvornije sprovedu, razvijajući u tom pogledu punu ličnu odgovornost i pozitivnu samoinicijativu i snalažljivost. Jer, propisi i nare-

đenja u vezi s vršenjem službe u Armiji i nisu ništa drugo do regulator za dobar i pravilan rad, za dobre i zdrave međusobne odnose, za jedinstvena shvatanja svih ovih pitanja — bez čega, opet, nema i ne može biti ni jedinstvenih pogleda na disciplinu i na zadatke uopšte, kao i na međusobne odnose.

Razmatrajući u vezi sa svim što je izneto pitanje vojne discipline i međusobnih odnosa u sadašnjim uslovima života i stepenu razvitka Armije, treba početi od nekoliko osnovnih, bitnih činjenica.

Vojna disciplina se ne može tumačiti samo kao »potpuno i tačno ispunjavanje svih vojničkih dužnosti od strane vojnih lica kao i strogo pridržavanje reda ustanovljenog zakonima i drugim propisima«. ¹ Ona se mora mnogo šire i sveobuhvatnije shvatati upravo zbog toga što bezuslovno i svesno ispunjavanje svih vojničkih dužnosti pretpostavlja i polazi od obaveze svakog vojnog lica da kroz obuku i vaspitanje pravilno shvati i usvoji naše poglede i stavove u vezi sa opštenarodnim odbrambenim ratom, da poznaje osnovna pitanja naše vojne doktrine i shvaća suštinu koncepcije odbrane zemlje za slučaj agresije, da u svemu ovome sagleda sebe i svoje mogućnosti i obaveze za slučaj rata. Vojnički poziv i kroz to vojna disciplina uopšte, a posebno uloga vojnog starešine kao rukovodioca i vaspitača potčinjenih, zahtevaju i ovde pravilno i bezuslovno jedinstveno shvatanje svih pitanja i zadataka koji otuda proističu, čemu je upravo sve ostalo podređeno i usmeren celokupan život i rad. Kada su stvari tako postavljene po ovom za nas u Armiji osnovnom zadatku, onda one u praksi imaju vrlo značajnih reperkusija ne samo na naša shvatanja i poglede već i na konkretan svakidašnji život i rad. To sve pretpostavlja ne samo vojnostručno osposobljenog već i vrlo disciplinovanog i samoinicijativnog starešinu koji kao profesionalni vojnik shvaća sve obaveze koje odavde proističu u odnosu na pravilno i uredno izvršavanje funkcionalnih dužnosti, stalnog vojnostručnog i političkog ličnog uzdizanja itd., itd. U tome, a pre svega

---

¹ *Pravilnik o vojnoj disciplini*, čl. 1.

u osposobljenosti i umešnosti da u sprovođenju plana i programa vaspitanja i obuke svaka tema bude prožeta odgovarajućim postavkama naše ratne doktrine i pravilno politički objašnjena, u stalnoj brizi za pravilnu upotrebu i čuvanje tehničkih sredstava i njihovu punu bojevu gotovost, ogleda se i proverava uzraslost i vrednost vojnog starešine kao rukovodioca i vaspitača. To je istovremeno najbolje merilo disciplinovanosti u shvatanju ličnih obaveza, odgovornosti za lično uzdizanje i osposobljenosti za vršenje poverene funkcije. Znači, kompleksnost starešine traži disciplinovanost u prednjem smislu, i obratno. To, takođe, ukazuje da se zdravi međusobni odnosi, pravo drugarstvo, i kroz sve to istinska i principijelna borba za čoveka, dosledno sprovode u onim jedinicama i ustanovama gde se život potčinjenih odvija pod datim i od strane pretpostavljenih regulisanim postupcima, razvijajući i stvarajući kod pojedinaca i čitavog kolektiva uslove za pozitivnu samoinicijativu i ličnu snalažljivost u što boljem izvršavanju postavljenih zadataka. Tako organizovanom životu i radu tuđi su svaka familijarnost i samovolja, kao i sve ono što slabi disciplinu i odgovornost pojedinaca i kolektiva, što pogoduje rađanju pojedinih negativnosti i sl., sve ono što bi pogodovalo stagniranju i kočenju jednog stalnog pozitivnog procesa jačanja vojničkog reda i discipline uopšte. Takvo kompleksno gledanje na disciplinu i međusobne odnose je osnov od kojeg se mora poći u praktičnom razmatranju i sagledavanju ovog pitanja.

Da bi starešina bio dosledan borac za vojnu disciplinu i graditelj zdravih međusobnih odnosa svojih potčinjenih, mora i sam biti disciplinovan i principijelan u izvršavanju svojih obaveza i zadataka, kao i u odnosima prema svojim pretpostavljenim, stručno i politički osposobljen za svoju funkciju i da kroz to stekne moralno pravo da od svojih potčinjenih traži ono što je ovlašćen i što mu je obaveza s obzirom na postojeće principe rukovođenja, odnosno komandovanja. Lični primer starešine je pri tome ne samo vrlo značajan kao vaspitni faktor u odnosu na borbu za disciplinovanost potčinjenih i mlađih već i snažni činilac u stvaranju zdravih i pravilnih međusobnih

odnosa uopšte. To sve pozitivno utiče na stalno razvijanje i jačanje autoriteta starešine, mobilise potčinjeno ljudstvo u izvršavanju zadataka, jednom rečju, čini rukovođenje lakšim i jednostavnijim, a izvršavanje zadataka boljim i sveobuhvatnijim. Ako se ima u vidu još i to da je u Armiji čitav život regulisan propisima koji tačno određuju prava, obaveze i zadatke svakog njenog pripadnika i da se tačno zna ko je potčinjeni, a ko pretpostavljeni, onda je jasno da je obaveza starešine da neposredno i posredno, preko organa svoje komande, bdije nad celokupnim životom jedinice, odnosno ustanove i da bude nosilac njenog celokupnog života i rada. Pravilno i svestrano sagledavanje lika starešine i njegovih kvaliteta uopšte i stalna i uporna borba za njegovo osposobljavanje, s obzirom na njegovu ulogu u životu svake vojne organizacije, neosporno je drugo ključno pitanje u borbi za čvrstu vojničku disciplinu i zdrave međusobne odnose.

Sa stanovišta borbe za vojničku disciplinu i pravilne međusobne odnose posebno je značajan način postavljanja i metod ophođenja u odnosima pretpostavljeni — potčinjeni, kao i sistem i metod rada starešine u preduzimanju disciplinskih i drugih mera prema onima koji greše da bi njegove odluke bile pravilne i vaspitne. Svakako da je u svemu tome centralno pitanje odnos starešina — vojnik, koji se ogleda prvenstveno u tome da starešina svestrano poznaje vojničkovu ličnost i stvara odnose međusobnog uzajamnog poverenja, otvorenosti i iskrenosti.

Desetine hiljada mladića iz raznih krajeva zemlje dolaze godišnje na odsluženje vojnog roka u naše jedinice i donose u kasarnu sve ono pozitivno što u sebi nosi naša mlada generacija, a pojedinci još i ono nedozrelo i nedoraslo što može biti svojstveno mladom čoveku. Omladinici-vojnici daju starešinama na raspolaganje sav svoj mladalački žar, zanos i snagu, ali isto tako pred njima se svaki pojedinac pojavljuje kao posebna ličnost koja već ima izgrađene navike, shvatanja i osećanje, koji ne moraju uvek biti jedinstveni ni sa zadacima vojnog kolektiva, ni sa ustaljenim i za armijski život propisanim ponašanjem, ophođenjima i sl. Vojnički red i disciplina u koje se od

prvog dana dolaska u Armiju uklapa svaki vojnik, traže brzo prilagođavanje, tako reći kidanje sa nizom navika, shvatanja i sl. koji odudaraju od obaveza u vezi sa obukom i vojničkim životom uopšte. Pored poznavanja ljudi, osnovno je da starešina shvati da je ovde svaka jednostranost i krutost nepravilna, da je nužna uporna borba za uvežbavanje, prilagođavanje i stvaranje navika, ali i da se od samog početka mora zahtevati pravilnost u radu i ponašanju i da svestrana briga i pomoć ljudima u prilagođavanju na obuku i vojnički život uopšte ne sme ublažavati sve što se od vojnika traži da bi se osposobio za savremeni rat. Vojnički život i disciplina imperativno postavljaju jedinstveno pridržavanje svih propisanih mera u odnosu na vojnički red i vršenje službe u kasarni i inače, jer ukoliko bi postojali različiti stavovi pojedinih starešina — na primer, da jedan zahteva sprovođenje svega što je propisano i ustaljeno, a drugi ne traži ili traži u drugoj, nepropisanoj formi i sl. — to bi negativno i objektivno razbijački delovalo na jačanje discipline i bilo bi neprincipijelno sa stanovišta »brige« o svojim ljudima i u stvaranju odnosa kakvi se izgrađuju u svakidašnjem životu i radu u našoj Armiji. U ovom pogledu su vrlo karakteristična zapažanja koja iznose pojedini vojnici na četnim konferencijama i vojnici članovi SKJ na partijskim konferencijama. Pozitivna iskustva su najčešća, ali ima, iako retko, i zapažanja »da se može steći utisak kao da se nije u istoj jedinici kad u kasarni jedan starešina zahteva propisno ponašanje od ustajanja do večerja, a drugi, toleriše da se moraju uvek izvršavati sve one radnje koje prethode odlasku u trpezariju, polasku na zanimanje, popodnevnom odmoru, koje se tiču reda u spavaonicama, ponašanja u slobodnom vremenu itd.« I dalje, »nama posebno pomaže — ističu pojedini diskutanti vojnici — u celokupnom životu i radu, u stvaranju vojničkih navika i poprimanju pozitivnih vojničkih osobina, u izvršavanju zadataka na vežbama, poligonima i sl. što od nas starešina traži savršen red od naoko najsitnijih zadataka — urednog oblačenja i međusobnog ophođenja — do najodgovor-

njih i najtežih u sprovođenju obuke. To nas snažno vaspitava i u pozitivnom smislu kreće napred naš vojnički kolektiv...»²

Disciplina je vrlo složeno i kompleksno pitanje u životu svakog vojnog kolektiva i sveobuhvatna je u odnosu na celokupno ponašanje, rad i život pojedinaca i jedinice kao celine. Popuštanje i nedoslednost po pojedinom, makar i na izgled sitnom pitanju, stvara loše navike i mora negativno delovati na život i rad pojedinaca, a kroz to, logično, i na čitav kolektiv. Otuda je vrlo značajno i pitanje jedinstvenih shvatanja i stavova kako se postavljati i u kom smislu razvijati pozitivnu inicijativu za što bolju i snažniju mobilizaciju ljudstva u pravilnom shvatanju i usvajanju potreba takvog ponašanja i izdržavanja takvih napora kakve danas traže vaspitanje i obuka u našoj Armiji. Svestrana pomoć i posebna briga starešina za pojedince kojima je to, s obzirom na njihove osobine i kvalitete, nužno i mobilizacija vojničkog kolektiva u sprovođenju svih zadataka od prvorazrednog su značaja za učvršćenje discipline, za pravilno shvatanje opravdanosti svih mera i zadataka.

No, u svemu tome posebno se ističe značaj i uloga mlađih starešina kao neposrednih rukovodećih kadrova u vaspitanju i obuci, kao neposrednih graditelja čvrste vojničke discipline, poznavalaca svoga ljudstva i doslednih boraca za zdrave međusobne odnose. Ako se s pravom kaže da je stanje kod vojničkog sastava odraz snalažljivosti, vojnostručne obučenosti i političke zrelosti ovih starešina, isto tako je tačno i da je sistem i metod rada i rukovođenja mlađih starešina merilo zrelosti rukovođenja i komandovanja starijih, odnosno stalne i svestrane pomoći i kontrole njihovog rada od strane viših komandi i njihovih organa. Otuda i vrlo veliki značaj svih onih mera koje se preduzimaju za vojnostručno i političko osposobljavanje mlađih starešina, a pre svega da se dublje poznaje suština koncepcije o opštenarodnom odbrambenom ratu, kako bi je vojnicima kroz vojnu obuku mogli

² Citati dati prema ličnim zabeleškama sa konferencija SKJ.

temeljitiije objašnjavati, da od koncepcije učine bazu za političko moralno vaspitanje vojnika i za izgradnju borbenog morala jedinice. Pravilno prihvatanje mladih starešina po dolasku iz vojnih škola i njihovo upoznavanje sa životom i radom u trupi i kroz to uvođenje u izvršavanje konkretnih zadataka, te stalna pomoć i briga, a nadalje lični primer starijih o tome kako se treba postavljati u borbi za disciplinu i kakve starešinske odnose stvarati sa vojnicima i slično — daje najbolje rezultate u borbi za njihovo praktično osposobljavanje kao starešina i vaspitača potčinjenog ljudstva. Ovo se takođe odnosi i na rezervni starešinski sastav za vreme vežbi u jedinicama.

Znanje i umešnost u izvođenju nastave i dobro organizovanje vaspitnog rada postaju sve više uslov, odnosno osnov autoriteta starešine. To se u prvom redu odnosi na naše najmlađe kadrove, pogotovo danas kada na odsluženje vojnog roka dolazi sve više radničke i školske omladine i naprednih omladinaca sa sela, koji s pravom očekuju da nastava bude dobrog kvaliteta i na odgovarajućoj visini. Inače, u formiranju vojničkih vrlina nije u pitanju samo nastava i njeno što je moguće veće prilagođavanje ratnim uslovima već i tako organizovan rad i rukovođenje da se celokupnim životom jedinice vaspitava, u čemu je takođe posebno značajna uloga najmlađih starešina kao neposrednih organizatora rada i rukovodilaca. A to je posebno značajno i za podizanje elemenata svesnosti, za svesno usvajanje svih mera koje, pored ostalog, jačaju i učvršćuju disciplinu i međusobne odnose, čiji nosioci postaju vojnički kolektivi, koji od objekta postaju subjekat vaspitanja i kroz to svestan nosilac svega pozitivnog u životu i radu jedinice.

Najzad, posebno značajno pitanje u odnosu na disciplinu i međusobne odnose je uloga vojnog starešine u uspostavljanju discipline kada je ona narušena — prava i obaveze vojnog starešine u raspravljanju disciplinske i materijalne odgovornosti svojih potčinjenih. Princip jednostarešinstva čini starešinu odgovornim za celokupno stanje u jedinici kojom komanduje odnosno ustanove kojom rukovodi. Otuda i stalna obaveza starešina da po pro-

pisanom postupku preduzimaju mere protiv svih onih koji narušavaju red i disciplinu, prave razne štete na vojno-državnoj imovini, izazivaju razne udese i oštećenja nepravilnom i nepropisnom upotrebom tehničkih sredstava itd. Jer, vojna organizacija je tako osetljiv mehanizam koji ne trpi navedene i slične postupke, gde se mora brzo intervenisati i sagledati uzroke negativnim pojavama te preduzeti odgovarajuće vaspitne a po potrebi represivne i druge mere u za to opravdanim i nužnim slučajevima. Sva-ko zakašnjavanje u tome je nedozvoljeno i štetno, kako po vojnu disciplinu i stalnu borbu za njeno jačanje, tako i za odnos prema potčinjenom licu o čijem se propustu radi, jer se labavi njegova odgovornost i stvaraju, odnosno učvršćuju pogrešni zaključci o ličnim pravima i obavezama, što se kasnije obično izrođava upadanjem u teže greške i normalno može da povlači teže posledice. Princip jedno-starešinstva i vojnog komandovanja jasno ukazuje da je vojnoj organizaciji tuđe da ma ko drugi razmatra slučajeve povrede vojne discipline ili propisa koji se tiču službe pre vojnog starešine po komandno-upravnoj liniji ili od njega za to ovlašćenog lica. Bilo je slučajeva, a i danas ih ima iako ređe, da pojedine niže starešine u sličnim slučajevima probleme prenose na organizacije SKJ ili, čak, i na komitet SKJ, da ih oni prvo raščišćavaju po partijskoj liniji. To je posledica ili nesnalaženja ili svesnog ustupanja da se starešina ne zamera pojedincima, što je kao štetno i vrlo opasno za vojnu organizaciju već davno uočeno i oštro kritikovano. Vojni starešina, koji je po komandno-upravnoj liniji isključivo odgovoran za stanje u jedinici, mora i da raspravlja razne negativne postupke pojedinaca u vezi s vojnom disciplinom i nepravilnim vršenjem službe isto tako kao i da nema partijske organizacije u njegovoj jedinici, jer je on za to i odgovoran. Ovim se, jasno, ne umanjuje značaj, uloga i odgovornost organizacija i rukovodstava SKJ u Armiji kao rukovodeće političke snage koja svojim specifičnim sistemom i metodom rada deluje po svim pitanjima života i rada jedinice i kao politički faktor vaspitava i mobilize ljudstvo u izvršavanju zadataka, podiže njihovu svest itd., itd. Isto tako se ne

umanjuje ni odgovornost starešine člana SKJ pred njegovom osnovnom organizacijom i rukovodstvom SKJ za sve one zadatke koje kao član SKJ dobiva na sastanku osnovne organizacije ili ga kao komunistu na njih obavezuje Statut SKJ.

U odnosu na disciplinske greške svaki starešina je dužan da po članu 5 Pravilnika o vojnoj disciplini »uzima u postupak svako kršenje discipline od strane potčinjenih i da prema njima preduzima odgovarajuće popravne i vaspitne mere a kada nalazi da je to neophodno radi interesa službe i učvršćenja discipline i da ih kažnjava«. Rok za raspravljanje disciplinske greške po čl. 31 Pravilnika je pet dana od dana kad je starešina za nju doznao, ako je za to nadležan, ili je obavezan da je u ovom roku dostavi višem pretpostavljenom starešini.

Pošto razna pitanja iz domena raspravljanja disciplinskih grešaka ne spadaju u okvir ovog članka, zadržaćemo se isključivo na izricanju kazni sa stanovišta njihovog značaja u borbi za učvršćenje discipline i međusobnih odnosa. Praksa pokazuje da je u nekim jedinicama još uvek dosta velik broj disciplinski kažnjenih, da između jedinica postoje u tome osetne razlike bilo u pozitivnom, bilo u negativnom smislu, da je postupnost u izricanju kazni po vrsti i težini još uvek različita. Dalje, da se greške najčešće prave u slobodnim popodnevnim časovima, da su neke manje jedinice u zabačenijim garnizonima uglavnom nosioci većeg broja kazni, a unutar ovih pojedinci uglavnom iz raznih uzroka neprilagođeni na vojnički život i red itd. Veći broj disciplinski kažnjenih vojnika je u onim jedinicama gde niži starešinski sastav, nadležan za rešavanje disciplinskih grešaka, nije pravilno ni potpuno shvatio namenu i smisao citiranog propisa člana 5 Pravilnika o vojnoj disciplini. Naime, politički smisao ovog propisa je u tome da se svaka greška ima raspraviti — što znači izvesti njenog izvršioca na raport, pozvati na razgovor, tražiti izjašnjenje itd., ali što ne znači da treba redovno izricati neku disciplinsku kaznu, već, kako se tamo i navodi, kad starešina »nalazi da je to neophodno radi interesa službe i učvršćenja discipline«, što bi po pravilu

trebalo biti izuzetak, a ponegde je u praksi obratno. Praksa je nedvosmisleno potvrdila da se u ogromnoj većini naših jedinica disciplinske greške i razne druge nepravilnosti ne suzbijaju kaznama, već svestranim vaspitnim radom, dobrom organizacijom rada i stalnom kontrolom izvršavanja zadataka potčinjenih od strane pretpostavljenih, mobilizacijom kolektiva u borbi protiv raznih slabosti, analizom uzroka negativnih pojava koje pogoduju disciplinskim ili drugim greškama i preduzimanjem potrebnih mera za njihovo otklanjanje, upornim radom na stvaranju pozitivnih radnih navika i kroz sve to svesnim prihvatanjem vojničkog reda. Gde se tako radi, a što je jedino i pravilno i propisno, disciplinska kazna je izuzetak, a kad do nje i dođe u opravdanim i nužnim slučajevima, ona vaspitno deluje i na onoga protiv koga se primenjuje i na njegov kolektiv. Tamo gde je u sistemu i metodu rukovođenja uvedena stalna praksa da se prati kretanje disciplinskih grešaka i izrečenih kazni i da nadležne starešine povremeno sagledavaju sve ono što ih uslovljava, te redovno preduzimaju mere za pomoć i kontrolu u sprovođenju jedinstvenih stavova, tamo problema i slabosti nema. No, i blagovremeno prenošenje stečenih iskustava iz jednih na druge potčinjene jedinice pokazalo se kao vrlo snažan faktor u borbi za jačanje discipline i dobrih međusobnih odnosa.

Značaj brzih i energičnih mera u slučajevima disciplinskih prestupa vidi se iz člana 28 Pravilnika o vojno-disciplinskim sudovima, koji neposredno pretpostavljenog starešinu na položaju komandira čete, ravnom ili višem položaju obavezuje da čim sazna za disciplinski prestup svog potčinjenog preduzme potrebne mere radi osiguranja dokaza i prikupljanja podataka važnih za raščišćavanje konkretnog slučaja i da odmah podnese izveštaj pretpostavljenom starešini koji ga prosleđuje dalje do starešine na položaju komandanta puka, ravnom ili višem položaju, koji pokreće izviđaj. Obavezno je da se izviđaj završi najdalje u roku od jednog meseca od dana kad je pokrenut. Taj rok se može produžiti samo po odobrenju pretpostavljenog starešine na položaju komandanta divi-

zije, njemu ravnom ili višem položaju. Znači, pošto je disciplinska greška lakša povreda vojne discipline ili Pravila službe i za njeno rešenje nadležan ovlašćeni vojni starešina, a disciplinski prestup teža povreda vojne discipline ili Pravila službe i za njegovo rešenje je nadležan vojnodisciplinski sud, to interesi službe i discipline zahtevaju, i u jednom i drugom slučaju, brzu intervenciju nadležnih organa i brzo rešavanje konkretnih slučajeva. U tome i jeste osnovni smisao ovih propisa u odnosu na jačanje discipline i učvršćenje vojne organizacije uopšte. Isti razlozi zahtevaju i brzu intervenciju protiv izvršilaca krivičnih dela u jedinicama, te otuda i zakonske obaveze vojnog starešine za njihovo brzo prijavljivanje nadležnom vojnom tužiocu neposredno ili preko višeg starešine (čl. 61 Zakona o vojnim sudovima).

Kad je u pitanju materijalna odgovornost vojnog ili građanskog lica na službi u JNA u pogledu štete »koju pri vršenju službe svojim nezakonitim radom pričinje državi« (član 145 Zakona o JNA), po propisima člana 5 Pravilnika za sprovođenje Uredbe o materijalnoj odgovornosti vojnih lica i građanskih lica na službi u JNA, starešina jedinice ili ustanove »koji se neposredno stara o imovini na kojoj je šteta nastala, kao i organ za kontrolu materijalnog i finansijskog poslovanja dužni su da o ustanovljenoj šteti izveste starešinu nadležnog za donošenje rešenja o naknadi štete«. To je, znači, osnovni preduslov za brzo reagovanje na konkretne slučajeve šteta i njihovo rešavanje. Pitanje objektivnog sprovođenja ispitnog postupka, prvostepenog i drugostepenog rešenja o naknadi štete koja donose nadležne starešine u upravnom postupku, pravo lice koje se čini odgovornim za štetu da traži da o šteti odluči vojni sud itd. — to su pitanja koja se ovde samo uzgred pominju i koja su više značajna sa gledišta objektivnosti u rešavanju konkretnih slučajeva i pravilnog odnosa prema licu koje se čini odgovornim za štetu. Ali, koliko je značajno prvo pitanje, tj. brzo pokretanje postupka za naplatu štete sa stanovišta borbe za jačanje discipline u materijalnom poslovanju i brizi i čuvanju tehničkih sredstava i vojnodržavne imovine uopšte i za

izvlačenje iskustava u ovom pogledu kroz rešavanje konkretnih slučajeva, toliko je značajno i drugo pitanje, tj. puna objektivnost u raspravljanju štete i pružanju svestrane mogućnosti vojnom ili građanskom licu da se brani, s tim da njegove navode obavezno proveravaju organi koji vode postupak — a to je, opet, vrlo značajno za razvijanje brige o ljudima i stvaranje zdravih međusobnih odnosa. Stiče se utisak da pojedine starešine koje blagovremeno ne rešavaju predmete o štetama, ne shvataju baš ova dva osnovna pitanja koja su po svom značaju daleko ispred nadoknade štete kao finansijskog efekta, iako je i naplata važna i ima i te kako vaspitni smisao u odnosu na onoga ko plaća štetu i na sredinu u kojoj on živi i radi.

Naša pozitivna iskustva iz jedinica ukazuju da bezuslovna vojna disciplina i ljudski međusobni odnosi koji, pored ostalog, karakterišu život u našoj Armiji, ne protivreče međusobno, već se upravo prožimaju i nadopunjuju s obzirom na karakter Armije, njenu ulogu i zadatke kao oružane snage SFRJ. To isto važi i za preduzimanje svih mera koje jedinicu stalno učvršćuju i jačaju, podižu obuku na viši stepen te je tako čine uvek spremnom da izvrši svaki borbeni zadatak — što se postiže, pre svega, zahtevom da se sva naređenja i obaveze potpuno izvršavaju. To ne umanjuje obavezu starešine za svestranu brigu o svom ljudstvu, no ona nikad ne sme preći u krajnost i oportunistički da od sredstava koje, sa moralno-političkog stanovišta, učvršćuje jedinicu, preraste u sredstvo kojim se razvodnjava i slabi disciplina. U pravu su, dakle, oni koji za merilo discipline, dobrih međusobnih odnosa i vrednosti jedinice uopšte uzimaju njenu punu bojevu gotovost. Jer, svrha postojanja vojne organizacije i smisao svih zadataka za njeno jačanje i stalnu izgradnju upravo je u tome.

General-potpukovnik Ilija F. KOSTIĆ

OSTVARIVANJE ULOGE I NAMENE MALOG RV U RATU

Svako RV, veliko i malo, ima određenu ulogu u okviru oružanih snaga svoje zemlje. Ona je definisana ne samo na osnovu specifičnih zahteva vojne doktrine te zemlje i ne samo na bazi onih opštih načela koja imaju univerzalnu vrednost za svako RV, veliko ili malo, već prvenstveno na bazi realnih mogućnosti svakog RV. To je praktično slučaj sa svim RV u svetu, jer se ni jedno po svojim osobinama, jačini i sposobnostima ne poklapa sa željama i stavovima vojnih planera tih zemalja. Kod malih RV najbolje je na osnovu realnih sposobnosti zemlje u realizaciji određenog RV određivati i njegovu ulogu i namenu, polaziti od stvarnih mogućnosti RV jer je tako određena uloga realna i zato jedino moguća i najbolja. Tako određena uloga i namena RV često neće biti u skladu sa nekim opštim odranije poznatim shvatanjima i pogledima na ulogu i upotrebu RV, koja i malom i po sposobnosti skromnom RV namenjuje takve nerealne zadatke kao što su, na primer, borba za prevlast, zaštita teritorije, samostalna dejstva ili veliki i teški zadaci iz podrške KoV, kao što je izolacija bojišta, itd. Nerealno određivanje uloge malom RV uslovljava i pogrešan pristup u rešavanju niza drugih pitanja — operativne, organizacijsko-formacijske, materijalno-tehničke prirode, a utiče i na određivanje taktičkih postupaka, izvršavanje određenih zadataka itd. Ako su te greške velike mogu biti i za malo RV u slučaju rata ukravo katastrofalne. Veoma poučan primer u tom smislu je jugoslovensko ili poljsko RV u drugom svetskom ratu, ili primer katastrofe egipatskog RV u toku anglo-francuske

agresije na Suec. U slične greške mogu upasti i tzv. »velika RV«, no to nije tema ovog članka.

Ako se, nasuprot tome, određivanju uloge malom RV pristupa sa manje ambicije ali zato realno, onda su i rešenja po svim ostalim problemima realna, počev od onih najkрупnijih do takvih detalja kao što su definisanje principa borbenih postupaka malih grupa ili određivanje postupaka u organizovanju stajanki za avione. Što je najvažnije, u slučaju rata tako pripremljeno RV, po pravilu ne biva iznenađeno i uspešno izvršava one zadatke za koje je predviđeno.

Širim osvrtom na najinteresantnija pitanja pokušaću da ukažem na suštinu problema.

BROJNA JAČINA MALIH RV I NJENE POSLEDICE

Iako snaga jednog RV ovisi o mnogo čemu, ipak se i razmatranjem brojne jačine avijacije, tog borbenog dela svakog RV, mogu izvući veoma korisni zaključci. Evo kako približno izgledaju broj i vrsta aviona, broj posada i infrastruktura RV nekih zemalja: Zapadna Nemačka ima sada po podacima koje su izneli njeni vojni šefovi približno 800 borbenih aviona raznih vrsta, od toga gro čine lovci-bombarderi, verovatno oko 400, zatim lovci i izviđači; švedsko RV, koje je isto tako na glasu kao moderno, ima približno 700—800 borbenih aviona, lovaca, lovaca-bombardera i izviđača. Slična je situacija i sa francuskim RV. Ostala »mala RV«, na primer, egipatsko, grčko, indijsko ili češko su verovatno još manja i teško da prelaze cifru od 500—600 borbenih aviona, i to isto tako uglavnom lovaca i lovaca-bombardera. Za gotovo sva ova RV, sem ostalog, je karakteristično da uopšte nemaju bombarderskih jedinica u svom sastavu i da im je pomoćna avijacija (transportna, za vezu i helikopteri) svedena na relativno mali broj eskadrila. Vrednost borbenih aviona kod svih tih zemalja približno je slična. Radi se o mlaznim avionima brzine oko 1 Maha sa sličnom nosi-

vošću i radijusom. Neka RV počinju i sa uvođenjem aviona brzine iznad 1 Maha.

Kakvi se zaključci nameću ako analiziramo pomenute vrednosti?

Prvo, želeli to planeri oružanih snaga tih zemalja ili ne, bilo to u skladu sa službenom vojnom doktrinom ili suprotno njoj, očigledna je činjenica da sva ova RV, pa i RV Zapadne Nemačke (koje je navodno izgrađivano na bazi najnovijih i najtemeljitijih studija), nisu razvijena proporcionalno jačini kopnene vojske tih zemalja. Sva ova RV odgovaraju, neka više neka manje, po broju i tipu aviona, po organizaciji jedinica, približno grupaciji avijacije koja se u NATO zove TAF¹ ili u sovjetskoj avijaciji »avio-grupa za podršku«, a koje su namenjene za neposrednu podršku jedne armije KoV. To nisu ni snage koje bi po normama velikih RV mogle potpuno zadovoljiti sve zahteve u podršci jedne armije KoV, jer ne mogu (bolje rečeno nemaju za to snage) ostvarivati neke najvažnije zadatke iz podrške (na primer, zaštitu jedinica KoV, neutralisanje operativnih rezervi, izolaciju bojišta i sl.). A baš takvi zadaci su najvažniji u okviru podrške jedne armije u savremenoj napadnoj ili odbrambenoj operaciji.² Pošto sve te zemlje imaju u sastavu KoV i po nekoliko armija koje su po pravilu veoma dobro tehnički opremljene, sa velikim brojem oklopnih i motorizovanih jedinica, nesklad između jačine KoV i RV je još očigledniji i jasno ukazuje na problem koji time nastaje. On se sastoji u tome što su zahtevi KoV za određenom vrstom podrške daleko veći nego što su sposobnosti malog RV da im udovolji. Zbog toga KoV takve zemlje (odnosno pojedine armije KoV), bez obzira na svoju snagu i borbenu tehniku kojom raspo-

---

¹ TAF = Tactical air force (taktičke vazduhoplovne snage).

² Ukoliko bi takvo RV raspolagalo atomskim bombama i projektilima vazduh-zemlja, onda se stvar, bar što se tiče vatrene podrške, menja jer je moguće sa manje aviona postići veliki efekat dejstva.

laže u drugim rodovima, neće moći ni smeti dejstvovati kao armije kojima je *uvek obezbeđena* zadovoljavajuća podrška RV. Mnoge od tih armija će najčešće morati da dejstvuju bez podrške i zaštite sopstvene avijacije.

Da bi se bolje sagledala mogućnost malih avijacija potrebno je pogledati neke poznate operativne norme velikih RV koje su izrađene na bazi ratnih iskustava. Tako,

Zadatak	Potrebno a/p	Potrebno približno a/p za glavna dejstva		
		a/p lovaca	a/p lov. bomb.	a/p izviđača
Neposredna vatrena podrška jedinice KoV u napadnoj operaciji u trajanju od 3—4 časa			150—240	
Neposredna zaštita lovcima jedne oklopne divizije na maršu patroliranjem		150—200 danju 70—100 noću		
Za blokiranje pokreta na jednoj automunikaciji za nekoliko časova danju			80—100	
Za neutralisanje aerodroma sa dve PSS za 1—2 dana			100	
Za rušenje i blokiranje jedne železničke pruge na dubini od 100 km u toku 24 časa			80—100	
Za neutralisanje 2—3 artiljerijska puka za 2—3 sata			100—150	
Za uništenje raketnih instalacija			40—50	
Za foto-izvidanje i vizuelno izvidanje jednog operativnog pravca				50—70

na primer, broj avio-poletanja sa klasičnim ubojnim sredstvima za određenu vrstu taktičkih zadataka avijacije, kad se upotrebljava danas klasični tip lovca-bombardera ili lovca, izgleda kao na prednjoj šemi.

A evo kako približno izgledaju norme koje vrede za prvu fazu jedne tipične napadne operacije u pogledu

potrebne avijacije za izvršenje pojedinih operativnih zadataka u podršci armije uz pretpostavku da upotrebljava klasična ubojna sredstva:

NAMENA	Potrebno ukupno a/p za potreban efekat dejstva	Vrste taktičkih dejstava avijacije
Avio-priprema napadne operacije (traje više dana)	Od 400—500 a/p do nekoliko hiljada	<ul style="list-style-type: none"> — osvajanje prevlasti u vazduhu; — izvidanje i foto-snimanje; — zaštita grupisanja KcV, razbijanje saobraćajnih linija protivnika; — neutralisanje sistema veze; — osmatranje itd.
Vatrena podrška avijacijom u toku probja taktičke dubine (traje 2—3 dana)	2000—3000 a/p lovačke i lovačko-bombarderske avijacije	<ul style="list-style-type: none"> — neposredna vatrena podrška prodirućih jedinica; — posredna vatrena podrška dejstvom po ciljevima u dubini odbrane.
Zaštita glavnih snaga armije	3500—4000 a/p lovaca	<ul style="list-style-type: none"> — neposredna zaštita lovcima patroliranjem nad objektom; — blokiranje i napadi na aerodrome; — presretanje iz dežurstva.
Helikopterski prevoz	500—800 poletanja	<ul style="list-style-type: none"> — hitni transport jedinica i tehnike; — mali taktički desanti; — sanitetski prevoz
Izvidanje	500—700 a/p	<ul style="list-style-type: none"> — borbena izvidanje; — taktičko izvidanje na dubini do 300 km; — specijalno izvidanje.

Prema ovom poslednjem pregledu potrebno je, dakle, ukupno 7 000 — 9 000 avio-poletanja za 3—4 dana operacije računajući da u toku avio-pripreme nije bilo značajnijih dejstava. Za to vreme većina malih RV, pod uslovom potpune koncentracije svih snaga za takav zadatak mogla

bi izvršiti (ako je situacija povoljna) najviše 4 000 — 6 000 avio-poletanja.

Dovoljno je uporediti potrebni broj avio-poletanja iz navedenih pregleda sa mogućim naprezanjem nekog malog RV, pa da vidimo da je malo RV, jačine od recimo 500 borbenih aviona, jedva sposobno (pod uslovom da upotrebi sve snage) za izvršenje jednog od namenskih zadataka ili jedan-dva manja zadatka taktičkog značaja. Ovako ograničene sposobnosti zahtevaju i da se upitamo kako bi takvo RV bilo najbolje upotrebljavati. Da li ga upotrebiti tako da na mestu i u vremenu koje najviše doprinosi vođenju rata izvrši najvažniji zadatak (istovremeno jedan, jer je to maksimum), na primer, da svim snagama podrži operaciju jedne armije KoV, da napadne aerodrome i neutrališe deo neprijateljeve avijacije na jednom frontu, da se usredsredi na rušenje komunikacija, mostova itd? Odnosno, da li ga upotrebiti tako da svakodnevno izvrši određen broj avio-poletanja i niz manjih raznovrsnih zadataka, tj, da pomalo presreće, da ponešto podržava jedinice KoV, da i izviđa, da ukratko rečeno, dejstvuje istovremeno izvršavajući razne zadatke i na raznim sektorima fronta? Mislim da nije teško odgovoriti šta je bolje.

Polazeći od principa grupisanja snaga, ekonomisanja snagama itd., očigledno je da je dobar jedino prvi, a možda u naročito povoljnim situacijama, i neki srednji način upotrebe, jer se samo tako može postići određeno ekonomisanje u upotrebi avijacije, zadovoljavajući efikasnost i rezultate u odnosu na utrošena sredstva i relativnu bezbednost dejstva. Rasparčavanje snaga malog RV na sve i svima znači izgubiti ga.

USLOVI ZA DEJSTVO MALOG RV I NJEGOVE MOGUĆNOSTI

To je, takođe, interesantno pitanje. Naime, postoje shvatanja da mala RV u budućem ratu nemaju nikakvih šansi da se održe i da dejstvuju. Zbog toga treba razmot-

riti to pitanje, jer o shvatanjima o njemu ovise i drugi zaključci o malom RV. Treba prvo utvrditi kakvi će zaista biti uslovi, a zatim i šanse za dejstvo malog RV.

Verovatno je da će, po pravilu, uslovi za dejstvo malog RV biti složeniji i teži od onih pod kojima će dejstvovati veliko RV, pa i kad je njegovo dejstvo uklopljeno u dejstvu velikog RV na jednom ratištu. Međutim, to ne znači da će uslovi biti uvek isti, tj. nepovoljni za malo RV. Mnogo je verovatnije da će se uslovi često i brzo menjati, bilo promenom opšte situacije u vazduhu nad ratištem, izmenom odnosa snaga, grupisanjem, novom taktikom, upotrebom nove vrste aviona ili zbog nekog drugog činioca. Zbog toga nije pravilno ni male avijacije stavljati a priori u neke vrlo teške uslove i ne priznavati im mogućnost da, bilo sopstvenim snagama i načinom dejstva, bilo koristeći opštu situaciju, ne stvore sebi uslove za dejstvo, koji mogu biti i vrlo povoljni. Zato će, ne samo teoretski već i praktično, postojati mogućnost da se i malo RV naizmenično nađe u jednoj od situacija koje će više ili manje biti slične ili:

a) situaciji u kojoj protivnikovo RV ima više ili manje izraženu prevlast nad celim ili bitnim delom vazdušnog prostora;

b) situaciji približne ravnoteže i jednakih mogućnosti sa neprijateljevim RV;

v) situaciji u kojoj mali RV ima povoljnije uslove za dejstvo, bilo zbog premoći u broju ili zbog nekog drugog razloga.

O tome u kojoj će od tih situacija malo RV dejstvovati ovisiće njegove borbene mogućnosti, način grupisanja i baziranja, vrste zadataka koje će moći izvršavati i sve ostalo.

Da malo podrobnije analiziramo mogućnosti malog RV u svakoj od tih ili tome sličnih situacija.

SITUACIJA U KOJOJ PROTIVNIKOVO RV IMA VIŠE
ILI MANJE IZRAŽENU PREVLAST NAD CELIM
ILI BITNIM DELOM VAZDUŠNOG PROSTORA

Kako i kad takva situacija nastaje nije predmet istraživanja ovog članka, ali treba reći da bi baš takva situacija mogla biti karakteristična za male zemlje i mala RV u početku rata ili u slučaju izolovane agresije na takvu zemlju. To je situacija u kojoj napadač, uz upotrebu jakih snaga KoV, upotrebljava jake snage RV (vazдушnu armiju) da bi svojoj KoV pružio podršku i zaštitu i snažnim udarima po važnijim vojnim jedinicama, objektima (u tome su aerodromi od prvenstvene važnosti) i komunikacijama, sprečio organizovanu odbranu i manevar braniočevih snaga. U odnosu na RV, težnja napadača je da ga odmah neutrališe na zemlji (Jugoslavija, Poljska i Francuska u drugom svetskom ratu ili Egipat u 1956. godini).

Imajući na umu ovakav postupak koji se gotovo na isti način mnogo puta ponavljao postavlja se pitanje: ima li malo RV u takvoj situaciji mogućnost da se održi i kako ga možemo korisno upotrebiti? Sigurno nije rešenje podići svu avijaciju i suprotstaviti se, bilo borbom protiv napadajućih eskadrila ili napadima na aerodrome, snazi koja je nekoliko puta brojno jača i tehnički bolje opremljena. Nije rešenje ni upustiti se u borbu sa stotinama napadajućih jurišnih aviona i bombardera, koje prate stotine lovaca, i tako barem pokazati volju, moral i spremnost da se pogine. Ne treba ni mirno primiti kao sigurnu činjenicu da će jača avijacija uništiti slabiju još na aerodromu i da se tu ne dâ ništa učiniti, pa je bolje onda bar poleteti. Prvo rešenje nije dobro zato što osnovni cilj protivnika i jeste da izazove malo RV na takvo dejstvo i da ga uništi. Za to postoji niz primera iz drugog svetskog rata. To nije dobro i zato što se, po pravilu, izgubi celo RV i najbolji letачki kadar, a da se za uzvrat ne dobije gotovo ništa. Drugo rešenje, isto tako, nije dobro jer se ne postiže ništa, a izgubi se sve. A treće je defetističko gledanje, čije korene treba tražiti u potpadaniu rod uticaj propagande i pogleda velikih zemalja i velikih RV.

Međutim, za izlaz iz takve situacije, koja nije laka, moraju se još u miru pripremiti odgovarajuća rešenja i postupci. Treba najpre naći rešenje kako da se malo RV izvuče ispod udara velikog, kako da se na pogodan način sačuva i da dejstvuje samo onda kad je to korisno. U takvoj situaciji malom RV ne treba davati bilo kakve značajnije zadatke u podršci KoV (na primer, zaštitu jedinica, dužu vatrenu podršku itd.), jer ih ne može izvršiti iz prostog razloga što bi protivdejtvom neprijateljeve lovačke avijacije i drugih sredstava PVO bilo desetkovano još u letu ka ciljevima.

Znači, kad protivnikovo RV ima prevlast, glavni cilj malog RV treba da bude da *izbegne uništenje*. To se može postići samo ako se tom cilju prilagodi celokupan raspored jedinica na aerodromima, ako se avijacija rasturi po malim jedinicama i na velike udaljenosti od centra aerodroma, ako se dobro pripreme i organizuju stajanke za avione, ako su dobro zaštićene neposrednim rasporedom LPAA, ako se na vreme i brzo menja raspored avijacije, ako se redovno sprovode opsežne mere maskiranja, izgrađuje niz lažnih aerodroma i primenjuju sva ostala *obmanjivanja*, sve sa ciljem da *uništavajući udarci padnu u prazno*.

U tom slučaju ne bi trebalo očekivati druge gubitke, pogotovo ne u ljudstvu, sem što će aerodromi biti rušeni i što će se izgubiti nešto aviona.

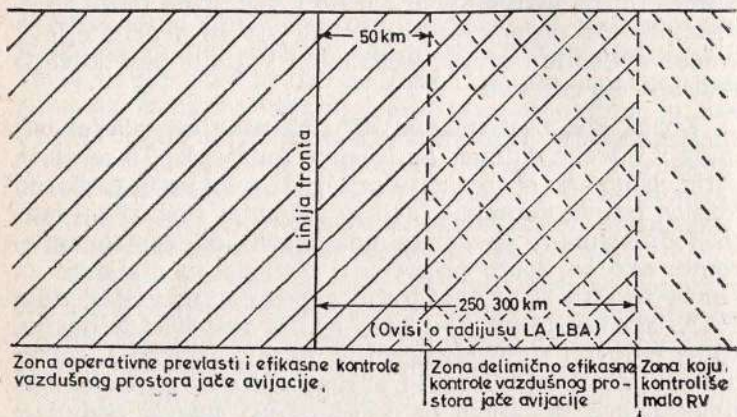
Sve dok traju uslovi o kojima je reč, dejstvo malog RV bi se u stvari svodilo na pripremljene iznenadne udare u zoni bojišta, dejstvo u lošim meteo-uslovima i noću, kao i na borbu protiv neprijateljevih izviđača.

Dobro bi bilo poštovati i pravilo da se ne drži ni jedna grupa aviona, pa ni lovci, u pripravnosti u početku PSS, jer je to suviše veliki rizik i najverovatnije bi većina takvih grupa bila uništena na samoj PSS iznenadnim dejstvima neprijateljevih lovaca i lovaca-bombardera koji će, što je više nego sigurno, stalno držati sve aerodrome pod kontrolom. Pravičnije i realnije je držati avione na stajankama udaljenim, ako treba, i 5 do 6 km od PSS i tek

kad se dobije zadatak i kad su izvršene sve pripreme za let, dovući ih do PSS i odmah uzleteti. U ovom slučaju kritični period biće samo ono vreme koje je potrebno da avion dođe od stajanke do PSS i da poleti.

U ovakvoj situaciji, čak ako je izražena i u vrlo velikoj premoći neprijateljevog PV, ipak neće biti ozbiljnije ugrožena i sprečena upotreba pomoćne avijacije (helikop-

Šema 1

teri, laki avioni za vezu i transport) i one borbene avijacije koja ne traži betonske PSS. Međutim i takva avijacija može računati na uspeh samo pod uslovom da svoje letove i dejstvo sakrije od neprijateljevog osmatranja.

Grub šematski prikaz mogućnosti jednog i drugog RV može se videti iz šeme 1.

SITUACIJA Približne RAVNOTEŽE I JEDNAKIH MOGUĆNOSTI SA NEPRIJATELJEVIM RV

Situacije slične ovoj pojavljivaće se vrlo često, može se reći i pretežno, ako se razmatra rat u celini. One se stvaraju bilo kao posledica slične situacije na celom ra-

tištu, ili što se front na kojem dejstvuje to malo RV nalazi van osnovnih strategijskih pravaca, te na njemu protivnik nije angažovao veće snage svojeg RV (jer su mu zauzete na glavnim pravcima). Takva situacija može nastati i kao rezultat ograničenog, lokalnog rata u kojem se upotrebljavaju samo ograničene oružane snage, posebno u RV. Sve takve situacije davaće i jednom i drugom RV jednake šanse i od presudnog značaja biće takvi činioci kao što su: borbena izvežbanost avijacije, efikasnost i kvalitet komandovanja, kvalitet borbene opreme, manevarske sposobnosti RV, broj i osposobljenost aerodroma itd.

Tada će biti moguće da čas jedna, čas druga strana određenom akcijom, stvori sebi povoljnije uslove za dejstvo, obezbedi na pojedinim sektorima fronta taktičku prevlast i t. sl. U zoni bojišta, po pravilu, ni jedna avijacija neće imati prevlast, dok će vazdušni prostor u dubini svake zaraćene strane biti pod više ili manje efikasnom kontrolom sopstvene avijacije.

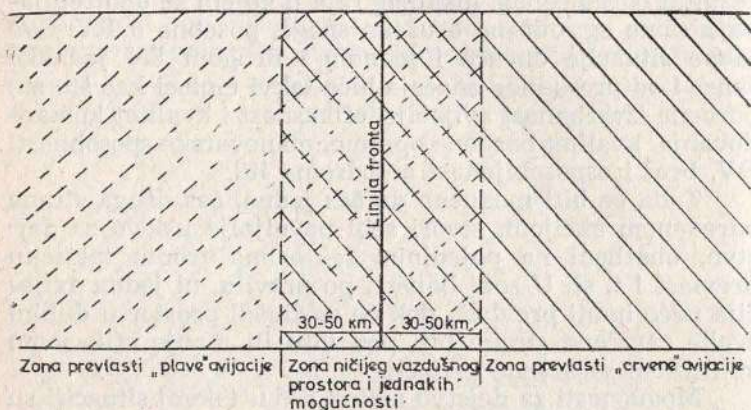
Mogućnosti za dejstvo malog RV u takvoj situaciji su mnogo bolje. Ono može da pokuša, koristeći slabe tačke protivnikovog RV (neobezbeđeno baziranje, slaba služba VOJIN itd.), da koncentrisanjem sopstvenih snaga neutrališe protivnikovo RV (grupaciju). To bi bio maksimalni cilj i uvek treba ispitati da li postoji mogućnost za tako nešto, jer takvim dejstvom RV rešava na najefikasniji način zaštitu sopstvene KoV, sprečava izviđanje i stvara sebi vrlo povoljne uslove za vatrenu podršku KoV. Ovo naglašavam zato što baš takav zadatak opštevojni komandanti često smatraju nepotrebnim i teško usvajaju predloge avijatičara u tom smislu.

Ukoliko je gornji cilj pretežak i nerealan s obzirom na konkretne uslove, ipak će gotovo redovno biti moguće da se brzim manevrom i grupisanjem avijacije na najvažniji sektor fronta snažno podrži jedna armija KoV. Biće moguće obezbediti relativno uspešno izviđanje zone bojišta, pa i veće dubine, pružiti prilično efikasnu i dugotrajnu vatrenu podršku jedinicama KoV, a povremeno i prilično dobru zaštitu od napada lovaca-bombardera. Takva situacija dozvoljava da se brže i efikasnije dejstvuje i, ako je to

potrebno, da se pojedine grupe lovaca i lovaca-bombardera drže u pripravnosti na samoj PSS.

Sematski prikaz takve situacije i obostrane mogućnosti vide se na donjoj šemi.

Šema 2

SITUACIJA U KOJOJ MALO RV IMA POVOLJNIJE USLOVE ZA DEJSTVO

Ona može nastati bilo kao posledica opšte strategijske prevlasti savezničkih snaga na jednom ratištu ili kao rezultat određenog stanja samo na sektoru fronta na kojem dejstvuje to malo RV, kao i u ograničenom lokalnom ratu. U svetskom ratu to je situacija u kojoj malo RV, iako nije jače od grupacije avijacije postavljene na suprot njemu, koristi opštu nadmoćnost i dejstvo savezničkog RV.

Mogućnosti malog RV su, razumljivo, u takvoj situaciji najveće. Ono može primiti na sebe dugotrajnu i planiski pripremljenu podršku neke armije KoV i u okviru nje izvršavati i vrlo krupne zadatke. Može rešavati i ozbiljne samostalne zadatke za račun Vrhovne komande. Dejstvo može biti mnogo ofanzivnijeg karaktera i na većoj

dubini. Može leteti u većim grupama i produžavati snagu udara i jačinu vatre po objektima napada. Postoje mišljenja da su takve povoljne situacije za malo RV nemoguće. Međutim, njihovo stvaranje ne ovisi samo u objektivnim faktorima, već (i to vrlo mnogo) i o subjektivnim. U prilog tome govore i mnogi iskustveni primeri iz drugog svetskog rata. Najlepši je svakako dejstvo britanskih lovačke avijacije u 1940. god. Isto tako, 1944. god. RV NOV Jugoslavije imalo je samo nekoliko eskadrila i kontrolisalo je ceo vazdušni prostor nad Jugoslavijom (u okviru svojeg radijusa), iako je u to vreme nemačko RV koje je baziralo samo na prostoru severne Italije, Austrije i severozapadne Jugoslavije bilo bar deset puta jače. Razloge ne treba objašnjavati.

Sve ove različite situacije, a u vezi s njima i različite mogućnosti malog RV, realno su moguće i naizmenično će se i realizovati. Zato je potrebno da se svako malo RV pripremi za dejstvo u svim takvim situacijama.

NAČELA UPOTREBE RV I NJIHOVA PRIMENA NA MALA RV

Poznato je da postoje određena načela zasnovana na izučavanju celokupnog iskustva iz upotrebe RV u raznim ratovima. Postavlja se pitanje koliko se ona mogu primeniti i na malo RV, odnosno koliko pri upotrebi malog RV drukčije postupati. Ovo pitanje je logično i vrlo aktuelno, jer se i pri površnom izučavanju historije dejstava RV u dosadašnjim ratovima nailazi na dosta primera da je prenebregavanje tih načela dovelo pojedina RV do teških poraza. Setimo se samo poraza italijanske avijacije u Africi ili katastrofe francuskog RV u 1940. godini i tome sličnih primera. Znači, iako od načela ne treba praviti fetiš, treba strogo proveravati u svakoj situaciji koja od njih su naročito značajna i važna. Za mala RV to je veoma važno pitanje i zato je korisno da se uticaj i važnost nekih od najvažnijih vazduhoplovnih načela u najkraćim crtama razmotre.

Ofanzivnost pri upotrebi RV je načelo koje je uvek upozoravalo, pa i danas upozorava, na to da je RV deo oružanih snaga koji izričito ne trpi defanzivna dejstva i da je efikasno samo ako se, koristeći pogodne momente, ciljeve i sektore fronta, upotrebljava napadajući. To načelo važi i za malo RV.

Sasređenost dejstva i grupisanje na najvažniji zadatak. To načelo govori da treba od mnogo mogućnih zadataka i mogućnosti izabrati *najvažnije* i za njihovo izvršenje grupisati glavne snage RV. Očigledno je da i to načelo, čije je pridržavanje presudno i za uspeh »velikih« *RV, mora biti još važnije za malo RV kod kojeg bi cepkanje i onako skromnih snaga na mnogo zadataka bilo prava katastrofa. Pošto bi rezultat bio nikakav, bili bi uzaludni i svi oni ogromni naponi i sredstva koja se daju na RV u miru.*

Iznenadnost dejstva je načelo koje važi uvek i za sve. Za mala RV to je bitan uslov za uspeh u dejstvu.

Ekonomičnost upotrebe posebno je važna za mala RV. Znajući kako se ono brzo troši, kako je osetljivo na gubitke, treba ga zaista upotrebiti samo tamo gde se takav zadatak ne može na drugi način i drugim sredstvima izvršiti i samo onda ako će gubici biti snošljivi i u srazmeri sa postignutim rezultatom. To je i za najveće RV bitno načelo, *a za mala RV smatram da je najvažnije.*

Sem tih postoje i druga načela, no nema potrebe da se ovde sva nabrajaju i analiziraju. Ova koja su pomenuta dovoljno snažno upozoravaju na to da je za malo RV još značajnije i važnije da ih se pridržava nego za veliko, da ih pri načinu upotrebe, baziranju, taktici, normama naprezanja, komandovanju itd. primenjuje i realizuje.

UTICAJ ZVANIČNE VOJNE DOKTRINE ZEMLJE NA UPOTREBU MALOG RV U RATU

U početku članka bilo je o tom pitanju reči. Mislim da je pogodno da se doktrinarne postavke poklapaju, sem sa našim željama, i sa stvarnošću, da su realne u odnosu na

stanje i mogućnosti oružanih snaga u celini i svakog pojedinog dela. Takođe je važno da doktrina zasniva svoje postavke i na prihvatanju i primeni opšte važećih načela o upotrebi, komandovanju, načinu taktičkih dejstava RV, koja predstavljaju neku vrstu naučne istine i imaju trajnu vrednost. Takođe je važno da se kroz vojnu doktrinu pravilno odražava i uticaj borbene tehnike kojom se može raspolagati ili se raspolaže. Time ne mislim umanjiti primaran uticaj vojne doktrine jer je sigurno istina da svako RV treba izgrađivati po strukturi, veličini, opremi i organizaciji tako kako odgovara opštim intencijama usvojene vojne doktrine.

Ako se o tome ne vodi računa moguće je, na primer, uvesti u naoružanje RV avion koji po svojim taktičko-tehničkim osobinama zahteva takav način korišćenja, uređenje i organizaciju aerodroma, sistem veze i komandovanja, koji više ili manje odudara od opštih doktrinarnih stavova o načinu vođenja rata i u tom okviru od načina upotrebe RV i njegove uloge.

Uticaj doktrine ispoljava se veoma snažno na sva pitanja iz domena RV, u prvom redu na ulogu RV u ratu, zatim na način upotrebe RV, a preko toga i na sastav avijacije po vrstama; na izbor borbene tehnike; na organizovanje i način komandovanja, a posredno i na sve ostale faktore — sve do materijalno-tehničkog obezbeđenja i popune RV. Uticaj vojne doktrine na upotrebu RV u ratu prvenstveno će se ispoljavati u tom smislu što će mu dodeliti određenu ulogu i namenu u sklopu oružanih snaga. A ona, iako se radi o malom RV, može biti veoma različita.

Određena doktrina uticaće i na određivanje važnosti i značaja pojedinih vrsta dejstava i zadataka RV, ili će, čak, pojedine vrste odbaciti. Tako će, na primer, za neko malo RV osnovna biti jurišna dejstva iz prostog razloga što za lovačka nije sposobno ili, pak, što mu je glavni zadatak podrška KoV. Drugo neko RV čija zemlja, recimo, nije toliko ugrožena od napada kopnom već pomorskim i vazдушnim desantima, razumljivo, imaće glavni zadatak da sprečava (samostalno ili sa drugim delovima oružanih

snaga) takve desante. Treće RV će imati, opet zbog toga što su kopneni delovi oružanih snaga mehanizovani i oklopni i što se imaju u planu ofanzivna dejstva, prvenstveni zadatak da zaštiti borbeni poredak tih snaga u dejstvu i pokretu.

Zato što doktrina tako zahteva i zato što su sposobnosti malih RV ograničene, dolazi do izvesne njihove specijalizacije za jednu vrstu dejstava, za glavni zadatak, dok se ostali zanemaruju ili odbacuju. Drugim rečima, mala RV dobijaju samo *jednu, najviše dve, od mnogih mogućnih namena* i zadataka koje ima neko kompletno i veliko RV. Doduše, ima pokušaja i kod malih RV da u svemu oponašaju veliko RV (kako po organizacijskoj strukturi, tako i po nameni i ulozi) što je nerealno i opasno.

Usvojena strategija vođenja rata i predviđeni taktički postupci oružanih snaga (pre svega KoV) veoma će snažno uticati i na izgradnju i organski sastav RV. Zemljama čije će oružane snage primenjivati ne samo frontalne oblike ratovanja već možda još više pokretne manevarske borbe zaključno sa partizanskim načinom ratovanja potrebno je RV po mnogo čemu drugog tipa i vrste. Sem toga, i uslovi koji nastaju kao posledica takvog ratovanja veoma snažno utiču na stvarne mogućnosti i sposobnosti RV. U takvom ratu biće i situacija (ili treba biti spreman na njih) kad se neće moći obezbediti odgovarajući aerodromi, sistemi veze, osmatranje vazdušnog prostora, snabdevanje gorivom i ubojnim sredstvima itd. To su situacije u kojima RV, zasićeno supermodernom tehnikom uopšte, ne može funkcionisati sa sopstvene teritorije, te ako se takve situacije smatraju normalnim a ne izuzetnim, onda je pogrešno i razvijati RV u čijem se sastavu nalazi takva borbena tehnika koja apsolutno zahteva i određenu stabilnost teritorije, sigurnost vazduhoplovnih instalacija, razvijenu tehničku bazu za održavanje i veoma razvijenu službu snabdevanja. Nasuprot tome, moguće je postići dobre rezultate i sa RV koje bi po tehnici, organizaciji i zadacima bilo prilagođeno tom tipu rata. To bi moralo biti lako i tehnički jednostavno RV, sa isključivom namenom da pomogne KoV u prevoženju, manevru, izviđanju

bojišta, a povremeno i da joj pruži vatrenu podršku avionima koji ne uslovljavaju velike aerodrome, koji nisu komplikovani i lako se održavaju. To bi, u prvom redu, bila snažna pomoćna avijacija i lake vrste borbene avijacije, pre svega izviđačke i jurišne, koje bi neposredno potpomagale dejstva KoV i čiji način i taktika dejstva ne bi zahtevali stvaranje komplikovane organizacije na zemlji, niti obezbeđenje prethodnih uslova za dejstva, kao na primer, prevlast u vazduhu i slično. To bi bilo RV koje bi dejstvovalo nekom vrstom partizanske taktike. Međutim, mora se jasno podvući da takvo RV ima mnogo manju udarnu snagu i borbenu vrednost, da je veoma ograničeno i da od njega ne treba tražiti da bilo koga zaštiti ili duže podrži svojom vatrom.

Razmatranje uticaja usvojene doktrine i načina vođenja rata ipak ukazuje na to da RV male zemlje mora zbog niza objektivnih faktora i ograničenih mogućnosti razvoja biti namenski predviđeno i specijalizovano.

KOMANDOVANJE I PROBLEM SADEJSTVA

Komandovanje je posebno interesantno, a katkad i problemsko pitanje za mala RV. Radi se u suštini o dva pitanja: prvo je, ko i kako treba da odlučuje o upotrebi i dejstvu RV i, drugo, koliko specifičnost avijacije kao roda traži određen sistem komandovanja. Ova pitanja često se ne postavljaju tako, već ko je važniji, ko ima veću ulogu, što celu diskusiju odvodi potpuno pogrešnim pravcem.

Mislim da je potrebno odmah i jasno reći, jer to posledva svetska rata u kojima je upotrebljeno i RV ne bi trebalo stavljati pod sumnju, da odlučivanje o upotrebi RV jeste i treba da uvek bude neotuđivo pravo opštevojnih komandanata. Nekad ne bi trebalo da komandant RV (ne samo kod malog nego ni kod najvećeg) ni na jednom stepenu odlučuje o upotrebi RV, već da ima samo pravo da tu upotrebu predlaže. Ako se ovo stanovište shvati kako

treba onda je rešen i glavni problem. Kojim opštevojnim komandantima i u kom obimu treba dati to pravo najviše ovisi o tome o kakvoj se avijaciji radi. Međutim, i vazduhoplovnim starešinama treba dati određena prava i autonomiju u komandovanju da bi mogle uspešno realizovati dobijene zadatke, jer to specifičnost komandovanja RV traži. Avijacija (kao uostalom i svaki drugi rod) ima svoje specifičnosti koje utiču na način komandovanja. Specifičnosti avijacije su u tome što ona može ispoljiti svoje dejstvo na ogromnim prostranstvima. Ona ima ogromnu moć manevra i može se za najkraće vreme masovno pojaviti na stotine i hiljade kilometara od mesta baziranja. Njena specifičnost je i u tome što se kreće (leti) ogromnom brzinom te se zbog toga u dinamici izvršenja zadatka mora centralizovati niz funkcija komandovanja. To su sve one funkcije koje se mogu efikasno izvršavati jedino ako su u rukama onog komandnog stepena koji ima celokupan pregled situacije u vazduhu u okviru jednog celog strategijskog fronta (ratišta). Zato se centralnim komandnim organima moraju dati mnogo šira ovlašćenja i odgovornosti nego u KoV. Na primer, o kretanju pešadijske čete, gde će logorovati, kako zauzeti položaj itd., dovoljno je da zna i vodi brigu najviše komandant puka, dok za eskadrilu slične odluke (na primer, na kojem će aerodromu bazirati, koliko se naprezati itd.) treba da donosi komandant RV. Ne samo o eskadrili, već čak i niže, o svakom pilotu i svakom avionu mora se voditi evidencija i odlučivati u komandi RV. Kad se to uzme u obzir određena autonomija izgleda logična, a »centralizam« neophodan. Nemoguće je ostvariti efikasno komandovanje, bezbednost dejstva, praćenje situacije i efikasno reagovanje na svaku promenu, a one su vrlo česte i brze, ako najstarije vazduhoplovne komande nemaju određena ovlašćenja i prava koja im omogućavaju da efikasno rukovode borbenim dejstvima avijacije, da određuju način izvršenja zadatka, da, ako to izmena situacije zahteva, odustanu od planiranog zadatka, jasno, informišući o tome opštevojnog komandanta.

Takva ovlašćenja i stepen samostalnosti komandnih organa RV omogućuju da se brzo i efikasno iskoriste one dobre osobine avijacije koje je i čine snažnom udarnom snagom, uvek spremnom da udari na bilo kojem delu fronta i pruži odlučnu podršku jedinicama KoV, a da se umanje ili potpuno otklone njene slabosti koje mogu biti veoma ozbiljne.

U neku vrstu problema, vezanih uz komandovanje ratnim vazduhoplovstvom, spada i pogrešno shvatanje da je avijacija takav rod koji može odmah, čim to neko zaželi ili naredi, da poleti i uspešno dejstvuje. Istina je samo u tome da može zaista dosta brzo poleteti, ali ne i uspešno dejstvovati. Priprema za dejstvo i organizacijski proces u RV nisu jednostavni, nije dovoljno upreti olovkom na neko mesto na karti 1 : 500 000 ili »milionki« i reći: »Ovde je artiljerijski puk, uništite ga« — pa da već na osnovu toga avijacija može izvršiti zadatak. Organizacijski proces, proces pripreme za izvršenje zadatka je vrlo složen u vazduhoplovnim štabovima, zahteva duge i pažljive procene i izučavanje. Zbog toga se brzo dejstvo avijacije može obezbediti samo ako je vazduhoplovni štab neprekidno u toku situacije, ako je cilj pravovremeno fiksiran i definisan, ako se obezbede detaljni podaci za objekte dejstva avijacije, ako postoje foto-snimci i ostali podaci koji su potrebni za odluku. Samo tada je moguće takav zadatak hitno preneti na određenu avijacijsku jedinicu i izvršiti ga u relativno kratkom vremenu. U svim ostalim slučajevima treba izvršiti sve one prethodne pripremne radnje i izučavanja koja su karakteristična i za svaki drugi štab.

Znači, da bi avijacija bila brza, štabovi joj moraju pravovremeno pripremiti sve podatke i proceniti sve moguće vrste dejstava i objekte. To se može postići ako vazduhoplovne komande neprekidno izviđaju raspored neprijateljeve KoV, dopunjuju podatke o svim objektima na frontu i u dubini, ako imaju sveže snimke i analize, ako stalno prate kretanje svake veće grupacije KoV, saobraćaj komunikacijama itd. Za takav rad treba imati raz-

vijene komande i određenu samostalnost u odobravanju avio-poletanja.

Često je potrebno više od 50% avio-poletanja utrošiti na tzv. *obezbeđujuća* dejstva, bez kojih nije moguće uspešno izvršiti ni glavna. To znači da će često biti i takvih situacija gde će vazduhoplovni komandant u svom predlogu opštevojnom komandantu zahtevati da se te snage (poletanja) stave njemu na raspolaganje, a da se za podršku jedinica KoV upotrebi svega 50% avijacije. Za male avijacije postotak snaga za sopstvena obezbeđujuća dejstva neće nikad biti manji od 20 do 30%.

Kad se razmotri pitanje koje bi komande KoV (RM) imale pravo da u određenom obimu upotrebljavaju avijaciju, dolazi se do zaključka da to ovisi o dva faktora: o kakvoj vrsti avijacije, po nameni i borbenoj tehnici, se radi i kakav zadatak joj se daje.

Očigledno bi trebalo da VK svake zemlje zadrži za sebe odlučivanje o upotrebi i naprezanju odbrane avijacije, jer je ona visoke borbene vrednosti, vrlo skupa i u naoružanju ima avione velikog radijusa i velike nosivosti (bilo ubojnih sredstava ili tereta). Armije, ili čak divizije i brigade KoV, treba da imaju u svom sastavu (ili da je njima na raspolaganju) avijaciju koja je po svojim osobinama prilagođena onim zadacima koji su za te jedinice najmnogobrojniji i stalni. Normalno je da armija, ili grupa armija KoV, bude ta opštevojna komanda koja na osnovu opštih direktiva VK odlučuje o upotrebi dodeljene avijacije, kao što je logično da avijaciji najbolje može postaviti zadatak u pogledu, recimo neposredne vatrene podrške onaj komandant KoV za čiji račun se ona vrši, te je i logično da se njemu u tom smislu dodeli pravo da odlučuje o iskorišćavanju određenog dela naprezanja avijacije. Postoje vrste avijacije, kao što je laka i pomoćna, pa i zadaci, kao što je neposredna vatrene podrška, gde dobru odluku o dejstvu jedino i mogu doneti niži komandanti KoV i gde je čak poželjno, ako je ikako moguće, takve jedinice avijacije (na primer, eskadrile za vezu, helikop-

terske eskadrile itd.) približiti frontu i operativno ih počiniti jedinici KoV.

Sve u svemu, očigledno je da i po tom pitanju nema opšte šeme i samo jednog rešenja. Međutim, bilo bi zlo ne uočiti i činjenicu da je o mnogim pitanjima za sve vrste avijacije potrebno voditi računa iz jednog centra. Zato ima velik značaj načelo o centralizovanoj upotrebi i komandovanju ratnim vazduhoplovstvom, koje je u istoj mери u kojoj se u svim vežbama i ratovima neprekidno potvrđivalo bilo i osporavano. Za malo RV nema ništa presudnije i važnije, bez obzira na oblik i forme rata, da o njegovoj upotrebi odlučuje VK oružanih snaga, a izvršno komandovanje da bude koncentrisano u rukama komande RV. Ta dva komandna tela znaće najbolje kad će biti poželjno, koliko i za koje vreme decentralizovati upotrebu i komandovanje.

Kroz ovih nekoliko pitanja pokušao sam izneti i osvetliti probleme vezane za ostvarivanje uloge malog RV. To, jasno, nisu svi problemi o kojima ovise mogućnosti takvog RV, ali se i pomoću njih može doći do sledećih zaključaka iznetih u najsazetijem vidu:

Malo RV mora odustati od pokušaja da bude svaštarsko i da oponaša velika RV.

Malo RV ne može uopšte pretendovati na uspešno izvršavanje nekih zadataka, na primer, značajna samostalna dejstva, efikasniju i dugotrajniju zaštitu, određene vrste operativnog izviđanja itd.

Malo RV mora biti i univerzalne sposobnosti kako po borbenoj osposobljenosti pilota, tako i po sposobnostima aviona. Idealno bi bilo kad bi malo RV imalo samo jedan tip borbenih aviona (lovac-bombarder), osposobljen za razne lovačke i jurišne zadatke i univerzalno osposobljene pilote za razne vrste borbenih dejstava. U tom slučaju moguće je najveći deo avijacije grupisati i upotrebiti za izvršenje najvažnijeg zadatka, a olakšan je i manevar avijacijom s fronta na front.

Malo RV mora računati s tim da će neprijatelj pokušati da ga odmah uništi. Zato se mora opremiti takvom

borbenom opremom i tako organizovati baziranje da može izdržati i preživeti napade. Malo RV mora biti žilavo, pokretljivo i po tehničkoj opremi jednostavno. Velika je zabluda verovati na osnovu mirnodopskih vežbi — kad neki supermoderan avion ostavlja snažan utisak, a neka radarska instalacija da sve zna i otkriva — da će takva tehnika biti iste vrednosti i u ratu.

Malo RV mora dobijati i realnu *ulogu* i samo one zadatke koji su najkorisniji za vođenje rata u celini, koji se mogu izvršiti uz razumne gubitke RV.

Malo RV će, po pravilu imati borbenu tehniku slabijeg kvaliteta od velikog RV; isto tako češće će dejstvovati u nepovoljnim uslovima, nego obrnuto. Zbog toga uspeh malog RV ovisi, pre svega, o odličnom komandovanju i upotrebi i o borbenoj izvežbanosti avijacije. U pogledu ova dva zahteva malo RV koje pretenduje na neki uspeh mora biti iznad svetskog proseka.

General-potpukovnik avijacije Viktor BUBANJ

OKLOPNE JEDINICE ARMIJA MALIH ZEMALJA

Pred našim očima odvija se vrlo napregnuta trka u naoružanju. Do juče savršena ratna sredstva, jedinice i njihova organizacija, danas se smatra da su prevaziđena novim boljim i savršenijim stečena iskustva zastarevaju, a utvrđena gledišta o fizionomiji rata stalno se dopunjuju i menjaju.

Jedna od značajnih posledica tih previranja, koja ima stalnu ulaznu tendenciju, jeste težnja ka većoj pokretljivosti i što manjoj povredljivosti jedinica na frontu. To se danas ostvaruje oklopnim formacijama u kojima je tenk — pošto je pokretan i van puteva i ima veliku vatrenu moć a relativno dobro je zaštićen ne samo od dejstva klasičnog već i atomskog naoružanja — glavno udarno sredstvo. Njemu su kao dopuna došli oklopna pešadija, samohodna artiljerija, moderna služba snabdevanja i održavanja. Savremena avijacija još više obezbeđuje zaštitu i podršku iz vazduha i povećava izgleda na uspeh već poznatog tandema iz drugog svetskog rata avion — tenk. Zato su oklopne jedinice u nekim armijama postale dominantan rod vojske.

Poznato je, međutim, da su oklopne jedinice skupe i da proizvodnja oklopnih vozila zahteva dobro razvijenu u prvom redu tešku industriju.¹ Iz tih razloga tenk je bio i uglavnom ostao, borbeno sredstvo armija velikih i ekonomski dobro razvijenih zemalja.

---

¹ Za izradu srednjeg tenka treba oko 50 tona kvalitetnog čelika i oko 80.000 radnih časova. Za proizvodnju lakog tenka T-41 1952. god., glavni isporučilac (Kadilak) zaključio je ugovore sa 3.000 firmi, a ove sa još 9.000 kooperanata.

Ali i za zemlju bez dobro razvijene industrije ili i bez dovoljnih novčanih sredstava cena oklopnih vozila nije jedina teškoća, jer se kod njih postavlja kao problem i pitanje popune, održavanja, obuke, obnavljanja itd.

Međutim, i pored svih teškoća i samo letimičan osvrt pokazaće da i kod malih armija postoji oduvek veliko interesovanje za ovaj rod vojske.

Uzmimo za primer Poljsku. Već 1919. god. Poljaci su raspolagali jednim, a 1931. god. sa tri tenkovska puka. Na početku rata 1939. god. poljska vojska ima preko 30 tenkovskih četa i 11 četa oklopnih automobila uključenih u motorizovane i konjičke brigade. Deo lakih tenkova (TK i TKS) formiran u čete ili samostalne bataljone bio je pridat pešadijskim divizijama ili pojedinim armijama. U septembarskom ratu 1939. god., iako pod veoma nepovoljnim uslovima dejstva (nepovoljan odnos snaga,² rasturenost po manjim jedinicama, apsolutna premoć neprijatelja u vazduhu, neredovno snabdevanje), većina oklopnih jedinica poljske armije uspešno je izvršila postavljene zadatke.

Mada je Poljska spadala u relativno nerazvijene zemlje, ipak je proizvodila dobre tenkove (tenk TP), od kojih je formirano 7 tenkovskih četa. U Poljskoj je u to vreme postojao i centar za obuku tenkista, gde je obučeno dovoljno kadra.³

I još neke armije manjih evropskih zemalja imale su oklopne jedinice u čemu se naročito isticala Čehoslovačka, sa sopstvenom proizvodnjom tenkova, posebnim školama itd.

U bivšoj jugoslovenskoj vojsci oklopnim jedinicama poklanjano je malo pažnje.

---

² Poljaci su, prema istorijskim podacima, raspolagali sa 200 boljih (modernih) tenkova, a ostatak je predstavljao zastarelu tehniku. Nemci su tada imali oko 2.400 savremenih tenkova.

³ Poljaci su u SSSR-u stvorili jedan oklopni korpus, a na Zapadu dve oklopne divizije i sa ovim jedinicama, na oba fronta, učestvovali u ratu do konačne pobede nad Nemačkom.

Glavni arsenal za snabdevanje malih evropskih armija tenkovima bila je Francuska. Ona im je prodavala uglavnom zastarele tipove — ostatke iz prvog svetskog rata.

Drugi svetski rat doneo je punu afirmaciju oklopnim jedinicama,⁴ a pojava atomskog naoružanja još više je podstakla armije i velikih i malih zemalja na stvaranje sve većeg broja ovih jedinica. Stvorena su i nova gledišta o ulozi oklopnih jedinica po kojima su one postale nosilac, u prvom redu, napadnih borbenih dejstava. Brzi duboki prodori ovih jedinica uz podršku atomskih oruđa i avijacije, njihov izlazak u »slobodan operativni prostor« i povezivanje sa vazdušnodesantnim jedinicama, da bi se na taj način slomio otpor branioca, treba da postane jedna od glavnih karakteristika savremenog napada. I u odbrambenim operacijama oklopne jedinice treba, uglavnom, da ofanzivnim dejstvima slamaju napadača. Po mnogim gledištima, uglavnom na zapadu, tenk u direktnom sudaru protiv tenka, treba da reši i pitanje protivoklopne odbrane. To su, uglavnom, gledišta velikih i dobro opremljenih armija.

Kako ova gledišta odgovaraju armijama malih zemalja?

Pre razmatranja ovog pitanja mora se konstatovati da se veliki broj armija malih zemalja, u prvom redu evropskih, usled poznatih okolnosti, našao u sastavu blokova. Primivši od njih ne samo oklopna vozila, već i organizaciju, formaciju i principe upotrebe, oklopne jedinice malih armija u sastavu blokova izgubile su svoja posebna obeležja. Ukoliko i ima nekih razlika one su nastale kao posledica geografskih uslova, specifičnosti u planovima

---

⁴ Od ukupno 57 američkih divizija prebačenih na evropsko kopno oklopnih je bilo 15, ne uzimajući pri tome u obzir činjenicu da su američke pešadijske divizije bile potpuno motorizovane i imale veliki broj borbenih vozila (tenkova, samohodna artiljerijska oruđa itd.). Montgomerijeva 21. grupa armija imala je u završnoj fazi rata 9 pešadijskih i 7 oklopnih divizija. Broj oklopnih jedinica u sovjetskoj armiji takođe je brzo rastao.

upotrebe ili, eventualno, zastarelije tehnike. Ako se negde i organizuje proizvodnja osnovnih sredstava oklopnih jedinica ona se odvija po licencama saveznika iz bloka, odnosno proizvode se odgovarajući delovi i sklopovi.⁵

One male zemlje koje vode nezavisnu politiku, moraju imati i posebna gledišta na razvoj i upotrebu oklopnih jedinica, iako one ne zanemaruju iskustvo blokovskih armija, pogotovu što su im neka pitanja zajednička — pa na primer: delimično mirnodopska obuka, održavanje, osnovni principi organizacije itd.

Do ovoga dolazi zato što male zemlje ne mogu usvojiti doktrinu blokovskih sila. Njihova nezavisna spoljna politika mora naći svog odraza i u ratnoj doktrini, zasnovanoj na sopstvenim uslovima i mogućnostima. Tako se, na primer, njihova ratna doktrina ne može zasnivati na vođenje rata na tuđoj teritoriji (čak ni u »preventivne« svrhe). Vođenje rata one moraju zasnivati prvo na svom povoljnijem opštem odnosu u živoj sili, pošto agresor nije u mogućnosti da obezbedi na svim frontovima nadmoćnost u živoj sili, s obzirom da je danas mala verovatnoća da će doći do ratova u kojima će i vanblokovska zemlja biti sama izložena udaru agresora. Mala zemlja će zatim nastojati da forme njenog rata budu takve da omoguće do maksimuma izražaj svojih objektivnih prednosti, kao što je bio slučaj u našem NOR-u i da time umanje ili potpuno parališu prednosti agresora u noružanju.

Da li će u pojedinim fazama rata biti dominantan napad ili odbrana, frontalan otpor ili dejstva u pozadini, kada će doći do posebnog izražaja ovaj ili onaj vid ili rod oružanih snaga, stvar je konkretnih situacija i procesa. Pri svemu tome realno se može računati i na stvaranje savezničkih odnosa bilo na početku rata ili kasnije.

---

⁵ Čak i tako industrijski razvijene zemlje kao što su Nemačka, Francuska i Velika Britanija, vrše pripreme za zajedničku proizvodnju »evropskog tenka«, ali je to pre politička nego ekonomska potreba.

NABAVKA I ODRŽAVANJE OKLOPNIH JEDINICA

Zbog ograničenih ekonomskih mogućnosti očigledno je da oklopne jedinice u malim, pa čak i relativno industrijski razvijenim zemljama, ne mogu postati glavni rod kopnene vojske. Zbog toga u malim zemljama pešadija i dalje ostaje dominantan rod vojske. Međutim, to ne znači da malim armijama uopšte nisu potrebne oklopne jedinice. Naprotiv, i kod njih se oseća tendencija da se postignu što povoljniji odnosi između pojedinih rodova vojske. Poznato je, na primer, da čak i manji broj tenkova, integriran u pešadijske jedinice, čini ove znatno otpornijim i elastičnijim u borbi.

U pogledu nabavke oklopnih vozila armije malih zemalja nemaju velikog izbora, zato što iz razumljivih razloga niko neće da proda najsavremenije tenkove, što znači da se one moraju zadovoljiti uglavnom nešto zastarelijim tipovima. A ako ih i same proizvode oni ipak ne mogu biti ispred onih koje proizvode velike i bogate zemlje. Pa čak kad bi došle do izvesnog kontingenta najsavremenijih oklopnih vozila one ih ne bi mogle redovno zamenjivati novim i savremenijim — bez obzira što tenk ne zastareva tako brzo, jer armije malih zemalja ne mogu da idu ukorak sa armijama velikih i ekonomski jakih zemalja. Ovakva stvarnost naravno postavlja oklopne jedinice malih armija u neravnopravan položaj.

Međutim, ako se razmotri namena oklopnih jedinica u velikim i malim armijama, ta neravnopravnost se u izvesnoj meri ublažava. Ako se uzme u obzir samo nekoliko momenata, na primer da će tenkovi malih zemalja biti upotrebljavani na manjim dubinama i na poznatom zemljištu, da se neće morati meriti u otvorenom sudaru protiv najmodernijih tenkova neprijatelja, i ako budu dobro obučene posade a tenkovi majstorski upotrebljeni, tehnička inferiornost će se znatno umanjiti, pa će i zastareliji tipovi tenkova dati dobre rezultate.

Najbolji izlaz iz ove situacije, ako za to postoje mogućnosti jeste svakako sopstvena proizvodnja tenkova iako oni neće biti poslednja reč tehnike. Ali prednost ipak

postoji jer tenk sopstvene proizvodnje znači unifikaciju materijala i obuke, a istovremeno to olakšava njegovo održavanje u miru i ratu, lakše snabdevanje municijom i drugom opremom. Pri ovom se mora uglavnom računati na one količine koje se mogu proizvesti još u toku mira, jer će iz raznih razloga ratna proizvodnja biti znatno otežana, pa i potpuno onemogućena.

Održavanje tenkova strane proizvodnje predstavlja znatne teškoće, što se najčešće ogleda u nedostatku rezervnih delova i pojedinih gotovih sklopova, pogotovu ako ove tenkove više ne proizvodi zemlja koja ih je isporučila. Zato je neophodno blagovremeno nabaviti dovoljno rezervnih delova i sklopova ili organizovati njihovu proizvodnju u domaćim fabrikama. Ali, treba imati na umu da ovo nije lako postići.

Takođe ne treba zanemariti i improvizacije — jer naša iskustva iz NOR-a potvrđuju da su one moguće i korisne.

U određenim, povoljnim, uslovima mala armija se može u pogledu nabavke nove tehnike i održavanja postojće više ili manje oslanjati i na saveznike, što ističe još u miru potrebu obuke i stvaranja kadra sposobnog da odmah može koristiti i oklopna vozila saveznika.

ORGANIZACIJA I FORMACIJA

Oklopne jedinice armija malih zemalja ne treba stvarati po obrascima i šemama velikih armija, čak i onda kada se ekonomski momenat ne postavlja kao velika prepreka. Zbog različite uloge jednih i drugih armija, bilo bi pogrešno potpuno usvojiti ista načela i principe organizacije i formacije oklopnih jedinica.

Oklopne jedinice malih armija mogu imati znatno manje tenkove, manji broj ljudi i male trupne rezerve, ali je neophodno da u svom sastavu imaju i ostale rodove, jer se tek tada mogu efikasno iskoristiti. Znači one treba da predstavljaju gotovu, objedinjenu celinu svih neophod-

nih rodova i službi kako bi mogle izvršiti većinu zadataka bez naknadnih pridavanja i oduzimanja.

U organski sastav oklopne jedinice treba uključiti sem pešadije i inženjerije i artiljeriju za podršku, zatim jedinice protivoklopne artiljerije (čija bi se uloga sastojala u vođenju borbe s neprijateljskim tenkovima, čime bi se glavna tenkova oslobodila za aktivna dejstva), kao i oruđa lake protivtenkovske artiljerije.

Prosečna svetska norma od 7—10 pešaka na jedan tenk u organskom sastavu oklopnih jedinica nije norma za male armije i ona se može povećati, s tim da se pešaci ipak moraju prebacivati guseničnim vozilima (transporteri). Potreba za rastresitim borbenim poretkom i brzim grupisanjem, kretanjem preko kontaminiranih prostorija i uopšte potrebom kretanja van puteva, zahteva postavljanje svih vitalnih delova oklopnih jedinica na gusenična vozila. Ovo ima posebnog značaja baš za male zemlje koje najčešće imaju i slabo razvijenu putnu mrežu, zbog čega se njihove oklopne jedinice mogu naći u sasvim podređenom položaju u odnosu na agresora — osposobljenog za pokret i van puteva. Osposobljenost ovih jedinica za pokret i van puteva omogućila bi njihov lakši manevar sa jednog na drugi pravac. Prema tome u osnovi nisu ispravna gledišta po kojima princip »sve na gusenice« važi samo za oklopne jedinice armija velikih sila.

NEKI PRINCIPI UPOTREBE

Jedan od osnovnih principa upotrebe tenkova (i čisto tenkovskih jedinica) jeste da se oni najbolje iskorišćavaju združeni sa drugim rodovima u krupne oklopne formacije odnosno kad se upotrebljavaju u masi. Čak se gotovo jednodušno tvrdi (iako se često preteruje) da su neke velike armije doživele poraz ili imale teških neuspeha u početnim fazama drugog svetskog rata, naročito zbog rasturenosti tenkova po pešadijskim ili malim samostalnim jedinicama. Poznate su teorije o »tenkovskoj pesnici« na

jednoj i »tenkovskoj prašini« i »počesnom tučenju« na drugoj strani.

Praksa drugog svetskog rata potvrdila je ispravnost masovne upotrebe tenkova okupljenih u velike oklopne formacije i na odlučujućem pravcu.

Postavlja se pitanje koliko je to primenljivo u armijama malih zemalja?

Mada u osnovi ispravan, taj princip mora kod njih da pretrpi izvesne korekcije zbog nekih specifičnih uslova, kao:

— deo tenkova mora se pridati pešadijskim jedinicama da bi se i one ojačale i osposobile za žilavije i aktivnije dejstvo i tako povećala njihova upotrebljivost, s obzirom na savremeno naoružanje napadača. Time se jasno »oštećuje« raspoloživi fond tenkova za formiranje samostalnih oklopnih jedinica, koje su potrebne da bi se mogle upotrebiti na osetljivim mestima i pravcima u odbrani državne teritorije;

— armija koja mora, bar u početku rata, ostati u strategijskoj defanzivi, i time prepustiti inicijativu agresoru, teško bi mogla unapred izvršiti grupisanje na željenom pravcu (ili pravcima). Ovo bi bilo teško čak i kasnije sprovesti zbog male dubine državne teritorije, velike širine frontova, nadmoćnosti napadača u vazduhu itd.; napadaču bi verovatno i pogodovalo »podmetanje« ovih jedinica, da ih odjednom tuče svojim brojnijim ili, pak, samo kvalitetnijim naoružanjem.

Tenk, odnosno oklopne jedinice, je izrazito ofanzivnog karaktera. Ako su te jedinice i učestvovala u odbrani malo je primera da je bila u pitanju statična odbrana. Jedno od glavnih osobina tenka jeste udar pokretom, u suprotnom bi predstavljao pokretan bunker ili protivoklopno oruđe, a za te zadatke postoje jevtinija sredstva.

Za pravilnu ocenu mogućnosti ofanzivnih dejstava oklopnih jedinica malih zemalja, treba imati u vidu: agresor će po pravilu biti u tehničkom pogledu nadmoćniji — bar u početnoj fazi rata — a u svakom slučaju brojno na najvažnijim pravcima dejstva.

Postavlja se pitanje da li je u tim uslovima opravdana frontalna aktivnost oklopnih jedinica branioca. Svakako ne, jer bi u izrazitim slučajevima nadmoćnost agresora ličila na aktivnost po svaku cenu, ili bolje rečeno predstavljala bi grubu grešku, jer je za ofanzivne radnje oklopnim jedinicama neophodna zaštita i podrška iz vazduha, što će male armije moći verovatno samo izuzetno i povremeno da obezbede, dok upotreba atomskog oruđa sa kojom oklopne jedinice velikih armija potpuno računaju, bar za sada uopšte ne dolazi u obzir.

Ova konstatacija nikako ne znači da neće biti momenta kada će moći doći do ofanzivne upotrebe oklopnih jedinica. Na primer na sporednijim ratištima ili na pojedinim manje važnim pravcima, agresor neće moći da ima najkvalitetniju tehniku i najbolje jedinice, uvek dobro podržane i zaštićene iz vazduha, a i kad to nije slučaj ne treba zaboraviti da će agresor ratovati na tuđem zemljištu, i da će silina njegovog početnog udara tokom rata slabiti a to znači da će branilac dolaziti do povoljnijeg odnosa snaga ne samo u živoj sili nego i u tehnici.

No, i pod najtežim uslovima, ne bi trebalo koristiti oklopne jedinice kao nepokretne tačke u odbrani. U borbi protiv nadmoćnijeg neprijatelja baš oklopne jedinice, zbog svoje pokretljivosti, su u stanju da najbolje iskoriste zemljište po dubini, da nanose brze i iznenadne udare a same da ih izbegnu i da vrlo efikasno, u tesnom sadejstvu sa drugim rodovima, brzo slamaju ofanzivnu moć agresora. Dejstvujući na čelo napadnog klina agresora manjim delovima ili jedinicama specijalno namenjenim za tu svrhu, moguće je i u odbrani glavninu oklopnih jedinica sačuvati za aktivna dejstva iz dubine, a još bolje na bokove izduženog napadača.

Primena zasada većim oklopnim jedinicama, sačekivanje napadača na kraćim odstojanjima i nanošenje udara vatrom, a zatim i pokretom, nalaziće naročitu primenu u nepovljudnom odnosu snaga.

Verovatno će jače doći do izražaja napadna dejstva oklopnih jedinica iz rezervi viših komandi (ili onih raspo-

ređenih po sopstvenoj dubini) za borbu protiv iznenadno prodrlih neprijateljevih delova radi zaustavljanja i slamanja njegove napadne moći ili pak, u povoljnim uslovima, i radi njegovog uništenja.

Ne treba posebno naglašavati da su oklopne jedinice vrlo efikasne u borbi protiv vazdušnodesantnih jedinica koje će verovatno agresor vrlo često primenjivati radi ubrzanja svojih dejstava. Brzim i energičnim napadom oklopne jedinice će postizati zavidne rezultate.

Povoljnih uslova za napad može se naći čak i pri svim nepovoljnom odnosu snaga, ako se tome teži i ako se iskoriste pogodni momenti. Naravno bilo bi zabluda u takvim fazama rata vršiti veća grupisanja oklopnih jedinica na jednom pravcu i vršiti napade sračunate na odlučnije tučenje neprijatelja. Zamašnije operacije u kojima bi oklopne jedinice malih armija imale jače grupisanje vršile dublje prodore itd., mogu se predviđati tek kada se iscrpi napad na sopstvenim i drugim frontovima.

Posebno se postavlja problem upotrebe tenkova u protivoklopnoj odbrani.

Kod velikih armija preovlađuje shvatanje »da je tenk najbolje protivoklopno sredstvo«. Na toj osnovi bilo je u nekim armijama »spuštanja« tenkova u organski sastav jedinica i manjih od pešadijske divizije. Velike armije u proizvodnji protivoklopnih sredstava sve više se orijentišu na masovna protivoklopna sredstva za pojedince i tenkove.

Male armije moraju tražiti druga rešenja. Pošto nemaju mogućnosti da obezbede dovoljno tenkova, pa čak i kvalitetnih samohodnih protivoklopnih oruđa, svoju protivoklopnu odbranu moraju, uglavnom, osloniti na masu pešadijskih protivoklopnih oruđa sa kumulativnim zrnom i na klasični protivoklopni top. Međutim problem protivoklopne odbrane male armije ne smeju rešavati prvenstveno naoružanjem, već suštinom i načinom izvođenja borbenih dejstava.

Osim toga postavlja se i pitanje kojim sredstvima vršiti protivnapade radi izbacivanja uklinjenih neprijatelj-

skih tenkova. I u malim armijama najčešće će to morati činiti, uglavnom, samo sopstveni tenkovi.

Prema tome, koliko god male armije nastojale da izbegnu upotrebu tenkova u borbi protiv neprijateljevih, to se često neće moći izbeći. Druge mere, masovna sredstva za borbu protiv tenkova, miniranje, rušenje itd., mogu znatno olakšati izvršenje ovog zadatka oklopnih jedinica, ali ga ne mogu i isključiti. Zato je od naročito značaja da u ovim armijama postoje tenkovi dobre pokretljivosti naoružani topom velike probojne moći. Ove osobine treba obezbeđivati, pa makar i na račun debljine oklopne zaštite.

MIRNODOPSKE PRIPREME OKLOPNIH JEDINICA ZA RAT

Gotovo u svim armijama nalaze se u miru već gotove, do ratnih formacija popunjene, i za borbu spremne jedinice. Time (a u drugim pripremama i tehničkim sredstvima) znatno su povećane mogućnosti iznenadnog napada. Jedan takav napad na granici u kombinaciji sa vazдушnim desantom na više mesta i na većoj dubini, znatno bi usložio i otežao uspešnu organizaciju odbrane zemlje.

Za sprečavanje i pariranje takvih iznenadnih napada i ublažavanje početnog udara, veoma su pogodne oklopne jedinice, zbog svoje pokretljivosti, jake vatrene moći i uopšte velike sposobnosti da se uspešno suprotstave napadaču. U pripremama je moguće postići takav stepen gotovosti da se, na primer, izbegne čak i popuna municijom, tako da je zagarantovana veoma brza upotreba. Takvu gotovost nužno je obezbeđivati, naročito kod jedinica na ugroženim pravcima i najverovatnijim vazdušnodesantnim prostorijama.

Imajući na taj način pripremljene jedinice moguće je dobrim delom izbeći iznenađenje i smanjiti njegove posledice — obezbediti uredniju mobilizaciju ostalih snaga i pozimljanje ostalih mera za što uspešniji otpor agresoru.

Pomiriti te dve suprotnosti — imati u miru što više za borbu gotovih oklopnih jedinica i njihovo održavanje

— nije jednostavno. Ipak, zbog relativno malog broja angažovanja ljudstva i velike efikasnosti u borbi, biće neophodno imati takve jedinice bar na ugroženim i osetljivim pravcima i zonama.

Ostatak, delimično ili uopšte nerazvijenih oklopnih jedinica, takođe, je moguće relativno brzo popuniti i pripremiti za borbu. Stalnom brigom za ispravnost tehnike i teritorijalnim principom popune ljudstvom znatno se može ubrzati njihova mobilizacija. Pravilnim radom u mirnodopskim uslovima ovo je uveliko moguće postići.

General-major *Dušan VUJATOVIĆ*

INTEGRACIJA ZDRAVSTVENE SLUŽBE U ODBRANI ZEMLJE

Mnogobrojni su problemi i zadaci koje bi eventualni nuklearni rat postavio pred zdravstvenu službu bilo koje zemlje. No preduzimanje različitih preventivnih mera, snabdevanje sanitetskim materijalnim sredstvima, a naročito zbrinjavanje ranjenika i bolesnika, svakako će biti među najkomplikovanijim i najtežim. To dolazi ne samo zbog teške opšte situacije u kojoj će se odvijati delatnost zdravstvene službe (oskudica kadrova, kratkoća vremena u kome se mnogobrojni ranjenici i bolesnici moraju zbrinuti, ogromnih teškoća u snabdevanju sanitetskim materijalom) već i zbog raznovrsnosti bolesti i povreda, od kojih će neke, kao one koje nastaju od radioaktivnog zračenja, biti potpuno nove. Eventualna upotreba bioloških sredstava samo će otežati situaciju. Postoji mogućnost da se u masovnim razmerama pojave ne samo uobičajena zarazna oboljenja, već i različite egzotične zaraze, koje danas ne postoje u zemljama sa visokim higijenskim standardom (kuga, pagajaska bolest, sakagija, itd.). Ako ovome dodamo ogromne gubitke koje bi mogao doneti jedan hemijski rat sa upotrebom nervnih i drugih savremenih bojnih otrova, porast ratnih psihoneuroza, te da će se mnoge poznate bolesti pojaviti u izmenjenom vidu itd., videćemo svu složenost i težinu zadataka zdravstvene službe u danima rata.

Jasno je da bi ovako obimne i složene zadatke u ratu sa uspehom mogla da obavlja jedino služba u kojoj su objedinjene — integrirane, sve snage i sredstva jedne zemlje. Tako integrirana zdravstvena služba bi obuhvatala javnu zdravstvenu službu zajedno sa službom civilne za-

štite i sanitetsku službu armije. Odmah da napomenemo da integracija, kako je mi zamišljamo, ne znači nikakvo organizacijsko jedinstvo, niti kakvu militarizaciju zdravstvene službe, iako ima i takvih predloga u nekim zemljama. Integracija zdravstvene službe znači prvenstveno jedinstvo pogleda jedne i druge službe po zadacima koji ih očekuju u ratu, dok one i dalje ostaju potpuno samostalne. Integracija znači usku saradnju u mirnodopskim pripremama i zajednički rad u ratu, sa podelom zadataka između jedne i druge službe. Ovaj zajednički rad u ratu morao bi se obezbediti preko odgovarajućih koordinacionih tela na svim nivoima (saveznom, republičkom itd.). Težište zadataka ovako integrirane zdravstvene službe bilo bi na civilnoj — javnoj zdravstvenoj službi. Ovo je sasvim razumljivo kad se zna da su najrazornija nuklearna i termonuklearna oružja, pa i biološka i hemijska sredstva rata u osnovi namenjena upravo pozadini — gusto naseljenim velikim gradovima, važnim upravno-političkim centrima, saobraćajnim čvorovima, industrijskim regionima itd. Prema tome i gubici među civilnim stanovništvom biće znatno veći¹. To nameće potrebu da se stvori snažna i jedinstvena zdravstvena služba koja će biti u stanju da u ratu zbrine sve ranjenike i bolesnike iz redova civilnog stanovništva i armije i preduzme sve potrebne mere da bi zaštitila zdravlje građana. Naravno, za to je potrebna najuža saradnja svih odgovarajućih organa armije i civilnog sektora i to na svim stepenima. Međutim, dok je organizaciona struktura sanitetske službe armije, pa i njeni zadaci, još u miru u izvesnoj meri prilagođena ratnim potrebama, to se ne bi moglo reći i za javnu zdravstvenu službu koja se bavi prvenstveno mirnodopskom problematikom. Znači, neophodna je preorijentacija i preduzimanje odgovarajućih mera kako bi ona sa što manje potresa mogla preći na izvršavanje svojih zadataka u eventualnom ratu. Zato je neophodno, u prvom redu, da

---

¹ Po Gerisu, od jedne 40 KT bombe u gradu će biti oko 80% gubitaka, dok će kod razvijenog pešadijskog bataljona gubici iznositi sve 45% (Vojnosanitetski pregled br. 10/61).

svi zdravstveni radnici kao i rukovodeći organi uopšte imaju jedinstven pogled na neka osnovna pitanja koja su od bitnog uticaja na rad ratne zdravstvene službe, kao što su shvatanje karaktera budućeg rata, uloge zdravstvene službe u miru i ratu, njene organizacije, metodike rada itd. Ta jedinstvena vojnomedicinska doktrina je značajna za rešavanje svih navedenih problema, posebno za zbrinjavanje mase ranjenika i bolesnika. Za uspešno funkcionisanje ove komplikovane organizacije, u kojoj ranjenik odnosno bolesnik, prolazi kroz veći broj etapa nego u miru, potrebno je jedinstveno gledište po nizu pitanja. Isti kriterijum morao bi da postoji kod svih, npr. za trijažu — razvrstavanje ranjenika i bolesnika na određene kategorije prema prirodi povrede, izgledima na izlečenje i drugom.² Potrebni su jedinstveni stavovi o prioritetu ukazivanja medicinske pomoći, njenom opsegu na pojedinim etapama i sličnom. Njih je moguće postići još u toku školovanja kroz jedinstvene nastavne programe na svim medicinskim, farmaceutskim, stomatološkim fakultetima, sličnim ustanovama i srednjomedicinskim školama koji treba da obuhvate i određeni ratni medicinski minimum — kao i naknadnim upoznavanjem već gotovih kadrova sa tim minimumom i jedinstvenim stavovima.

Saradnja u predohrani. Najuča saradnja svih zainteresovanih i čitave zdravstvene službe je neophodna već u preduzimanju različitih preventivnih mera u miru, a naročito u ratu. To naročito dolazi u obzir kod zaraznih oboljenja koja u našoj mirnodopskoj patologiji zauzimaju znatno mesto, a u ratu treba računati i sa njihovim porastom. Znatni fizički i psihički naponi kojima je u ratu izloženo kako civilno stanovništvo tako i ljudstvo jedinica,

---

² Danas je u nizu zemalja, pa i kod nas, prihvaćena podela ranjenika i bolesnika na četiri osnovne kategorije: laki ranjenici i bolesnici koji se nakon ukazane prve pomoći vraćaju na svoju dužnost; oni kojima je potrebna hitna hirurška pomoć sa dobrim izgledima na spasavanje života; oni koji mogu izvesno vreme da čekaju na ukazivanje hirurške pomoći i na kraju grupa onih kod kojih su izgledi na izlečenje minimalni, te im se, dok to situacija ne dozvoli, ukazuje samo elementarna medicinska pomoć.

slabija ishrana itd. dovode do smanjivanja otpornosti organizma i pogoduju pojavi zaraznih bolesti. Ako tome dodamo ogromna razaranja koja prate savremene ratove, uništavanje stambenih blokova, vodovoda i kanalizacije, otežano održavanje lične i kolektivne higijene i sl. videćemo zbog čega su gotovo svi ratovi u prošlosti bili praćeni ozbiljnim porastom zaraznih oboljenja. Pegavac nas je npr. pratio u svim dosadašnjim ratovima. Epidemija iz prošlog svetskog rata, koja je odnela oko 200 000 ljudi i četvrtinu lekara male Srbije, ušla je u istoriju ratnih zaraza. Poteškoće sa pegavcem iz narodnooslobodilačkog rata još su nam u svežoj uspomeni. Čitave jedinice su oboljevale i duže vreme bile nesposobne za izvršenje ma kakvih zadataka. Vrhovni štab je morao odvojiti celu diviziju za nošenje obolelih pegavičara. Imamo mnogo razloga da se plašimo pegavca i u eventualnom budućem ratu i pored savremenih insekticida koji će, bez sumnje, mnogo značiti za efikasniju borbu protiv njega i pored znatno većeg higijenskog standarda i drugih povoljnih okolnosti. Mi još nismo uspeli ni u miru da likvidiramo endemska žarišta pegavca u centralnim oblastima naše zemlje, a znamo kako je teška borba sa vašljivošću u toku rata.

I zarazna žutica (hepatitis epidemica) spada u grupu izrazito ratnih zaraza. Posle prvog svetskog rata u Evropi se javljala prava pandemija (naročito izražena u godinama između 1923—1926). Ona se ponovila i u toku drugog svetskog rata, zahvativši naročito Nemačku, Poljsku, Rumuniju, deo SSSR, Skandinavske zemlje itd. Po nekim podacima, krajem 1944. i početkom 1945. godine u Grčkoj je od žutice bolovalo oko 120 000 nemačkih vojnika. Oni su tu zarazu sejali prilikom svog povlačenja i preko naše zemlje. Na sremskom frontu u jedinicama 6. proleterske divizije krajem meseca januara 1945. godine registrovano je 1232 ovakvih oboljenja, dok je stvarni broj sigurno bio daleko veći. Zbog dužine trajanja bolesti (4—6 nedelja), kao i mogućnosti daljeg širenja, a pogotovu u vojsci, zarazna žutica u ratu je od prvorazrednog značaja. Ona i u miru predstavlja ozbiljan problem, kao i dizenterija, koju pokatkad i danas obuzdavamo samo sa ve-

likim teškoćama. Dizenterija je, međutim, zauzimala jedno od prvih mesta među zaraznim oboljenjima i u drugom svetskom ratu i u ratu u Koreji.

Zahvaljujući savremenim tekovinama medicine, smišljenim i dobro organizovanim radom mogao bi se broj zaraznih oboljenja u miru znatno smanjiti i poboljšati izgledi za uspešniju borbu sa njima u ratu. Zbog toga je potrebno što pre planski pristupiti radu na saniranju higijensko-epidemiološkog stanja na celoj teritoriji, a prvenstveno na onim prostorijama koje su od posebnog značaja za odbranu zemlje.

Da li je moguće očekivati da će evakuacija stanovništva iz velikih gradova, smeštaj hiljada ranjenika i bolesnika u udaljenija, u higijenskom pogledu zaostaliya područja, proći u ratu bez pojave ozbiljnih epidemija, ako još danas ne preduzmemo sve mere da se te prostorije asaniraju, likvidiraju endemska žarišta, reše bar osnovna pitanja snabdevanja vodom, uklanjanja otpadnih materija, higijene stanovanja i slično. Sa onim što je do sada u ovome pogledu postignuto ni u kom slučaju ne bi smeli biti zadovoljni. Sredstva uložena za asanaciju i te kako bi se brzo isplatila. Smanjio bi se broj obolelih i umrlih. Primer malarije, koja je danas praktično iskorenjena u našoj zemlji, to jasno pokazuje. Od nekoliko hiljada obolelih kod nas, pre i neposredno posle drugog svetskog rata, — zahvaljujući preduzetim merama, dobro organizovanom rezidualnom prskanju sa DDT, lečenju registrovanih malaričara itd. — u 1960. godini imali smo 257, a u 1961. samo 48 slučajeva.³

³ Prema nekim podacima između prvog i drugog svetskog rata u Jugoslaviji je godišnje bolovalo od malarije oko 800.000 — 1.000.000 lica. Sve do 1947. godine, kada je otpočela sistematska borba sa malarijom, ona se javljala u endemskom obliku na jednoj trećini teritorije Jugoslavije. Ulaganjem znatnih materijalnih sredstava, formiranjem posebnih jedinica — antimalaričnih odreda, sprovođenjem rezidualnog prskanja sa DDT kao i drugim potrebnim merama na ugroženim terenima, malariji je zadat odlučan udarac. Upravo rad na iskorenjivanju malarije u našoj zemlji predstavlja jedan od primera veoma korisne saradnje između javne zdravstvene službe i sanitetske službe armije.

Preduzimanjem nekih drugih mera npr. opšte vakcinacije stanovništva, mogao bi se znatno smanjiti broj izvesnih zaraza ili uopšte sprečiti njihova pojava (tetanus, crevna zaraza i slično). Od tetanusa svake godine umire u našoj zemlji veći broj ljudi, iako bi to moglo da se spreči vakcinacijom. Američka armija npr. u drugom svetskom ratu, na evropskom bojištu, nije uopšte imala gubitaka od tetanusa baš zahvaljujući sprovedenoj opštoj vakcinaciji.

Postoji još niz zaraznih oboljenja (endemski lues, trahom itd.) kod kojih bi se ulaganjem većih sredstava mogao postići takav uspeh da bi se praktično moglo govoriti o njihovom iskorenjivanju. U krajnjoj liniji nisu u pitanju samo zaraze. Endemska gušavost predstavlja važan socijalno-medicinski problem u našoj zemlji. Pre uvođenja jodne profilakse u FNRJ, od ukupno oko 6 miliona stanovnika koji žive na strumogenim terenima, oko 2 miliona su bolovali od strume u manjoj ili većoj meri. Kad uzmemo u obzir da kao posledicu toga imamo oko 25 000 endemskih kretena i gluvonemih, da je u nekim krajevima i do 20% dece mentalno zaostalo i da nije sposobno da prati školsku nastavu, da gušavost dovodi do smanjenja fizičke i mentalne sposobnosti, pa i do nesposobnosti za vojnu službu, videćemo da ovo pitanje zaslužuje da se razmotri. Praksa pokazuje da se sa skromnim sredstvima, koja zahteva jodna profilaksa, mogu postići veoma dobri rezultati i da su ona uvek znatno manja nego sredstva koja se daju za lečenje, jer se svake godine samo operiše 2500—3000 struma.

Poseban zadatak u okviru mera predohrane predstavlja upoznavanje stanovništva sa osnovnim znanjima iz oblasti higijene i epidemiologije, kao i nastajanja i širenja zaraza koje dolaze u obzir pri upotrebi bioloških sredstava rata.

Ono što treba naročito naglasiti jeste činjenica da bi odvajanje znatno većih sredstava za preventivu danas bilo daleko racionalnije nego davanje milijardi za otklanjanje posledica i lečenja obolelih.

Kao što se vidi, zadaci javne zdravstvene službe u pogledu predohrane veoma su obimni. Međutim, ni operativna armija ne može se smatrati obezbeđenom u higijensko-epidemiološkom pogledu, ako nije obezbeđena i njena pozadina. Prema tome, sanitetska služba armije veoma je zainteresovana da se sve potrebne mere na civilnom sektoru sprovedu što potpunije i u pravo vreme. Odatle i proizilazi potreba stalne saradnje na svim stepenima zdravstvene službe armije i javne zdravstvene službe na određenoj prostoriji. Pored obaveze da preduzima sve potrebne mere u svom delokrugu rada, higijensko-epidemiološka služba armije će, u slučaju potrebe, priskočiti u pomoć i javnoj zdravstvenoj službi, naročito kad se radi o suzbijanju epidemija opasnih zaraza, bilo da one nastaju na prirodan način ili su posledica bioloških napada, kao i obratno. I vakcinacije protiv nekih crevnih zaraza, tetanusa i velikih boginja koje se u armiji redovno sprovode na celokupnom sastavu, u velikoj meri olakšavaju rad javne zdravstvene službe na ovim zadacima, itd.

Zbrinjavanje ranjenika i bolesnika. Dok je u pogledu preventive veći deo zadataka imala javna zdravstvena služba, kod zbrinjavanja ranjenika i bolesnika oni se dele između nje i civilne zaštite s jedne strane i sanitetske službe armije s druge strane.

Javna zdravstvena služba i u ratu nastavlja sa izvršavanjem onih zadataka koje je imala za vreme mira tj. štiti zdravlje i leči obolele i povređene. Pored toga ona ima zadatak da zbrinjava ranjenike i bolesnike, nastale kao posledica ratnih dejstava, iz redova civilnog stanovništva, kao i određene kategorije iz sastava operativne armije. Treba imati u vidu da će u ratu zbog velikih razaranja, slabije ishrane, migracije stanovništva i dr. broj obolelih biti daleko veći nego u miru. Da bi zdravstvena služba mogla odgovoriti ovim veoma obimnim zadacima, mora ići na što racionalniji raspored i upotrebu svojih kadrova i ustanova. Zdravstvene ustanove moraju biti manje, lako pokretljive, sa organizacionom strukturom koja će se bazirati na ekipnom sastavu. To omogućava

izdvajanje pojedinih delova — ekipa hitne pomoći, hirurških ekipa za opekotine i slično. Na taj način se olakšava manevrisanje odnosno zdravstvena služba postaje elastičnija.

Za izvršavanje postavljenih zadataka najbolje će odgovarati bolnice opšteg profila, dok će specijalizovane manje dolaziti u obzir. Ipak će biti neophodno da se formiraju i neke od njih kao što su, na primer, bolnice za opekotine, za lake ranjenike itd. Uostalom i opšte bolnice pa i zdravstvene stanice, čija će uloga takođe biti veoma značajna, mogu po potrebi postati i specijalističke — davanjem odgovarajućih specijalističkih ekipa i opreme.

U pogledu posteljne mreže treba imati na umu da najveći broj postelja danas otpada na velike gradove, a oni će verovatno biti i cilj neprijateljskih napada. Prilikom napada na Hirošimu uništeno je 40 od ukupno 43 bolnice u gradu i oko 90% lekarskog kadra. Prema tome, najveću pažnju trebalo bi posvetiti stvaranju dovoljnog broja postelja u okolini velikih gradova kao i širokoj mreži bolničkih ustanova na celoj teritoriji zemlje, a naročito na pravcima koji su od operativno-strategijskog značaja.

Naša mirnodopska posteljna mreža po broju postelja još uvek znatno zaostaje za našim potrebama. Dok je evropski prosek 8—10 postelja na 1000 stanovnika, dotle se naš prosek⁴ kreće oko 4,8. Zato se prilikom izrade per-

⁴ Na teritoriji FNRJ bilo je na dan 1. januara 1961. godine ukupno 91 599 postelja. Od toga je na opšte bolnice otpadalo 59,3% specijalističke 30,9% i vanbolničke ustanove 9,8%. Po republikama broj bolničkih postelja bio je raspoređen na sledeći način:

Srbija	35 211 postelja ili 4,6 na 1000 stanovnika
Hrvatska	23 861 postelja ili 5,6 na 1000 stanovnika
Slovenija	11 932 postelja ili 7,4 na 1000 stanovnika
Bosna i Hercegovina	11 430 postelja ili 3,3 na 1000 stanovnika
Makedonija	6 144 postelja ili 4,1 na 1000 stanovnika
Crna Gora	3 021 postelja ili 6,1 na 1000 stanovnika

Kao što se vidi iz ovog pregleda, najrazvijeniju posteljnu mrežu, srazmerno broju stanovnika, ima Slovenija, a najslabiju NR Bosna i Hercegovina. (Vojnosanitetski pregled, br. 1/62.).

spektivnog plana bolničke mreže, kao i kod davanja prioriteta izgradnji pojedinih ustanova, mora imati u vidu potreba da se novi objekti izgrađuju i u manjim mestima gde, istina, danas ne bi bili potpuno iskorišćeni, ali bi popunili sadašnju osetnu prazninu.

Realna je pretpostavka da će evakuacija velikih bolnica na periferiju gradova ili u unutrašnjost zemlje biti veoma otežana. Zato neki autori⁵ predlažu stvaranje posebnih bolničkih naselja ili teritorijalnih bazena (bolnica) koji bi u ratu služili za prihvatanje i zbrinjavanje ranjenika i bolesnika sa određene teritorije. Ovakva naselja trebalo bi predvideti u svakoj komuni, a naročito onim u blizini velikih gradova i industrijskih reiona. U tim naseljima sve bi stanovništvo moralo završiti odgovarajuće bolničarske kurseve, a svaka porodica trebala bi da prihvati 10—20 ranjenika odnosno bolesnika. Ako bi se prethodno izvršila asanacija ovih reiona i pripremila potrebna sredstva za rad, bilo bi dovoljno uputiti u takvo naselje, samo odgovarajući broj sanitetskih kadrova i ono bi moglo otpočeti sa radom. Velika prednost ovakvog načina zbrinjavanja sastojala bi se u mogućnosti da se za relativno kratko vreme, zbog blizine takvog naselja, zbrinu hiljade ranjenika. Istina, o pravoj bolesničkoj nezi ovde bi se teško moglo govoriti. Ali iskustva iz NOP pokazuju da su naši ranjenici i bolesnici imali veoma skromne zahteve kad je bio u pitanju smeštaj, ishrana pa i lečenje. Oni su bili zadovoljni kada su znali da je za njih urađeno sve što se moglo u takvoj situaciji. Sa sličnim minimalnim zahtevima računaju, uostalom, danas sve zemlje.

Da je često veoma teško ne samo poboljšati odnos između posteljne mreže i broja stanovnika, nego i održati već dostignuti, pokazuje primer SAD u kojima je usled bržeg povećanja broja stanovnika nego posteljne mreže, broj postelja na 1000 stanovnika 1959. godine iznosio 9,1 dok je 1952. god. bio 10,0 (Vojnosanitetski pregled, br. 8/61).

⁵ Prof. dr Grujica Žarković: Kako pripremiti zdravstvenu službu za odbranu zemlje u slučaju novog rata s naročitim osvrtom na preventivne mere, Beograd 1960. god.

Što se tiče zbrinjavanja mase povređenih u bombardovanim naseljima danas gotovo sve zemlje predviđaju da to vrši posebna organizacija — civilna zaštita. Ona treba da djeluje na principu službe hitne pomoći tj. da bude uvek spremna za ukazivanje medicinske pomoći. Radi toga ona organizuje (prema veličini grada, naselja) potreban broj stanica hitne pomoći. Jedna stanica otprilike bi došla na oko 2.500—3.000 stanovnika. Ekipe hitne pomoći izvlače ranjenike i povređene iz ruševina, ukazuju im prvu pomoć i evakušu u stanice. Za ukazivanje neodložne hirurške pomoći formiraju se — bilo u samom gradu, što je ređe ili na većoj ili manjoj udaljenosti od naselja, što je mnogo češće (10—15 km van grada) — hirurške stanice koje uz pomoć jedne ili više hirurških ekipa sa potrebnom opremom, transportnim sredstvima itd. organizuju svoj rad. Stručni kadar za rad u stanicama hitne pomoći daje javna zdravstvena služba. Po izvršenom zadatku oni se vraćaju na rad u svoje ustanove.

Zbog toga bi trebalo još u miru posvetiti veliku pažnju boljoj organizaciji službe hitne pomoći odnosno traumatološke službe u većim gradovima, kao i službi transfuzije krvi. Ovo je potrebno s obzirom da je rad traumatološke službe najpribližniji ratnim uslovima. Formiranje ekipa hitne pomoći, hirurških ekipa kao i drugih u svim odgovarajućim ustanovama javne zdravstvene službe, za kojima se i danas oseća potreba, naročito prilikom različitih elementarnih nesreća, doprinelo bi spremnosti zdravstvene službe da brže pređe na ratne uslove.

Posebno ćemo se zadržati na transfuziji krvi, jer je ona sve značajnija za mir i rat. Potrebe u krvi za transfuziju sve su veće. Kako su te potrebe kod nas naglo rasle vidi se iz podataka prema kojima je pre drugog svetskog rata, u periodu između 1924—1938. godine, na celoj teritoriji Jugoslavije trošeno svega oko 150 litara krvi godišnje dok se danas troši oko 70.000 litara krvi. Pošto količina dobijene krvi zavisi od broja davalaca, biće od interesa da iznesemo podatke i iz drugih zemalja. U SAD npr. na svakih 29 stanovnika jedan daje krv dok kod nas taj

prosek iznosi 87 (u Sloveniji na 35 stanovnika jedan daje krv, ali zato u NR Bosni i Hercegovini na 326 stanovnika jedan daje krv). Istina, mi ne zaostajemo mnogo za Engleskom u kojoj svaki 78 stanovnik daje krv, ali i pored preko 200 000 dobrovoljnih davalaca povremeno nam i za naše mirnodopske potrebe nedostaje krv nekih grupa.

Ratne potrebe u krvi za transfuziju su ogromne — ona se upotrebljava za lečenje ranjenika, opečenih ili ozračenih. Međutim, pošto je upotrebljivost sveže konzervisane krvi relativno kratka, oko 30 dana, razumljivo što u ratu, a i miru (npr. u slučaju većih elementarnih katastrofa) praktično ne možemo uvek računati sa upotrebom sveže krvi. Stoga među veoma značajne zadatke iz ove oblasti dolazi »plazma program«. On omogućava stokiranje zaliha krvi u vidu sušene krvne plazme koja predstavlja krv bez njenih uobličjenih sastojaka (crvenih i belih krvnih zrnaca itd.). Sušena krvna plazma može se čuvati godinama. Danas se smatra da se ona može upotrebljavati 5—7 pa i više godina, što zavisi od načina čuvanja. Njeno transportovanje takođe nije skopčano sa nekim teškoćama, što nije slučaj kod sveže krvi. Zbog toga je suva plazma pogodna za mirnodopske kao i ratne potrebe. Njena upotreba za vreme mira je, šta više, veoma poželjna, naročito zbog obnavljanja stokova koje se mora redovno vršiti. Pored toga, plazma se može davati osobama svih krvnih grupa, što je prednost u odnosu na svežu krv.

Dok je sakupljanje i konzervisanje krvi relativno jednostavno, dobijanje suve krvne plazme je prilično komplikovano. Zato je u većini zemalja ono centralizovano (u Engleskoj npr. postoje svega dva centra za sušenje krvne plazme, u Poljskoj i Čehoslovačkoj po jedan veći i nekoliko manjih). Poželjno je da u zemlji postoje bar 2—3 takva centra, stabilna ili pokretna, od kojih nesumnjivo prednost imaju oni sa podzemnim smeštajem (Švajcarska npr. ima jedan takav podzemni centar). Kod nas je izrada suve plazme počela 1953. godine sa jednom aparaturom koju je UNICEF isporučio Zavodu za transfuziju NR

Srbije. Od 1953—1960. godine mi smo od ukupno prikupljene količine krvi odvajali za suhu plazmu prosečno oko 15% a za frakcionisanje oko 8%, što znači osetno zaostajanje prema drugim zemljama.⁶

Mada je krv nezamenljiva, opseg ovoga članka dozvoljava nam samo da pomenemo, da zbog velikih potreba u miru (o ratnim da i ne govorimo) gotovo sve zemlje danas računaju i sa upotrebom tzv. supstituenata (zmena za krv odnosno za plazmu) u vidu različitih koloidalnih i drugih rastvora — Dekstran, Polivinilpirolidon, PVP, Plazmagel itd. Zamene krvi omogućavaju da se privremeno uspostavi normalna zapremina krvi u organizmu i na taj način održi krvotok. Zbog toga bi njihova proizvodnja u zemlji imala veliki značaj.

Saradnja javne zdravstvene i sanitetske službe armije u zbrinjavanju ranjenika i bolesnika biće veoma značajna. Glomazne i teško pokretne bolničke baze armija i frontova iz drugog svetskog rata, opterećene hiljadama ranjenika i bolesnika, više ne odgovaraju savremenim zahtevima. Brzim i dubokim prodorima neprijatelj može da ugrozi evakuaciju ranjenika i bolesnika »po osi« u dubinu teritorije. Zbog toga je nepoželjna koncentracija ranjenika na bilo kom delu teritorije. Nameće se potreba njihovog razmeštaja po širini teritorije (»evakuacija u stranu«), u manjim teritorijalnim bolnicama. Razumljivo da prihva-

---

⁶ Napori pojedinih zemalja za dobijanje što većih količina suve plazme vide se iz podataka prema kojima je u SAD od 1940. do jula 1944. godine bilo sakupljeno 8 500 000 boca krvi za izradu suve plazme. U Švajcarskoj se sada godišnje proizvodi oko 14 000 takvih boca.

Od 1952. god. civilna odbrana u SAD je zadužena za realizaciju »programa krvi i derivata krvi« u slučaju masovnog ranjavanja civilnog stanovništva. U tom programu saraduju i lekarska društva, Crveni krst, ustanove za transfuziju itd. Lokalne, federalne i državne jedinice su obavezne da čuvaju određene količine različitih produkata krvi. Propisi SAD iz 1952. zahtevaju da se u svakom momentu u bolnicama mora nalaziti 360 000 boca plazme i 142 000 boca krvi. Na osnovu toga se onda određuju rezerve u pojedinim jedinicama. (Dr Paula Lah-Jerina: Naš plazma program, Medicinski glasnik br. 6/61.).

tanje izvesnih kategorija ranjenika od strane javne zdravstvene službe u velikoj meri olakšava i manevarsku sposobnost operativnih jedinica. Zbog toga stvaranje široke mreže tih ustanova ima veliki značaj. Ona treba da pokrije celu teritoriju zemlje, a posebno pravce na kojima se može očekivati veći broj ranjenika i bolesnika.

Prema tome, sanitetska služba armije ukazivaće medicinsku pomoć, sa lečenjem samo određenih kategorija ranjenika i bolesnika, na odgovarajućim etapama sanitetske evakuacije odnosno u ustanovama za lečenje poljskog tipa. Za ostale, a posebno za one čije će lečenje dugo trajati, brinuće se ustanove javne zdravstvene službe. Ali ako se radi o zbrinjavanju mase ranjenika iz bombardovanih gradova, lečenju obolelog stanovništva kod pojave ozbiljnih epidemija itd. armija će uvek priskočiti u pomoć javnoj zdravstvenoj službi svim raspoloživim snagama i sredstvima.

Na izvesnim zadacima iz ovog domena — kao npr. pri određivanju krvnih grupa kod ljudstva na odsluženju obaveznog vojnog roka, uzimanju krvi za transfuziju, odnosno suhu plazmu i slično — još sada sarađuju obe službe.

Iako nedostatak kadra predstavlja problem važan za sve oblasti rada zdravstvene službe, on dolazi najviše do izražaja kod zbrinjavanja ranjenika i bolesnika. Zato ćemo ga ovde i pomenuti. Mora se računati s tim da će se sav rad zdravstvene službe obavljati u uslovima krajnje oskudice lekara, farmaceuta i pomoćnog osoblja kao i materijalnih sredstava. Kadrovi kojima danas raspolaže zdravstvena služba jedva zadovoljavaju, a nekih nema ni za mirnodopske potrebe.⁷ U pojedinim smo još i sada veoma

⁷ Svetska zdravstvena organizacija smatra da se kao optimalna norma za pružanje zdravstvene pomoći narodu u savremenom društvu može smatrati 1 lekar na 1000 stanovnika. Pri tome od ukupnog broja lekara na lekare nespecijaliste treba da otpada 67%, na hirurge 10%, očne i ušne lekare 6,7%, ginekologe

deficitarni (hirurška grana, različite specijalnosti preventivne medicine, srednjemedicinski kadrovi). Iz toga proizilazi potreba njihovog usmeravanja još na početku školovanja i specijalizacije, kako bi se ove praznine čim pre popunile. S druge strane oseća se potreba da se ovi zdravstveni kadrovi u zemlji još sada osposobe za zadatke koji ih čekaju u ratu. Ovo se može unekoliko postići i dokvalifikacijom zdravstvenih kadrova prema ulozi koju će imati u ratu. Biće npr. potrebno da se svi lekari, kako oni u armiji tako i u javnoj zdravstvenoj službi, osposobe za ukazivanje hirurške pomoći, bez obzira da li se radi o lekarima opšte prakse ili raznih specijalnosti. Kroz posebne kurseve ratnog hirurškog minimuma oni bi morali da ovladaju osnovima ratne hirurgije, tako da bi u ratu, bilo samostalno ili pod rukovodstvom jednog hirurga, mogli sa uspehom obavljati zadatke iz ove oblasti.⁸

5%, interniste i pedijatre 3,3%, rentgenologe 1,7%, neurologe 1,5%, ortopede i dermatologe 1% (Vojnosanitetski pregled broj 10/61.).

Prema podacima SOZ objavljenim u decembru 1961. godine najveći broj lekara, srazmerno broju stanovnika, ima Izrael gde na 1 lekara dolazi 420 stanovnika, a odmah zatim SSSR sa 1 lekarom 550 stanovnika. Od ostalih zemalja na 1 lekara dolazi: u SAD 790 stanovnika, Francuskoj 930 stanovnika, Saveznoj republici Nemačkoj 730 itd. Najteže stanje u ovom pogledu je u azijsko-afričkim zemljama gde, na primer, u NR Kini na jednog lekara dolazi 8700 stanovnika, u Gani, 25 000, Avganistanu 58 000, Nigeru 96 000 itd.

U Jugoslaviji na 1 lekara dolazi 1500 stanovnika, dok je kod naših suseda sledeće stanje: u Italiji 690, Austriji 620, Mađarskoj 650, Rumuniji 800, Bugarskoj 740, Grčkoj 830, i Albaniji 4600 (Vojnosanitetski pregled br. 2/62.5).

Kod nas znatan problem predstavlja osetan nedostatak srednjemedicinskih kadrova. Njih imamo koliko i visokokvalifikovanih, iako znamo da bi taj broj trebalo da bude bar dva do tri puta veći. (D. D.).

⁸ »Trebalo da prodremo u život sa lozinkom da je poznavanje ratne medicine zadatak svakog lekara, bez obzira na kojoj se dužnosti nalazio i bez obzira na specijalnost kojom se bavi u miru. Svaki od njih će biti stavljen pred zadatak da leči ranu, opekotinu, bolest iradijacije i da se bori protiv epidemija. Lekar koji ovo ne poznaje mora se smatrati stručno nedoraslim za vreme u

Na sličan način treba osposobiti sav srednji medicinski kadar (lekarske i farmaceutske pomoćnike, zubare itd.) za ukazivanje elementarne medicinske pomoći, jer će u ratu oni često morati da zamenjuju lekare. Pored toga, putem kurseva, predavanja, filmova, štampe itd. potrebno je obučiti i celokupno stanovništvo u ukazivanju samopomoći, uzajamne pomoći i lične zaštite od dejstva ABH sredstava.

Sanitetsko snabdevanje. Bez odgovarajuće materijalne baze ne može biti ni govora o izvršavanju zadataka koji se odnose bilo na preduzimanje higijensko-profilaktičkih mera ili zbrinjavanje ranjenika i bolesnika.

S obzirom da u ratu dolazi do ogromnih gubitaka u ljudstvu i materijalu, to nastaju i velike potrebe u lekovima (antibiotici!), a naročito zavojnom materijalu, krvi za transfuziju, supstituentima za istu itd. Pri tom treba računati sa uništavanjem sanitetskog materijala, njegovom kontaminacijom i sličnim, te zbog toga treba obezbediti ne samo dovoljne rezerve u miru već i proizvodnju sanitetskog materijala u toku samog rata. Princip osamostaljenja pojedinih prostorija i ovde je i te kako značajan. Apoteke i apotekarske stanice u malim udaljenim mestima sa svojim rezervama mogle bi predstavljati veoma pogodan sistem teritorijalnog snabdevanja. One mogu čuvati, a po potrebi i zadržavati i veće količine sanitetskog materijala, jer takva mesta verovatno neće biti rentabilni ciljevi neprijateljskog nuklearnog napada.

Prema tome, u ključne zadatke službe sanitetskog snabdevanja dolaze: organizovana proizvodnja, čuvanje i održavanje, blagovremen dotur i raspodela. Njihov zajednički cilj je da obezbede neprekidnost snabdevanja.

---

kojem živimo. Potrebno nam je mnogo ne vojnih, nego ratnih lekara», dr Gojko Nikoliš i dr Zdenko Kraus: Nacionalna organizacija zdravstvene službe u ratu. Koordinacija građanskog i vojnog saniteta. Priprema za vreme rata — referat na XIV Međunarodnom kongresu za vojnu medicinu i farmaciju u Luksemburgu god. 1954. Liječnički vjesnik broj 10 — 12, 1955, god., Zagreb.

Da bi se obezbedila neprekidna proizvodnja i u toku rata biće potrebno da se ona decentrališe tj. da se stvori veći broj manjih proizvodnih pogona. Naravno da će to realizovanje zavisiti od nastale situacije i mogućnosti zemlje. Proizvodnja u toku samog rata veoma je otežana. Nju prate razaranja i poteškoće sa nabavkom sirovina, koje često moraju da se uvoze. Proizvodnja pojedinih artikala mogla bi se obezbediti i preko većih apoteka — odnosno njihovih galenskih laboratorija. Izgradnja takvih apoteka omogućila bi da se stvore izvesni preduslovi za decentralizovanu proizvodnju u ratu. Radi toga trebalo bi pristupiti planskom izboru mesta za takve apoteke, kako bi se postepeno moglo prići njihovoj izgradnji zajedno sa blagovremenom pripremom pojedinih uređaja, sirovina, ambalaže itd. Proizvodnju različitih sterilnih otopina mogu preuzeti na sebe laboratorije higijensko-epidemioloških zavoda ili industrijskih pogona itd.

Na sličan način, tj. decentralizovano, trebalo bi čuvati reprodukcioni materijal kao i finalne proizvode. Pošto je praktično nemoguće obezbediti u dovoljnim količinama sve vrste sanitetskog materijala, ukazuje se potreba da se obezbedi bar onaj materijal koji će služiti za ukazivanje elementarne medicinske pomoći. To znači, da bi trebalo odabrati ključna, najpotrebnija sredstva i materijal, odnosno ustanoviti jednu listu prioriternih artikala kojima bi u dovoljnim količinama morale da raspolažu sve sanitetske ustanove. Rezerve ovakvih sanitetskih materijalnih sredstava neophodne su i u miru, u slučaju različitih elementarnih nesreća (zemljotresa, poplava, železničkih katastrofa itd.) dok se u većim količinama u normalnim uslovima ovaj materijal manje traži pa zbog toga i ne nabavlja. Ustvari svaka apoteka trebalo bi da raspolaže sa većim količinama ovakvog materijala sa planom njegove evakuacije u slučaju potrebe. U nekim zemljama postoje propisi koji obavezuje odgovorne faktore (kućevlasnike, odnosno stanare) da svaka zgrada ima izvesnu količinu sanitetskih materijalnih sredstava potrebnih za ukazivanje elementarne medicinske pomoći.

Integracija između javne zdravstvene službe i sanitetske službe armije kod sanitetskog snabdevanja ogleдалa bi se u čuvanju decentralizovanih rezervi sanitetskog materijala koje bi služile za potrebe i jedne i druge službe na celoj teritoriji zemlje. Ona se ogleda i u mogućnosti znavljanja sanitetskih materijalnih sredstava koja čuva armija za sve potrebe (npr., morfijuma, etera za narkozu, seruma protiv tetanusa i slično), ali koje armija sama ne može da utroši, pa prema tome ni da zanovi, dok bi se neka od tih sredstava mogla u celosti ili bar delimično utrošiti u ustanovama javne zdravstvene službe i tako znavljati. Da bi se ova saradnja olakšala bilo bi neophodno da se prethodno obezbedi jedinstven način proizvodnje kao i pakovanja sanitetskih materijalnih sredstava. Ukratko, bilo bi potrebno ići, u granicama mogućnosti, na standardizaciju i unifikaciju celokupne opreme sanitetskih ustanova i jedinica, kako onih u armiji tako i onih u javnoj zdravstvenoj službi. Od velikog značaja bila bi, na primer, unifikacija nosila. Razumljivo da je to nemoguće sprovesti u potpunosti zbog različitog karaktera i zadataka jedne i druge službe.

Iskustva iz narodnooslobodilačkog rata. Već smo naveli da će usled primene ABH sredstava kao i usavršenog klasičnog naoružanja gubici u eventualnom budućem ratu biti veoma znatni. Takođe će biti veliki gubici u zdravstvenim kadrovima, bolničkoj mreži i materijalnim sredstvima, što će nesrazmeru između potreba i realnih mogućnosti zdravstvene službe još uvećati. Iskustva naše sanitetske službe u toku NOR su veoma dragocen i poučan primer kako se i u takvim uslovima ipak može obezbediti ono najnužnije. Naša sanitetska služba predstavljala je zaista ne samo najbolji primer dobro organizovane službe u uslovima krajnje oskudice, već i primer odlične saradnje, odnosno prave integracije između vojno-sanitetske službe i javne zdravstvene službe. Obe službe su se međusobno dopunjavale. Svojim kadrovima vojnosanitetska služba je pomagala formiranje pojedinih organa javne zdravstvene službe, kad god su za to postojali uslovi. Pri

organima narodnih vlasti ona je po selima i gradovima formirala zdravstvene sekcije i organizovala bolničarske kurseve za potrebe javne zdravstvene službe. Civilnom stanovništvu vojni sanitet je ukazivao medicinsku pomoć, prihvatao ga u slučaju potrebe i lečio i u partizanskim bolnicama. U nekim slučajevima on je formirao posebne »narodne ambulante«, davao lekove, a kad su postojale mogućnosti preuzimao je izvesne higijensko-epidemiološke mere kao asanaciju naselja (Foča 1942. godine) itd.

Sanitetska služba u toku NOR-a može poslužiti i kao primer odlično organizovane teritorijalne službe. To je naročito došlo do izražaja na nekim prostorijama kao, na primer, u Sloveniji, Slavoniji, Lici, Kordunu, Baniji itd. Teritorijalne bolnice — javne ili tajne — svuda rasute, primile su na sebe zbrinjavanje hiljada ranjenika, oslobađajući na taj način jedinice velikog opterećenja. To je povećavalo njihovu manevarsku sposobnost neophodnu za rat kakav je bio naš. Svaka ova bolnica raspolagala je i izvesnim rezervama sanitetskog materijala kojim su po potrebi snabdevane i okolne jedinice. Radi što ravnomernijeg snabdevanja sanitetskih ustanova i jedinica na teritorijama pojedinih vojnih područja formirane su i takozvane »centralne apoteke«. Pri komandama vojnih područja, mesta i pri pojedinim bolnicama radionice su proizvodile najraznovrsnija sanitetska materijalna sredstva, počevši od udloga i nosila do destilacionih aparata i autoklava za sterilizaciju sanitetskog materijala. Od čelika sa uništenih neprijateljskih tenkova radionice su izrađivale sasvim upotrebljiv instrumentarij (noževe, makaze, pincete). Tkanje gaze je počelo još novembra 1941. godine u oslobođenom Užicu dok je proizvodnja prvih zavoja na pojedinim prostorijama potpuno podmirivala potrebe. Samo jedna od radionica 6. korpusa je, na primer, u jesen 1944. godine izradila za tri dana 10 000 prvih zavoja koji su bili propisno upakovani, zamotani u celofan i sterilisani pri bolnici u Pakracu. Štednji, regeneraciji sanitetskog materijala i prikupljanju lekovitog bilja poklonjena je velika pažnja.

Snalazljivost naših sanitetskih radnika, njihova sposobnost da koriste različite improvizacije, pokazala se i u borbi protiv zaraza. U veoma teškoj higijensko-epidemiološkoj situaciji — kao što je bila ona u toku IV i V neprijateljske ofanzive, kada se veliki broj obolelih od pe-gavca kretao zajedno sa operativnim jedinicama i kad se nije raspolagalo nikakvim materijalno-tehničkim sredstvima, sem porušenih kuća na koje se uz put nailazilo — od priručnog materijala izgrađivane su suve komore za masovnu depedikulaciju ljudstva, koje su pokazale izvanredne rezultate.

Sve to je učinilo da je sanitetska služba, zahvaljujući, pored ostalog, i podršci koju je imala u vojno-političkom rukovodstvu i narodnim masama, sa uspehom ispunila svoje zadatke.

Razumljivo je da se ova iskustva onakva kakva jesu ne mogu jednostavno preneti na eventualni budući rat, koji će po svome karakteru biti potpuno drugačiji. Ali tu je bitno da su to iskustva jedne male zemlje, koja je pod vanredno teškim okolnostima i protiv neuporedivo nadmoćnijeg protivnika uspešno vodila i završila rat. Ta iskustva mogu da posluže kao putokaz kako treba u takvoj situaciji tražiti vlastita rešenja. Nema nikakve sumnje da smo mi danas u neuporedivo povoljnijoj situaciji. Stoga možemo s pravom tvrditi da, u celini uzeta, naša iskustva pokazuju da i danas postoje realni izgledi za uspešnu odbranu i protiv daleko nadmoćnijeg neprijatelja.

Na zajedničkom poslu. Svenarodni odbrambeni rat pretpostavlja odbranu svakog dela naše teritorije. Pri tome je potrebno poći od toga da svaki taj deo bude što samostaljniji i pripremljen u svakom pogledu, pa i u pogledu zadataka koji očekuju zdravstvenu službu zemlje, za dugotrajan iscrpljujući rat u uslovima krajnje oskudice sanitetskih kadrova i materijalnih sredstava. Prema tome, uspeh se može očekivati jedino u slučaju ako se blagovremeno priđe ne samo studioznom razmatranju već i realizaciji zadataka integrirane zdravstvene službe, kako u okviru federacije tako i republika, srezova i opština. Tom

prilikom obuhvatiti, po mogućnosti, sve probleme u vezi sa higijensko-epidemiološkom situacijom na određenoj prostoriji (eventualno postojanje endemskih žarišta pojedinih zaraza, komunalnu higijenu, organe i ustanove higijensko-epidemiološke službe) zajedno sa službom ukazivanja medicinske pomoći. Pri tom razmotriti broj, vrstu i lokaciju za lečenje, sredstva za evakuaciju ranjenika i bolesnika, službu hitne pomoći, transfuziju krvi sa procenom kadrovskih i drugih mogućnosti za izvršenje svih tih zadataka.

Za ove zadatke potrebno je angažovati i aktivirati sve zainteresovane forume. Taj rad nije zadatak samo organa upravljanja već i društvenih organizacija, a naročito Crvenog krsta, različitih stručnih udruženja zdravstvenih radnika, društveno-političkih organizacija SSRNJ, Saveza boraca i drugih, pa i svakog pojedinca. Neophodno je planski pristupiti ovom radu, uočavajući pojedine probleme i rešavajući ih postupno i u skladu sa njihovim značajem za narodnu odbranu. Ovo treba naglasiti, jer smo skloni da često damo prioritet onim problemima koji nas momentalno zaokupljaju iako po svom značaju za narodnu odbranu daleko zaostaju od drugih.

Za sve to potrebno je odvajati znatno veća finansijska sredstva, ako želimo da u tom pogledu postignemo neke ozbiljnije rezultate. I naučnoistraživački rad kao i obrazovanje zdravstvenih kadrova svih profila treba u većoj meri usmeriti za potrebe odbrane zemlje.

Sprovedena decentralizacija zdravstvene službe je od velikog značaja za samostalnije rešavanje različitih pitanja na pojedinim prostorijama. Ona je dobrodošla za izvršavanje svih tih zadataka iako ponegde ima neshvatanja ozbiljnosti i značaja tih problema, pa zbog toga i propusta u sprovođenju potrebnih mera (npr. vakcinacija za koje se u pojedinim komunama ne odvajaju dovoljna sredstva). Isto tako znatno su ograničene i mogućnosti manevrisanja kadrovima i sredstvima zdravstvene službe, a taj manevar je ponekad i te kako potreban zbog neravnornosti u razvitku pojedinih pokrajina.

Danas je opšte usvojeno gledište da dobro organizovana zdravstvena služba predstavlja značajan faktor odbrambenog potencijala jedne zemlje, ali je očigledno da će se o dobroj blagovremenoj organizaciji moći govoriti jedino ako je zdravstvena služba još u miru pripremljena za ratne zadatke.

Pukovnik dr Đorđe DRAGIĆ

LITERATURA

1. — Černozubov dr Niktopolion, profesor: Procena epidemioloških problema sa stanovišta odbrane zemlje, Beograd, 1960. godine.
2. — Dragić dr Đorđe, sanitetski pukovnik: Sanitetska služba u partizanskim uslovima ratovanja, »Vojno delo«, Beograd, 1959. godine.
3. — Farmaceutsko društvo NR Srbije: Zadaci farmaceutske službe u odbrani zemlje (referati održani na Savetovanju farmaceuta Srbije od 20. do 21. januara 1962. godine), Beograd, 1962. godine.
4. — Karakašević dr Bogdan, kapetan: Hepatitis epidemika u JA, Vojnosanitetski pregled, br. 4—6, 1947. godine.
5. — Lah-Jerina dr Paula: Naš plazma program, Medicinski glasnik, br. 6/1961. godine.
6. — Lepeš dr Tibor, sanitetski potpukovnik: Eradikacija malarije, Narodno zdravlje, br. 2/62, str. 57.
7. — Mezić dr Aleksandar, general-major sanitetske službe: Osvrt na službu hitne pomoći, Beograd, 1961. godine.
8. — Morelj M. i Vukšić Lj.: Aktuelni problemi preventivne medicine sa gledišta odbrane zemlje — Higijena, časopis za preventivnu medicinu i sanitarnu tehniku broj 1/1958. godine.
9. — Nikoliš dr Gojko i Kraus dr Zdenko: Nacionalna organizacija zdravstvene službe u ratu. Koordinacija građanskog i vojnog saniteta. Pripreme za vreme mira. — Referat na XIV Međunarodnom kongresu za vojnu medicinu i farmaciju u Luksemburgu godine 1954., Liječnički vjesnik, broj 1—12, Zagreb, 1955. godine.

10. — Papo dr Izidor, profesor, general-major sanitetske službe: Problemi hirurške službe u savremenom ratu, Vojnosanitetski pregled, br. 7 — 8/1959. godine.

11. — Savez lekarskih društava FNRJ: Od nas zavisi (Zdravstveni radnik u odbrani zemlje), Beograd, 1959. godine.

12. — Žarković dr Grujica, profesor: Kako pripremiti zdravstvenu službu za odbranu zemlje u slučaju novog rata (s naročitim osvrtom na preventivne mjere), Beograd, 1960. godine.

13. — Vojnosanitetski pregled, br. 8 i 10/1961. br. 1 i 2/1962. godine.

UČENJE

Učenje prožima celokupnu aktivnost čovekovu. Ono se ne sastoji samo u sticanju znanja i navika. Još od najranijih dana života učimo da opažamo i prepoznamo objekte i lica, učimo da govorimo, stičemo pojmove. Sem toga, učimo se metodu učenja i mišljenja; uče se i određeni načini ponašanja, odnosno osobine ličnosti. Slično je i s našim simpatijama, antipatijama, ubedjenjima, stavovima i predrasudama. Novi motivi i interesovanja takođe se stiču, a motivi koji su rođenjem dati (glad, seks itd.) socijalizuju se, to jest jedinka uči kako da u jednoj socijalnoj sredini zadovoljava te urođene motive. Tako široko shvaćeno učenje definiše se kao svaka *relativno trajna i progresivna promena individue, odnosno njenog ponašanja, koja nastaje kao rezultat ranije aktivnosti*. U ovoj definiciji učenje se razlikuje od nekoliko drugih činilaca koji mogu uticati na čovekovo ponašanje. Razna trenutna organska stanja mogu pozitivno i negativno uticati na aktivnost jedne osobe (na primer, glad, umor, različite droge itd.); ta stanja imaju uglavnom prolazno dejstvo. Učenje je, međutim, progresivna i relativna trajna promena u ponašanju individue. Ali ta progresivna i trajna promena u ponašanju može biti i posledica spontanog organskog sazrevanja, a ne samo učenje. Zato se u gornjoj definiciji kaže da se pod učenjem podrazumevaju promene u ponašanju koje su rezultat ranije aktivnosti individue, to jest posledica ranijeg iskustva i vežbanja.

U ovoj glavi ne možemo govoriti o svim vidovima učenja, već se moramo koncentrisati na jedan uži problem. Nas interesuje učenje koje vodi sticanju vojničkih

znanja, veština i navika. Sem toga, naša orijentacija je uglavnom praktična: kako da proces učenja usavršimo i osiguramo trajnost i primenljivost stečenih znanja i veština. Zato ćemo se najpre baviti uslovima uspešnog učenja — motivima i podsticajima, metodima ekonomičnog učenja itd. Zatim ćemo govoriti o uslovima od kojih zavisi trajnost stečenog znanja (poglavljje o pamćenju i zaboravljanju) i o uslovima od kojih zavisi primenljivost stečenog znanja (poglavljje o transferu učenja). Pošto je u vojsci sticanje motornih veština od naročito značaja, tome problemu biće posvećeno jedno poglavljje.

USLOVI USPEŠNOG UČENJA.

MOTIVI I PODSTICAJI

Motivi su unutrašnji pokretači aktivnosti, posebno aktivnosti učenja. Podsticaji su spoljašna sredstva kojima se jedan motiv može zadovoljiti; svoju vrednost i snagu dobivaju od motiva. Na primer, glad, strah i želja za isticanjem su motivi, a odgovarajući podsticaji su hrana, kazna i pohvala. Ako nema motiva, »podsticaj« ne podstiče. Iako su pojmovi motiva i podsticaja različiti, oni su u toj meri povezani da se ponekad i o podsticajima govori kao o motivima u širem smislu reči.

U ovom poglavljju govorićemo o podsticajima, ali pre toga treba reći nekoliko reči o važnosti i ulozi interesovanja i namere da se nešto nauči.

Interesovanje. Interesovanje pomaže učenje, ali se, s druge strane, i ono uči. Nijedan od ove dve činjenice dobar nastavnik ne zaboravlja. Vojnik mora izvršavati naređenja starešine; on mora da uči bez obzira na to da li ga vojna znanja i veštine interesuju. Nastavnik, međutim, ne treba da se oslanja samo na tu prinudu. Za njega je to vrlo lak način postupanja, ali svakako ne i najbolji. Kada se ističe važnost interesovanja, to se ne čini samo zato da bi vojniku učenje bilo što lakše i prijatnije, nego zato što će njegovo učenje pod uticajem interesovanja

biti brže i bolje i što će dostignuti nivo znanja i veština biti viši.

Kako učenje vojničkih znanja i veština učiniti zanimljivim? Siguran i univerzalan recept ne postoji, ali psiholozi i pedagozi ipak daju mnoštvo opštih saveta, koji, umešno primenjeni, mogu biti od koristi.

1. Jedan od dobrih načina da se stvori interesovanje za nove stvari koje se u vojsci uče jeste da se one povežu sa interesovanjem koje već postoji. »Ma koji predmet koji sam po sebi nije zanimljiv može to postati povezivanjem sa predmetom za koji već postoji interesovanje.« U vojsci se ovaj princip može uspešno primeniti zato što interesovanje za vojno naoružanje, njegovu moć, savremenu ratnu tehniku i taktiku, atomski rat itd. postoji kod velikog broja onih koji stupaju u vojsku. Tim interesovanjem se treba koristiti.

2. Novo znanje po starom pedagoškom pravilu, treba da se naslanja na staro. Novo gradivo ima najviše izgleda da bude zanimljivo ako se nadovezuje na ono što je već poznato, a s druge strane ne ponavlja ono što je već dobro poznato. Princip postupnosti nastave ne samo što omogućuje pravilnije učenje nego pozitivno utiče i na interesovanje.

3. Jedan drugi savet nam kaže da novo gradivo ne sme biti suviše lako, ni suviše teško. Ovde se misli na to da težina gradiva treba da bude prilagođena sposobnostima onih koji uče. Interesovanje se gubi za suviše lake i suviše teške zadatke, odnosno za aktivnosti koje su znatno ispod ili iznad sposobnosti učenika.

4. Za uspešno učenje i stvaranje interesovanja veoma je važna svest da ono što se uči ima značaja i vrednosti, i da se u praksi, posebno u borbi, može korisno upotrebiti. Nastavnik nije u potpunosti izvršio svoju dužnost ako kod slušalaca nije razvio tu svest. Gradivo ili veštine kojima se ne pridaje važnost slabo se uče i brzo zaboravljaju.

5. Najmanje interesovanje pobuđuje materijal koji nema smisla ili koji se ne izlaže sa smislom. Što je više

smisla, ne samo što je učenje lakše i trajnije nego je i interesovanje veće. Nepregledno izlaganje, bez jasne strukture i bez jasno izraženih misli, sa mnogobrojnim, nabacanim podacima, teško da će izazvati interesovanje kod slušalaca. Slično je i sa svim onim radnjama koje vojnik vrši a ne vidi im svrhu ili sumnja da ona postoji.

6. Aktivnosti u kojima je čovek imao uspeha često same po sebi postaju zanimljive. Nastavu zato treba organizovati i podesiti prema prethodnom znanju i sposobnostima, tako da svako može doživeti osećanje uspeha, jer »ništa ne uspeva kao uspeh«.

Namera da se nešto nauči. Veoma važan faktor pri učenju, a po nekim psiholozima i odlučujući — jeste namera da se nešto nauči. Motivi ili interesovanja su u najtešnjoj vezi sa stvaranjem namere.

Od interesovanja u velikoj meri zavisi pojava pažnje. Najjasnije se opažaju, a zatim najbolje pamte one stvari koje su bile pažljivo posmatrane. Ali učenje je najefikasnije onda kada, osim pažnje, postoji svesna namera da se taj materijal nauči. Neki psiholozi idu tako daleko da tvrde da je nenamerno, slučajno učenje nemoguće. Mnogobrojnim eksperimentima je pokušano da se ovo pitanje reši. Dobiveni su različni rezultati, tako da se danas ne može dati konačan odgovor. Međutim, sigurno je, a za praksu najvažnije, da je učenje sa namerom daleko uspešnije. Čovek koji pasivno sluša ili čita određeno gradivo manje će zapamtiti od onoga koji aktivno pokušava da gradivo nauči. Pri jednom ispitivanju je pokazano da je za učenje liste od dvanaest slogova bilo potrebno dvanaest ponavljanja kada su ispitanici želeli da je nauče, a pedeset ponavljanja, dakle četiri puta više, kada su oni samo čitali listu slogova. Neko se može naterati da sluša nastavnikovo predavanje ili čita određen materijal, ali time nije osigurana i namera da se gradivo nauči. Na razvijanje namere nastavnik može uticati samo posredno — stvaranjem interesovanja i služeći se različitim podsticajima.

Namera da se nešto nauči može se ticati bliže ili daljne budućnosti. Drugim rečima, prilikom učenja može postojati namera da se nešto trajno, za duže vreme nauči i zadrži, ili da se gradivo zapamti za jedan kraći vremenski rok — do sutradan, do ispita itd. Proces učenja se u te dve situacije razlikuje, a takođe se razlikuju i posledice učenja. Samo stav da se nešto trajno nauči osigurava trajno znanje; u drugom slučaju zaborav brzo nastupa posle određenog roka za koji se učilo.

Nagrade i kazne. Pod nagradom se podrazumevaju mnoga podsticajna sredstva, kao što su: materijalne nagrade, unapređenja, odlikovanja, različite diplome, dobre ocene, pohvale itd. Sa kaznom je slično. Ona može biti usmeni prekor, pismena kazna, lišavanje slobode itd. Velik broj pozitivnih i negativnih podsticaja (nagrade i kazne) upotrebljava se radi poboljšanja procesa učenja.

Mnoga psihološka ispitivanja, izvedena u različnim oblastima aktivnosti, potvrdila su pozitivno delovanje nagrade za ponašanje uopšte, a posebno na učenje. Što se tiče vrednosti kazne, rezultati i mišljenja nisu tako jednodušni.

Kazna se daje u dva slučaja: zbog onog što je učinjeno sa ciljem da se spreči ponovno vršenje iste radnje, i zbog onog što nije učinjeno, sa ciljem da se kažnjeno lice podstakne da učini ono što je ranije propustilo. U prvom slučaju namera onoga koji kažnjava je da jedan način ponašanja prekine, a u drugom da jedan način ponašanja uspostavi. U prvom slučaju kazna je inhibitor, kočnica neželjenih načina reagovanja, a u drugom slučaju ona je potsticaj za jednu novu aktivnost.

Izvestan broj ispitivanja koji se tiče prvog vida kažnjavanja ukazuje na to da kazna ima samo trenutno, privremeno dejstvo. Ona trajno ne slabi raniju naviku ili tendenciju ponašanja, već joj samo za izvesno vreme ne daje da se ispolji. Ali posredno, kazna može imati i trajan efekat: dok je negativna reakcija strahom od kazne sprečena, postoji mogućnost da se razviju novi, pozitivni načini ponašanja, koji će sasvim istisnuti negativne, ka-

žnjavane načine. Da bi se ostvario ovaj trajni i pozitivni efekat, nije dovoljno samo kažnjavati, već treba preduzeti i druge mere.

Ako se kazna daje zato što je vojno lice propustilo da izvrši određenu radnju i kao radnja koja treba da se izvrši nije naročito teška ili neprijatna, stvar je prilično prosta i za kažnjeno lice i za starešinu. Ali ako je aktivnost koja se zahteva bilo na koji način teška ili neprijatna, stvara se konfliktna situacija i subjekt ima da bira između dve neprijatnosti. O mogućnim negativnim posledicama konfliktna situacije govori se u jednoj drugoj glavi ove knjige. Ovde želimo da istaknemo samo jedno negativno dejstvo. Ako se konfliktna situacija često ponavlja, to jest ako se kazna često primenjuje, postoji mogućnost da zahtevana aktivnost postane negativan, odbojan cilj. U takvim slučajevima napredak u učenju je težak i spor. Slična situacija može nastati kada se vojnik kažnjava vršenjem one neprijatne radnje koja treba da se nauči.

Neki psiholozi i pedagozi smatraju kaznu drugostepenim pedagoškim sredstvom i preporučuju opreznost prilikom kažnjavanja. Ističe se da je bolje sprečiti jednu radnju nego zbog nje kažnjavati, da je korisnije razvijati pozitivnu motivaciju (interes) za jednu aktivnost nego podsticati na nju strahom od kazne. Takođe se naglašava važnost umesnosti i pravičnosti kazne, kao i ukazivanje perspektive i mogućnosti popravljanja prilikom kažnjavanja. U izvesnim slučajevima ovakva shvatanja mogu biti i preterana, ali nije loše da ih svaki starešina ipak ima na umu.

Pohvala i ukor. Pohvala i ukor su posebne vrste nagrade i kazni — najčešće verbalne, ali ponekad i pismene. Mogu se sastojati od jednostavnog odobravanja: »dobro«, »tačno«, »odlično« itd., ili neodobravanja: »nije tako«, »loše«, »veoma slabo« itd. Pohvale i ukori se izražavaju i na mnogo složenije načine.

Velik broj psiholoških studija je ispitivao relativnu vrednost pohvale i ukora na aktivnost učenja. Rezultati

nisu uvek isti. Prilikom mnogih ispitivanja, pohvala je imala pozitivno, a ukor negativno dejstvo. U jednoj poznatoj anketi isticana je vrednost javne pohvale i štetnost javnog ukora, naročito ironije i sarkazma. Ukori nasamo, prema rezultatima ankete, u mnogim slučajevima je pozitivno uticao na motivaciju za učenje. U drugoj grupi studija pohvala je opet bila najefikasnije podsticajno sredstvo, ali je i ukor, bar za neko vreme, dao dobre rezultate. Prilikom eksperimenta jedna grupa učenika bila je stalno pohvaljivana, druga prekoravana, a treća ignorisana. Dok je prva grupa stalno napredovala, druge dve grupe (prekorevana i ignorisana) pokazivale su izvestan napredak samo u početku eksperimenta. Ispitanici su najverovatnije, posle prvih ukora i ignorisanja očekivali i radili za pohvalu, ali kada je nisu dobili, izgubili su interesovanje za rad i nisu više napredovali. Ovo iskustvo, potvrđeno i drugim ispitivanjima, sugeriše nam da za napredak u učenju nije dovoljno samo prekorevati nekog; potrebno je paziti na njegovo buduće ponašanje i pohvaljivati ga kada to zasluži. Prekor treba da je na vreme praćen pohvalom.

U trećoj grupi studija ukor je pokazao istu vrednost kao i pohvala.

Otkud gornja razlika u rezultatima? Pri pohvali i ukoru stvara se jedna složena psihološka situacija i njihovo dejstvo zavisi od mnogih faktora, pa i onda kada je u pitanju najjednostavniji način pohvaljivanja («dobro je», »slabo je»). Navešćemo ovde samo neke od tih faktora, koji mogu objasniti napred pomenute razlike u rezultatima eksperimenata, a koje treba imati u vidu u pedagoškoj praksi.

1. Dejstvo pohvale i ukora zavisi od toga *kako i kojim rečima se izražava*. Ironija i sarkazam gotovo uvek negativno deluju. Oštrinu prekora treba tako odmeriti da ne obeshrabri čoveka, već da ga podstakne na nova prenuća.

2. Veoma važan faktor je *ličnost onoga kome se pohvala ili ukor upućuje*. Plašljive, nesigurne osobe, osobe

bez samopouzdanja, lako se obeshrabre na oštar prekor. Pohvala je za njih bolji podsticaj. S druge strane, pohvaljivanje preterano samosvesnih osoba može ove da uspava i umanju njihove napore za nov napredak. Svaki starešina treba da poznaje svoje ljude i da im individualno prilazi. Najpre treba da proceni ličnost vojnika, pa tek onda da na odgovarajući način primeni pohvalu ili ukor. Ali pohvaljivanjem ili prekoravanjem njegov posao nije završen, kao što se to ponekad misli. Veoma je važno da starešina *posmatra dejstvo pohvale ili ukora* na određenu ličnost, jer tako može otkriti uspešan ključ za budući svoj pedagoški postupak prema datoj ličnosti.

3. Od značaja je *ko daje pohvalu ili kaznu*. Ličnost nastavnika ili starešine, autoritet, poštovanje, simpatije ili nesimpatije koje on uživa u velikoj meri određuju dejstvo pohvale i ukora.

4. Ukori ne treba da obeshrabri pokuđenog, ne sme da stvori osećanje nesposobnosti, manje vrednosti i utisak da ga starešina ne voli ili ne poštuje. Zato *pokuda ne treba da je upravljena na ličnost vojnika*, ne treba da se tiče njegovih sposobnosti, već pre *konkretnih postupaka*. Na primer, ne treba reći vojniku: »Ala si nezgodan«, ili: »Ti teško pamtiš«, nego: »Ovo si učio nezgrapno«, ili: »Ovo nisi dobro zapamtio«. Ta mala razlika u formulaciji ne mora da bude mala za onoga koga se prekor tiče, naročito ako se izriče javno.

5. Od velikog je značaja opšta psihološka »klima« ili »atmosfera« u kojoj se pohvala ili pokuda izriče. Ako postoje dobri socijalni odnosi između onog koji kudi i onih koji su kuđeni, ako se u kritici oseća prijateljska naklonost i briga za kritikovanu osobu, ako se kritikuje pojedinačan i trenutni propust ili prestup, a u isto vreme ističe vera u sposobnost i vera u mogućnost napretka prekorenog, drugim rečima: ako se prilikom izricanja ukora ili kritike bilo na koji način izražava poverenje prema ličnosti i njenim sposobnostima i ukazuje perspektiva budućeg razvoja — ukor i pohvala mogu biti odlično podsticajno sredstvo.

6. Ako se pohvala i ukor suviše često ponavljaju, njihovo dejstvo postaje sve slabije.

Uspeh i neuspeh. Dok su nagrada i kazne spoljašni podsticaji koje daje neko drugo lice, osećanje uspeha ili neuspeha zavisi od jednog unutrašnjeg, subjektivnog merila. Nagrada ne mora subjektivno da znači uspeh, a prekor ili kazna neuspeh. Osećanje uspeha možemo imati i onda kada nismo nagrađeni ili pohvaljeni, a osećanje neuspeha čak i onda kada drugi smatraju da smo zadovoljili. Jedna objektivno ista ocena može za jednog čoveka da predstavlja uspeh, a za drugog neuspeh. Da li će se jedan postignuti rezultat doživeti kao uspeh ili neuspeh, zavisi od *stepena aspiracije* ili *ambicije*, to jest od visine zahteva ili ciljeva koje čovek sam sebi postavlja. Osećanje neuspeha postoji onda kada su realni rezultati slabiji od očekivanih i željenih. Kao uspeh opažamo dostizanje ili prebacivanje svojih aspiracija. Osoba koja objektivno postiže dobre rezultate može patiti od osećanja neuspeha i manje vrednosti zato što su njene aspiracije i realni rezultati u raskoraku. Stepenu aspiracije može postaviti i neko strano lice (na primer, starešina u izvesnim stvarima), ali je najvažnije da ga jedna ličnost prihvati i usvoji. Uticajem na stepenu aspiracije utiče se posredno na napredak i krajnji domet učenja. Visoki zahtevi uslovljavaju visoka dostignuća. Ali pri tome treba dobro paziti da zahtevi i sposobnosti budu u skladu.

Uspeh i neuspeh se doživljavaju samo u jednom određenom okviru težine zadatka. Rešenje suviše lakih zadataka nije uspeh, a podbacivanje na suviše teškim zadacima ne tumači se kao neuspeh. Samo zadaci koji po svojoj težini leže između te dve krajnosti, kod kojih je mogućan i stvaran uspeh i stvaran neuspeh, kadri su da izazovu osećanje uspeha ili neuspeha. Pošto je uspeh izvanredan podsticaj za napredak u učenju i pošto on stvara interesovanje za jednu aktivnost, težina zadatka treba da je u početku obuke tako podešena da svako može da doživi uspeh.

Takmičenje i saradnja. Takmičenje je veoma snažan podsticaj, i ako se oprezno izvodi — onda je koristan podsticaj. Da bi ostvario cilj (pobedu ili dobar plasman), takmičar je spreman da uloži veliki napor, često da dā sve od sebe. Učenje na taj način može dobiti u brzini i kvalitetu.

Takmičenje se vodi između pojedinaca i grupa. Individualno takmičenje nije isključeno i onda kada se vodi između grupa. Pojedinci u grupi ističu se i pohvaljuju, tako da se i članovi grupe u izvesnoj meri međusobno takmiče. Takav je, na primer, slučaj sa fudbalskim takmičenjima. Često grupno takmičenje imamo u onim slučajevima kada su članovi grupe anonimni.

Takmičenje se može namerno i javno organizovati, ali se ono i spontano javlja kad god postoji pohvaljivanje i ocenjivanje pojedinaca ili grupa.

Mnogobrojne psihološke studije tiču se problema relativne efikasnosti grupnog i pojedinačnog takmičenja. One su uglavnom pokazale da grupno takmičenje daje dobre rezultate, ali ipak znatno slabije nego individualno. Pri nekim od tih ispitivanja pojedinci su mogli birati da li će se takmičiti za grupu ili za sebe. Veći broj ispitanika je birao pojedinačno takmičenje. Međutim kada se govori o relativnoj vrednosti grupnog i pojedinačnog takmičenja, treba imati u vidu vrstu aktivnosti u kojoj se takmičenje sprovodi i društvenu sredinu kojoj pripadaju takmičari. Ima aktivnosti u kojima grupa istupa kao jedna celina, kao jedna jedinica. Takav je slučaj sa mnoštvom vojničkih aktivnosti, pa je zbog toga grupno takmičenje i najprirodnije. Uspeh zavisi od koordinisanih napora pojedinaca u grupi. Saradnja, uzajamna pomoć i podsticanje između pojedinaca ovde su od prvenstvenog značaja. Težnja pojedinaca da se u ovom obliku istakne može biti od koristi uspehu grupe. S druge strane, može se očekivati da u jednoj socijalnoj sredini u kojoj se najviše ceni i razvija kolektivni duh motiv samoisticanja bude tako kanalisana da se grupno takmičenje pokaže kao bolji vid takmičenja.

I pored toga što je takmičenje snažno podsticajno sredstvo, ono se ponekad ne preporučuje, jer može imati mnogo negativnih posledica. Pre svega se smatra da je to u velikoj meri spoljašnji i veštački podsticaj, koji ne stvara uvek trajno interesovanje za aktivnost. Takmičari se često više brinu za svoj uspeh, ili za uspeh grupe, nego za ono što uče. Naravno da se u toku takmičenja usavršava aktivnost koja se vrši, da se neki put stvori i stalno interesovanje za nju, koje ne prestaje s prestankom takmičenja. Ali, na žalost, to nije uvek slučaj. Često interesovanje za jednu aktivnost traje koliko i takmičenje. U izvesnim situacijama takmičenje može imati i štetne posledice. Preterano razvijen takmičarski duh, koji po svaku cenu teži pobedi ili dobrom plasmanu, može stvoriti nezdrave socijalne odnose između pojedinaca u grupi ili između takmičarskih grupa. Osim toga, takmičenje nema naročite važnosti, a može biti i štetno ako se izvodi između pojedinaca ili grupa nejednakih sposobnosti, jer tada jedni stalno pobeđuju, a drugi gube. Ono ima najveću vrednost onda kada su izgledi na uspeh grupe ili pojedinaca izjednačeni. Inače, može probuditi osećanje neuspeha i manje vrednosti kod onih koji stalno gube i dovesti do nezainteresovanosti. S druge strane, stalna i neugrožena pobeda u takmičenju prestaje da biva podsticaj za nov napredak.

Znanje rezultata. Iako o ovome faktoru uspešnog učenja govorimo tek sada, on je od izvanrednog značaja, a u nekim vrstama učenja i presudan.

Poznavanje postignutih rezultata ima dvostruko dejstvo.

1. Svest o uspehu je odlično podsticajno sredstvo. Stalno obaveštavanje o napredovanju pojedinaca ili grupe služi kao osnov za najbolju vrstu takmičenja — *takmičenje sa samim sobom*. U ovakvom takmičenju najbolje stoji onaj koji stalno napreduje u poređenju sa svojim ranijim rezultatima. Sem toga, ovde nema i nekih negativnih posledica individualnog ili grupnog takmičenja.

Kontrola napretka se može izvršiti pravljenjem različnih grafikona ili krivulja učenja.

2. Znanje rezultata omogućuje da se otklone slabe strane u jednoj aktivnosti, a dobre učvrste. U svim onim oblicima učenja pri kojima se vrše mnogobrojni pokušaji da bi se došlo do željenog rezultata, znanje o vrednosti pojedinih pokušaja odlučujuće je za napredak u učenju. Takav je slučaj u sticanju navika i veština. Ponavljanje je korisno ako je praćeno obaveštenjem o postignutom uspehu i učinjenim pogreškama. Bez ovog dodatka, samim ponavljanjem, ne postiže se mnogo, a neki put skoro ništa. Obaveštenja o postignutim rezultatima treba da budu konkretna. Ona treba ne samo da kazuju da li je jedna radnja u celini ispravno obavljena ili nije nego i da ukazuju na propuste.

METODI USPEŠNOG UČENJA

Opisaćemo ovde nekoliko metoda učenja koji, spretno primenjeni, mogu ubrzati ovaj proces. Odmah da kažemo: ni za jedan od tih metoda se ne može reći da je *uvek* bolji od nekog drugog. Uspešnost svakog metoda zavisi od mnogih uslova, kao što su: uzrast i sposobnost onog koji uči, izvežbanost u metodu, priroda materijala itd. Da bi se metodi korisno upotrebili, treba poznavati te uslove i prema njima organizovati učenje. Ovde ćemo pružiti čitaocu prilično širok okvir koji on sam treba da dopuni većtom primenom opštih uputstava na konkretne prilike.

Potrebno je da na početku istaknemo još jednu važnu stvar. Čitalac će lako shvatiti u čemu se sastoje metodi uspešnog učenja, od kojih uslova zavisi njihova efikasnost, kada i kako ih treba primeniti itd. Ali za lični uspeh u učenju to je manje nego pola posla. Za taj uspeh je najvažnije da čovek sebe natera da te metode sistematski primenjuje, da se uvežba i navikne na njih.

Slišavanje. Reč »slišavanje« uzeta je iz našeg starog školskog rečnika. Slišavati nekog znači ispitati nekog.

Kada se učenici uzajamno slišavaju (preslišavaju), oni zapravo ispituju jedan drugog. Onaj ko se sam slišava, samog sebe ispituje. Ovo ispitivanje se vrši u toku samog učenja, dok gradivo još nije potpuno savladano, tako da se slišavanje pretvara u sam proces učenja.

Slišavanje je od ogromne važnosti za učenje i za trajnost onog što je naučeno. Međutim ono se ponekad neopravdano izjednačuje s papagajskim bubanjem napamet i kao takvo podcenjuje. Mehaničko učenje zaista nema mnogo vrednosti, ali takvo učenje nikako nije isto što i slišavanje. Slišavanje se ne mora izvoditi naglas, mada je u izvesnim situacijama (na primer, spremanje za usmeni ispit) dobro da se tako izvodi. Ono se može vršiti u sebi, »u mislima«, ili pismeno. Slišavanje se može odnositi i na motorne veštine. Na primer, prilikom učenja sklapanja i rasklapanja oružja slišavamo se stvarnim sklapanjem i rasklapanjem. Sem toga, slišavanje kod motornih veština može se vršiti i rečima ili u mislima. U ovom poslednjem slučaju psiholozi govore o »mentalnom vežbanju« ili »vežbanju u predstavama«. Takvo vežbanje se pri izvesnim ispitivanjima pokazalo korisno, a u nekim posebnim slučajevima daje iste rezultate kao i samo izvođenje radnje.

Slišavanje ne mora da bude mehaničko i doslovno memorisanje materijala. Naprotiv, mnogi psiholozi preporučuju slišavanje svojim rečima, preradu i sistematizaciju gradiva od strane onog koji uči (»slišavanje baš treba da bude izražavanje svojim rečima, treba da znači više preradu nego čistu reprodukciju...«). Jedan veoma koristan način preslišavanja sastoji se u pravljenju izvoda ili rezimea (zaključka), bilo usmenih bilo pismenih. Takav način slišavanja zahteva izvestan psihički napor i zato se izbegava. Međutim taj napor se isplati pošto ušteduje mnoga kasnija ponavljanja. Pravljenje kratkog rezimea ili izvoda zahteva solidno shvatanje gradiva, uviđanje osnovne ideje, suštinskih momenata itd. Baš ovi momenti su najvažniji za uspešno učenje, trajnost i primenjivost naučenog. Ponekad se izvesni podaci moraju napamet doslovno naučiti. To ne znači da takve podatke treba »bubati« me-

hanički i bez razumevanja. Naprotiv, ako ih osmislimo, olakšaćemo učenje i produžiti pamćenje tih podataka. Oni samo moraju doslovno da se znaju. Baš u takvim slučajevima slušavanje, naročito naglas, najviše koristi.

Mnogi eksperimenti potvrđuju veliku vrednost slušavanja pri učenju. U jednom eksperimentu velik broj vojnika učio je fonetsku azbuku koju upotrebljavaju vezisti. Pri ovome se za pojedina slova vezuju reči koje počinju istim slovom, na primer: A-Avala, B-Beograd itd. Vojnici su najpre bili upoznati s pojedinim slovima i odgovarajućim rečima. Posle svakih pet parova (slovo-reč) dolazilo je ponavljanje. Ponavljanje se vršilo na dva načina. Jednoj grupi ispitanika izlagana su ponovo slova sa odgovarajućim rečima. U drugoj grupi, međutim, uz izlagana slova stajao je znak pitanja (na primer, A—?, B—? itd.), a ispitanici su sami davali odgovarajuću reč. Prva grupa učila je pasivno; ponavljanje se sastojalo u ponovnom čitanju. Druga grupa je aktivno učestvovala u učenju, to jest slušavala se, i postigla znatno bolje rezultate.

U jednom drugom poznatom eksperimentu pet grupa učenika jednakih sposobnosti provelo je u učenju isto vreme, ali je vreme utrošeno na čitanje i preslušavanje bilo različito raspoređeno. Jedna grupa je samo čitala, dok su ostale četiri grupe provele u slušanju od 20% do 80% ukupnog vremena predviđenog za učenje. Najbolja je bila poslednja grupa (80% vremena slušavanja), a najslabija grupa koja je samo čitala materijal. Prilikom ovog ispitivanja, kao i docnijim, pokazalo je da slušavanje ima veću vrednost za besmislen ili manje smislen materijal.

Navešćemo još samo dva rezultata da bismo jače istakli vrednost slušavanja. U jednom eksperimentu grupa ispitanika koja se posle završenog učenja dva puta preslušavala zadržala je posle tri nedelje 80% od onog što je znala neposredno posle učenja, dok je grupa koja se nije slušavala zadržala svega 1/6 od toga, to jest oko 13%. U istom ispitivanju, grupa koja se nije slušavala zaboravila je za jedan dan više nego što je za šesdeset tri dana zaboravila grupa koja se dva puta preslušavala.

Da bi se metod slišavanja najkorisnije upotrebio, potrebno je znati i neke *uslove* od kojih zavisi njegova efikasnost. Tako je, na primer, značajno *kada* se vrši slišavanje. Prema rečima jednog poznatog psihologa, suviše rano slišavanje je gubljenje vremena, a ponekad ono može biti i štetno (izvesne greške se javljaju i utvrđuju). Osnovno je pravilo ovde da slišavanje ne sme biti nagađanje. Prethodno čitanje treba da stvori nešto što se može aktivno ponoviti. Subjekt koji uči treba da oseti da je kadar da u izvesnoj meri reprodukuje čitano gradivo. Ako je ovaj uslov zadovoljen, slišavanje treba početi što ranije.

Ako se slišavanje vrši posle završenog učenja, treba to činiti što pre, a najbolje je neposredno posle učenja. Što se slišavanje više odlaže, njegova je vrednost sve manja. Zaborav postaje sve veći i malo šta ostaje za slišavanje. Čitanje je u takvoj situaciji korisnije.

Zašto slišavanje ima opisanu vrednost za učenje? Nekoliko važnih činilaca deluje za vreme slišavanja, pa ćemo ih nabrojati.

1. Slišavanje je aktivan način učenja. Svest o budućem slišavanju stvara kod subjekta jedan poseban stav, stvara nameru da se zadrži ono što se čita ili sluša. Ta namera isključuje pasivno primanje utisaka, lutanja pažnje, sanjarenje uz knjigu itd.

2. Slišavanje nam daje znanje o postignutim rezultatima i omogućuje da se greške otkriju i otklone, a da se ono što je dobro učvsti; ono čini dalje učenje ekonomičnijim time što otkriva slaba mesta na koje treba usredsrediti svoje sledeće napore; svest o postignutom uspehu podstiče na nova pregnuća; slišavanje onemogućuje iluziju da smo jedno gradivo naučili na osnovu sposobnosti da ga prepoznamo kada ga čitamo ili slušamo o njemu.

3. Slišavanje podstiče organizaciju materijala. To je slučaj naročito onda kada se ono sastoji u pravljenju rezimea ili izvoda. Za ovaj vid slišavanja treba gradivo prethodno dobro shvatiti, ali mnogo štošta postaje jasno i u toku samog preslišavanja. Poznato je da se jedna stvar

najbolje nauči i razume onda kada treba da se drugima objasni.

4. Slišavanjem se pripremamo za aktivnost koja se traži u praksi ili na ispitu. Na primer, kada učimo za ispit, mi se slišavanjem spremamo da reprodukujemo učeno gradivo. Prilikom organizacije slišavanja treba težiti tome da se ono što više približi uslovima za koje se učeći spremamo, to jest da vežbamo ono što će se od nas kasnije očekivati.

Raspoređeno i koncentrisano učenje. Problem koji se ovde postavlja glasi: da li je bolje vremenski raspoređeno ili vremenski koncentrisano učenje. Pitanje ćemo najbolje objasniti na nekoliko primera. Pretpostavimo da za vežbanje jedne motorne veštine (na primer, za rasklapanje i sklapanje puške ili gaženje strojevim korakom) imate na raspolaganju šest časova nedeljno. Da li je bolje da jednog dana vežbate svih šest časova, ili dva puta po tri sata dnevno (koncentrisano učenje) — ili da vežbate svaki dan po jedan sat, pa čak i dva puta na dan po pola sata (raspoređeno učenje)? Pri jednom ispitivanju piloti na borbenim avionima mogli su u toku nastave gađanja da utroše određenu količinu municije. Kad je vežbanje bilo bolje vremenski raspoređeno, uspeh gađanja bio je bolji. Uzmimo drugi primer. Treba da memorišete (naučite napamet) niz podataka, na primer dugačku listu imena, brojevanih podataka, formula, šifara itd. Da li je bolje da jednog dana sednete za sto pa učite nekoliko sati, ili je bolje da se više puta, ali za kraće vreme, vraćate zadatku? Problem možemo dalje ilustrovati jednim eksperimentom. Ispitanici su bili studenti koji su učili da primaju znakove Morzeove azbuke. Obično je školovanje za ovu vrstu posla trajalo osam nedelja. Prvih pet nedelja vežbalo se primanje znakova po sedam časova dnevno, a poslednje tri nedelje školovanja bile su posvećene drugim stvarima. U eksperiment je uvedena ova novina: ispitanici su dnevno vežbali četiri sata, ali se vežbanje proteglo na svih osam nedelja školovanja. Grupa koja je na ovaj vremenski raspoređen način vežbala dala je na kraju znatno bolje re-

zultate, a već posle pet nedelja bila je podjednako dobra kao i grupa koja je vežbala sedam časova dnevno.

Na pitanje da li je bolje vremenski raspoređeno učenje ili koncentrisano učenje, ne može se uvek dati siguran odgovor. U većini slučajeva i u različitim situacijama raspoređeno učenje se pokazalo bolje. Takav zaključak opravdavaju mnogobrojna laboratorijska ispitivanja, a naročito ispitivanja u raznim praktičnim situacijama. Većina psihologa smatra da je vrednost raspoređenog učenja u toj meri potvrđena da se slobodno može prihvatiti kao dobar praktičan savet u najvećem broju situacija. Ali pri tome ne treba zaboraviti da su istraživanja pokazala da *pod izvesnim uslovima* grupisano učenje može biti podjednako dobro ili čak bolje od raspoređenog. Najbliži smo istini ako kažemo da efikasnost raspoređenog i koncentrisanog učenja zavisi od mnogih uslova i da su u većini slučajeva ti uslovi takvi da daju prednost raspoređenom učenju. Uspešna primena jednog ili drugog metoda učenja zavisi od poznavanja tih uslova, a prema trenutnoj situaciji treba odabrati pogodan metod.

Najvažniji uslovi koji daju prednost koncentrisanom učenju jesu ovi:

1) za veoma lake zadatke nepotrebno je vremensko raspoređivanje; oni se mogu savladati u jednom mahu;

2) koncentrisano učenje ponekad je bolje tamo gde tačno rešenje treba pronaći u prvoj fazi učenja u nizu pokušaja. Takvi zadaci predstavljaju jednu vrstu problema i na početku učenja treba koncentrisati napore da bi se problem rešio. Rešenje problema se može sastojati u otkriću pravog pokreta pri sticanju motornih veština ili u razumevanju suštine gradiva. Pri savlađivanju ovakvih zadataka dobro je početi sa nešto dužim periodom učenja. Nema smisla prekidati čoveka koji je počeo da traži rešenje jednog problema. Kada bismo to učinili, on bi spontano težio da se vrati problemu. Prekidi u ovakvim slučajevima više nerviraju nego što koriste. Ali u nekim prilikama kada je niz pokušaja ostao bez uspeha i kada postoji izvesna zamorenost subjekta, veoma je dobro pre-

kinuti rad. Sledeći put se zadatku prilazi sa više svežine, a ponekad i na nov način, što vrlo često dovodi do toga da brzo postignemo ono što ranije nismo mogli. Kada je početna faza uspešno savladana, dobro je i kod zadataka ove vrste nastaviti raspoređeno učenje;

3) postoje zadaci koji zahtevaju prilično dug period »zagrevavanja«, to jest potrebno je da prođe izvesno vreme da bi se postigao dobar nivo rada. Pri takvim zadacima »seckanje« vežbanja na kratke periode je štetno;

4) raspoređeno učenje je veoma često ekonomičnije u pogledu broja ponavljanja, ali je ukupno vreme na koje je učenje raspoređeno duže. U praksi katkad nemamo dovoljno vremena da učenje široko vremenski rasporedimo, to jest raspoloživo vreme nam diktira koncentrisano učenje. Takav je slučaj sa obukom u ratno vreme. Međutim i u okviru raspoloživog vremena može se učenje u izvesnoj meri rasporediti. Takvu mogućnost ne treba propustiti.

Navešćemo ukratko još neke uslove od kojih zavisi relativna vrednost raspoređenog i koncentrisanog učenja. Ti uslovi se tiču prirode materije koja se uči.

1. Raspoređeno učenje najviše pomaže tamo gde je najteže, to jest što je gradivo teže, prednost raspoređenog učenja je veća. Za lake zadatke, kao što smo rekli, nije potrebna vremenska raspoređenost. Ove konstatacije tiču se i motornih veština. Složene veštine i one koje zahtevaju veći fizički napor, a takvih je u vojsci mnogo, bolje se i lakše stiču kada je vežbanje vremenski raspoređeno. Dug period vežbanja, sa pojavom većeg zamora, ne isplati se s gledišta ekonomičnosti učenja.

2. U nizu ispitivanja je metod raspoređenog učenja bio bolji, kako za gradivo sa smislom, tako i za ono bez smisla (eksperimenti sa učenjem besmislenih slogova). Ipak je prednost ovog metoda izrazitija za gradivo koje je u manjoj meri osmišljeno, naročito kada ga treba naučiti napamet.

3. Što je gradivo duže, vrednost raspoređenog učenja je veća.

4. Raspoređeno učenje ima prednost i kod »homogenog«, to jest jednolikog gradiva ili jednolikih radnji. Takvo gradivo nije zanimljivo samo po sebi i brzo izaziva zasićenost i zamor. Pauze su ovde dobrodošle; one osvežavaju i povećavaju interesovanje za gradivo, ili, ako ovo poslednje ne čine, smanjuju dosadu i odbojnost prema gradivu.

Međutim kada je reč o gradivu sa smislom koje je zanimljivo, stvari često stoje sasvim drugačije. Koncentrisanost napora stvara potrebnu zagrejanost i motivaciju za rad. Neprirodni prekidi takvog rada pre štete nego što koriste.

5. Što je tempo rada brži, prednost raspoređenog učenja je izrazitija.

Učenje se vremenski može rasporediti na *dva načina*. O jednom od tih načina govorili smo do sada. Na primer, vremenska raspodela se može sastojati u tome da svaki dan u toku šest dana vežbamo po jedan sat. Ali, s druge strane, i u okviru dnevnog jednočasovnog vežbanja možemo izvršiti vremensku raspodelu učenja. Posle jednog ili više ponavljanja neke radnje možemo umetnuti kratku pauzu. Ovakav vremenski raspored pokazao se veoma uspešnim, često kao i onaj prvi vid vremenske raspodele. Vrednost vremenske raspodele pojedinih ponavljanja shvataju mnoge starešine kada od vojnika traže manji broj dobro izvedenih ponavljanja. U takvim slučajevima jedna aktivnost se izvede manji broj puta, ali rezultat ne mora biti slabiji. Naprotiv, neka ispitivanja su pokazala da dobro umetnuta pauza može više koristiti nego nagomilano ponavljanje.

Potrebno je da se nešto kaže o najpogodnijoj dužini vežbanja i najpogodnijoj dužini vremenskih intervala između pojedinih vežbanja. Najopštije pravilo nalaže nam da ti periodi ne budu ni suviše dugi ni suviše kratki. U većini slučajeva kraći periodi učenja su ekonomičniji. Međutim skraćenje vremena vežbanja ispod izvesne granice postaje štetno. Slično je sa dužinom pauza. Neki rezultati pokazuju da je povećanje pauze korisno samo do

izvesne granice; suviše duge pauze su štetne, jer se u velikoj meri zaboravi ono što je u toku vežbanja naučeno. Dužina pauze zavisi od dužine prethodnog perioda vežbanja i od težine gradiva. Ako je vežbanje duže trajalo i ako je za to vreme dosta naučeno, mogućna je i korisna duža pauza.

Prilikom praktičnog određivanja dužine pauza i dužine perioda vežbanja treba imati u vidu faktore koje smo već pomenuli. Za svaku aktivnost, međutim, postoje optimalne dužine vežbanja i pauza i te dužine se mogu tačno utvrditi samo ispitivanjem u konkretnoj situaciji.

Podsetićemo još jednom na to da se dobrom vremenskom raspodelom učenje može u velikoj meri poboljšati i da su pauze ponekad korisne koliko i zamorna ponavljanja. Vremenski raspoređeno učenje je često ugodnije, ekonomičnije i bolje. Posebno je značajno da ono omogućuje *bolje pamćenje* naučenog. Ova poslednja prednost je s proticanjem vremena sve izrazitija.

Učenje celine i učenje delova (globalno i partitivno učenje). Kad treba da naučite jedno poglavlje iz nekog priručnika, vi možete da to poglavlje čitate više puta od početka do kraja, ili da ga podelite na nekoliko delova, da učite svaki deo posebno, i na kraju te delove spojite u celinu. U prvom slučaju upotrebljavate metod celine (globalni metod), a u drugom metod delova (partitivni metod). Koji je od ova dva postupka bolji? Ako se pitanje tako postavi, odgovor se ne može dati. Raniji istraživači su bili uvereni da je jedan od dva opisana metoda univerzalno bolji. Novija ispitivanja su poljuljala to uverenje. Ne postoji metod koji bi važio kao najbolji za sve situacije. U odsustvu univerzalne superiornosti jednog od metoda, ostaje nam da tražimo *uslove* od kojih zavisi njihova vrednost.

Može se istaći najopštiji stav, prema kome princip motivacije daje prednost partitivnom metodu, dok globalni metod nalazi svoj najjači oslonac u smislu i organizaciji gradiva. U toku izlaganja ovaj opšti stav biće podrobnije objašnjen.

Najvažniji uslovi od kojih zavisi relativna vrednost globalnog i partitivnog metoda jesu ovi:

1. Uzrast i sposobnost onoga koji uči. Metod celine je uspešniji za odraslije i sposobnije osobe. Kod takvih osoba »celina« može biti veća količina gradiva.

2. Izvežbanost u metodu. U nekoliko ispitivanja je pokazano da je globalni metod u početku davao slabije rezultate, ali da je na kraju vežbanja bio iznad partitivnog. Potrebno je da se čovek navikne da radi metodom celine. Partitivni metod ima tu veliku prednost što pre postiže izvesne vidljive rezultate. Učenje dela predstavlja neposredan cilj; savlađivanje tog bližeg i relativno lakšeg cilja stvara svest o napretku, koja podstiče na dalje učenje. Princip motivacije i svest o uspehu su faktori koji stoje na strani partitivnog metoda. Nasuprot ovome, kod globalnog metoda treba dugo raditi dok se ne pojave prvi rezultati. Početna sporost u napredovanju daje utisak da se stoji na jednom mestu, što mnoge obeshrabri. Stvara se stav nepoverenja prema metodu, stav koji negativno utiče na dalje učenje. Za uspeh globalnog metoda potrebno je, pre svega, poverenje u metod i navika da se njime služimo. Potrebno je da čovek zna da se početna sporost u učenju vrlo često dobro nadoknađuje krajnjim rezultatima.

3. Vreme potrebno da se delovi kombinuju u celinu. Što je gradivo duže, i vreme učenja je duže. Ali vreme učenja ne raste srazmerno povećanju gradiva. Uzmimo ovakav primer. Ako je za učenje serije od deset brojeva potrebno deset ponavljanja, za dvostruko dužu seriju brojeva biće potreban više nego dvostruki broj ponavljanja. Prema tome, za učenje posebna dva dela potrebno je manje vremena ili manji broj ponavljanja nego za učenje celine sastavljene iz ta dva dela. Prilikom učenja po delovima uštedi se izvesno vreme ili izvestan broj ponavljanja. Ali onda te delove treba kombinovati u celinu. Ako je broj ponavljanja koji je potreban za taj završni posao manji od ušteđenog broja ponavljanja, partitivni metod će imati prednosti nad globalnim. U praksi se ovako »sabiranje« ne

može unapred izvršiti. Ali ako je sastavljanje delova u celinu složen proces koji zahteva dosta napora i vremena, možemo predvideti, sa dosta verovatnoće, da će tada globalni metod biti bolji. Tako je, na primer, sa sticanjem motornih veština koje zahtevaju istovremeni i koordinirani rad više udova. (O globalnom i partitivnom metodu pri sticanju motornih veština govorićemo kasnije).

4. Globalni metod je pokazao svoju vrednost, na svim vrstama gradiva, ali je ipak osnovano tvrditi da njegova efikasnost zavisi u izvesnoj meri od osobina gradiva koje se uči.

a) Na prvom mestu treba istaći osmišljenost gradiva. Metod celine je najpodesniji za učenje smisaonog i dobro organizovanog gradiva. Ali osmišljenost gradiva nije presudan uslov. Globalni metod je ponekad bolji i pri učenju besmislenog materijala, a u izvesnim slučajevima partitivni metod je dao bolje rezultate i sa osmišljenim gradivom.

Celinu ne treba shvatiti kao prostu sumu delova. Niz od deset slučajno odabranih slogova nije celina u pravom smislu reči. Celina ima svoju unutrašnju strukturu i organizaciju. Za gradivo koje ima takve osobine, globalni metod je najprirodniji. Ako je celina slabo organizovana, slabo povezana, možemo očekivati da će prednost globalnog metoda biti u manjoj meri izražena. Ako su pojedini delovi u sklopu šire celine bolje organizovani nego sama celina, verovatno je da će partitivni metod dati bolje rezultate. Uopšte rečeno, ono što predstavlja prirodnu celinu gradiva treba uzeti kao jedinicu učenja.

b) Veličina i težina gradiva. Za suviše dugo i suviše teško gradivo metod celine nije najpodesniji. Bilo da je gradivo sa smislom ili bez njega, ukoliko je duže, utoliko se bolje uči metodom delova. Kada dužina gradiva pređe izvesnu granicu, gradivo se mora deliti i učiti po delovima. Najbolje je da ti delovi budu izvesne organizovane celine, i to, prema sposobnosti individue, što veće.

Vrednost osmišljene celine je tolika da mnogi psiholozi naročito insistiraju na tome da se pregled celine uvek

osigura. Zato se često preporučuje otprilike ovakav postupak. Najpre treba da se u izvesnoj meri upozna celina. Nastavnik to može lako uraditi za svoje slušaoce. Ako učimo iz nekog priručnika, pregled celine dobićemo prethodnim prelistavanjem i pregledanjem materijala, čitanjem naslova i podnaslova, čitanjem kurzivom odštampanog teksta, čitanjem zaključaka na kraju knjige itd., a ako za to imamo vremena, brzim prethodnim čitanjem celog materijala. Posle ovog važnog koraka podelićemo gradivo, držeći se ranije iznesenih uputstava. U toku učenja treba se naročito usredsrediti na teža mesta. Prilikom učenja pojedinih delova treba da smo stalno svesni celine i mesta koje u celini zauzima deo kojim se trenutno bavimo. Na kraju učenja dobro je ponovo vršiti pregled celog pređenog gradiva.

Takav postupak je jedna vrsta kombinovanog metoda; učenje se razvija po delovima, ali se celina nikad ne gubi iz vida. Takvim postupkom se iskorišćuju dobre, a izbegavaju loše strane globalnog i partitivnog metoda, i zato ga treba primenjivati kad god za to postoje uslovi.

SMISAONOST GRADIVA

Ovde se mogu postaviti dve osnovne tvrdnje:

1) materijal koji ima više smisla brže se uči i duže pamti. Prema jednom ispitivanju, na primer, da se nauči serija od trideset jednocifrenih brojeva potrebno je prosečno 5,25 minuta, a za isti toliki broj reči iz jedne pesme potrebno je prosečno svega 1,72 minuta;

2) kada se *unos*i više smisla u ono što se uči, učenje je brže, a pamćenje trajnije.

U vezi s poslednjom tvrdnjom treba reći još neke stvari.

a) Ljudsko pamćenje ima ovu značajnu karakteristiku: *smisao* onog što smo ranije učili ili opazili najtrajnije se zadržava. Najbolje se pamte ideje i principi. Ideje

organizuju činjenice i, da tako kažemo, čuvaju ih od zaborava. Ako je prilikom ranijeg čitanja ili slušanja smisao pogrešno shvaćen, veoma se često dešava da se kasnije pojedine činjenice vezane za taj smisao pogrešno reprodukuju. To su uverljivo pokazala neka eksperimentalna ispitivanja. Iz takvih ispitivanja su neki psiholozi izveli zaključak da naše pamćenje u velikom broju slučajeva nije doslovna reprodukcija, doslovno ponavljanje onog što smo nekad ranije doživeli, već pre jedna vrsta rekonstrukcije na osnovu opažanog i zadržanog opšteg utiska i smisla. Razumljiva su otud iskrivljenja sećanja, kojih lično nismo svesni. Nekad smo videli ili čuli nešto; razumeli smo to na jedan određeni način. Od svega smisao je najbolje zadržan, i kada docnije pokušamo da se setimo situacije u svim pojedinostima, taj zadržani smisao rukovodi procesom sećanja i prema sebi prilagođava i menja pojedinosti.

b) Kada se nađu pred zadatkom da nauče neko gradivo koje nema mnogo smisla, ljudi pokazuju spontanu tendenciju da u gradivo unesu što više smisla i organizacije.

c) Pomenutu tendenciju treba svesno podržavati i pojačavati. To je jedan od najboljih načina da se učenje učini uspešnijim. Ako je gradivo smisaono, treba taj smisao i unutrašnju strukturu gradiva što jasnije istaći. Ako je gradivo bez mnogo smisla, treba ga što više osmisliti, služeći se i veštačkim asocijacijama.

Ponekad se izvesni podaci moraju naučiti doslovno ili po jednom utvrđenom redu. Taj red, ako se već strogo zahteva, sigurno ima svoje opravdanje i svoj smisao. Taj smisao treba da bude jasan onome ko uči; učenje će tako biti olakšano, a napor koji se ulaže izgledaće opravdan i koristan. Nastavnik koji zahteva doslovno pridržavanje formulacija i reda koji je on upotrebio, a za to nema razloga u samom gradivu, ili taj razlog nije jasan slušaocima, može veoma lako da izgubi autoritet, naročito kod inteligentnih slušalaca, a učenje će, zbog toga, postati nepotrebno neprijatnije i teže, a rezultati slabiji.

DOPUNSKO UČENJE

Vrlo često smo skloni da učenje završimo čim smo se preslišavanjem osvedočili da smo kadri da gradivo ponovimo bez pogreške. Međutim zaborav nastupa neposredno s prestankom učenja i posle izvesnog vremena nismo više kadri da gradivo u potpunosti reprodukujemo. Lek protiv takve kratkotrajnosti naučenog sastoji se u tome da se učenje ne završi na napred opisan način, već da se ono nastavi. U takvom slučaju govorimo o dopunskom ili »preteranom« učenju. Ono je potrebno ako želimo osigurati trajnost znanja i veština. Tako se, na primer, motorne veštine dugo pamte i malo zaboravljaju zato što se često ponavljaju i na taj način stalno utvrđuju.

Međutim treba reći da nema smisla preterati sa dopunskim učenjem; ono je korisno samo do izvesne granice, posle čega se uloženi napor ne isplati. Zamislimo sledeći slučaj. Recimo da je potrebno deset ponavljanja da bi se jedno gradivo naučilo. Ako nastavimo dopunsko učenje i gradivo ponovimo još pet puta, korist će biti očevidna. Ali ako nastavimo da gradivo ponavljamo još pet puta, korist od tog ponavljanja može biti sasvim mala. Sem toga što nije ekonomično, preterano ponavljanje može eventualno biti i štetno, time što od učenja stvara dosadan i neprijatan posao.

PAMĆENJE I ZABORAVLJANJE

Neposredno posle završetka učenja nastupa proces zaboravljanja. Najviše se zaboravlja u prvim časovima posle učenja, a s vremenom je zaborav sve manji. Tako je, na primer, u prvom ispitivanju koje se ticalo toka zaboravljanja (Ebbinghaus) posle dvadeset minuta zaboravljeno 42%, posle jednog sata 56%, posle dva dana 72%, a posle trideset i jedan dan 79%. Kao što se vidi, zaborav je najpre nagao, pa onda sve sporiji; dok je za prvih dvadeset minuta zaboravljeno 42% naučenog, od drugog do trideset i prvog dana zaboravljeno je svega 7%. Ovi rezul-

tati su dobiveni na besmislenom materijalu. Kod smisla-
nog gradiva procenti zaboravljenog su nešto manji, ali
je opšti tok zaboravljanja isti.

Zaborav odnosi masu nepotrebnih pojedinosti, ali on
nas lišava i veoma potrebnih znanja. Kako da se borimo
protiv zaborava, kako da povećamo trajnost naučenog?
ili da pitanje formulišemo na način koji se najčešće
postavlja: kako da popravimo pamćenje? Kao što ćemo
u sledećem poglavlju videti, najbolji odgovor jeste: do-
bro pamtiti znači dobro učiti; pamćenje možemo popra-
viti *popravljanjem načina učenja*. Dosadašnje izlaganje
smo posvetili baš tome problemu. Činioci i metodi eko-
nomičnog učenja ne samo što uslovljavaju brže i bolje
učenje nego osiguravaju i trajnost naučenog. Mi smo na
to u ranijem izlaganju nekoliko puta ukazali.

Psiholozi su, sem opisanih, otkrili još jedan faktor
koji utiče na trajnost naučenog, odnosno na količinu za-
boravljanja. Otkrili su ga proučavajući *uzroke zaborav-
ljanja*.

Nekad su psiholozi (a laici i danas) proces zaborav-
ljanja zamišljali kao pasivan proces. Kako vreme prolazi
tragovi koje je u mozgu staro iskustvo »zabeležilo« spon-
tano blede i nestaju. Ponavljanje pojačava te tragove i
tako sprečava ili usporava zaboravljanje. Ako znanja ne
obnavljamo, to jest ako tragove ne upotrebljavamo, neu-
mitno vreme učiniće svoje. Takvo shvatanje je poznato
kao »teorija neupotrebe«.

U novije vreme većina psihologa smatra da zaborav
nije pasivan proces, ili da to nije u potpunosti. Mnogo-
brojni eksperimenti su pokazali da postoji jedna vrsta
aktivnog zaboravljanja. Pokazalo se da sadašnja aktiv-
nost može na izvestan način da »koči«, »potire« ranija
sećanja, to jest da novo učenje »briše« tragove prethod-
nog učenja. Ovo aktivno negativno delovanje sadašnje
aktivnosti na zadržavanje onog što je prethodno naučeno
u psihologiji se naziva *retroaktivna inhibicija* (kočenje
unazad) ili *retroaktivna interferencija* (ometanje unazad).

Na primer, vojnik nauči borbene osobine puške; kada bi posle toga učio borbene osobine automata i puškomitraljeza, njegovo pamćenje borbenih osobina puške bilo bi otežano tim drugim učenjem.

Psiholozi su veliku pažnju posvetili uslovima od kojih zavisi retroaktivna inhibicija. To je razumljivo. U eksperimentima retroaktivne inhibicije psiholog plan-ski menja uslove eksperimenta i na taj način proizvodi različite količine zaboravljanja. Drugim rečima, on u tim eksperimentima neposredno upravlja i vlada procesom zaboravljanja, te ima mogućnost da ga bolje upozna. Ali pored teorijske važnosti, poznavanje uslova od kojih zavisi retroaktivna inhibicija ima i velik praktički značaj; to znanje nam pomaže da učenje organizujemo tako da zaboravljanje bude što manje. Da kažemo nekoliko reči o najvažnijim od tih uslova.

1. *Vremenski razmak između dva učenja.* Ukoliko je vremenski interval između dva učenja veći, retroaktivna inhibicija je manja. Zato su pauze između uzastopnih učenja veoma korisne.

Zadržavanje utisaka najbolje je onda kada učenju ne sledi gotovo nikakva aktivnost. Takav granični slučaj imamo u običnom i hipnotičkom snu. Kada san prati učenje, zaboravljanje je manje nego kada posle učenja vršimo uobičajene dnevne aktivnosti. Pored toga, za vreme sna zaboravljanje postoji samo u prvih dva sata spavanja, a posle toga količina zadržanog se ne smanjuje. Naravno, mi u praksi ne možemo spavati posle svakog učenja, ali i jedna kraća pauza može biti korisna.

Treba reći da ometanja unazad ima i kada je drugo učenje vremenski udaljeno od prvog, ali da je ometanje najveće kada drugo učenje neposredno sledi prvom.

2. *Sličnost dva gradiva.* Što je veća sličnost između dva gradiva, to je veća i retroaktivna inhibicija. Dva slična gradiva uzastopno učena najviše se u sećanju mešaju i uzajamno potiru. Takav je slučaj u ranije navede-

nom primeru sa učenjem borbenih osobina pojedinih oružja. Na osnovu onoga što se o retroaktivnoj inhibiciji zna, može se pretpostaviti da će vojno lice koje je učilo borbene osobine desetak sličnih oružja pre zaboraviti borbene osobine jednog posebnog oružja nego neko drugo vojno lice koje je učilo borbene osobine samo toga oružja.

Da bismo smanjili količinu retroaktivne inhibicije, a time i zaboravljanje, raspored časova i svoje lično radno vreme treba organizovati tako da se slične aktivnosti ne smenjuju jedna za drugom. Posle učenja jednog gradiva ne treba učiti slično gradivo, već napraviti kraću pauzu i učiti sasvim različite stvari.

3. *Stepen naučenosti dva gradiva.* Ukoliko je jedno gradivo bolje naučeno, utoliko će manje biti oštećeno kasnijim učenjem. Ali, isto tako, ukoliko je kasnije učenje potpunije, utoliko će manje smetati ranije naučenom. Kod dva dobro savladana gradiva retroaktivna inhibicija je najmanja. Praktičan savet je jasan: na učenje novog gradiva ne treba prelaziti dok staro nismo dobro naučili a, s druge strane, novo gradivo ne treba ostavljati slabo ili polunaučeno.

4. *Organizovanost i razumevanje gradiva.* Ukoliko je jedna materija bolje shvaćena i bolje povezana u celinu, utoliko će negativno dejstvo kasnijeg učenja biti manje. Takođe, gradivo naučeno na ovaj način manje ometa prethodno.

5. Da bi uzajamno ometanje dva gradiva bilo što manje, treba ih *uporediti* i *razgraničiti*. Naročito je to važno kada su u pitanju međusobno slična gradiva. Dva dobro naučena gradiva i dva gradiva temeljno shvaćena i povezana u posebne celine već su po sebi u izvesnoj meri i dva dobro razgraničena gradiva.

Ako u praksi imamo u vidu napred nabrojane uslove i prema njima planiramo aktivnost učenja, moći ćemo da u izvesnoj meri smanjimo količinu zaboravljanja, to jest da povećamo trajnost stečenog znanja.

STICANJE MOTORNIH VEŠTINA

Sticanje motornih veština je veoma značajan deo vojne obuke. To je oduvek bilo tako, a danas, u vreme snažnog razvoja vojne tehnike, to se ističe u znatno većoj meri. Veliki je broj motornih ili opažajno-motornih veština koje se stiču u vojsci. One se ređaju od prostih veština, kao što su, na primer, pravilno kretanje u stroju i borbenom poretku, brzo zauzimanje ležećeg položaja sa oružjem, savlađivanje različitih pešadijskih prepreka, rukovanje puškom ili drugim oružjem, rasklapanje i sklapanje oružja itd., pa sve do veoma složenih opažajno-motornih veština, kao što su, na primer, primanje šifriranih izveštaja radio-telegrafista, pilotiranje itd. Najuspešniji metod obuke u svakoj od ovakvih veština zahteva posebnu psihološku studiju. Mi ovde možemo govoriti o nekim najopštijim psihološkim principima i zakonima učenja motornih veština.

ULOGA PONAVLJANJA

Motorne ili opažajno-motorne veštine moraju do te mere biti savladane da se mogu automatski izvoditi. Pažnja borca ne sme biti okupirana njihovim izvođenjem. Samo u početku učenja motornih veština pažnja je upravljena pokretima koji se vrše. Kod dobro naučene veštine pažnja je okrenuta cilju, a odgovarajući pokreti automatski se izvode. U raznim emocijama, na primer strahu, čovek ima tendenciju da se spusti na niži nivo ponašanja. Novostečeni načini ponašanja, naročito ako nisu u dovoljnoj meri »usađeni«, »upijeni«, odbacuju se i čovek se prepušta starijim, snažnijim i primitivnijim navikama. Zato motorne veštine treba naučiti tako dobro da se ne gube ni u stanju snažne emocije. Da se to postigne, motornu veštinu treba dugo vežbati. Vežbanje se, obično, shvata kao prosto ponavljanje jedne radnje. Postoji izreka da ponavljanje čini jednu veštinu savršenom, a stara latinska poslovice kaže da je ponavljanje »majka« učenja.

U izvesnom smislu to je tačno, ali samo u izvesnom smislu. Razvoj jedne motorne veštine ne sastoji je samo u sve većoj brzini izvršenih radnji; razvoj motorne veštine nije samo kvantitativan, nego i kvalitativan. Prva i završna izvođenja jedne veštine razlikuju se i kvalitativno, a ne samo u brzini i preciznosti pokreta. Neki pokreti koji se javljaju na početku vežbanja ne postoje više na kraju vežbanja. I obrnuto, pokrete i koordinacije pokreta koje nalazimo u završnoj fazi učenja ne srećemo u prvim pokušajima. Prva izvođenja sadrže mnoštvo pogrešnih i nepotrebnih pokreta. Setimo se deteta koje počinje da piše ne samo rukom nego i ustima, licem i skoro celim gornjim delom tela. Učenje jedne veštine ne sastoji se u ponavljanju prvih pokreta, već u eliminaciji nepotrebnih i pogrešnih pokreta i u pronalaženju, utvrđivanju i koordinaciji tačnih pokreta. Samo ponavljanje ne čini jednu veštinu savršenom, ali ono stvara uslove, pruža priliku da izvesni činioци važni za proces učenja pokažu svoje dejstvo. O tim činioциma mi smo već ranije govorili, a govorićemo i u daljem izlaganju.

Ovo što smo do sada govorili nije samo stvar teorije i logike, nego i prakse. Ako ponavljanje nije jedini i sve-moćni faktor učenja, ako je samo jedna od uslova za napredovanje u jednoj veštini, onda se vežbanje mora organizovati tako da i drugi važni uslovi uspešnog učenja budu zadovoljeni. Nije sve u tome da se jedna radnja ponavlja mnogo puta; važno je *kako, pod kakvim uslovima* se vrši ponavljanje i šta se psihološki za vreme jednog ponavljanja odigrava. Ponovićemo ovde ukratko samo neke od važnih uslova učenja: 1) onaj koji uči treba da shvati vrednost i praktični značaj veštine koju treba da savlada; 2) treba da je motivisan na učenje; 3) treba da ima stalnu kontrolu svoga učenja, tako da pogrešne pokrete može što pre otkloniti, a tačne učvrstiti; 4) treba da bude svestan svoga napretka; 5) vežbanje treba ponekad vremenski rasporediti, a ne nagomilati, itd.

Uloga ponavljanja nije ista u početnoj i završnoj fazi učenja. U početnoj fazi, kao što smo videli, ponavljanje je jedan od nužnih uslova za kvalitativan i kvantitativan

napredak navike. Tu ponavljanje ima raznovrsnu funkciju: 1) ono omogućuje da se u nizu pokušaja otkrije pravi pokret i pojava veza između pokreta; 2) da se pogrešni pokreti otkriju i otklone; 3) da se ispravni pokreti i veza između tih pokreta učvrsti. Da se sve ovo ostvari, ponavljanje je nužan, ali ne i dovoljan uslov. U završnoj fazi vežbanja ponavljanje ima ulogu koja mu se često generalno pripisuje: ponavljanje čini radnju bržom, preciznijom, bolje koordiniranom itd.

RAZVOJ MOTORNIH VEŠTINA (ULOGA POMOĆNIH SREDSTAVA: DEMONSTRACIJE, FILMA, PASIVNIH POKRETA)

Demonstracija jedne veštine od strane dobro izveštane osobe jeste standardan metod u početku obuke. Ponekad se upotrebljavaju i specijalni filmovi, koji imaju tu dobru stranu što se mogu usporiti. Vrednost demonstracija može se povećati verbalnim uputstvima o tome kako se pokreti vrše, koji su pokreti najvažniji, koji nepotrebni itd. Vrednost ovih metoda obuke je u tome što se pomoću njih dobiva jasna predstava o radnji koja treba da se izvede; cilj je jasan, čovek zna šta treba da radi, a to je najvažnije za početak. Međutim posmatranjem kako drugi izvodi jednu radnju ne može se naučiti vršenje radnje. Koliko smo puta gledali odlične boksera, fudbalera, odbojkaše, ali ipak nismo kadri da ponovimo demonstrirane veštine. Prilikom demonstracije mi vizuelno opažamo pokrete tela i udova. Ali ne opažamo *kako* se ti pokreti vrše, ne opažamo mnogobrojne i koordinirane reakcije mišića koje proizvode opažene pokrete. Te mišićne reakcije ne možemo opaziti očima, već jednim drugim, unutrašnjim čulom, tzv. *kinestetičkim* ili mišićnim čulom. U mišićima, zglobovima i tetivama nalaze se specijalni čulni organi koji nas obaveštavaju o pokretima našeg dela i pokretima pojedinih udova i organa. Na osnovu tih obaveštenja mi na jedan unutrašnji način opažamo svoje pokrete i na osnovu njih upravljamo svojim pokretima. U izvesnim bolestima (tabes

dorsalis) kinestetički osećaji su eliminisani i bolesnici tad nisu kadri da bez pomoći vida vrše upravljene pokrete. Prilikom sticanja motornih veština moramo se oslanjati i na to unutrašnje kinestetičko opažanje pokreta i zato pokrete koje hoćemo da naučimo moramo sami *vršiti, izvoditi*. Plivanje se ne uči u krevetu, smučanje bez smučaka itd. Na nesreću kinestetičko opažanje nije tako precizno kao što je, na primer, vizuelno. Obaveštenja o pokretima su prilično nejasna, neodređena, globalna. Početnik u tenisu napravi jedan izvanredan udarac, ali ga posle toga ne može ponoviti. On samo na jedan neodređen i približan način zna kako je pokret izveo. Da bi se pravi pokret izvršio, a zatim u masi nejasnih kinestetičkih osećaja uočio, izdvojio i najzad učvrstio, potrebno je da se učini niz pokušaja uz prisustvo jednog iskusnog nastavnika, koji će na vreme, to jest neposredno, obavestavati o uspehu ili neuspehu pokušaja. Ovakav način učenja poznat je u psihologiji kao proces ili metod *pokušaja i pogrešaka*, ili, kako ga neki tačnije nazivaju, metod pokušaja i uspeha ili pokušaja i eliminacije pogrešaka. Bitno je ovde postojanje motiva, namere da se nešto nauči, vršenje mnogobrojnih raznovrsnih pokušaja i znanje o postignutim rezultatima. Jasno je da je ponavljanje jedan od uslova koji omogućuje pronalaženje i učvršćenje *pravilnih pokreta*.

Da bi se tačni pokreti lakše otkrili, psiholozi ponekad preporučuju da nastavnik manuelno, svojim rukama, vodi, upravlja pokretima učenika. Ovaj metod preporučuje se samo prilikom krupnih pokreta tela i udova. Mnogi treneri praktikuju ovaj metod. Smatra se da on, pored jasne slike o radnji koja treba da se nauči, pruža u izvesnoj meri i »osećanje« pokreta, to jest kinestetičko opažanje pokreta, koje je za sticanje motorne veštine najvažnije.

Početna faza učenja jedne veštine sastoji se velikim delom u eliminisanju nepotrebnih i štetnih pokreta. Veliku pažnju treba obratiti ovom aspektu učenja, jer ako se pogrešni pokreti i pogrešni metodi rada učvrste u po-

četku, teško ih je docnije ispraviti. Kao i u mnogim drugim oblastima, jer i ovde važi pravilo da je bolje sprečiti nego lečiti. Kako sprečiti? Pre svega, dobrim metodom obuke i kontrolom prvih pokušaja, odnosno neposrednim ukazivanjem na dobre i loše pokrete. Ukazivanje na pogreške ne sme biti nervozno, nestrpljivo ili u obliku pogrde, jer se tako stvara nepotrebna psihička napetost kod onoga koji uči, koja zatim doprinosi da se ista ili nova pogreška ponovo javi.

Treba imati u vidu da ponavljanje koje je korisno i potrenbo može uzeti oblik koji otežava ispravan napredak veštine. Takav je slučaj s preteranim ponavljanjem radnje u početnoj fazi učenja. Preterano ponavljanje, naročito preterano ponavljanje monotonih radnji, može dovesti do zamora, zasićenosti i gubitka interesovanja, a u takvim stanjima postoji tendencija da se pogrešni pokreti jave i učvrste. Zato je vremenski raspoređeno učenje često bolje i ekonomičnije. Isto tako, prerano zahtevanje brzine rada kod nekih složenijih navika može negativno uticati na kvalitativan razvoj navika. Usvajanje dobrih metoda rada pri komplikovanim motornim radnjama često zahteva u početku lagani tempo vežbanja. Naglasak treba da je najpre na dobrom metodu rada, na pravilnosti i tačnosti pokreta, a tek kasnije se treba pobrinuti za brzinu i automatsko izvođenje navike. S druge strane, ni suviše sporo izvođenje radnji nije dobar metod obuke; suviše sporo izvedena radnja neki put se kvalitativno razlikuje od brzo izvedene radnje, tako da pri takvom »usporenom« načinu obuke ne vežbamo baš onu radnju koju želimo da vežbamo. Osim toga, kod nekih prostijih veština dobro je od samog početka zahtevati brzinu u radu.

U razvoju složenih veština psiholozi razlikuju nekoliko faza ili etapa. Najpre se stiču izvesne jednostavne, osnovne navike, a zatim se ove povezuju, integrišu u sve složenije celine. Tako, na primer, radio-telegrafista uči najpre da prima i šalje pojedina slova Morzeove azbuke. Kada poodmakne u ovoj veštini, on počinje polako da

»hvata« cele reči i fraze. Slično prilikom kucanja na mašini, uči se najpre otkucavanje pojedinih slova; čita se slovo po slovo i kuca se slovo po slovo. U sledećoj, višoj etapi otkucavaju se automatski pojedini slogovi, kao što su: »ski«, »sno«, »vić« itd., zatim pojedine reči i najposle čitave kraće fraze. One prve navike neki nazivaju »nižim« navikama, a ove druge »višim«, pa se zato govori o hijerarhiji navika. Prelaz od nižih ka višim navikama nije samo kvantitativan prelaz, već i kvalitativan. Više navika nije prosta suma nižih navika, već jedna nova i svojerodna celina. Dete uči da čita slovo po slovo, ali odrastao čovek ne čita slovo po slovo; on opaža i shvata jednu reč ili kraću frazu odjednom, kao jednu celinu. Isto tako, iskusni radio-telegrafista ili daktilograf opaža i automatski otkucava čitave reči i kraće fraze. Oko pri tome ide nešto ispred ruke; dok se jedan deo teksta otkucava, oči su već na sledećem delu teksta. Sličan je način sticanja mnogih drugih motornih i opažajno-motornih navika.

METODI OBUKE

Ako je složena navika nešto više od proste sume jednostavnih navika, postavlja se pitanje: kako učiti složene navike? Prethodnim temeljnim savlađivanjem elementarnih navika, ili što ranijim vežbama radnje u celini, to jest vežbanjem radnje u onom obliku u kome će se na kraju izvoditi? Problem globalnog i paritivnog metoda ovde se još jednom postavlja.

Na postavljeno pitanje ne može se dati jedan siguran odgovor. Izvesne navike sastoje se iz niza uzastopnih radnji (na primer, uzimanje puške o desno rame, razne strojeve radnje itd.). Takve veštine se mogu podeliti na pojedine faze koje se posebno uvežbavaju, a zatim povezuju u skladnu celinu. Međutim ima složenih navika koje zahtevaju istovremeno izvođenje više pokreta i koordinaciju tih pokreta. Neki psiholozi smatraju da se ovakve složene radnje brže i bolje uče kada se ne rastavljaju na

delove, već kada se od početka izvode kao celina. Neka eksperimentalna ispitivanja su pokazala da je napredak u veštini koja zahteva koordinirani rad dve ruke slabiji kada se vežbanje izvodi posebno levom i posebno desnom rukom nego kada se od početka vežba istovremeni rad obe ruke. U istom eksperimentu je pokazano da onda kada se sa izvežbanog zajedničkog rada obe ruke pređe na rad jedne ruke, ta jedna ruka radi slabije nego što je radila u zajednici s drugom rukom. Ovde se lepo vidi da jedna složena veština nije suma dve jednostavnije veštine, veštine svake ruke posebno, već jedan svojevrsan i nov kvalitet, a takođe se vidi da je najefikasniji ovaj metod obuke koji je prilagođen prirodi veštine.

Neke veštine su u toj meri i na takav način složene da se pojedini njeni »elementi« moraju prethodno savladati. Takav je, na primer, slučaj sa ranije opisanim veštinama radio-telegrafista. Ali po mišljenju nekih stručnjaka i kod tih veština treba što pre preći na vežbanje završnog oblika navike. Neka ispitivanja su pokazala da je obuka u kucanju na mašini uspešnija ako se mnogo ne zadržava na uvežbavanju elementarnih radnji, nego što pre pređe na kucanje smislaonog teksta. Što se pre pređe na vežbanje najboljeg načina rada, načina koji se primenjuje u završnom obliku veštine, pomenuti stručnjaci smatraju da je veći i kvalitativan i kvantitativan napredak u veštini.

TRANSFER UČENJA

Reč »transfer« znači *prenošenje*, a pod transferom učenja podrazumeva se prenošenje onog što je naučeno u jednoj situaciji na nove i različite situacije. *Rezultat*, *efekat* toga prenošenja može biti *pozitivan* ili *negativan*; prenošenje može pomagati ili otežavati aktivnosti u drugim situacijama. Prenositi se može stečeno znanje, stečene navike i veštine, stečeni metodi rada, stavovi itd. Stečeno znanje, naročito ako je uopšteno, može kada se vešto primeni da olakša snalaženje u novim situacijama ili da

pozitivno utiče na novo sticanje znanja. Navike i veštine jednom savladane mogu ubrzati sticanje novih navika i veština itd. Psihologija transfera ispituje uslove pod kojima se prenošenje naučenog na nove situacije vrši, to jest izučava faktore od kojih zavisi mogućnost uspešne primene starog iskustva u novim situacijama.

Transfer naučenog je osnovna pretpostavka svake škole. Škola ne bi imala smisla kada se znanja koja se u njoj stiču ne bi prenosila na životnu praksu ili na dalje učenje u višim školama. Vojska je, takođe, veoma raznovrsna škola; u njoj se stiču različita znanja, navike, veštine i osobine ličnosti. Pozitivan transfer na različite situacije, a pre svega na različite borbene situacije, osnovna je pretpostavka vojne obuke i vaspitanja. Zato je za svakog onog ko vojnu obuku izvodi važno da zna od kojih uslova zavisi pojava transfera, to jest da zna od kojih činilaca zavisi široka primenljivost onog što se u vojnoj obuci stiče. Mi ćemo ovde izložiti nekoliko najopštijih i najvažnijih principa. Njih nije teško razumeti; oni su sasvim jednostavni. Mnogo je teže držati se tih principa u praksi, stalno i vešto ih primenjivati u različnim situacijama. Za to je, pored posebnog napora, potrebno dobro prethodno znanje, pedagoška sprema i umešnost nastavnika.

Prema jednoj staroj podeli, transfer se može sastojati u: 1) prenošenju naučenog sadržaja i 2) prenošenju stečenih metoda rada. Razlika nije apsolutna, niti je podela sveobuhvatna, ali mi ćemo ipak prema njoj organizovati buduće izlaganje. Govorićemo najpre o prvom obliku transfera.

Pojava transfera, kako su mnogobrojna ispitivanja pokazala, *nije automatska, spontana pojava*. To što izvešna osoba ima određeno znanje ne znači da će ona to znanje uspešno primeniti, ili biti kadra da ga primeni u svim onim situacijama u kojima je dato znanje stvarno primenljivo. Neka ispitivanja su, takođe, pokazala da ne postoji značajna korelacija između količine znanja i primenljivosti znanja; mnogo znati nije isto što i vešto pri-

menjivati znanje. Raskorak između teorije i prakse prilično se često sreće; čovek uči i stiče izvesna znanja, ali ih u trenucima praktične aktivnosti zaboravlja, ne koristi se ili ne ume da se koristi njima. Naročito je to slučaj sa gradivom koje je izlagano suviše nagomilano, brzo, koncizno, koje nije dobro shvaćeno, dovoljno usvojeno itd. To se, na primer, dešava onda kada predavač za kratko vreme u sažetom obliku prepriča inače sažet materijal iz nekog vojnog priručnika. Kaže se da je sama teorija mrtva, a sama praksa slepa. Tek jedinstvo teorije i prakse prilikom učenja stvara široko primenljivo znanje. Drugim rečima, nije dovoljno samo sticati znanje, nije dovoljno samo učiti, nego je potrebno, kako se to kaže *učiti za transfer*, to jest potrebno je posebno učiti, posebno *vežbati primenu stečenog znanja*. Prilikom izlaganja određene materije nastavnik treba da ukazuje na mogućnu primenu onog što izlaže, a još je bolje kada se primena vežba u praksi.

Nije svejedno kako će se vežbanje u primeni znanja i veštini vršiti. Transfer je najveći onda kada uslovi vežbanja u dovoljnoj meri *variraju*, kada se *menjaju*. Ako se jedna aktivnost vežba uvek na jedan isti način i uvek u istoj situaciji, rezultat takvog vežbanja biće jedna specifična navika koja će, vrlo verovatno, otkazati ili podbaciti u nešto izmenjenim uslovima. To važi i za znanja i za motorne veštine. Dva poznata psihologa otprilike ovako pišu o ovom aspektu sticanja veština: najvažnija stvar koja se za jednu motornu veštinu može kazati jeste to da ona nije niz izolovanih pokreta koji se nepromenljivo i mehanički razvijaju, nego jedan gibak i integralan način ponašanja koji se u izvesnim granicama svaki čas menja u zavisnosti od zahteva trenutne situacije. Zato prilikom sticanja motornih veština nije mudro vežbati jedan akt pod nepromenjenim uslovima koji zahtevaju striktno ponavljanje radnje. Bolje je da se najpre bitna ili osnovna forma veštine nauči, a da se zatim detalji menjaju kako bi se predusreli različni uslovi pod kojima će se veština kasnije izvoditi. Jedan američki psiholog, u

vezi sa potrebom variranja uslova za vreme vežbanja, kaže otprilike ovo:

Neke vojne škole su za vreme drugog svetskog rata narušavale to pravilo. Ljudima koji su obučavani davani su nedovoljno raznovrsni ciljevi za praćenje, nedovoljno raznovrsni kadrovi za popravljavanje, poruke za prijem, podaci radara za tumačenje itd. Rezultat je bio da ljudi, iako su naučili da pravilno reaguju u odnosu na poseban materijal koji je bio upotrebljen prilikom vežbanja, nisu bili kadri da reaguju na adekvatan način u nešto izmenjenim situacijama, koje su na kasnijem poslu sreli. Kao opšte pravilo, materijal koji se u vežbanju upotrebljava treba da varira toliko koliko će varirati i situacije u kojima će se ono što je naučeno primenjivati.

Sličan nedostatak, ovog puta u taktičkoj obuci, navodi jedan veoma poznati engleski psiholog:

»Nedovoljno vežbanje je posvećeno taktičkim vežbama. Jedna brižljivo razrađena shema napada smatra se dovoljnom da se u svest ljudi usade principi napada. Napad, odbrana itd. vrlo se retko uče na više mesta i po različitom zemljištu, a postoji tendencija da se izabere deo zemljišta pogodan za izvođenje napada, a ne metod napada koji odgovara zemljištu što se nalazi ispred nas«.

Skoro kao karikatura deluje sledeći opis uzet od istog pisca:

»Svi napadi su bili 'sa obuhvatom desnim krilom'«. Kao posledica toga, jednom kada je moje poluodeljenje, prilikom izvođenja obuke u stvarnim uslovima, izvelo napad sa obuhvatom levim krilom, mi smo zatekli 'neprijatelja' kako nas očekuje sa suprotnog pravca. Instruktor je bio ljut što smo odstupili od uobičajenog načina«.

Vrednost *uopštenog, generalizovanog znanja* za pojavu transfera odavno je isticana. Čak je postavljena jedna opšta teorija koja transfer objašnjava pojavom generalizacije. Uopšteno znanje, znanje opštih pravila, principa, zakona itd., zasniva se na velikom broju pojedinačnih činjenica. Zato je ono i primenljivo u velikom broju situacija. Međutim najveći deo generalizovanog znanja

prima se u verbalnom obliku iz knjiga i na predavanjima. Vrlo često se dešava da je samo verbalna formulacija uopštena, a da je raznovrsna primenljivost takvog znanja mala. U jednom novijem eksperimentu je pokazano da doslovna i tačna reprodukcija ranije naučenih principa nije nužan uslov njihove primenljivosti; u primeni naučenih principa bili su bolji oni pojedinci koji su pokazali slabiji rezultat na testu doslovnog pamćenja tih principa. Ne mora to uvek tako da bude, ali nas ovakvi podaci upozoravaju da ne preценjujemo suviše verbalno poznavanje izvesnih pravila i principa, kao što to čine neki nastavnici. Mi smo već uvideli da je najbolji lek protiv verbalnog i formalnog znanja primenjivanje znanja u različitim situacijama. Tek posle takvog učenja možemo kazati da je znanje u potpunosti shvaćeno, usvojeno i u pravom smislu uopšteno.

Za pojavu transfera je veoma značajno da onaj ko uči očekuje da će se moći naučenim koristiti u različnim prilikama; on treba da veruje da će mu pruženo znanje biti od stvarne koristi i da će biti kadar da ga primeni u borbi. Zato je dobro stvoriti naviku da se prilikom učenja uvek pitamo: »Na šta se sve ovo naučeno može primeniti?«, a isto tako: »Šta od onog naučenog mogu iskoristiti u ovom određenom slučaju?«. Vrednost povezivanja teorije i prakse prilikom učenja delimično je i u tome što se tim povezivanjem takve navike ili stavovi razvijaju i produbljuju. Prema nekim ispitivanjima, naročitu vrednost ima ono učenje koje polazi od određenog problema, koje je unapred upravljeno na primenu onog što se uči i kod koga se stečeno znanje upotrebljava u samostalnom i originalnom rešavanju različitih zadataka.

Rezultat, efekat prenošenja može biti i *negativan*. Stečena navika može ometati sticanje nove navike; naučene radnje »upadaju« prilikom vežbanja nove radnje i usporavaju napredak u učenju. Greške koje nastaju zbog takvog upadanja mogu biti i opasne. Staro iskustvo se ponekad mehanički i kruto prenosi na nove situacije; u nekim slučajevima rezultat može biti porazan. Najčešće se to dešava kod manje sposobnih i emocionalno ne-

stabilnih osoba. Za uspešnu raznovrsnu aktivnost, pored navike da se naučeno primenjuje u praksi, potreban je i jedan *stav opreznosti* prilikom prilazjenja novim situacijama. Treba tragati kako za sličnim momentima, tako i za razlikama i specifičnostima nove situacije. Iz širokog vojničkog iskustva treba odabrati ono što najbolje odgovara konkretnim okolnostima. Često se ranije iskustvo mora stvaralački menjati i prilagođavati novim prilikama. U ovom pogledu najuspešnije su inteligentne osobe. Mnoga ispitivanja su pokazala da je inteligencija veoma važan uslov transfera. U savremenom ratu okretnost i gipkost starešine, njegova sposobnost za brza, nova i originalna rešenja svakako su od velikog značaja za uspeh u borbi. Zato u savremenoj vojsci svaki čovek treba da je na svom mestu.

Jedan poseban vid problema transfera javlja se u vezi sa upotrebom specijalno konstruisanih modela ili aparata za vežbanje, tzv. sintetičkih trenera. Vežbanje na takvim aparatima zamenjuje vežbanje u stvarnim uslovima. Jedan od najpoznatijih takvih aparata jeste aparat na kome se budući piloti vežbaju na zemlji u pilotiranju. Slični aparati su upotrebljeni u drugom svetskom ratu za vežbanje bombardera, navigatora, nišandžija, za vežbanje u rukovanju radarom, za vežbanje podmorničke posade itd. Ovakvi veštački aparati treba da zadovolje sve psihološke uslove uspešnog učenja i transfera. O tome se mora voditi briga prilikom njihove konstrukcije. »Sintetički trener« treba da sadrži one iste psihološke probleme koji se sreću u kasnijoj praksi. Oni treba da raspolazu instrumentima koji će obavestavati onog koji uči o postignutim rezultatima. Ta obaveštenja treba da budu neposredna, da dolaze posle svakog izvršenog pokušaja. Idealno bi bilo kada bi ta obaveštenja ukazivala na prirodu učinjene greške. Aparat treba da osigura i obaveštenja o postignutom napretku u učenju, a takođe pruži raznovrstan materijal za vežbanje. Vrednost svakog ovakvog aparata eksperimentalno se utvrđuje; on ima vrednosti ako postoji pozitivan transfer na kasniju praksu u realnim uslovima. Vežbanje na veštačkim aparatima može biti manje efika-

sno od vežbanja u realnim uslovima i aparatima. Ali takvo vežbanje ima prednost u tome što je jeftinije i manje opasno za početnike, a ta prednost može kompenzirati izvestan nedostatak u efikasnosti.

TRANSFER METODA

Prilikom vežbanja jedne aktivnosti mogu se steći izvesni opšti metodi rada, koji se zatim prenose na druge različite situacije. Efekat takvog prenošenja je pozitivan ili negativan, u zavisnosti od toga koliko stečeni metodi odgovaraju novoj situaciji. Ovaj oblik transfera je poznat i u oblasti motornih veština; neki eksperimenti su pokazali da sticanje dobrih metoda rada prilikom rasklapanja i sklapanja izvesnih aparata pozitivno utiču na kasnije izvođenje sličnih aktivnosti. Najviše je ovaj oblik transfera bio ispitivan u vezi sa psihičkim funkcijama kao što su opažanje, pamćenje, mišljenje itd. Problem koji se ovde postavlja glasi: mogu li se pomenute psihičke funkcije vežbanjem na jednom posebnom materijalu usavršiti u celini; na primer, može li se pamćenje u celini usavršiti učenjem i pamćenjem stihova ili telefonskih brojeva? Može li se mišljenje u svim oblastima popraviti vežbanjem u rešavanju matematičkih zadataka? Može li se posmatranje uopšte, pa i vojničko posmatranje, popraviti vežbanjem, na primer, u brzom posmatranju i uočavanju kratko izloženih predmeta na jednom stolu?

Stara psihologija je smatrala da je to moguće. Moderna psihologija takođe smatra da je to u izvesnom smislu i u izvesnoj meri moguće, ali samo ako su zadovoljeni određeni uslovi. Razlika koja je sadržana u ovom poslednjem ograničenju nije mala. Ona se dotiče suštine stvari; ona je i teorijska i praktička.

Klasična psihologija je pretpostavljala da čovek ima mnoge »moći«, kao što su: moć posmatranja, pamćenja, mišljenja, htenja itd. Svaka moć je jedinstvena i nezavisna od drugih moći. Pamćenje je, na primer, jedna i jedinstvena moć; drugim rečima, jedna ista moć pamće-

nja ispoljava se u različitim zadacima, kao što su: pamćenje fizionomija, serija brojeva, smisaonog teksta, stihova itd. S druge strane, samo vežbanje je shvatano kao prosto praktikovanje, ponavljanje jedne radnje; pamćenje se jednostavno vežba pamćenjem, posmatranje posmatranjem itd., baš kao što se mišić jača bilo kakvim napretnjem.

Moderna psihologija napada dve bitne tačke ovog shvatanja. Prvo, eksperimentalna ispitivanja su pokazala da je struktura ljudskih sposobnosti drugačija nego što je to zamišljala klasična psihologija moći. Tako da se držimo primera sa pamćenjem, ne postoji jedna i jedinstvena sposobnost pamćenja. Neki moderni psiholozi tvrde da postoji sedam faktora pamćenja, a pored toga očekuju i otkriće novih faktora. Govori se o posebnim sposobnostima vizuelnog i auditivnog pamćenja, mehaničkog i smisaonog pamćenja, pamćenja prostornog rasporeda i vremenskog reda itd.

Drugo, eksperimentalna ispitivanja su pokazala da pojava transfera zavisi od toga *kako* se vežbanje vrši. Prosto praktikovanje ili izvođenje jedne aktivnosti ne dovodi, ili ne dovodi po pravilu, do pojave transfera. Mnoga ispitivanja su to pokazala. Ali ako se prilikom jednog specijalnog vežbanja stiču izvesni opšti metodi rada, možemo očekivati pojavu transfera. Drugim rečima, ako prilikom vežbanja u jednoj specijalnoj situaciji, na jednom posebnom materijalu svesno učimo izvesne dobre metode učenja i mišljenja, možemo očekivati da ćemo i u drugim situacijama bolje učiti i misliti. Širina, obim tog poboljšanja zavisice od opštosti stečenih metoda. Prirodu, mehanizam tog poboljšanja većina modernih psihologa ne shvata kao rasteenje, razvoj jedne moći ili dispozicije, već kao sticanje opštih metoda rada, sticanje veštine učenja, mišljenja, posmatranja itd. Poboljšanje pamćenja se ne shvata kao razvoj fiziološke sposobnosti zadržavanja, već kao sticanje efikasnih *metoda učenja*, kao *učenja kako da se uči*. Slično, napredak u mišljenju se ne shvata kao razvijanje inteligencije (u smislu dispozicije), već

učenje kako da se misli itd. Transfer se ovde sastoji u primeni opštih metoda na nove i različite situacije.

Opšti metodi rada u eksperimentima se svesno uče i praktikuju pod nadzorom eksperimentatora. U svakodnevnom životu, međutim, te veštine i metodi mogu se sticati u izvesnoj meri spontano i neprimetno čestim ponavljanjem jedne aktivnosti. To je naročito slučaj sa inteligentnim osobama. Otuda utisak da prosto vršenje jedne aktivnosti usavršava jednu sposobnost u širokom obimu.

prof. Slavoljub RADONJIĆ

VOJNO-POLITIČKI ASPEKT INTEGRACIJE ZEMALJA ZAPADNE EVROPE

Jednu od osnovnih karakteristika razvitka zemalja zapadne Evrope posle drugog svetskog rata predstavlja proces njihove tesne političke, vojne i ekonomske saradnje, sa sve jačim tendencijama integracije, za sada pre svega u privredi.¹

Pod pojmom zapadne Evrope danas se obično podrazumevaju sve zapadnoevropske NATO i one neutralne zemlje koje su po svojoj unutrašnjepolitičkoj i spoljnopolitičkoj orijentaciji bliže Zapadu, tako da je to politički a ne geografski pojam (pod tim pojmom se, čak, podrazumeva Turska, iako je ona pretežno azijska zemlja. Ovo izlaganje ograničeno je, uglavnom, na zemlje Evropske privredne zajednice² i na Veliku Britaniju, kao potencijalnog člana te političko-ekonomske grupacije.

VOJNO-STRATEGIJSKI ZNAČAJ ZEMALJA ZAJEDNIČKOG TRŽIŠTA

Izuzevši Italiju koja je u sastavu južnoevropskog vojišta, sve ostale zemlje članice ZT nalaze se između Baltika i Alpa, na prostori koja se u razmatranjima vojnih

¹ Ideja o ujedinjenju Evrope je stara više vekova, prolazila je kroz mnoge faze i uzimala razne oblike, iza kojih su se često krile veoma reakcionarne tendencije.

² Evropska privredna zajednica (EPZ) okuplja sada sledeće zemlje: Francusku, Italiju, SR Nemačku, Belgiju, Holandiju i Luksemburg. Ugovor o njenom stvaranju potpisan je u Rimu marta 1957. godine, a stupio je na snagu 1. januara 1958. godine. Grčka je pridruženi član. Evropska privredna zajednica se obično naziva Zajedničko tržište (ZT).

stručnjaka zapada naziva centralnoevropskim vojištem.³ Ti isti krugovi ocenjuju da bi to vojište, zbog svog geografskog položaja, ljudskog, vojnog i ekonomskog potencijala imalo izuzetan značaj u eventualnom oružanom sukobu između NATO i zemalja varšavskog sporazuma i da bi od rezultata borbenih dejstava na tom prostoru umnogome zavisio tok, a verovatno i ishod bitke za Evropu.

Po svom geografskom položaju u okviru evropskog ratišta, centralnoevropsko vojište predstavlja osnovu velikog luka koji se proteže od severne Norveške, preko zapadne Evrope, Italije, Grčke do istočnih granica Turske i sponu između severnoevropskog i južnoevropskog vojišta.

Ukupna površina centralnoevropskog vojišta zapadno od linije dodira između zemalja NATO i zemalja varšavskog sporazuma iznosi oko 1,5 milion km², od čega je oko 1,1 milion km² kopno, a ostalo otpada na površinu mora koja zapljuskuju obale Evrope (Severno more, istočni Atlantik). Dubina tog prostora (uključujući i Britanska ostrva) iznosi oko 1500 km, a širina na liniji Baltičko more — Alpi oko 800 km, da bi se idući prema zapadu više nego udvostručila (severna Škotska — Marsej oko 1800 km). To je relativno veliki prostor koji dozvoljava upotrebu svih oružanih snaga u toku cele godine.

Na obalama zapadne Evrope nalazi se preko 100 luka koje omogućavaju pristizanje pomorskim putem velikih transporta ljudstva i materijala za potrebe NATO na centralnoevropskom vojištu.

Preko te prostorije prolaze najkraći pravci i najbolje putne i železničke komunikacije koje spajaju zapadne obale Francuske, Belgije, Holandije i SR Nemačke sa centralnom Evropom, a njihova osa je pravac Pariz — Berlin — Varšava (i dalje prema Moskvi) duž kojega su se u poslednja dva stoleća odvijala borbena dejstva velikih razmera.

---

³ Centralnoevropsko vojište, po pisanju zapadne štampe, obuhvata teritorije SR Nemačke, Holandije, Belgije, Luksemburga, Francuske i Velike Britanije, s tim što Velika Britanija i Lamanš čine zasebnu zonu (pozadinu).

Međutim, po mišljenju zapadnih vojnih krugova, osnovni nedostatak te prostorije u vojnogeografskom pogledu je njena nedovoljna dubina, naročito s obzirom na zahteve eventualnog rata i karakter savremenih operacija (velika rastresitost snaga i sredstava, brzi i duboki prodori kopnene vojske, uz masovnu primenu oklopnih jedinica, avijacije, vazdušnih desanata i nuklearnih borbениh sredstava). Otuda, po njihovom mišljenju, sve više raste uloga Sredozemnog mora, sa kojim je centralnoevropsko vojište povezano preko Francuske, Italije i Španije, i uloga njegovog zaleđa — severne Afrike, pa i u tom svetlu treba posmatrati spoljnopoličku aktivnost zemalja ZT prema Sredozemlju i Africi.

Deo centralnoevropskog vojišta o kome je reč naseljen je sa oko 173 miliona stanovnika. Prosečna gustina naseljenosti iznosi 157 lica na 1 km², ali su neka područja veoma gusto naseljena, što bi u nuklearnom ratu moglo da ima izuzetno teške posledice. To su: Holandija, Belgija, severoistočna Francuska, centralne oblasti u SR Nemačkoj (u zahvatu reka Rajne i Rura), te južna i srednja Engleska. Na toj prostoriji postoje 63 grada sa preko 200 000 stanovnika. Stanovništvo područja koje razmatramo predstavlja, pored stanovništva SAD, glavni izvor visokokvalifikovanog, tehnički i vojnički obučenog ljudstva za potrebe oružanih snaga NATO.

Krajem 1962. godine zemlje ZT i Velika Britanija — prema pisanju zapadne štampe — raspolagale su sledećim aktivnim snagama kopnene vojske:

SR Nemačka — 9 divizija (i tri u formiranju),

Francuska — 4 divizije (od kojih 2 u SR Nemačkoj), jedna borbena grupa (2000 ljudi) u zapadnom Berlinu, a ostale snage u Alžiru,

Italija — 7 divizija i 5 planinskih brigada,

Belgija — 2 divizije,

Holandija — 2 divizije,

Velika Britanija — 1 divizija strategijske rezerve u Metropoli, 3 divizije na teritoriji SR Nemačke i jedna borbena grupa (3000 ljudi) u zapadnom Berlinu, a ostale snage u prekomorskim teritorijama, tj. ukupno 28 divizija i 5 brigada.

Tabela I¹

Zemlja	Stanovništvo	BROJNO STANJE ORUŽANIH SNAGA					Vojni budžet	
		KoV	RV	RM	Ukupno	Procenat muške radne snage	U milionima dolara	Procenat u odnosu na nacionalni dohodak
Belgija	9 200 000	85 000	20 000	5 000	110 000	4,33	364	3,76
Holandija	11 600 000	98 000	20 000	23 000	141 000	4,23	555	5,00
Luksemburg	350 000				5 500	4,95	7	1,71
SR Nemačka	53 400 000	265 000	85 000	25 000	375 000	2,20	3 750	5,91
Francuska	46 000 000	500 000	137 000	68 000	705 000	5,33	3 531	7,20
Italija	51 000 000	370 000	60 000	40 000	470 000	2,84	1 255	4,43
V. Britanija	52 500 000	170 000	145 000	100 000	415 000	2,47	4 180	4,67
Ukupno:	224 050 000	1 488 000	467 000	216 000	2 221 500	—	13 642	—
SAD	181 000 000	1 080 000	885 000	660 000 190 000 MP ²	2 815 000	5,68	52 000	11,25

¹ Podaci u ovoj tabeli uzeti su iz vojnih časopisa nekih zapadnih zemalja.

² MP — mornarička pešadija.

Tabela II¹

Z e m l j a	Ratno vazduhoplovstvo			Ratna mornarica ²					
	borbenih aviona	ostalih aviona ³	ukupno	NA	K	R	F/K	P	ML
Belgija	400	70	470				4		47
Holandija	300	50	350	1	2	12	15	6	68
SR Nemačka	900	100	1 000			8	24	6	62
Francuska	1 300	200	1 500	4	3	18	42	22	108
Italija	500	50	550		2	7	44	6	78
V. Britanija	850	550	1 400	7 ⁴	5	27	74	44	172
S v e g a:	4 250	1 020	5 270	12 ⁴	12	72	203	84	535

Po nekim procenama, obučene ljudske rezerve oružanih snaga zemalja ZT i Velike Britanije iznose oko 3,5 miliona ljudi.⁴

Aktuelizacija ideje o jačanju političke i vojne saradnje i ekonomskoj integraciji zapadnoevropskih zemalja i dosadašnja ostvarenja na tom planu treba posmatrati u najtešnjoj vezi:

— sa ekonomskom i političkom situacijom u tom regionu u posleratnim godinama i krupnim promenama na tom planu do kojih je došlo,

— sa novom konstelacijom snaga u svetu,

— sa zategnutim odnosima između Istoka i Zapada i

— sa oživljavanjem niza starih i pojavom novih suprotnosti unutar samih zemalja zapadne Evrope.

¹ Podaci u ovoj tabeli uzeti su iz vojnih časopisa nekih zapadnih zemalja.

² NA — nosač aviona, K — krstarica, R — razarač, F/K — fregata/korveta, P — podmornica, ML — minolovac.

³ Bez školskih.

⁴ U ovaj broj su uključena i 2 nosača komandosa.

⁴ Ostali podaci o vojnom potencijalu tih zemalja izneti su u tabelama I i II.

U razvitku te ideje jasno se ocrtavaju dve faze: prva, neposredno posle rata pa do pedesetih godina, i druga, od tada do danas.

EVROPA U PRVIM POSLERATNIM GODINAMA

Da podsetimo samo na neke momente koji su bili karakteristični za period neposredno po završetku rata i snažno su se odrazili na formiranje tadašnje politike zapadnoevropskih zemalja.

1. Prošli rat, sa svim onim šta je sa sobom doneo, veoma je ozbiljno izmenio političku sliku sveta, a posebno Evrope, i imao duboke posledice u unutrašnjoj strukturi i međunarodnom položaju mnogih evropskih zemalja.

Došlo je do suštinskih društveno-političkih preobrazaja u mnogim evropskim zemljama koje su sebi izabrale nov način života i postavile nove okvire svoje međunarodne aktivnosti. Umesto samo jedne socijalističke zemlje pre drugog svetskog rata, sada se u Evropi pojavio veći broj zemalja koje su krenule putem izgradnje socijalističkog društva. Time je znatno suženo područje uticaja nekadašnjih vodećih sila zapadne Evrope (Velike Britanije, Francuske, Nemačke) i ograničen prostor za njihove rivalske spoljopolitičke kombinacije u ovom delu sveta.

U većini zapadnoevropskih zemalja došlo je do ozbiljnih, pozitivnih pomeranja u strukturi i rasporedu unutrašnjih političkih snaga. U nekim od tih zemalja (Italiji, Francuskoj) komunističke i ostale napredne snage postale su veoma značajni činioци. Za suprotstavljanje »komunističkoj opasnosti« nisu više bile dovoljne vlastite snage vladajućih režima. »Katoličke« vlade tih zemalja tražile su izlaz, između ostalog, u tešnjem međusobnom povezivanju i stvaranju zajedničke barijere pred revolucionarnom plimom.

2. Jedna od bitnih karakteristika posleratnog perioda je nova konstelacija snaga u svetu. Na vrhu lestvice našli su se samo SSSR i SAD, sa svojim ogromnim ljudskim,

ekonomskim i vojnim potencijalom. Na drugoj strani, veoma se izmenila uloga nekih zapadnoevropskih zemalja koje su se u celom razdoblju novije istorije ubrajale među glavne svetske sile. Velika Britanija i Francuska, politički i ekonomski oslabljene (iako pobednice u ratu) i suočene sa mnogobrojnim unutrašnjim i spoljnim problemima i teškoćama, nisu dugo godina bile u stanju da na evropskoj i svetskoj pozornici ozbiljnije nastupe sa svojim ambicijama i pretenzijama velikih sila. Velika Britanija se orijentisala, pre svega, na Komonvelt i izgrađivanje svog »specijalnog položaja« u odnosima sa SAD, nastojeći da tim putem postepeno obezbedi sebi položaj druge sile u zapadnom svetu i, koliko-toliko, nadoknadi ono što je izgubila u njenim vanevropskim posedima i u Evropi. Francuska se odmah po završetku rata upustila u jalov pokušaj da oružanom intervencijom uguši oslobodilačke pokrete u svojim prekomorskim posedima i sve do 1962. god., (do sporazuma u Evijanuu) sama sebi vezala ruke tom bezuspešnom akcijom koja je progutala desetine hiljada francuskih vojnika i zamašna materijalna sredstva. Sputana takvom politikom, ona nije ranije mogla da se potpuno okrene Evropi i tu potraži svoje mesto. Nemačka je izašla iz rata pobeđena, opustošena i degradirana, a njena podela na dve države ubrzo je postala jedan od neposrednih povoda hladnog rata i veoma oštih kriza u odnosima između Zapada i Istoka, na čemu je Bon, podstican u tome i pomagan spolja, sistematski gradio svoje političke pozicije i uspeo da SR Nemačkoj obezbedi današnje vidno mesto u zapadnoj Evropi i u zapadnom svetu uopšte.

3. Po završetku drugog svetskog rata nastavljeno je veoma brzim tempom raspadanje kolonijalnog sistema, započeto već između dva svetska rata. Kolonijalne zemlje zapadne Evrope (Velika Britanija, Francuska, Belgija, Holandija) gubile su jedan za drugim svoje posede i sfere uticaja u Aziji i Africi. Na svetskoj pozornici pojavio se niz novih nezavisnih država, što je postalo jedno od glavnih obeležja našeg doba. Uporedo s tim, javile su se u novoj formi stare, poznate težnje za dominiranjem u tim

zemljama. Zapadnoevropsko zbližavanje trebalo je da donese, između ostalog, i novo, neokolonijalističko rešenje za odnose bivših metropola sa njihovim azijsko-afričkim posedima (prenošenjem njihovih »prava« na širu zajednicu koja bi se ekonomskim putem infiltrirala u te zemlje.)

4. Drugi svetski rat ostavio je za sobom mnoga nerešena međunarodna pitanja, mnoga žarišta hladnog rata koja su povremeno dovodila čovečanstvo na ivicu opšte katastrofe. Došlo je do polarizacije snaga u svetu. Stavljena je u pokret ogromna vojna mašina Zapada — NATO, u okviru kojeg je zemljama zapadne Evrope pripalo istaknuto mesto. Sve do polovine pedesetih godina atlantska politika bila je jedina alternativa u spoljnopolitičkoj orijentaciji zemalja zapadne Evrope.

5. Kraj drugog svetskog rata označio je početak ere nuklearnog oružja, sa svim onim strahotama i neverovatnim izdancima kao nerazdvojnim pratiocima tih novih borbenih sredstava čije su uništavajuće mogućnosti dospele do apsurdna. Do 1950. godine postojale su samo dve nuklearne sile — SAD i SSSR. Prva nuklearna bomba SAD eksplodirala je 16. jula 1945. godine u Novom Meksiku, a do 1950. godine registrovano je još 7 eksplozija, od kojih dve u Japanu (Hirošima i Nagasaki). SSSR je izvršio prvu probu atomske bombe 23. septembra 1949. godine. U tom periodu ni jedna zapadnoevropska zemlja nije još raspolagala vlastitom nuklearnom bombom, iako su britanski i francuski stručnjaci učestvovali sa Amerikancima u toku i posle rata u izradi njihovih nuklearnih borbenih sredstava (ABS). Međutim, Velika Britanija je već u to vreme bila vrlo blizu svoje prve nuklearne bombe.

6. U tesnoj vezi sa temom koju razmatramo je posleratni položaj SAD u svetu i njihov spoljnopolitički kurs. SAD su izašle iz rata kao najjača ekonomska sila u svetu, a za njihovu spoljnopolitičku orijentaciju je bilo karakteristično napuštanje politike izolacionizma i prihvatanje atlanske politike. Američko prisustvo u zapadnoj Evropi

osećalo se svakim danom sve jače. Svojim učešćem (kroz Maršalov plan, Organizaciju za evropsku ekonomsku saradnju i druge forme) u obnovi ratom opustošene Evrope i angažovanjem na uspostavljanju iz temelja poremećenih međusobnih ekonomskih odnosa, a pre svega međunarodne trgovine, SAD su ne samo pružale ekonomsku i političku pomoć svojim zapadnim partnerima nego i stvarale neophodne uslove za normalno funkcionisanje i razvoj vlastite privrede. Osim toga, pomažući brži ekonomski uspon zapadne Evrope SAD su, u stvari, jačale zapadni blok kao celinu u odnosu na vrlo dinamičan razvoj privreda istočno-evropskih zemalja i relativno brzo smanjenje razlika u privrednoj moći Istoka i Zapada. Vojno-politička manifestacija tog kursa SAD bila je stvaranje Atantskog pakta (NATO), 1949. godine i insistiranje do danas na koncepciji »atlantske solidarnosti i međuzavisnosti«, uz zadržavanje u svojim rukama odlučujućih pozicija unutar Pakta (nuklearni arsenal, najjače konvencionalne snage i dr.). Takvu politiku Vašingtona nastojale su vodeće zemlje zapadne Evrope da u što većoj meri iskoriste za svoje uže interese, da što pre ojačaju i istaknu u prvi plan svoje zasebne aspiracije.

To su neka od osnovnih obeležja kretanja u zapadnoj Evropi u periodu od završetka rata do početka pedesetih godina koja su presudno uticala na oživljavanje i intenziviranje ideje o zapadnoevropskoj saradnji i integraciji.

NEKE KARAKTERISTIKE KRETANJA U ZAPADNOJ EVROPI U TOKU POSLEDNJE DECENIJE

Početak pedesetih godina zabeležen je ubrzani privredni razvoj zapadnoevropskih zemalja, a naročito SR Nemačke, koji nije zaustavljen do danas, o čemu rečito govore i sledeći podaci o proizvodnji nekih osnovnih industrijskih artikala Zajedničkog tržišta (u poređenju sa proizvodnjom u SSSR, SAD, VB i ukupnom svetskom proizvodnjom).

Artikal	Godina proizvodnje	SAD	SSSR	VB	ZT	Svet
ugalj ⁵ (u 1000 t)	1951.	522 843	281 928	226 469	(1950) 217 670	1 460 400 ⁶
	1960.	394 017	513 194	198 815	233 900	2 627 700
sirovo gvožđe i legure (u 1000 t)	1951.	65 745	21 909	9 859	(1950) 26 253	148 200 ⁶
	1960.	62 251	46 800	16 016	54 039	258 000
čelik (u 1000 t)	1951.	95 435	31 350	15 889	(1950) 31 751	209 800 ⁶
	1960.	90 072	65 300	24 696	72 800	344 500
cement (u 1000 t)	1951.	41 824	12 070	10 356	(1950) 27 925	149 000
	1960.	56 063	45 520	13 501	61 283	314 000
elektroenergija ⁵ (u mil. kWh)	1951.	433 358	104 022	72 844	(1950) 120 403	1 067 400 ⁷
	1960.	840 946 ⁸	292 274	136 666	267 785	2 294 600

⁵ Bez metalurškog koksa.

⁶ Bez NR Kine.

⁷ Bez Severne Koreje i nekih manjih proizvođača.

⁸ Prethodni podaci, bez Aljaske, Havaja i nekih manjih preduzeća.

Za privredni uspon zemalja zapadne Evrope u toku poslednje decenije karakteristični su i ovi pokazatelji:

a) vrednost uvoza i izvoza (u milionima američkih dolara)⁹

Zemlje	Uvoz		Izvoz		Ukupno	
	1951.	1960.	1951.	1960.	1951.	1960.
ZT	15 200	29 590	13 790	29 730	28 990	59 320
V. Britanija	10 540	12 368	7 179	9 955	17 719	22 323
SAD	10 921	14 709	14 888	20 325	25 809	35 034
SSSR	3 061 ¹⁰	5 630	3 469 ¹⁰	5 562	6 530	11 192
Svet ukupno	87 200	134 300	82 400	127 500	169 600	261 800

b) zlatne devizne rezerve (u milionima USA dolara)⁹

Zemlje	Zlatne rezerve		Devizne rezerve		Ukupno	
	1951.	1960.	1951.	1960.	1951.	1960.
ZT ¹¹	2 137 ¹²	9 436	1 685 ¹²	5 614	3 822	15 050
V. Britanija	2 200	2 800	135	431	2 335	3 231
SAD					22 873	17 807

c) tempo narastanja nacionalnog dohotka (1950. godine indeks 100)⁹

Zemlje	1960.	Zemlje	1960.
Belgija	125,8	Francuska	140,7
Holandija	139,1	Italija	167,4
Luksemburg	103,7 ¹³	V. Britanija	123,2
SR Nemačka	185,0	SAD	123,5

⁹ Izvor: *Statistički godišnjak OUN* za 1961. godinu.

¹⁰ Podaci za 1955. godinu.

¹¹ Bez Luksemburga.

¹² Za Holandiju podaci iz 1952. godine.

¹³ Podaci za 1959. godinu.

Detaljnija analiza ovih i drugih podataka pokazuje naročito dinamičan razvoj privrednog potencijala SR Nemačke. Tako, na SR Nemačku otpada oko 45% ukupne industrijske proizvodnje i 39% ukupnog nacionalnog dohotka zemalja ZT. Njene zlatne i devizne rezerve iznosile su 1962. godine oko 6 milijardi američkih dolara, a sa godišnjim izvozom od oko 12 milijardi dolara nalazila se na drugom mestu u svetu (odmah iza SAD).

Brzi privredni uspon zapadnoevropskih zemalja bio je praćen i osetnim jačanjem njihove vojne moći, što je bilo uslovljeno stalnim pogoršavanjem odnosa između Istoka i Zapada od pedesetih godina naovamo, ali je i ono samo doprinelo zaoštavanju hladnog rata.

Iako je u toku čitave poslednje decenije do krajnjih granica bila angažovana u kolonijalnim ratovima, najpre u Indokini a zatim u Alžiru, Francuska je, ipak, našla mogućnosti da na planu razvoja svojih oružanih snaga učini tako velik i skup pothvat kao što je stvaranje samostalnih nuklearnih snaga strategijskog značaja. Ozbiljni radovi na tome počeli su 1952. godine, kad je Skupština usvojila prvi petogodišnji plan razvoja nuklearne energije. Po tom planu, trebalo je da 1960. godine Francuska raspolaže količinom platonijuma dovoljnom da ga može upotrebiti u vojne svrhe¹⁴. Od tada do danas Francuska je samostalno proizvela svoju nuklearnu bombu¹⁵, razvila nuklearni centar u Markulu (*Marcoule*) čiji je kapacitet, navodno, oko 120 kg plutonijuma godišnje, izgrađuje ili modificira nekoliko drugih velikih postrojenja za proizvodnju nuklearnih i termonuklearnih eksploziva, proizvela je bombarder nadzvučne brzine *Miraž IV* (*Mirage*) za prenošenje nuklearnih bombi prvih sedam aviona će ući u operativnu upotrebu u toku ove godine). Za razvoj Nb/s u periodu od januara 1960. do decembra 1964. godine odobrena je suma od 5048 miliona novih franaka.

Uporedo sa stvaranjem strategijskog nuklearnog deterenta (*Force de frappe*) Francuzi su, posle završetka rata

¹⁴ Smatra se da je za proizvodnju jedne bombe potrebno 5—10 kg plutonijuma.

¹⁵ Prva proba izvršena je 1960. godine.

u Alžiru, pristupili i reorganizovanju svojih »konvencionalnih« oružanih snaga koje će, prema postojećim planovima, dobiti konačnu fizionomiju tek oko 1970. godine.¹⁶

Prijemom u NATO, 1955. godine, SR Nemačku je zvanični Zapad potpuno rehabilitovao. Pružena joj je mogućnost da uz političku i materijalnu pomoć svojih partnera, u prvom redu SAD, vrlo brzo stupi na scenu i kao značajna vojna sila koja danas raspolaže najjačim snagama kopnene vojske u okviru NATO, izuzevši SAD. U planovima Vašingtona o jačanju konvencionalnih oružanih snaga zemalja NATO takva zapadnonemačka armija dobiće još više na značaju. Po pisanju štampe SR Nemačke, Vrhovna komanda NATO za Evropu zahteva od Bona da se do 1970. godine brojno stanje Bundesvera od sadašnjih 375 000¹⁷ poveća na 750 000, što bi zahtevalo vojni budžet od 30 milijardi maraka godišnje (duplo više u odnosu na 1962. godinu. Taj zahtev, iz raznih pobuda, nailazi na oštre kritike u samoj SR Nemačkoj. Jedan od njegovih ogorčenih protivnika bio je i bivši ministar odbrane Štraus, s tim što su njegove kritike imale za polaznu tačku želju da se Bundesver što pre naoruža ne samo taktičkim Nb/s koja već ima u ograničenim količinama (nuklearne bojeve glave su u rukama Amerikanaca), nego i Nb/s strategijskog značaja, i na taj način SR Nemačka postane još presudniji činilac u svetskim zbivanjima.

Zasluguje pažnju činjenica da će do 1965. godine SR Nemačka raspolagati reaktorima čija će termička snaga iznositi oko 1200 MW smatra se da termička snaga od 10 MW može proizvoditi godišnje 2 kg plutonijuma).

Karakteristično je i to da je vojna industrija SR Nemačke, i pored svih ograničenja koja proističu iz ugovora među saveznicima iz drugog svetskog rata, postigla značajne rezultate u oblasti proizvodnje klasičnog oružja i ratne opreme. U izveštaju bonskog Ministarstva odbrane za 1961. godinu kaže se da je u nekim oblastima proizvodnje vojne tehnike SR Nemačka ne samo dostigla nego

¹⁶ Detaljniji podaci o tome izneti su u *Vojnom delu* broj 3/1962. godine.

¹⁷ Bundesver je 1956. godine imao 67 000 ljudi.

i prevazišla nivo svojih zapadnih suseda. Zapadnonemačke fabrike, u kooperaciji sa nekim partnerima iz NATO, učestvuju u proizvodnji najsavremenijih tenkova, aviona (uključujući i one sa vertikalnim poletanjem i sletanjem), projektila vazduh — vazduh i zemlja — vazduh, a u vlastitoj režiji izgrađuju niz drugih sredstava za potrebe Bundesvera. Nemačka brodogradilišta dala su već više brodova (razarača, podmornica i dr.) ratnoj mornarici SR Nemačke. Na pomolu je jedna moćna vojna industrija koja bi, svojim proizvodnim kapacitetima i stručnim kadrovima, mogla relativno vrlo brzo ovladati proizvodnjom svih oružja i opreme za potrebe oružanih snaga SR Nemačke i time omogućiti bonskoj vladi vođenje još samostalnije spoljne politike.

U razvoju oružanih snaga Velike Britanije u toku poslednje decenije akcenat je bio na stvaranju i jačanju samostalnog strategijskog nuklearnog deterenta na račun konvencionalnih snaga. Prvu probu nuklearne bombe Britanci su izvršili 1952. godine. Četiri godine posle toga eksplodirala je i prva britanska temonuklearna bomba. Velika Britanija danas raspolaže reaktorima čiji je godišnji kapacitet, prema nekim podacima, do 1000 kg plutonijuma. Uporedo s tim Britanci su radili da razvoju sredstava za prenošenje nuklearnih bojevih glava, ali u tome nisu imali dovoljno uspeha. Posle toga što su za razvoj projektila *blu strik* (*Blue Streak*) dali više od 100 miliona funti sterlinga, bili su primorani da taj projekt napuste i da se oslone na američki projektil *Skajbolt* (*Skybolt*) koji je trebalo da im bude isporučen najkasnije 1965. godine. Kao što je poznato, Amerikanci su obustavili rad na projektilu *skajbolt* za vojne svrhe, a umesto toga ponudili su Britancima projektil *polaris*, što su oni silom prilika prihvatili, da sami izgrade podmornice na nuklearni pogon sa kojih će se ti projektili lansirati. Budući da prve takve podmornice neće biti operativne pre 1968. god. to će do tog vremena bombarderi »V« (*vector, vulcan*) biti jedina prenosna sredstva nuklearnih i temonuklearnih bombi kojima Velika Britanija raspolaže.

Ostale zemlje ZT razvijale su oružane snage u toku poslednje decenije u skladu sa svojim materijalnim mogućnostima, nastojeći da se što veći deo troškova za održavanje njihovog vojnog potencijala prebaci na SAD (infrastruktura, modernizacija naoružanja i dr.).

DUGOROČNI INTERESI VODEĆIH ZEMALJA ZAPADNE EVROPE

Polazeći od svog značaja za strategiju NATO, oslanjajući se na nagli porast svoje privredne i vojne moći i konsolidovanje svojih unutrašnjih prilika, kao i pod uticajem niza drugih činilaca, vodeće zemlje zapadne Evrope (pre svega, Francuska i SR Nemačka) počele su poslednjih godina da na nov način — putem ujedinjenja zapadne Evrope — traže svoje mesto u Evropi i u svetu uopšte, što nije moglo da ostane bez odraza na njihove međusobne odnose i na odnose između pojedinih od njih i drugih zemalja Zapada i Istoka.

Najživlju aktivnost na tom planu pokazala je francuska diplomatija, naročito po dolasku na vlast predsednika De Gola. Pariska štampa ne krije da iza te aktivnosti stoji želja vlade da Francuska »ponovo zauzme mesto koje joj pripada među velikim silama«. Vodeći krugovi zemlje ocenili su da je sada za to najpodesniji momenat. U prilog tome navode sledeće činioce:

- političku afirmaciju degolističkog pokreta u zemlji,
- brzi privredni uspon Francuske,
- rešenje alžirskog problema i povećane mogućnosti za političku i ekonomsku aktivnost u afričkim zemljama,
- veliku zainteresovanost SAD za političko i vojno jačanje zapadne Evrope, kao jednog od bitnih elemenata u odmeravanju snaga sa Istokom,
- specifičan politički položaj SR Nemačke koji bonsoj vladi nameće određene okvire u spoljnoj politici iz

kojih još ne može izići a da to ne izazove negativno reagovanje i među njenim vlastitim partnerima,

— oslabljen položaj Velike Britanije u zapadnoj Evropi i zapadnom svetu uopšte, što je naročito došlo do izražaja u poslednje vreme (bahamski sporazum između SAD i VB, odbijanje zahteva Velike Britanije da stupi u ZT i dr.),

— opšte raspoloženje u zemljama zapadne Evrope za samostalnijom ulogom tog regiona u rešavanju svet-skih problema, za njegovim ravnopravnim položajem u odnosu na SAD i SSSR.

Stožer »ujedinjene zapadne Evrope« trebalo bi, po tim planovima, da bude francusko-nemački savez, uz vodeću ulogu Francuske. Takav dominantan položaj Francuska bi obezbedila svojim samostalnim strategijskim nuklearnim deterentom, te i u tom svetlu treba posmatrati rešenost vlade da po svaku cenu sačuva tu svoju poziciju, nasuprot upornim nastojanjima Amerikanaca da se francuske nuklearne snage uključe u multilateralne nuklearne snage NATO.

Naravno, ne bi trebalo shvatiti da je Francuska sada potpuno okrenula leđa svojim atlanskim saveznicima. U njenim spoljnopolitičkim kombinacijama savezništvo sa SAD i pripadnost NATO-u su i dalje činioci sa kojima vlada najozbiljnije računa, ali danas to više nisu jedini činioci. Francuska je proširila područje svog dejstva na međunarodnom planu i moguće je očekivati njene nove inicijative i prema Evropi i prema Africi.

Tom svojom evropskom politikom Francuska želi da ostvari i određene ekonomske prednosti, što bi još više ojačalo njen položaj među zapadnoevropskim partnerima.

Suprotstavljanje Francuske ulasku Velike Britanije u ZT ne može se drukčije protumačiti nego kao želja da, bar privremeno, udalji jednog rivala koji bi mogao ugroziti njene pretenzije na vodeće mesto u zapadnoj Evropi, odnosno da se kasnije primi oslabljen i sputan političkim i drugim instrumentima zapadnoevropske integracije koji bi u međuvremenu bili usvojeni.

Vodeći krugovi Francuske svesni su toga da je politička, vojna i ekonomska integracija zapadne Evrope mučan i dugotrajan proces, ali stoje na stanovištu da će se uloženi naponi opravdati i isplatiti, jer će doneti Francuskoj željeno mesto u svetu.

Glavni aduti u rukama bonske vlade u vođenju spoljne politike i isticanju njenih pretenzija na međunarodnom planu jesu: snažna privreda, relativno jake oružane snage i izuzetno važan geografsko-strategijski položaj SR Nemačke za NATO kao celinu i za SAD posebno.

Za razliku od Francuske koja u svojoj delatnosti na ujedinjavanju zapadne Evrope stavlja akcenat na političke činioce, SR Nemačka daje prednost ekonomskoj strani tog procesa, što je i razumljivo kada se ima u vidu njen nepovoljniji politički položaj u odnosu na Francusku i njen ogroman ekonomski potencijal koji traži mogućnosti za ekspanziju izvan nacionalnih granica.

Od saveza s Francuskom Bon očekuje, pre svega, određene političke koristi, povoljnije političke uslove u kojima će još više doći do izražaja nadmoć zapadnonemačke privrede. Prijateljstvo sa SAD i elastičniji stav prema VB od onog koji imaju Francuzi predstavljaju značajne elemente spoljne politike Bona, a sve to zajedno bi trebalo da u krajnjoj liniji obezbedi SR Nemačkoj vodeće mesto u zapadnoj Evropi.

Velika Britanija — godinama zauzeta, pre svega, rešavanjem problema unutar Komonvelta i izgrađivanjem svog »posebnog položaja« u odnosu na SAD — dosta se kasno okrenula licem ka Evropi. A tada, suočena sa mnogim teškoćama u Komonveltu i izložena neočekivano jakim pritisku Vašingtona, našla se na evropskom planu u nepovoljnom položaju u odnosu na Francusku i SR Nemačku. Pri isticanju svog zahteva za pristupanje Zajedničkom tržištu, u čemu vidi mogućnost obezbeđivanja svojih trajnijih političkih i ekonomskih interesa u ovom delu sveta, i uopšte, Velika Britanija je očekivala da će njen samostalni strategijski nuklearni deterrent biti onaj presudni činilac koji će joj otvoriti vrata zapadne Evrope

i obezbediti vidno mesto u ZT. Međutim, pored otvorenog suprotstavljanja Pariza uključenju Velike Britanije u ZT i rezervisanog stava Bona, evropska politika predsednika Makmilana doživela je, možda, najteži udarac otuda odakle se najmanje nadala — iz SAD. Bahamski razgovori između američkih i britanskih državnika i događaji koji su im prethodili srušili su iluzije Londona u samostalan strategijski nuklearni deterent, čime je sahranjen i »poseban položaj« Velike Britanije u odnosu na SAD.

Tako politički oslabljena, Velika Britanija se našla u situaciji da je njen zahtev za ulazak u ZT, uglavnom zbog držanja Francuske, odbijen na neodređeno vreme i da traži nove saveznike u zapadnoj Evropi. Podrška koju su joj pružile zemlje Beneluksa i Italija, kao i nastojanja SAD da omekšaju kruti stav predsednika De Gola, nisu dali rezultata.

Rukovodeći se vlastitim trajnijim političkim i ekonomskim interesima, ostale zemlje ZT vode elastičniju politiku nevezivanja ni za Francusku ni za SR Nemačku (Italija pretenduje na ravnopravnost sa tim zemljama), politiku ograničene podrške Velikoj Britaniji i rezervisanosti prema zapadnonemačkom dinamizmu i francusko-zapadnonemačkom savezništvu.

Ovakv razvoj zapadnoevropske integracije nosi sa sobom niz veoma složenih problema i teškoća, a ne bi trebalo isključiti ni najraznovrsnija iznenađenja, upravo zato što su ona pozitivna, objektivno opravdana i nužna stremjenja u privredi često podređena političkim i vojnim faktorima, iza kojih se kriju najoprečnije težnje za dominacijom i uski, sebični interesi nekih zemalja zapadne Evrope na račun mnogih drugih, a naročito nerazvijenih, zemalja u svetu.

Pukovnik *Berislav BADURINA*

ULOGA BANKE I KREDITA U RATU

Pojavom kreditnih odnosa i banaka počinje i njihova uloga u vođenju rata. Ova uloga, istorijski posmatrano, razvijala se i menjala u zavisnosti od razvoja proizvodnih snaga i odnosa u proizvodnji.

Istorija društva protkana je stalnim ratovima koji su mnogo koštali. Vrlo često su sve procene koštanja rata prema predviđanjima ekonomista podbacivale, a najčešće zbog toga što se očekivalo da će rat kraće trajati nego što je stvarno trajao.¹ Zato je potrebno da se što određenije i realnije sagleda uloga raznih institucija sa svih aspekata. Kredit i banke takođe su bili važan činilac u svim dosadašnjim društvenim kretanjima.

Apstrahovaćemo robovlasničko društvo u kome su kredit i banke tek u začetku, te zato i nemaju nekog većeg značaja, a osvrnućemo se na srednji vek — feudalno društvo — u kome se javljaju začeci savremenog bankovnog aparata i kredita kao jednog od osnovnih delatnosti banaka.

Rascepkanost državnih teritorija na bezbroj državica — feuda, nesigurnost saobraćaja na širim teritorijama, stalni ratovi između pojedinih država,² a naročito razvoj proizvodnih snaga i kapitalističkih društvenih odnosa u okviru manufakturne proizvodnje, pogodovali su stvaranju i jačanju banaka i pretvaranju raznih zelenaša i menjača u

---

¹ Za I svetski rat Francuzi su predviđali prosečan utrošak od oko 15 do 20 milijardi franaka, a ova cifra se popela čak na oko 200 milijardi franaka.

² Ratovi i sukobi u feudalnom društvu bili su vrlo česta pojava, npr. Holandija od 1568. god. do 1713. god., tj. za 145 godina imala je samo 29 »mirnih« godina.

moderne bankare, a zelenaškog odnosa trgovačkog kredita u bankovni kredit.

Sve ove okolnosti uslovile su javljanje i široku primenu menica, čeka, papirnog novca, bezgotovinskog plaćanja i druge oblike savremenog bankovnog poslovanja. Banka na bazi depozita, a koristeći se svojim poslovnim vezama u mnogim državama, postaje emisiona ustanova, odnosno tvorac nevidljivog — skrupturalnog novca i kao takva dobija sve veću ulogu u privrednom i političkom životu svake zemlje. Ovakvom svojom ulogom ona dobija izvanredan značaj u vođenju rata, postaje poverilac države, odnosno kreditor rata. To je period kada su, po rečima najvećih državnika i vojskovođa, za vođenje rata potrebne tri stvari: prvo novac, drugo novac i treće opet novac. Ne zato što se sve kupuje i zato što se sve prodaje, jer moralna snaga i patriotska svest naroda koji su temelj ratnog potencijala jedne države niti se kupuju niti prodaju, ali se ne ratuje potpuno »praznih ruku«, — snabdevanje i municija predstavljaju novac. Novac je nerv rata, a najviše novca ima ili ga može praviti banka. Zbog toga ona dobija izvanredan značaj za rat i u ratu.

Dalji snažan razvoj proizvodnih snaga u kapitalizmu, spajanje trgovačkog i industrijskog kapitala i obrazovanja finansijskog kapitala, kao i prerastanje klasičnog kapitalizma u imperijalizam, dovodi do svemoći finansijske oligarhije, koja kroz banke drži konce celokupnog privrednog života svake zemlje i ostvaruje odlučujuću ulogu banke u celokupnom životu kapitalističke zemlje. Vlade izvršavaju zadatke koje im postavlja krupan kapital. Ratovi se vođe za proširivanje interesnih sfera monopolističkih organizacija, za ostvarenje izvora sirovina, za neometan izvoz kapitala u još nezasićene zemlje, ali istovremeno sa ovom kulminacijom uloge banke i kredita nazire se i njihov sumrak.

Socijalistička revolucija u velikim delovima sveta ruši svemoć finansijske oligarhije i stavlja banku i kredit u službu celokupnog društva. Osim toga, i u zemljama sa kapitalističkim društvenim uređenjem, stalno potresanim krizama, recesijama i klasnim sukobima, javlja se državna

intervencija, odnosno državni kapitalizam, koji preuzima komandne pozicije finansijske oligarhije reguliše i ograničava slobodno delovanje raznih finansijskih manopola. Emisione banke se skoro svuda nacionalizuju, a propisima i drugim merama ograničava se, odnosno kontroliše delovanje bankovnog aparata i određuju okviri celokupnog sistema.

Ova opšta načela pokušaćemo da bliže osvetlimo kroz prošle ratove i da objasnimo mehanizam delovanja banke i kredita u ratu.

U ratovima vođenim u feudalizmu feudalac je imao isključivo pravo kovanja novca. Navac se tada kovao samo od plemenitih metala (izuzev sitnih moneta). Kako je za vođenje rata bilo potrebno sve više novca, izdavači su kvarili sastav legure od koje je izrađivan novac, odnosno kovali novac manje težine. Međutim, tržište je odmah, delovanjem zakona vrednosti, tako reagovalo da je dolazilo do smanjivanja kupovne moći ovakvog novca. Stoga su vladari bili prinuđeni da se u većoj meri obraćaju zelenašima odnosno bankarima za zajam — kredit. Pošto su bankari za dati zajam tražili obezbeđenje, često su im kao garancija davana prava ubiranja raznih državnih dažbina (porezi, takse i dr.), ili korišćenja feudalnih privilegija na određenim dobrima.

Kako je zajmodavac bio veoma zainteresovan da mu se uloženi kapital vrati, on je često tražio i pravo odlučivanja o upotrebi datih sredstava, a što je postepeno dovelo do velikog političkog uticaja bankara, odnosno do zavisnosti vladara u odlučivanju. Tako i bankar postaje važan činilac u vođenju rata.

U kapitalizmu navedene pojave su još izrazitije. U to vreme pojavljuju se i novčanice i papirni novac. Banke na bazi deponovanog novca izdaju menicu plativu po viđenju, koja je imala ulogu novčanice. Država propisuje i obavezuje banku da može emitovati samo onoliko novčanica koliko ima pokrića u zlatu, odnosno u hartijama od vrednosti (devize, menice). Međutim u ratu, zbog stalne potrebe za sve većim količinama novca, država vrši sve veći pritisak na banku i zahteva da izdaje veće količine novča-

nica, no što ima pokriće.³ Tako se postepeno nagomilava papirni novac bez pokrića, te je država prisiljena da propiše obavezni kurs. Ova činjenica, tj. mogućnost izdavanja novca bez pokrića ili bez dovoljno pokrića, narušava robno-novčane odnose, izaziva skok cena i inflaciju koja je redovna prateća pojava rata. Što je više novčanica bilo u opticaju, to je njihova stvarna vrednost sve više opadala. Bez obzira na propisivanje obaveznog kursa papirnog novca, inflacija u ratu potresa čitavo kapitalističko društvo. Nastaje opšte nepoverenje, ogromna bogatstva se takoreći preko noći tope, svi žele da se otarase novca kupovinom neke robe, kreditni odnosi se veoma remete i sužavaju, nastaje nezadovoljstvo kod lica sa stalnim primanjima (radnika i službenika), jer plate ne idu u korak sa povećanjem cena, razvija se »crna berza« umesto robno-novčanih odnosa, prelazi se na trampu i sl. Sve se ovo odražava na moral naroda i vojske, te i borbena sposobnost veoma opada.

Radi ilustracije mogu nam poslužiti neki podaci iz prošlog rata.

*Porast opticaja novčanica u toku II svetskog rata
izražen u milionima nacionalne valute*

* D R Ž A V A	Krajem 1939.	Krajem 1945.	Povećanje opticaja %
Francuska	122 611	444 476	363
SAD	7 047	26 746	380
Velika Britanija	499	1 285	258
Nemačka	9 115	56 640	621
Japan	2 490	26 200	1 050
Italija	17 967	350 000	1 948

³ U prvom svetskom ratu Engleska je banci dala u zadatak da emituje poseban novac »cournay noles«, kojim su isplaćivane plate i sl. Nemačka je vrlo često preko banaka u ratu izdavala posebne bonove »Schatzanversungen«, koji su služili kao povećanje emisije novca.

»Inflacija u Nemačkoj, Francuskoj, Italiji i Japanu nekontrolisano se razvijala, dok je u SAD i Velikoj Britaniji povećanje bilo preko proširivanja kredita bankama. Novčanice su izdavale banke koje su povećani optičaj pokrivala svojom imovinom«.

Zaduživanje države za potrebe vođenja rata sprovodi se na više načina:

- a) kod sopstvene emisione banke
- b) kod drugih banaka u zemlji
- v) zaduživanjem u inostranstvu
- g) zaduživanjem kod proizvođača
- d) zaduživanjem kod stanovništva.

Ukoliko se zaduživanje kod sopstvene banke u kapitalističkoj zemlji vrši u granicama pokrića s kojim banka raspolaže, tada po pravilu ne dolazi do pojava inflacije. Međutim, češći je slučaj da se država zadužuje kod emisione banke na bazi emisije, tj. dozvoljavanjem ovoj da emituje veće količine novca no što ima pokrića. To vodi do stalnog pada kupovne vrednosti novca. Izvesni podaci govore da je kupovna vrednost novca padala i za više stotina procenata. Često je tretman ovih dugova takav da se oni i ne vraćaju, već se smatraju kao »večiti drugovi«.⁴

Neke države su rado pribegavale ovom načinu zaduživanja, jer se kao »bešuman« tehnički najlakše izvodi i lako se drži u konspiraciji, čime se sprečava psihoza gubitka novca kod vlasnika kapitala, odnosno sopstvenika štednih uloga.⁵

⁴ Engleska država duguje svojoj Narodnoj banci sredstva za ratove još od XVII veka, a naročito su velika zaduženja iz perioda ratova sa Napoleonom. Sličan je slučaj i sa Francuskom.

⁵ Samo u II svetskom ratu putem zajmova zaduživale su se (u milionima nacionalne valute):

SAD	265 766	Francuska	1,677 990
Velika Britanija	22 506	Nemačka	377 300
		Italija	969 006

Bankarski aparat u kapitalističkim zemljama često raspolaže velikim sredstvima, jer privredne organizacije svoje fondove, a građani svoje štedne uloge deponuju kod banke. Ukoliko se zaduženje vrši na bazi deponovanih sredstava, po pravilu se ne narušavaju robno-novčani odnosi. Međutim, ako zaduživanje ide preko deponovanih iznosa na bazi pretpostavke da ostali poverioci neće tražiti svoja sredstva, ili na bazi skripturalnog novca koji banka pravi, tada se obavezno narušavaju robno-novčani odnosi. Treba naglasiti da država svojim propisima ne samo da olakšava bankama nego ih i stimuliše da posluju suprotno osnovnim bankovnim principima u miru, na primer proglašavanjem moratorijuma za depozite i ostale štedne uloge. Osim toga, u nekim zemljama država je propisivala obaveznu štednju lica u radnom odnosu (Nemačka). Oni su bili obavezni da deo svoje zarade uplaćuju na svoje tekuće račune, što je omogućilo banci stvaranje većih sredstava za kreditiranje države u ratu.

Države u ratu nastoje da nedostajuća sredstva iz sopstvene proizvodnje uvezu iz inostranstva, da bi ojačale svoj ratni potencijal. S obzirom na nestašicu potrebnih novčanih sredstava, one nastoje da dobiju kredit od inostranih banki, proizvođača ili države. Saveznike je u I svetskom ratu finansirala bankarska kuća Džona Pejrpna Morgana iz SAD; francuske firme su od 1908. do 1911. godine isporučile Srbiji ratnog materijala za 45 miliona franaka.

Slabosti ovakvog načina finansiranja su u tome što kreditor nastoji da, koristeći se položajem tražioca zajma, nametne ovome teške uslove (velika kamata, kratki rokovi otplate i dobijanje raznih drugih koncesija). Osim toga, ovakav način finansiranja nepovoljno utiče i na posleratni privredni razvoj zemlje, jer veoma opterećuje nacionalni dohodak kamatom i otplatom anuiteta. Zbog teških uslova koje su izvesne bankarske kuće postavljale u I svetskom ratu pri davanju kredita, morala je država saveznik da interveniše, odnosno da obezbedi povoljne uslove za

davanje kredita zemlji korisniku, jer je u krajnjoj liniji ovo jačalo ratni potencijal koalicije u celini.⁶

Po pravilu, država se zadužuje kod proizvođača — dobavljača kratkoročno, jer se time u velikoj meri imobilize kapital i ograničava proizvodnja privrednih organizacija. Mogućnost ovakvog načina zaduživanja zavisi od finansijske situacije pojedinih kapitalističkih organizacija.

U cilju smanjivanja pojava inflacije, pritiska na robne fondove i mobilizacije slobodnih novčanih sredstava stanovništva, u poslednjim ratovima su široko praktikovani zajmovi.⁷

Uspeh u raspisivanju zajma u velikoj meri zavisi od imovinske mogućnosti građana, njihove patriotske svesti. Treba napomenuti da se emitovanje zajma u kapitalističkim zemljama vrši preko banaka koje iz ovoga posla ostvaruju znatne dobiti.

S obzirom na veliki značaj novca i kredita u ratu i na potrebu očuvanja stabilnosti novca i poverenja u novac u

⁶ U II svetskom ratu javio se novi vid međusavezničke pomoći, tj. mehanizam Zakona o najmu i zajmu (Lend end lease). Ovaj Zakon odnosio se na isporuke naoružanja i ratnog materijala kao i na elemente informacija («elemente obaveštajne prirode»). Tako, na primer, dato je:

(u milijardama dolara)

	Naoružanje	Proizvodi nafte	Ostali proiz.
Velika Britanija	7	3	3
SSSR	4,5	3	1,5
Ostale zemlje	6	1,8	0,8

Ukupno 32 milijarde dolara bez obaveze vraćanja onog naoružanja i materijala koji u ratu bude uništen.

⁷ SSSR je imao 3 narodna zajma: prvi juna 1941. godine u visini od 10 milijardi rubalja; drugi — aprila 1942. godine od 12 milijardi rubalja i treći — maja 1944. godine u visini od 25 milijardi rubalja. SAD su imale 8 zajmova. U NOP-u — naša zemlja je imala dva zajma »Zajam slobode«, raspisan krajem 1941. godine i »Zajam narodnog oslobođenja«, raspisan 1943. godine.

uslovima ogromno naraslih ratnih izdataka, država je morala da se veoma aktivno angažuje da bi se očuvala vrednost novca, odnosno da bi se regulisao kredit. Ove intervenističke mere države u privredi, odnosno državno-kapitalističke mere, javile su se u većem opsegu u I svetskom ratu, a u punoj meri su se ispoljile u II svetskom ratu. Države su na polju finansija, bankarstva i kredita određivale monetarnu politiku, propisivale eskontnu stopu, uslove dobijanja kredita, proglašavale moratorijume, određivale obavezni kurs novca i devizne paritete, sklapale unutrašnje i spoljne zajmove, propisivale način poslovanja banaka. Neke zemlje su izvesne banke nacionalizovale, a inostrane stavljale pod sekvestar, a neke banke prisiljavale da prodaju državi deo svojih akcija, kako bi ova obezbedila majoritet itd. Pored ovih isključivo bankovno-finansijskih mera, država je preduzimala i druge privredne mere koje su imale za cilj da obezbede privrednu proizvodnju za potrebe rata i da održe robno-novčane odnose (propisivanje planova proizvodnje, distribucija gotovih proizvoda, poluproizvoda i sirovina; propisivanje cena uvođenja racionisanog snabdevanja i obaveznog otkupa; propisivanje nadnica i stanarina i dr.).

Treba naglasiti da su sve kapitalističke države jasno shvatile ulogu novca i kredita u ratu, te je često bilo i pokušaja da se novčanim digresijama stvori pometnja u monetarnoj politici protivnika. Još Napoleon je pokušao da falsifikuje funte sterlinga, a Hitler je bio razradio veoma opsežan plan da bacanjem falsifikovanih novčanica u Englesku potpuno dezorganizuje njen finansijski sistem i stvori velike pometnje u privredi. Novčanice su bile i odštampane, ali su otkrivene prilikom pokušaja proturanja preko švajcarskih banki.

U II svetskom ratu, pored kapitalističkih banki, funkcionisala je i socijalistička banka, i to u Sovjetskom Savezu. Mada su u osnovi slične funkcije banke u kapitalističkim zemljama i u Sovjetskom Savezu (aktivni, pasivni i neutralni poslovi), ipak je postojala bitna razlika uslovljena društvenim uređenjem. Pre svega cilj kapitalističkih

banaka je sticanje profita i u tom pogledu njihov rad je mogao da se odvija suprotno interesima odbrane, a toga je stvarno i bilo. Nasuprot tome, sovjetska banka je bila potpuno uključena u ratni privredni sistem i time doprinela izvršenju zadataka koji su stajali pred SSSR-om. Posebnu teškoću za kapitalističke zemlje predstavljalo je i to što nije postojao jedinstven bankovni sistem, pošto je ogroman broj banaka povezan za interese pojedinih monopolističkih grupacija. Ovo je otežavalo sprovođenje jedinstvene monetarne i kreditne politike i zahtevalo veoma razgranatu kontrolu koja, ipak, nije bila u stanju da u potpunosti obezbedi interese ratujućih zemalja.

Našu zemlju Nemci su pod okupacijom podelili u 7 političkih, privrednih i valutnih područja. Narodnu banku je okupator likvidirao i u okupiranoj Srbiji u tzv. NDH osnovao je nove emisione banke. Razbio je Državnu hipotekarnu banku, Poštansku štedionicu, Privilegovanu agrarnu banku i Zanatsku banku, a filijale privatnih banki otepio od njihovih centrala. U bankama je okupator imao snažno oružje za ekonomsku eksploataciju. Putem banki konfiskovao je potraživanja žrtava fašističkog terora, prinuđivao na upisivanje okupacijskih hartija od vrednosti i na davanje kredita preduzećima važnih za njegovu ratnu mašinu itd.⁸

Negde oko 48 milijardi srpskih dinara i 280 milijardi kuna bilo je u opticaju pred kraj rata. Pre rata na ovim područjima bilo je oko 5 milijardi jugoslovenskih dinara.⁹

U toku NOR-a funkciju banaka imali su narodnooslobodilački fondovi koje su stvarali narodni odobri putem prikupljanja materijalnih dobara i novčanih sredstava

---

⁸ Na području Srbije zbir bilansa Bankferajna, krajem 1940. godine, iznosio je svega 303 miliona dinara, a krajem 1941. godine 980 miliona, dok je 1942. porastao na 1 milijardu i 680 miliona, a 1943. na 2 milijarde i 41 milion dinara. Povećanje je nastalo uglavnom porastom stavke dužnika, a time je i postignuta glavna namera da se celokupna proizvodnja zemlje do maksimuma iskristi za ratne svrhe Nemačke.

⁹ Dr Vučković »Kreditni sistem u FNRJ«.

za potrebe revolucije. Poznato je da je Narodni odbor u Čačku već oktobra 1941. godine, na oslobođenoj teritoriji, raspisao zajam lokalnog karaktera. Iako je upis ometan I neprijateljskom ofanzivom narod je ipak upisivao potrebna sredstva. To su bila dobrovoljna davanja u novcu, hrani odeći i obući, sanitetskom materijalu i drugim potrebama. Razvojem revolucije i proširenjem borbi na velika područja, potrebe za novčanim sredstvima su više rasle, zbog čega su raspisana i dva narodna zajma. Prvi takav zajam »Zajam slobode« raspisan je krajem 1941. godine u iznosu od 20 miliona lira, sa kamatom od 5%. Ovaj zajam je raspisala Oslobodilna fronta Slovenije. Upisivačima su date obveznice koje su služile kao platežno sredstvo na teritoriji Slovenije.

Drugi zajam je »Zajam narodnog oslobođenja«, raspisao ga je AVNOJ 15. marta 1943. godine u iznosu od 500 miliona dinara i uz kamatu od 3%. Ovaj zajam je imao opštenarodni karakter.¹⁰

Povereništvo za finansije NKOJ-a takođe je radilo na pripremi i raspisivanju jednog ratnog zajma u inostranstvu. Cilj je bio da taj zajam prvenstveno upišu naši sunarodnici i državljani u SAD. Raspisivanje nije izvršeno, jer je ubrzo usledio slom Nemačke.¹¹

¹⁰ Npr. ZAVNOH je 30. aprila 1944. god. uputio okružnim i oblasnim odborima uputstvo za potpuniju organizaciju rada i pri tom istakao neke primere korišćenja već upisanog zajma... iz sredstava koja su nam dosada pritekla, mogli smo da pružimo osetnu pomoć vojsci i narodu. Tako smo narodu Gline odmah nakon pustošenja, koje je tamo izveo okupator, doznacili u ime pomoći milion kuna, narodu Plaškog 2 miliona, obiteljima boraca 500 000 kuna, za ovogodišnju proletnju setvu dali smo okruzima Banije, Kordunu, Gorskog Kotara, Like i Hrvatskog primorja kuna 2 500 000; dali smo Hrvatskom primorju 6 500 000 kuna, Gorskom kotaru 5 miliona, a posebno kotaru Čabar koji je od neprijatelja strahovito poharan 1 800 000, Lici 6 000 000 kuna, Kordunu 3 500 000 itd. U isto vreme nabavili smo razne hrane i opskrbnih predmeta za preko 40 miliona kuna, da u našoj zemlji uspostavimo školstvo, da uredimo zdravstvo, unapredimo obrt i narodno gospodarstvo.« (B. Kitaljević — »Finansije 1951).

¹¹ B. Kitaljević — »Finansije 1951. godine«.

Početakom 1944. godine (12. III) obrazovan je u Sloveniji Denarni zavod Slovenije, kao naša prva banka.

Denarni zavod je imao za zadatak da obavlja sve osnovne poslove emisione ustanove; da izdaje novčanice u vidu platežnih bonova, da organizovanim kreditom oživi i pokrene sve grane privredne delatnosti, da prikupi statističke podatke o stanju pojedinih privrednih grana i na taj način dobije pregled o njihovim potrebama za novčanim sredstvima i da im ta sredstva osigura, da centralizuje novčani promet itd.¹²

Posebnom odlukom Denarnom zavodu je dato pravo da izdaje platežna sredstva (bonove) u ukupnom iznosu od 20 miliona lira i to:

10 000 000	komada	po	1	liru
1 000 000	„	po	5	lira
500 000	„	po	10	lira ¹⁴

Oslobođenjem Beograda počele su da funkcionišu Narodna banka i druge banke.¹⁴ Treba naglasiti da se finansiranje ratnih potreba u toku NOR-a u najvećoj meri zasnivalo na poklonima i dobrovoljnim davanjima stanovništva (materijala, novca i dr.) kao i na ratnom plenu. Skupljanje materijala i pomoći nije vršeno samo na oslobođenoj teritoriji već i u centrima u kojima je bilo sedište kvislinških vlada i nemačkih komandi.

Zahvaljujući velikom heroizmu naših naroda i dubokoj veri u pobedu revolucije, u NOR-u su čak i seoske kuće bile »banke«. To potvrđuje i primer iz 1941. godine prilikom prvog oslobođenja Drvara, kada je zaplenjeno oko 16 miliona papirnog novca i oko 200 kg u srebru, sve

¹² Delokrug Denarnog zavoda Slovenije — iz Muzeja narodne osloboditve Slovenije.

¹³ Odluka o ovlašćenju Denarnog zavoda Slovenije pri poverenstvu SNOS-a za izdavanje platežnih bonova od 12. III 1944. godine.

¹⁴ Od oko 819 privatnih banaka, posle rata je konfiskovano 95, likvidirano 720, fuzionisano pa nacionalizovano 4 (Dr Vučković — »Kreditni sistem u FNRJ«).

je dato na čuvanje u kući Milke Trninić. Ona je novac smestila ispod poda ostave, a izdavala ga po potrebi, na traženje. Novac je korišćen za potrebe naših jedinica i slat je čak u Podgrmeč, Liku i druge krajeve. Ovo je prva mala partizanska »banka« naš »trezor«. Bilo je još dosta sličnih primera koji su ostali nezabeleženi.

Kako rat u savremenim uslovima nije isključen, od interesa je da se sagleda uloga banke i kredita u uslovima eventualnog rata.

Nova ratna sredstva (termonuklearna energija, raketna tehnika i elektronika, kao i druga nova dostignuća na ovom polju), pored toga što dovode do izmene u strategiji i taktici, imaće i značajan odraz na finansiranje rata i na funkciju banaka i kredita.

Da bi se sagledala uloga banaka i kredita, kao jednog do elemenata ratne privrede, neophodno je da se poznaju mogućnosti privredne proizvodnje, raspodele i razmene, odnosno robno-novčani odnosi, kao i uloga novca i finansija u njima.

Mogućnost razaranja privrednog potencijala po čitavoj dubini teritorije zaraćenih zemalja ukazuje na to da proizvodnja neće moći da se održi na predratnom nivou, već da će se radikalno smanjiti. Stoga raspolaganje robnim fondovima neće moći da se obezbedi samo na bazi delovanja zakona vrednosti i delovanja robno-novčanih odnosa, već će biti nužna administrativna intervencija državnih organa.

Ovo administrativno regulisanje robno-novčanih odnosa nužno je, jer se uništenjem robnih fondova, bombardovanjem i smanjenjem proizvodnje narušavaju postojeći odnosi između roba i novca na štetu novca, a što će imati za posledicu i pad vrednosti novca. Da bi se izbegli inflacija i veliki privredni poremećaji, koji potiču iz delovanja zakona vrednosti, nužno će doći do još jačeg administrativnog mešanja države. Ovo pitanje je naročito osetljivo za zemlje sa kapitalističkim društvenim uređenjem. Treba očekivati uvođenje svih mera u oblasti kredita, poslovanja banaka i uopšte u oblasti finansijskog sistema,

koje su u II svetskom ratu primenjivane, možda u još oštrijem obliku. Međutim, uslovi za primenu ovih mera biće znatno teži. Verovatni su značajni poremećaji u kreditnom sistemu, jer će veliki broj banaka u velikim centrima biti ili uništen ili dezorganizovan, osim toga međusobne veze raznih bankovnih korporacija, kao i ovih sa filijalama i poslovnim jedinicama, biće vrlo slabe ili nikakve. Zbog razaranja privrednih kapaciteta, krediti banaka raznim preduzećima često će biti vrlo ograničeni, odnosno svedeni na najmanju meru, jer će uvek postojati strah da dati krediti neće moći da se vrate. Stoga treba očekivati da će osnovne bankarske poslove preuzeti državne banke, odnosno emisione, i da će se emisija i novca i ekspanzija kredita vršiti ne na bazi zlatnog i deviznog pokrića, već prema potrebama, što vodi inflaciji. Nesumnjivo je da će vlade tih zemalja i drugim merama, tj. propisivanjem cena, blokiranjem novčanih sredstava privatnih banaka, propisivanjem kamatne stope, pa čak i nacionalizacijom izvesnih privatnih banaka, nastojati da ograniče i uspore inflaciju. Uspeh u ovome zavisice u najvećoj meri od ratne situacije na frontovima, od veličine razaranja u unutrašnjosti zemlje, od nivoa privredne proizvodnje, od izvršenih priprema u miru i od drugih okolnosti.

U zemljama sa socijalističkim društvenim uređenjem, mada će funkcija banke, novca i kredita takođe predstavljati problem s obzirom na pad proizvodnje i na poremećaj bankovnog sistema usled bombardovanja gradova i otežanih veza, ipak on neće biti takav kao u kapitalističkim zemljama. Ovo zbog planskog karaktera privrede i uloge novca i kredita u socijalističkim zemljama. Naročito su značajne dve činjenice koje predstavljaju prednost u odnosu na kapitalističke zemlje: emisija nije zavisna od pokrića, i ne postoje privatne banke sa svojim posebnim interesima. Ovo pomaže da se rad čitavog bankovnog sistema usmeri prema potrebama rata. Osim toga, u većini socijalističkih zemalja postoji u miru izrađen jedinstven sistem banaka međusobno povezanih, a ukoliko u nekim zemljama postoje i specijalizovane banke, mogu se sve one

organizacijski objediniti u jedinstvenu mrežu, koja bi izvršavala planom određene zadatke u finansiranju rata. Mada u socijalističkim zemljama inflacija nema i ne može imati onako teške posledice kao u kapitalističkim zemljama, ipak će radi održavanja određenih odnosa u raspodeli nacionalnog dohotka, morati da se ograničava u merama planske raspodele, distribucije i garantovanog snabdevanja, propisivanjem cena, plaćanjem delom u novcu a delom u priznanicama, raspisivanjem narodnih zajmova itd.

Pitanje platnog prometa preko banke zavisiće isključivo od ratnih operacija i *kompletnosti veće teritorije*, a uz najveće uprošćavanje. Bezgotovinsko plaćanje obično će se malo praktikovati, dok će težište biti na gotovinskom plaćanju. Državni upravni organ biće osnovni usmerivač rada banaka, jer i u prošlom ratu nije bilo moguće vertikalno povezivanje za svoje matične jedinice.

Jedan od važnijih problema povezan sa funkcijom banke je i taj kako da se spreči da trezori u kojima je deponovan novac ne padnu u ruke neprijatelju. Stoga se u miru u svim zemljama razmatra kao aktuelno pitanje disperzija novca, naročito iz područja koja mogu brzo da zaposednu neprijateljske snage. Takođe, da bi se rezerve novca u depoima banaka velikih centara sačuvale od uništenja bombardovanjem, sve zemlje po pravilu izvlače trezorske rezerve iz gradova i čuvaju ih u manjim mestima, i to prvenstveno u podzemnim betonskim trezorima koji mogu da pruže povoljnu zaštitu od savremenih sredstava za napad.

Kako je pitanje štampanja novih količina novca u ratu problematično, jer se može desiti da štamparije i kovnice novca budu uništene, to se rešenja traže bilo u štampanju i čuvanju velikih rezervi, bilo u stvaranju pokretnih kapaciteta za štampanje novca, koji bi se locirali u manja mesta, bilo u stvaranju podzemnih zaštićenih pogona. U svakom slučaju, sitan apcenski sastav neće naći svoju primenu u ratu.

Da se ne bi poremetilo finansiranje bankovnog aparata u ratu, mnoge države predviđaju i vrše organizacij-

ske pripreme da se stručni kadrovi ne upućuju u jedinice, kao i da se organizacijske jedinice banaka iz velikih gradova blagovremeno evakušu u unutrašnjost, odnosno da organizacijske jedinice iz unutrašnjosti preuzmu funkciju centrala i drugih banaka.

Nikad više nego u ratu nije toliko aktuelna reč — štednja. Na bojištu jedinice su u situaciji da dolaze do ratnog plena (novac, vrednosne hartije, plemeniti metali, skupocenosti i dr.). Iskustva uče da se to često neracionalno iskorišćavalo, a i da je dosta ostajalo na bojištu iza trupa. Ovo bi se moglo bolje iskoristiti ako bi se preko upravnih organa poveravalo banci koja je za to osposobljena još u miru.

Ovo bi svakako zavisilo i od dinamike borbi i od drugih objektivnih okolnosti, kao i od karaktera bitaka i rata.

Iako se uloga banke i kredita u ratu menjala, može se zaključiti da su ove institucije uvek imale veliki značaj u ratovodstvu, te da i za uslove eventualnog novog rata treba sagledati njihovu ulogu i blagovremeno sprovesti određene pripreme za izvršenje zadataka u ratu, saglasno gledanju na fizionomiju savremenog rata.

Ovde su iznete samo osnovne konture koje su se mogle sagledati iz iskustva banaka i kredita u prošlim ratovima, a izneto je i kakva je njihova uloga u odnosu na društveno-političko uređenje. U eventualnom budućem ratu banke neće imati utoliko veći značaj, ukoliko se pravilnije a potpunije sagledaju njihovo mesto i uloga, kao i njihove mogućnosti da izvrše zadatke koji bi im se poverili.

Od velikog je značaja da »bankovna mašina« u ratu što urednije funkcioniše i da bude u skladu sa zadacima predviđenim u miru. Ako bi podbacivala, to bi se odrazilo i na drugim područjima delatnosti zemlje. Od pravilnog sagledavanja okvira i mogućnosti izvršavanja zadataka banke u ratu, njenog mesta i uloge, zavisi sa koliko će uspeha i ona doprineti odbrani zemlje.

MEĐUNARODNO PRAVO I STATUS PRIPADNIKA ORUŽANIH SNAGA

Ratno pravo nije jednom zauvek dato i nepromenljivo. Ono je nastalo na određenom stepenu društvenog razvoja i dalje evoluiralo kao deo opšteg prava i nagrađnje, saobrazno društveno-ekonomskoj bazi i odnosima snaga u svetu. Pri tome je sve vidnije učešće širokih masa u rešavanju svih bitnih pitanja mira i rata.

Od donošenja Haškog pravilnika o zakonima i običajima rata na kopnu od 1907, prošlo je dosta vremena. Od tada su se znatno izmenili društveno-politički uslovi, odnosi među narodima i snage od čijeg stava sve više zavisi dalji razvoj pitanja rata i mira. Nastao je period oslobodilačkih ratova i velikih društvenih kretanja. Izmenila se ratna tehnika, koncepcija vođenja borbe, strategija, operatika i taktika. Nestale su granice u klasnom smislu, između fronta i pozadine. Izmenio se taktički pojam oružanih snaga, mesto, prava i dužnosti svakog stanovnika u odbrani zemlje. Nju danas brane vojnici u uniformi, ali i civili — po naređenju komande ili rukovodstva ustanka, a i bez toga, ako to interesi domovine zahtevaju. Dužnosti su im iste pa se i prava i zaštita ne smeju razlikovati. A norme međunarodnog prava o oružanim snagama zaostaju u tome. Život i zahtevi dana sve više dolaze u sukob s njima i traže usaglašavanje sa novom situacijom. Sa tog stanovišta i prilazim ovom pitanju i dosadašnjim pravilima međunarodnog prava koja regulišu pojam oružanih snaga i status njihovog pripadnika.

Pravila ratnog prava koja su nastala krajem XIX i početkom XX veka suprostavljaju pojam oružanih snaga

pojmu građanskog stanovništva. Oružane snage zaraćenih strana se bore, a civilno stanovništvo ne sme biti neposredni objekat oružanih napada, dok pripadnici oružanih snaga to mogu. U slučaju da u borbi budu ranjeni, zarobljeni, da se razbole i sl. oni uživaju posebnu zaštitu, dok civilno stanovništvo, i kad učestvuje u borbi, takvu zaštitu ne uživa.

Po pravilima ratnog prava oružane snage su organ koji je od države naročito ovlašćen da u oružanom sukobu vodi neprijateljstva. Pripadnici oružanih snaga imaju pri tome određene dužnosti, ali i određena prava. Pripadniku neprijateljskih oružanih snaga koji je ranjen mora se pružiti nega i pomoć bez ikakve diskriminacije, skloniti ga van domašaja borbenih dejstava, a u slučaju zarobljavanja poštediti mu život i poštovati sva prava koja mu priznaju pravila ratnog prava. Ženevske konvencije za zaštitu žrtava rata iz 1949. detaljno regulišu prava i dužnosti ratnih zarobljenika, ranjenika, bolesnika i brodolomnika oružanih snaga.

Šta sve obuhvata pojam »oružane snage«? Po pozitivnim odredbama međunarodnog prava (Haški pravilnik o zakonima i običajima rata na kopnu iz 1907. i Ženevske konvencije za zaštitu žrtava rata iz 1949. godine) tu dalaze: kopnene, mornaričke i vazduhoplovne snage kao i sve druge oružane formacije koje prema unutrašnjim propisima jedne zemlje ulaze u sastav njenih oružanih snaga bez obzira na njihovu veličinu i specijalnost.¹ Sem regu-

---

¹ Hitlerova Nemačka, suprotno međunarodnom pravu, osporavala je status redovnih oružanih snaga izvesnim specijalnim jedinicama kao što su padobranske jedinice, komandosi, ljudi-žabe i sl. samo zbog njihove specijalnosti. Prema Kajtelovoj naredbi od 18. oktobra 1942. pripadnici komandosa, bez obzira jesu li u uniformi ili ne, moraju biti, (poubijani do poslednjeg čoveka, čak i ako se predaju«. Takav postupak hitlerovaca predstavljao je ratni zločin. Nemačka Vrhovna komanda daje tek 25. juna 1944. posle savezničkog iskrcavanja u Normandiji, objašnjenje da se pomenuta naredba ne odnosi na komandose, zarobljene u neposrednoj blizini bojišta. Vrhovna saveznička komanda upoznala je Nemce da će izvršavanje pomenutog naređenja smatrati ratnim.

larnih jedinica, tu mogu doći i policijske jedinice teritorijalne odbrane, fabričke zaštite, nacionalna straža i druge dobrovoljačke službe, ukoliko po unutrašnjim propisima određene zemlje čine sastavni deo oružanih snaga i imaju njihova vanjska obeležja. Zatim tu dolaze dobrovoljački i odredi narodne vojske,² partizanski i odredi teritorijalne odbrane, fabričke zaštite, itd. kao i jedinice organizovanih pokreta otpora. Bez obzira da li dejstvuju na okupiranu ili neokupiranu, na svojoj nacionalnoj ili tuđoj teritoriji,³ oni se priznaju kao oružane snage samo ako njihovi pripadnici ispunjavaju ova četiri uslova:

- da na čelu imaju lice odgovorno za svoje potčinjene,
- da imaju određeni znak raspoznavanja koji se na rastojanju može uočiti,
- da otvoreno nose oružje i
- da se u svojim operacijama pridržavaju pravila ratnog prava.

Tu bi došlo i stanovništvo neokupirane teritorije koje je prigrabilo oružje da bi pružilo otpor neprijateljskoj invaziji, ali samo ako usled brzog nadiranja neprijatelja

---

zločinom. I zaista, američki vojni sud je 1945. osudio u Rimu nemačkog generala Dostlera na smrt zato što je naredio da se strelja 15 američkih padobranaca zarobljenih 80 km iza nemačkih linija na frontu u Italiji prilikom dizanja u vazduh jednog tunela.

² Ovoj kategoriji lica priznato je svojstvo pripadnika oružanih snaga prvi put čl. 1 Haškog pravilnika o zakonima i običajima rata na kopnu iz 1907. godine. Taj pravilnik je propisao da se sva prava i obaveze koji važe za pripadnike redovnih oružanih snaga primenjuju i na dobrovoljačke i odrede narodne vojske ako ispunjavaju navedena četiri uslova.

³ Pripadnik pokreta otpora, ako ispunjava pomenuta četiri uslova iz čl. 1 Haškog pravilnika, ima status i zaštitu pripadnika oružanih snaga bez obzira da li dejstvuje u okviru jedinice ili pojedinačno i bez obzira na to gde dejstvuje — na »frontu«, okupiranoj teritoriji ili teritoriji neprijatelja. Mesto i broj lica koja dejstvuju ne utiče na njihov status ako ispunjavaju uslove iz člana 1. Haškog pravilnika. Ako neko od njih padne u ruke neprijatelja, postaje ratni zarobljenik sa svim pravima i zaštitom koje međunarodno pravo pruža ratnim zarobljenicima.

nije imalo vremena da se organizuje za borbu i pod uslovom da tada otvoreno nosi oružje i poštuje zakone i običaje rata.⁴

Kao što se vidi, pojam oružanih snaga je znatno širi po međunarodnom ratnom pravu nego što je to po vojnoj terminologiji. Pored »regularnih« oružanih snaga (kopnene vojske, ratne mornarice i ratnog vazduhoplovstva) međunarodno ratno pravo priznaje to svojstvo i pripadnicima dobrovoljačkih odreda, narodne vojske, partizanskih jedinica, pripadnicima pokreta otpora itd. ako ispunjavaju poznata četiri uslova, kao i stanovništvu neokupirane teritorije koje se suprostavilo neprijateljskoj invaziji (pripadnicima »levée en masse«) ako ispunjavaju navedena dva uslova. Sva ta lica izjednačuju se u pogledu prava i tretmana sa pripadnicima tzv. »regularnih« oružanih snaga.

I po današnjim pravilima ratnoga prava zaraćene strane mogu za određena ratna dejstva, pored oružanih snaga, koristiti i lica koja nemaju svojstvo pripadnika

---

⁴ Cl. 2 Haškog pravilnika priznao je stanovništvu neokupirane teritorije ista prava kao i pripadnicima oružanih snaga ako se to stanovništvo dobrovoljno diglo na oružje da bi se suprostavilo neprijateljskoj najezdi, iako ispunjava ova dva uslova. Ali zato mora da se radi o neokupiranoj teritoriji. Oružani ustanak stanovništva neokupirane teritorije koje se diže na oružje da bi pružilo otpor neprijateljskoj najezdi naziva se »levée en masse« (francuski), »opolčenie« (ruski), »levy en masse« (engleski). Kod nas se taj pojam prevodi sa »opšti ustanak« (Radošević), »pučki ustanak« (Andrassy) ili (opšte podizanje masa« (Bartoš), (Levée en masse« ne treba mešati sa ustankom naroda Jugoslavije iz NOR-a. Svi ustanci do kojih je došlo za vreme II svetskog rata u okupiranoj Evropi sa stanovišta međunarodnog ratnog prava predstavljaju oružana dejstva pokreta otpora i ne mogu se podvesti pod kategoriju »levée en masse«. Po Haškom pravilniku bitne pretpostavke za »levée en masse« su da teritorija nije okupirana i da stanovništvo ispunjava pomenuta dva uslova. Međutim, i stanovništvo okupirane teritorije ima pravo da se digne na ustanak i međunarodno ratno pravo priznaje status pripadnika oružanih snaga ali zato traži da oni ispunjavaju sva četiri uslova, kao i ona dva koji se traže i za »levée en masse«. Ta pravila ratnog prava Haškog pravilnika su potvrđena ponovo posle II svetskog rata.

oružanih snaga po odredbama međunarodnog ratnog prava. Razlika između jedne i druge grupe nije u tome što bi neprijateljstva koja izvode pripadnici oružanih snaga bila dozvoljena, a neprijateljstva koja izvode lica koja nemaju svojstvo pripadnika oružanih snaga zabranjena. Razlika je u pravnom položaju pojedinaca u slučaju njihovog zarobljavanja. Ako pripadnik oružanih snaga bude zarobljen, on ima svojstvo ratnog zarobljenika i sva prava koje mu međunarodne konvencije daju. On ne može biti pozvan na odgovornost zbog ranije izvršenih neprijateljstava, sem ukoliko ona predstavljaju ratni zločin. Nasuprot tome lica koja ne nose vanjska obeležja svojih oružanih snaga ili koja ne pripadaju tim snagama, a izvode neprijateljstva, ne uživaju zaštitu koju ratno pravo daje pripadnicima oružanih snaga. Korišćenje takvih lica za ratne operacije ne predstavlja povredu međunarodnog ratnog prava, tj. ratni zločin, već ona jedino nemaju posebnu pravnu zaštitu ako padnu u ruke neprijatelja. Država koja se u ratu koristi špijunima, diverzantima, saboterima, obaveštajcima i sl. koji operišu bez oznaka pripadnosti oružanih snaga i koji otvoreno ne nose oružje, ne čini nikakvo nedozvoljeno delo, niti korišćenje tih lica predstavlja ratni zločin. Prema njoj se zbog takvih načina ratovanja nikad ne preduzimaju represalije. Ratno pravo samo dozvoljava drugoj zaraćenoj strani da prema tim licima može preduzimati izvesne strože mere kao — da ih izvede pred sud i kazni zbog učešća u neprijateljstvima. Ali kažnjavanje nema karakter krivične kazne, već primerne ratne sile koja je po pravilu oštra, s obzirom na naročitu opasnost od takvih dela. Cilj kazne je zastrašivanje i odvracanje protivnika od takve delatnosti. Haški pravilnik o zakonima i običajima rata izričito propisuje (čl. 31) da uhvaćeni špijun koji uspe da pobegne i da se priključi svojoj armiji, ne može biti kažnjen ako bude ponovo zarobljen, a tom prilikom nije vršio špijunažu. S njim se tada ima postupiti kao sa ratnim zarobljenikom. Isti princip važi i u svim drugim slučajevima za pojedince koji na razne načine brane svoju zemlju, a nemaju status pripadnika oružanih snaga. U tome je i razlika

između dozvoljenih neprijateljstava po ratnom pravu što ih vrše lica koja nisu pripadnici oružanih snaga i delatnosti koje su zabranjene po ratnom pravu, zločini, bez obzira da li ih vrši pripadnik oružanih snaga ili neko drugi. Zloupotreba zastave parlamentara, otvaranje namerne vatre na sanitetski objekt obeležen znakom crvenog krsta, ubistvo ratnog zarobljenika itd. predstavljaju ratni zločin i njihovi počinioci za to odgovaraju kako u ratu tako i posle rata. Teške povrede ratnog prava predstavljaju uvek ratni zločin i za ta dela važi princip — zločin ostaje zločin bez obzira na to ko ga počinio. Međutim, učestvovanje lica koja nemaju svojstvo pripadnika oružanih snaga u neprijateljstvima i ratnim akcijama po naređenju pretpostavljenih radi odbrane zemlje, nikad nije smatrano zločinom već dužnošću. Razlikovanje na one koji su po međunarodnom pravu pripadnici oružanih snaga i uživaju posebnu zaštitu u slučaju zarobljavanja i one što nemaju to svojstvo, pa prema tome ni posebnu zaštitu, važno je samo radi zaštite koju ta lica uživaju u slučaju zarobljavanja, a ne za presuđivanje da li su ta dela dozvoljena ili nisu. Sve ovo važi samo pod uslovom da neprijateljstva ne vrši vlastiti državljanin u službi neprijatelja. Za njih ne važe pravila ratnog prava, već unutrašnji propisi svake države. Dezertteri i državljani jedne zaraćene strane koji se pridruže neprijatelju su — izdajnici. Ako budu uhvaćeni nemaju pravo da traže da se s njima postupa kao sa zarobljenim pripadnikom neprijateljskih oružanih snaga, niti uživaju prava i privilegije koje međunarodne konvencije daju zarobljenim pripadnicima oružanih snaga.

Sasvim suprotno je postupljeno u poznatom slučaju Vračarića i Grahovca. Nemci su pokrenuli krivični postupak protiv jednog pripadnika narodnooslobodilačkog pokreta što je učestvovao u napadu na okupatorske vojnike. Akcija u Zagrebu od septembra 1941. godine po njima predstavlja ubistvo koje je protivno međunarodnom pravu i da »partizani i borci pokreta otpora koji u civilu i bez jasnih oznaka istupaju protiv vojnih snaga ne potpadaju ni danas pod zaštitu Haške konvencije. Oni ni prema Že-

nevskoj konvenciji iz 1949. godine nemaju status borca«. »Vojne novine« Savezne Republike Nemačke navode doslovce: »Gde bismo mi došli ako ubistvo ne bismo prosuđivali prema krivičnom pravu, nego prema tome na kojoj se strani poginuli borio«. Svi nemački komentari se slažu da je »ubistvo-ubistvo«, odnosno »zločin je zločin« bez obzira da li su ga počinile nacističke snage ili porobljeni narodi koji su se latili oružja da brane svoj život i slobodu.

Predstavnici Savezne Republike Nemačke su izjavili da su Vračarića pustili na slobodu samo zbog toga što »saveznički propisi ne dozvoljavaju zapadnonemačkom sudstvu proganjanje boraca otpora (izjava Hausmana, ministra pravosuđa pokrajine Baden-Virtemberg od 25. XI 1961. godine).

Navedena argumentacija zapadnonemačke štampe predstavlja u prvom redu falsifikat pravila ratnog prava. I ako bi se usvojilo gledište da učesnici akcije u Zagrebu nisu imali svojstva pripadnika oružanih snaga u smislu međunarodnog prava, tj. da nisu ispunjavali uslove iz člana 1 Haškog pravilnika (nisu otvoreno nosili oružje niti su imali znake raspoznavanja), ipak to ne menja stvari u pogledu prosuđivanja da li je ova akcija dozvoljena ili zabranjena po međunarodnom ratnom pravu. Akcija je sa stanovišta ratnog prava bila dozvoljena i nije predstavljala povredu njegovih pravila, a najmanje je bila krivično delo. Da su učesnici za vreme izvođenja akcije pali u ruke neprijatelja, ne bi imali posebnu pravnu zaštitu koju međunarodno pravo pruža pripadnicima oružanih snaga u slučaju zarobljavanja. Međutim, oni su tu zaštitu kao i status pripadnika oružanih snaga ponovo stekli čim su se pridružili svojim oružanim snagama, tj. nekoj partizanskoj jedinici (čl. 31 Haškog pravilnika). I da su u toku trajanja rata nekim slučajem pali u ruke neprijatelja, po ratnom pravu njih niko ne bi smeo pozivati na odgovornost zbog neprijateljskih akcija koje su izvršili ranije kada nisu ispunjavali sve uslove pripadnika oružanih snaga.

Argumentacija zapadnonemačke štampe nadalje je i politički, istorijski i pravno apsurdna. Nemačka i njeni saveznici iz II svetskog rata nisu poštovali važeća pravila ratnog prava, a okupaciju su vršili tako da se ona pretvorila u zločinački sistem koji je išao za tim da stvori potpunu privrednu eksploataciju i grubu pljačku okupirane teritorije. Često je to bilo povezano sa fizičkim uništenjem znatnog dela stanovništva i postizanjem određenih političkih ciljeva — germanizacijom, aneksijom i sličnim. Nemačka okupacija iz II svetskog rata je proizašla iz napadačkog rata koji predstavlja međunarodni zločin. To je utvrđeno i presudom Međunarodnog vojnog suda u Nirnbegu. Ona je nadalje i po svom sistemu i radu bila zločinačka. Teror je bio sredstvo kojim je okupator držao stanovništvo okupirane teritorije u pokornosti.⁵ Međutim, okupator ne može zahtevati od stanovništva okupirane teritorije da se pridržava pravila ratnog prava, ako ih on sam nemilice krši. Ukoliko se okupator ne pridržava pravila ratnog prava, stanovništvo ima pravo na oružani otpor, jer to predstavlja odbranu od nezakonitih mera okupatora i jedini efikasan način zaštite stanovništva okupirane teritorije. I sa tog gledišta, sa gledišta opštepriznatog krivičnog principa nužne odbrane, stanovništvo okupirane teritorije u celini, kao i pojedinci iz njegovih redova, imaju pravo da se brane od zločinačkih

---

⁵ Šef nemačke Vrhovne komande general Kajtel izdaje 23. jula 1941. naredbu u kojoj stoji: »S obzirom na ogromnu površinu okupiranih teritorija... snage koje stoje na raspoloženju za uvođenje bezbednosti na ovim teritorijama biće dovoljne samo ako svaki otpor bude kažnjen, ne legalnim gonjenjem krivaca, već sprovođenjem takvog terora od strane oružanih snaga, koji će iskoreniti kod stanovništva svaku želju za otporom. Komandanti treba da nađu sredstva da održe red primenjujući odgovarajuće drakonske mere«.

7. decembra 1941. Kajtel izdaje naređenje poznato pod imenom »Noć i magla« (»Nacht und Nebel Erlass«) po kome lica koja učine prestup protiv Rajha ili nemačkih snaga na okupiranim teritorijama imaju krišom biti odvedena u Nemačku i predata SIPO ili SD radi suđenja ili kažnjavanja u Nemačkoj, sem kad je smrtna kazna sigurna.

akata okupatora. Samim tim oružani ustanak i borba porobljenih naroda u celini i pojedinaca iz redova tog stanovništva bila je jedina alternativa, jedini način da se stanovništvo spase fizičkog uništenja. Narodi Jugoslavije su u prošlom ratu tu alternativu izabrali.

Novi društveno-politički i vojni uslovi zahtevaju dalji razvoj međunarodnopravnog pojma pripadnika oružanih snaga. To je naročito došlo do izražaja u toku II svetskog rata. Do kakvih je to promena došlo i koji su ti novi uslovi?

Donedavna rat nije bio zabranjen. Pravo na vođenje rata imala je svaka nezavisna i suverena država. Ono je bilo jedan od atributa njihove suverenosti. Međunarodno pravo je sa ratom računalo kao sa činjenicom i pravo na rat je priznavalo svim suverenim državama. Rat je bio sredstvo nacionalne politike i način sprovođenja i odbrane određenih nacionalnih interesa.

Već neki ugovori doneseni između I i II svetskog rata (Brijan-Kelogov pakt iz 1928. i dr.) prekinuli su tu hiljadugodišnju praksu i pravno su zabranili rat. Povelja Ujedinjenih nacija definitivno zabranjuje rat kao sredstvo rešavanja međunarodnih sporova. Članice Ujedinjenih nacija obavezale su se da neće pribegavati sili ili pretnji silom koja bi bila uperena protiv teritorijalne celine ili političke nezavisnosti ma koje države, ili bi, na ma koji drugi način, bila u suprotnosti sa ciljem UN (čl. 2 Povelje). Isto tako članice Ujedinjenih nacija se obavezuju da će sve sporove ili sukobe koji se mogu pojaviti među njima uvek raspravljati i rešavati jedino i isključivo mirnim putem, bez obzira kakve prirode i porekla ti sporovi bili. Članice UN su nadalje dužne da pruže svaku pomoć onoj zemlji (članici) koja je napadnuta, da podrže akciju UN protiv agresora i da se uzdrže od davanja pomoći državi protiv koje Ujedinjene nacije preduzimaju neku prinudnu meru. U sistemu UN napadački rat predstavlja najveći zločin — zločin protiv mira.

Sve ove promene koje su nastale u pravnom shvatanju savremenog čovečanstva i međunarodnog prava u

odnosu na rat, nužno nameću i novo prilaženje pojmu oružanih snaga, a samim tim i njegovo novo određivanje. Ako agresivni rat predstavlja najteži zločin, narod koji se brani od agresije, koji brani svoju slobodu, ne bi trebalo da bude izjednačen sa međunarodnim razbojnikom — agresorom. Ako u tom pravednom, odbrambenom ratu, učestvuju pojedinci ili delovi stanovništva koji ne ispunjavaju uslove iz čl. 1 Haškog pravilnika, oni bi, za slučaj da postanu žrtve rata, trebalo da uživaju zaštitu međunarodnog prava.

Pored toga savremeni rat je »totalan«. On predstavlja mobilizaciju svih ljudskih i materijalnih snaga zemlje i obuhvata sva područja života i sve izvore zemlje. Rat ne vode samo armije, već cela zemlja sa svojim celokupnim potencijalom. Danas nema razlike između fronta i pozadine. Dezorganizovana pozadina, odnosno uništeni centri snabdevanja ili razorene komunikacije predstavljaju snažan udar frontu. Stoga zaraćene strane ne usmeravaju svoja dejstva samo protiv armija, već nastoje da unište i dezorganizuju sve ljudske i materijalne izvore zemlje. Iako je koncepcija »totalnog« rata kao integrirane akcije na vojnom, ekonomskom, političkom, propagandnom, psihološkom polju i svim drugim sferama života i rada postala stvarnost današnjice, ipak je »totalan« rat u odnosu na sredstva i načine ratovanja po savremenom međunarodnom pravu zabranjen. »Totalan« rat kao rat koji se vodi svim oružjima i načinima ratovanja osuđen je od savremenog čovečanstva i suprotan je međunarodnom pravu.

Po koncepciji »totalnog« rata shvaćenom kao mobilizaciji svih raspoloživih ljudskih i materijalnih snaga, obaveze prema narodnoj odbrani imaju svi građani, kolektivi, organizacije, ustanove, kao i sve jedinice državne organizacije, od opštine, sreza, republike pa do federacije. Po takvoj koncepciji nema velike razlike između onoga ko oružje nosi i onoga ko ga proizvodi. Takođe nema bitne razlike između muškaraca i žena, jer i one danas ravnopravno učestvuju u ratnom naporu.

I u tako shvaćenom »totalnom« ratu, gde celo stanovništvo učestvuje u ratnom naporu i snosi teret rata, pojam pripadnika oružanih snaga i njegova zaštita nužno se mora posmatrati sa novog šireg aspekta. Svi oni koji brane zemlju moraju imati ista, određena i međunarodno priznata prava i zaštitu. U ratu gde se front strogo odvajao od pozadine (prostorno i u odnosu na dužnosti i prava), gde civilno stanovništvo nije učestvovalo, bilo je normalno da, ako ono učestvuje u neprijateljstvima, ne uživa zaštitu koju uživaju pripadnici oružanih snaga u slučaju ranjavanja, zarobljavanja i sl. Njegovo učešće nije zabranjeno, ali ako padne neprijatelju u ruke, ne uživa onu specijalnu zaštitu koju uživaju pripadnici oružanih snaga. Međutim, kad ono bitno doprinosi ratnim naporima, kad trpi i postaje žrtva napada gotovo u istoj meri kao i oružane snage, kad njegov položaj nije ni u čemu bolji od položaja pripadnika oružanih snaga, niti su njegove žrtve manje, onda nema logike da njegov tretman bude gori od tretmana pripadnika oružanih snaga. Oni koji tvrde da se ne može dati zaštita licima iz redova civilnog stanovništva koja učestvuju u borbenim dejstvima, a nemaju svojstvo pripadnika oružanih snaga, obrazlažu to time što bi to navodno izjednačilo civilno stanovništvo sa pripadnicima oružanih snaga i time mu oduzelo međunarodnu zaštitu koju, kao civilno stanovništvo, ima. Međutim, već je niz faktora u toku I i naročito II svetskog rata otežavao razlikovanje između pripadnika oružanih snaga i civilnog stanovništva. Među prvim, povećao se broj lica koja aktivno učestvuju u ratu. Gotovo celokupno stanovništvo koje može nositi oružje učestvuje danas u odbrani svoje zemlje. Sve preostalo stanovništvo se mobilise za rad u fabrikama ratnog materijala i materijala koji je neophodan za vođenje rata. Taj rad se izjednačuje po vrednosti i smatra se kao i služenje u oružanim snagama. Bombardovanja vojnih objekata u pozadini neprijatelja su sve razornija, a time i pritisak na nerve i psihu. Pojam vojnog objekta se stalno širi tako da on danas praktično obuhvata gotovo svaku proizvodnu delatnost. Sve veći značaj se pridaje tzv. ekonomskom

ratu, tj. ekonomskim merama uperenim protiv neprijateljske države kao celine. Stoga se nikako ne mogu prihvatiti argumenti da bi izjednačavanjem civilnog stanovništva i *pravima* sa pripadnicima oružanih snaga imalo za posledicu da ono izgubi međunarodnu pravnu zaštitu koju sada uživa. Takvi argumenti ne mogu se prihvatiti iz prostog razloga što praktično međunarodne konvencije (IV ženevska konvencija o zaštiti građanskih lica za slučaj rata iz 1949) nisu civilnom stanovništvu obezbedile bilo kakvu efikasnu zaštitu od borbenih dejstava. Iskustva iz II svetskog rata govore tome u prilog. Najbolja i jedino efikasna zaštita je suprotstavljanje i borba protiv agresora.

Koncepcija svenarodnog odbrambenog rata pretpostavlja da u slučaju agresije ceo narod učestvuje u odbrani zemlje. Okupirani narodi u toku II svetskog rata, u prvom redu narodi Jugoslavije, nisu hteli da se pokore okupatoru, da prihvate njegovu upravu. Okupirana teritorija pretvorila se u poprište stalnih borbi i ratnih operacija velikih razmera. Partizanski rat prerastao je u opštenarodni koji se vodio na čitavoj teritoriji.

Prema shvatanju koje se oformilo tokom II svetskog rata, delimično ili putpuno zauzimanje nacionalne teritorije od strane neprijatelja predstavlja samo jednu epizodu rata. Rat se nastavlja sa neokupiranog dela zemlje ili iz inostranstva, ali i sa okupiranog dela. U toku II svetskog rata veći broj evropskih zemalja okupirali su Nemci, ali se otpor nastavio bilo s tog dela teritorije ili iz inostranstva. Danas se više stanovnicima neke teritorije ili zemlje koja je okupirana od neprijatelja ne može osporiti pravo da se organizuju, borbe protiv neprijatelja i da izvršavaju naređenja svoje legalne vlade na slobodnoj teritoriji i onih koji iz ilegalnosti rukovode borbom na okupiranoj teritoriji. U preambuli mirovnog ugovora sa Italijom stoji: »Italijanske snage zvanične vlade, kao i pokreti otpora, učestvovali su u ratu protiv Nemačke«. Iz toga kao i iz niza drugih dokumenata proizlazi da stanovništvo okupiranih teritorija ima pravo i dužnost da učestvuje u borbi protiv okupa-

tora. Samim tim ono treba da ima i određeni status koji će ga štititi.

To nije samo koncepcija opštenarodnog odbrambenog rata odnosno slobodoljubivih naroda koji hoće da brane svoju slobodu. To je manje-više usvojena konvencija svih država, pa i onih koje razmatraju mogućnost vođenja agresivnih ratova. Manje-više sve države polaze od toga da će stanovništvo učestvovati u borbenim dejstvima ako dođe do okupacije njihovih teritorija, te vrše organizacione i druge pripreme za stupanje tog stanovništva u borbu protiv okupatora. One koje nameravaju da budu okupatori, pripremaju posebne jedinice za borbu protiv gerile, tj. protiv stanovništva koje bude pružalo otpor. Čak je i Hitler, kada je pri završetku II svetskog rata bio sateran u svoju jazbinu, pokušao putem »Wehrwolfa« i sličnih organizacija ostvariti takvu koncepciju odbrane Rajha.

Organi vlasti države koja je u celosti ili delimično okupirana, ne moraju ostaviti stanovništvu okupirane teritorije na volju da se slobodno opredeli da li će se pokoravati okupatoru ili ne. Predstavnici legalne vlasti koji rukovode opštenarodnim ratom na okupiranom području, mogu stanovništvu okupirane teritorije određivati mere koje imaju za cilj da onemoguće okupaciju, kao što su pasivni otpor, zabrana učešća u ratu organa i organizacija pod kontrolom okupatora, zabrana rekvizicije i mobilizacija civilnog stanovništva u partizanske ili teritorijalne jedinice. Organi koji rukovode opštenarodnim ratom ovlašćeni su da primenjuju represivne mere prema onim stanovnicima koji se njihovom pozivu ne odazovu. Neizvršenje njihovih naređenja inkriminiše se krivičnim zakonom. Nekad, kada se smatralo da rat vode samo armije, a da civilno stanovništvo ne učestvuje u njemu, unutrašnji propisi nisu nametali takve obaveze civilnom stanovništvu okupirane teritorije. Tada jedino vojna lica nisu imala drugog izbora, morala su se boriti. Neispunjavaње dužnosti kažnjavalo se najstrožijim kaznama. Nasuprot tome civilnom stanovništvu se dozvoljavalo da za

vreme okupacije živi »u miru«. Kao što ne ostavlja izbor vojnim licima, koncepcija nenarodnog odbrambenog rata to ne ostavlja ni ostalom odraslom civilnom stanovništvu svoje zemlje. Sve stanovništvo bez razlike mora da učestvuje u odbrani. Pri takvoj koncepciji nema mesta povlašćivanju civilnog stanovništva za vreme okupacije. Stoga domaći zakoni i obavezuju stanovništvo privremeno zaposednute teritorije da izvršava naređenja onih koji rukovode opštenarodnim odbrambenim ratom, i zabranjuje poslušnost okupatoru. Onaj deo stanovništva koji se ne bi pokoravao tim naređenjima i drugim unutrašnjim propisima koje donose legalne vlasti sa slobodne teritorije ili iz ilegalnosti, krivično će odgovarati pred sudovima svoje države. Saradnja stanovništva okupirane teritorije sa okupatorom ne predstavlja samo kršenje nacionalnih, patriotskih i moralnih dužnosti, već i kršenje pravnih normi. Svako nacionalno krivično zakonodavstvo inkriminiše saradnju sa okupatorom kao jedno od najtežih krivičnih dela. U novije vreme otišlo se korak dalje. Ne inkriminiše se samo saradnja sa okupatorom, već i neizvršenje naređenja organa koji rukovode opštenarodnim ratom. Drugim rečima stanovništvo okupirane teritorije ne može više relativno bezbedno da čeka kraj rata, već je obavezno da se na određeni način uključi u rat i bori. Time se ono, istina, izlaže naporima, ali time i front aktivnih boraca postaje neuporedivo širi. To ima za posledicu da agresor, pa makar se radilo i o velikoj sili, gubi mnoga preimućstva, često sva.

Obzirom na način kako agresori vode ratove, pomaганje vlastite armije i izvršavanje naređenja svog rukovodstva predstavlja za stanovništvo okupirane teritorije jedini način da preživi i da se oslobodi. Iskustvo svih okupacija pokazuje da je zabluda verovati da će stanovništvo okupirane teritorije za sebe obezbediti povoljniji tretman ako se pokori okupatoru. Sa nacionalnog stanovišta, sa stanovišta pravilno shvaćenog interesa cele okupirane teritorije i njenih stanovnika u celini, stanovništvo je zainteresovano da učestvuje u neposrednoj borbi protiv okupatora, u svenarodnom odbrambenom ratu, jer

je to najbrži, a često i jedini način koji zahteva relativno najmanje žrtava, da se ponovo izvojuje sloboda i da se sa opštim ostvari i pojedinačni interes.

Način i dejstva koje je savremeni rat poprimio, a naročito način kako slobodoljubivi narodi danas brane svoju slobodu (savremenim odbrambenim ratom) i način na koji agresori vrše napad i okupaciju (kršenjem svih pravila međunarodnog prava i vršenjem zločina), zahtevaju novo, šire, savremenije prilaženje pojmu pripadnika oružanih snaga. Stanovništvo je i u slučaju okupacije dužno da izvršava naređenja onih koji rukovode svenarodnim odbrambenim ratom. Ono je to dužno da čini i pod pretnjom krivične sankcije. Ono ne sačekuje, kao nekada, relativno bezbedno, kraj rata, niti je samo posmatrač borbenih dejstava svoje armije. Na određeni način ono sada mora da učestvuje u ratu. Samim tim ono bi, u slučaju da postane žrtva rata, moralo da ima onu istu zaštitu koju imaju pripadnici oružanih snaga. Pravičnost zahteva da lice iz redova stanovništva kome je naređeno da učestvuje u nekoj akciji protiv neprijatelja u okupiranom gradu ili mestu, ima isti položaj i istu zaštitu koju međunarodno pravo pruža i pripadnicima oružanih snaga. I pripadnik oružanih snaga i lice iz redova civilnog stanovništva su obavezni da izvršavaju naređenja onih koji rukovode svenarodnim odbrambenim ratom. Njihove dužnosti su iste, prema tome i prava im moraju biti ista.

Savremeni način ratovanja zahteva, ako ništa drugo a ono bar da se revidiraju uslovi iz čl. 1 Haškog pravilnika za pripadnike pokreta otpora. Iznenadna dejstva, maskiranja, kamufliranja, prepadi, ratna lukavstva, akti malih udarnih grupa i specijalnih jedinica postala su sastavni i bitni elementi partizanskog rata, odnosno rata kojeg vode pripadnici pokreta otpora. Zato potpuno nesavremeno zvuči zahtev Haškog pravilnika iz 1907. godine da pripadnici pokreta otpora moraju otvoreno nositi oružje i imati znak raspoznavanja vidljiv na odstojanju (drugi i treći uslov čl. 1 Haškog pravilnika). Zahtevati danas da pripadnici pokreta otpora ispunjavaju te uslove, znači og-

raničiti im mogućnost dejstva i staviti ih u daleko lošiji položaj nego pripadnike regularne armije.

Isto tako je neophodna i revizija čl. 2 Haškog pravilnika. Distinkcija između teritorija pod okupacijom i neokupiranih teritorija već je tokom II svetskog rata bila dovedena u pitanje. Najveći broj evropskih zemalja koji je bio okupiran od Nemaca nastavio je borbu protiv okupatora, uglavnom uz podršku i pod rukovodstvom njihovih vlada koje su izbegle u inostranstvo ili se u inostranstvu formirale, ali po neki put i protiv volje tih vlada, kao što je bio slučaj sa Jugoslavijom. Praksa II svetskog rata priznala je stanovništvu okupiranih zemalja pravo da se spontano diže i bori protiv neprijatelja. U to vreme »opšte podizanje masa« (»Levée en masse«) izbijalo je spontano a za vreme povlačenja neprijatelja neorganizovano. Mesno stanovništvo prigrabilo je oružje i poslalo da pomogne svojoj armiji ili svojim snagama otpora (partizanskim jedinicama) koje su gonile neprijatelja. Tako je oslobođen Pariz i mnogi gradovi Evrope. Druga zaraćena strana je »via facti« prihvatila kao činjenicu i sa njom računala.

*
*   *
*

Iz svega rečenog proizlazi da pravna zabrana rata, sistem međunarodnih odnosa i kolektivne bezbednosti stvoren Poveljom Ujedinjenih nacija s jedne i nova ratna tehnika, nove koncepcije ratovanja i s tim u vezi izmenjen položaj stanovništva u ratu, s druge strane — zahvataju novo prilaženje pitanju pravne zaštite i statusa lica koja učestvuju u ratu, odnosno ratnim dejstvima; a nemaju položaj pripadnika oružanih snaga u smislu dosadašnjeg međunarodnog ratnog prava. Posmatrajući sve ovo kompleksno, u svetlu pravnog sistema stvorenog Poveljom Ujedinjenih nacija, u svetlu zabrane rata i proglašenja agresivnog rata za najveći zločin protiv čovečanstva, kao i obzirom na faktičke promene do kojih je došlo u opštem pravnom položaju stanovništva u slučaju rata

— može se tvrditi da iz opštih načela ratnog prava proizilazi da svojstvo pripadnika oružanih snaga imaju i oni koji, ispunjavajući naređenja svoje legalne vlasti, učestvuju u akcijama protiv agresora i okupatora, i ako ne ispunjavaju sve uslove koje Haški pravilnik iz 1907. godine propisuje. Dovoljno je da rade po naređenju organa koji rukovode svenarodnim odbrambenim ratom (organizovanost je prvi uslov člana 1) i da poštuju pravila ratnog prava (četvrti uslov Haškog pravilnika). Samim tim uživaju zaštitu koju im međunarodno ratno pravo pruža za slučaj da padnu u ruke neprijatelju i postanu žrtve rata. Međutim, da eventualni budući agresor ne bi jednostavno tumačio postojeća načela ratnog prava, nameće se imperativna potreba da se jasno i određeno reguliše pitanje zaštite onih koji po naređenju organa koji rukovode opštenarodnim odbrambenim ratom učestvuju u pojedinim dejstvima, a nemaju sva formalna obeležja pripadnika oružanih snaga u smislu međunarodnog ratnog prava.

Pukovnik *Dr Vuko Goce-GUČETIĆ*

S A D R Ž A J

Napomena izdavača	5
<i>Jefto Šašić</i> LENJIN I NAUČNI METOD IZUČAVANJA VOJNIH PITANJA	7
<i>Dušan Dozet</i> O POJMU VOJNE NAUKE I RATNE VEŠTINE	35
<i>Petar Matić</i> KARAKTER RATA U SVETLOSTI SAVREMENE TEHNIKE	59
<i>Janko Šušnjar</i> POPUNA ARMILJE AKTIVNIM STARJEŠINSKIM KADROM	92
<i>Stevo Jovanović</i> PSIHOLOŠKA PRIPREMA I SAVREMENI RAT	118
<i>Stevo Jovanović</i> OBUKA I RATNA STVARNOST	129
<i>Ilija Kostić</i> VOJNA DISCIPLINA I MEĐUSOBNI ODNOSI	151
<i>Viktor Bubanj</i> OSTVARIVANJE ULOGE I NAMENE MALOG RV U RATU	169
<i>Dušan Vujatović</i> OKLOPNE JEDINICE ARMILJA MALIH ZEMALJA	191
<i>Dorđe Dragić</i> INTEGRACIJA ZDRAVSTVENE SLUŽBE U ODBRANI ZEMLJE	203
<i>Slavoljub Radonjić</i> UČENJE	225
<i>Berislav Badurina</i> VOJNO-POLITIČKI ASPEKTI INTEGRACIJE ZEMALJA ZA- PADNE EVROPE	268

Branko Begović

ULOGA BANKE I KREDITA U RATU — — — — — 286

*Vuko Goce-Gučetić*MEĐUNARODNO PRAVO I STATUS PRIPADNIKA ORUŽA-
NIH SNAGA — — — — — 301

IZDANJA VOJNE BIBLIOTEKE — NAŠI PISCI

Vekoslav Kolb, BORBENA DEJSTVA U ŠUMI — II dopunjeno izdanje. — Izdanje 1956. — Rasprodato.

Pero Morača, NAPADI NOVJ NA NASELJENA MJESTA — Izdanje 1956. — Rasprodato.

Jovo Vukotić, ZADRŽAVAJUĆA ODBRANA — Izdanje 1957. poluplatno, 16 skica, 193 strane, cena 400 dinara.

Grupa pisaca, ATOMSKO ORUŽJE I ZAŠTITA — Izdanje 1957. — Rasprodato.

Grupa pisaca, BIOLOŠKA SREDSTVA U RATU — Izdanje 1957. — Rasprodato.

Danilo Cerović, RAKETE — Izdanje 1958. — Rasprodato.

Milivoje Stanković, ISTORIJSKI OSVRT NA ULOGU ARTILJERIJE U ZDRUŽENOM BOJU — Izdanje 1958. poluplatno, 20 slika, 31 skica, 896 strana, cena 1.200 dinara.

Branko Obradović, PROTIVVAZDUŠNA ODBRANA — Izdanje 1959. — Rasprodato.

Borivoje Rockov, FORSIRANJE PLANINSKIH REKA — Izdanje 1958. — Rasprodato.

Aleksandar Vojinović, RAZMIŠLJANJA O PRINCIPIMA RATOVANJA U ATOMSKIM USLOVIMA — Izdanje 1959. — Rasprodato.

Petar Tomac, VOJNA ISTORIJA — Izdanje 1959. — »Nagrada 22. decembar« — Rasprodato.

Milan Pavlović, TENKOVI U PROŠLOSTI I BUDUĆNOSTI — Izdanje 1959. — Rasprodato.

Pero Morača, ODBRANA U NOR — Izdanje 1959. — »Nagrada 22. decembar« — Rasprodato.

Vladimir Timčenko, OPERATIVNO MASKIRANJE — Izdanje 1959. broširano, 16 skica, 113 strana, cena 250 dinara.

- Blažo Žugić*, ANEGDOTE — Zbirka anegdota iz inostranih armija, srpske i crnogorske vojske, bivše jug. vojske, NOR-a i mirnodopskog života JNA — Izdanje 1959. — Rasprodato.
- Branko Borojević*, DRUGA STRANA RATA — Izdanje 1959. — »Nagrada 22. decembar« — Rasprodato.
- Josip Žužul*, POMORSKI OPERATIVNO-TEHNIČKI DESANTI Izdanje 1959, proširano, 160 strana, cena 250 dinara.
- Vladimir Gintovt*, GEOGRAFSKA KARTA — Izdanje 1959. — Rasprodato.
- Đorđe Dragić*, SANITETSKA SLUŽBA U PARTIZANSKIM USLOVIMA RATOVANJA — Izdanje 1959. — »Nagrada 22. decembar« — Rasprodato.
- Aleksandar Vojinović*, O NARODNOM RATU — Izdanje 1960. — Rasprodato.
- Petar Kleut*, PARTIZANSKA TAKTIKA I ORGANIZACIJA — Izdanje 1960. — Rasprodato.
- Branko Borojević*, DRUGA STRANA RATA — II izdanje. — Izdanje 1960. — Rasprodato.
- Grupa pisaca*, O VOJNOJ VEŠTINI I — Zbirka izabranih članaka štampanih u časopisima JNA — Izdanje 1960, poluplatno, 711 strana, cena 800 dinara.
- Grupa pisaca*, O VOJNOJ VEŠTINI II — Zbirka izabranih članaka štampanih u časopisima JNA — Izdanje 1960, poluplatno, 713 strana, cena 800 dinara.
- Grupa pisaca*, O MORALNO-POLITIČKOM FAKTORU I PARTIJSKO-POLITIČKOM RADU — Zbirka izabranih članaka štampanih u časopisima JNA — Izdanje 1961. — Rasprodato.
- Đorđe Dragić*, SANITETSKA SLUŽBA U PARTIZANSKIM USLOVIMA RATOVANJA — II izdanje — Izdanje 1961. — Rasprodato.
- Peko Dapčević*, TAKTIKA PARTIZANSKIH ODREDA I BRIGADA U TOKU NOR — Izdanje 1961. — Rasprodato.
- Rajko Tanasković*, PITANJA PARTIZANSKOG RATOVANJA — Izdanje 1962. — »Nagrada 22. decembar« — Rasprodato.
- Grupa pisaca*, ARTILJERIJA U NOR — Izdanje 1962, poluplatno, 372 strane, cena 700 dinara.
- Milan Zelenika*, PRVI SVETSKI RAT — 1914. — Izdanje 1962. — Rasprodato.
- Savo Orović*, MORALNO VASPITANJE — Izdanje 1962. — Rasprodato.

- Grupa pisaca*, OKLOPNE JEDINICE — Izdanje 1962. — Rasprodato.
- Bogdan Oreščanin*, VOJNI ASPEKTI BORBE ZA SVETSKI MIR, NACIONALNU NEZAVISNOST I SOCIJALIZAM — Izdanje 1962. — Rasprodato.
- Blažo Žugić*, ANEGDOTE I HUMORESKE — Obuhvataju NOR i posleratni život u JNA. Izdanje 1962, broširano, 15 crteža, 191 strana, cena 350 dinara.
- Dušan Živković*, BOKA KOTORSKA I PAŠTROVIĆI U NOR — Izdanje 1964, poluplatno, 1 skica, 452 strane, cena 1.000 din.
- Milija Stanišić*, STAREŠINA U BORBI — Izdanje 1964, poluplatno, 243 strane, cena 600 dinara — »Nagrada 22. decembar«.
- Rajko Tanasković*, PITANJA PARTIZANSKOG RATOVANJA — II izdanje. — Izdanje 1964, poluplatno, 222 strane, cena 650 dinara.
- Stojan Cmelić*, VASPITANJE VOJNOG KOLEKTIVA — Izdanje 1965, poluplatno, 227 strana, cena 600 dinara.
- Petar Tomac*, FRANCUSKI REVOLUCIONARNI I NAPOLEONOVI RATOVI — Izdanje 1965, poluplatno, 794 strane, 60 skica, cena 1800 dinara.
- Dorđe Dragić*, SANITETSKA SLUŽBA U USLOVIMA PARTIZANSKOG RATOVANJA — III izdanje 1965, poluplatno, 333 strane, cena 1.000 dinara.
- Grupa pisaca*, ISKUSTVA NARODNOOSLOBODILAČKOG RATA — Izdanje 1965, broširano, 8 skica, 288 strane, cena 800 dinara.
- Grupa pisaca*, O BORBENIM DEJSTVIMA JEDINICA — Izdanje 1965, broširano, 5 skica, strana 228, cena 580 dinara.
- Grupa pisaca*, TEHNIKA U SLUŽBI ARMIJE — Izdanje 1965. broširano 27 skica, 152 strana, cena: 360 dinara.

IZGRADNJA
ORUŽANIH
SNAGA

ZBIRKA NAGRAĐENIH ČLANAKA

Tehnički urednik
ANDRO STRUGAR

Korektori
VERA RADULOVIĆ
NADA VESIĆ

Štampanje završeno
septembra 1965.

Tiraž 3500
Cena 850

